II 31873
III. Inv. 30.211

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN"

ETYMOLOGICA

8

VLADIMIR DRIMBA
CERCETĂRI ETIMOLOGICE

Coordonatorul colecției: MARIUS SALA, membru corespondent al Academiei Române

Redactor: IOANA CRACĂ

Tehnoredactor: LILIANA KIPPER

Această carte a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii și Cultelor
și al
Ministerului Educației și Cercetării

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
EDITURII UNIVERS ENCICLOPEDIC

ISBN 973-8240-12-3

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN"

ETYMOLOGICA

8

VLADIMIR DRIMBA

Cercetări etimologice

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN" CLUJ-NAPOCA

univers enciclopedic
București, 2001

Memoriei soției mele

CUVÂNT ÎNAINTE

Cercetările în domeniul etimologiei au început să ne preocupe în urmă cu mai bine de cinci decenii; rezultatele acestor cercetări, publicate în diverse reviste de specialitate (și, unele dintre ele, preluate de diverse dicționare publicate ulterior), le reproducem acum în paginile ce urmează.

După cum se poate observa, un loc predominant în preocupările noastre l-a ocupat căutarea în limba turcă și explicarea din această limbă a unui număr însemnat de cuvinte românești, aceasta datorându-se specialității turcologice pe care am promovat-o timp de peste cinci decenii. Totuși, curiozitatea ne-a îndemnat să căutăm originea unor cuvinte românești și în alte limbi (slave, cumană, maghiară, țigănească și altele) cu care poporul român și limba română au fost în contact vreme de mai multe secole; am încercat chiar să stabilim originea latină a câtorva cuvinte. Și tot curiozitatea ne-a determinat să căutăm și să stabilim originea românească a unui număr relativ mare de cuvinte (și nu numai) folosite în unele dialecte maghiare vorbite în România.

Toate aceste contribuții le reproducem aici nu în ordinea cronologică a publicării lor, ci grupându-le conform specificului lor. La fiecare dintre ele notăm, însă, anul și locul primei lor apariții; în unele capitole și în grupajul de *Note etimologice* de la sfârșitul volumului adăugăm destul de multe etimologii inedite, cu indicarea anului (1999, respectiv 2000) în care au fost redactate.

La reproducerea textelor am intervenit în puține cazuri și în mică măsură, limitându-ne în general la eliminarea unor inadvertențe și

impreciziuni în redactare, precum și, pe alocuri, la unificarea unor detalii de ordin tehnic.

Mulțumim domnului Marius Sala, directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan", pentru propunerea publicării acestei lucrări, și domnului Vlad Radu Popa, directorul Editurii Univers Enciclopedic, pentru a fi acceptat această propunere. Mulțumim de asemenea doamnei redactoare Ioana Cracă și doamnei tehnoredactoare Liliana Kipper pentru osteneala și grija deosebite cu care au asigurat apariția în cele mai bune condiții a acestei cărți.

ABREVIERI

I. Abrevieri de cuvinte

adj.	= adjectiv; adjectival
adj.m.	= adjectiv masculin
adv.	= adverb
alb.	= albanez
alt.	= altai (oirot – limbă turcică)
aor.	= aorist
ap.	= *apud* (= la)
ar.	= arab
arm.	= armenesc
arom.	= aromân
art.	= articol; articulat
art.cit.	= articolul citat
av.	= avar (limbă turcică)
bg.	= bulgar
cap.	= capitolul
carachirg.	= carachirghiz (*v.* cazah)
cat.	= catalan
caz	= cazah (limbă turcică)
cca.	= circa, aproximativ
ceag.	= ceagatai (limbă turcică)
ceang.	= ceangău (dialect al limbii maghiare)
ceh.	= ceh(esc)
cf.	= *confer* (= compară cu...; vezi)
chest.	= chestiune (întrebare) în chestionarul pentru ALR

chirg.	= chirghiz
col.	= coloana
cum.	= cuman
čag.	= ceagatai
dan.	= danez
dat.	= dativ
dial.	= dialectal
dr.	= dacoromân
ed.	= ediție (îngrijită de...)
engl.	= englez
f.	= fila (unui manuscris)
expr.	= expresie
f.a.	= fără anul apariției
fem.	= feminin
fig.	= sens figurat
f.l.	= fără locul apariției
fr.	= francez
găg.	= găgăuz
germ.	= german
germ. med.	= german medieval
gr.	= grec
h.	= hartă din ALR
ibid.	= *ibidem* (= tot acolo, în același loc)
id.	= *idem* (= același autor; același sens)
i.-e.	= indo-european
imper.	= imperativ
ind.prez.	= indicativ prezent
interj.	= interjecție
invar.	= invariabil
it.	= italian
jap.	= japonez
jud.	= județul, județele
lat.	= latin
lat.vulg.	= latin vulgar (popular)
lit.	= literal
litv.	= lituanian

loc. adj.	= locuțiune adjectivală
loc. adv.	= locuțiune adverbială
loc. cit.	= locul citat
magh., magy.	= maghiar
masc.	= masculin
megl.	= meglenoromân
mhd.	= mittelhochdeutsch
m. lat.	= medio-latin, latin medieval
MN	= material necartografiat dat în ALR
mold.	= moldovenesc
ms.	= manuscris
ngr.	= neogrec
n.n.	= nota noastră
norv.	= norvegian
n.pr.	= nume propriu
ol.	= olandez
op. cit.	= opera citată
p. anal.	= prin analogie
part.	= participiu
passim	= ici și colo, în diferite locuri
pct.	= punct de anchetă în ALR
perf.	= (timpul) perfect
pers.	= 1. persoana; 2. persan
p. ext.	= (sens dezvoltat) prin extensiune
pl.	= plural
pol.	= polonez
pop.	= popular
port.	= portughez
prep.	= prepoziție
rom.	= român(esc)
rus.	= rus(esc)
rut.	= rutean (ucrainean)
săs.	= săsesc
scr.	= sârbo-croat
sec.	= secolul
s.f.	= substantiv feminin

sg.	= singular
sin.	= sinonim
sl.	= slav
s.m.	= substantiv masculin
s.n.	= substantiv neutru
sp.	= spaniol
subcap.	= subcapitolul
subst.	= substantiv
sued.	= suedez
suf.	= sufix
suf.adj.	= sufix adjectival
s.v.	= *sub vocabulo* (= sub cuvântul)
ș.a.	= și altele
tăt.	= tătar
tăt.crim.	= tătar crimeean
tc.	= turc(esc)
tc. dial.	= turc dialectal
tc. osm.	= turc-osmanliu
tel.	= teleut (limbă turcică)
türk.	= turc (germ. *türkisch*)
țig.	= țigănesc
ucr.	= ucrainean
ung.	= unguresc, maghiar
v.	= vezi
var.	= variantă, -e
vb.	= verb
vb. intr.	= verb intranzitiv
vb. refl.	= verb reflexiv
vb. tr.	= verb tranzitiv
vgl.	= (germ.) *vergleich* „compară“
v. magh.	= vechi-maghiar
vol.	= volum
v. osm.	= vechi-osmanliu
v. rom.	= vechi-românesc
v. rus.	= vechi-rus
v. sl.	= vechi-slav
v. turc	= vechi-turc (sec. VIII–XII)

II. Abrevieri bibliografice

ALR I/I–II = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu–Leipzig, 1942.

ALR II/I = *Atlasul lingvistic român*. Partea a II-a, vol. I, Sibiu, 1940.

ALR II Supl. = *Atlasul lingvistic român*. Partea a II-a. Supliment: *Termeni considerați obsceni*, Sibiu, 1940.

ALRM I/I – II = *Micul atlas lingvistic român*. Partea I, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu–Leipzig, 1942.

ALRM II/I = *Micul atlas lingvistic român*. Partea a II-a, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.

ALR SN I–III = *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă, vol. I–II, București, 1956; vol. III, București, 1961.

ALRM SN I = *Micul atlas lingvistic român*. Serie nouă, vol. I, [București], 1956.

Antipa, P. = Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916.

BIFR = „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»“ (Iași), 1934–1945.

BL = „Buletin Linguistique“, 1933–1948.

Breban = Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*, [București], 1987.

CADE = I.-Aurel Candrea – G. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească“*. — Partea I: I.-Aurel Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, 1932.

Candrea, v. CADE.

CDDE = I.-A. Candrea – Ov. Densusianu, *Dicționar etimologic al limbii române*. Fasc. I–IV, București, 1907–1914.

Cihac, I–II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. I–II, Francfort, 1870 și 1879.

Ciorănescu = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*. Fasc. 1–7, La Laguna–Tenerife, 1958–1966.

DA = Academia Română. *Dicționarul limbii române*, București, 1913 și urm.

Damé, T. = Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, București, 1901.

DDRF = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. I–IV, Bucarest, 1893–1900.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975; ed. II: 1996.

DLR = Academia Română. *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, București, 1965 și urm.

DLRC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*. I–IV, București, 1955–1957.

DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.

DR = „Dacoromania" (Cluj), 1920–1945.

DS = Türk Dil Kurumu. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. I–XII, Ankara, 1963–1979.

GS = „Grai și Suflet", 1923–1937.

H = Chestionarul lingvistic al lui Hasdeu, citat de DA și DLR.

HEM = B.-Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*. I–III, București, 1887–1893.

Hépitès = Antoine Th. Hépitès, *Dictionnaire grec-français*. I–III, Athènes, 1909–1910.

Jahresbericht = *Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache (Rumänisches Seminar)* [director: Gustav Weigand]. I–VI, Leipzig, 1894 și urm.

Kocabay = Yalçın Kocabay, *Türkçe Fransızca Buyük Sözlük. – Grand dictionnaire turc-français*, Ankara, 1968.

LR = „Limba română", 1950 și urm.

MEtSz = Gombocz Zoltán – Melich János, *Magyar etymologiai szótár*, Budapest, 1914 și urm.

Miklosich, *Die türk. Elem.* = Franz Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen*. I–II, Wien, 1888 și 1890.

MN = material necartografiat în ALR.

Nestorescu = Virgil Nestorescu, *Cercetări etimologice*, București, 1999.

Omagiu Iordan = Academia Română. *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958.
Papahagi, DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, [București], 1963; ed. II: 1974.
Pascu, DEMR = Giorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*. I–II, Iași, 1918 și 1925.
Philippide, *Princ.* = A. Philippide, *Principii de istoria limbii române*, Iași, 1894.
Redhouse = *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük. – New Redhouse Turkish-English Dictionary*. İkinci baskı, Istanbul, 1974.
Redhouse 1921 = Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*. New impression, Constantinople, 1921.
REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911–1920.
Rosetti, *Istoria lb. rom.* = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I–VI, București, 1938–1946.
Scriban, v. SDLR.
SCL = „Studii și cercetări lingvistice", 1950 și urm.
SDLR = August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.
Șaineanu, v. ȘIO.
ȘDU = Lazăr Șaineanu, *Dicționar universal al limbei române*. A treia edițiune revăzută și adăugită, Craiova, 1914.
ȘIO I–II/1–2 = Lazăr Șaineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. I. *Introducerea* (...). – II. *Vocabularul*. 1. *Vorbe populare*. 2. *Vorbe istorice*, București, 1900.
TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. I–III. Bukarest, 1903–1912.
Tiktin, v. TDRG.
TS = Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Genişletilmiş 7. baskı. I–II, [Ankara, 1983].
Wendt = Heinz F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960.

ORIGINEA UNOR ELEMENTE ALE MORFOLOGIEI LIMBII ROMÂNE

1. UN PROCEDEU VECHI DE FORMARE A NUMERALULUI ORDINAL

Procedeul numărării de la 11 la 19 reproduce, după cum se știe, sistemul slav: *unsprezece, doisprezece* etc. corespund exact cu v. sl. *jedinŭ na desęte, dŭva na desęte* etc. (literal „unu peste zece", „doi peste zece" etc., *na* însemnând „pe, deasupra, peste", cf. rom. *spre*).

Numeralele ordinale se formează, după cum iarăși se știe, din cele cardinale, prin adăugarea articolului hotărât masc. *-le* amplificat cu particula adverbială *-a* (deci *-lea*), respectiv fem. *-a*, fiind precedate de articolul posesiv *al*, respectiv *a*. Acest procedeu se aplică atât la numeralele simple, cu excepția lui *unu (al doilea – a doua* etc.), cât și la cele compuse (*al doisprezecelea – a douăsprezecea, al douăzecilea – a douăzecea* etc.).

Pentru seria numeralelor de la 12 la 19 întâlnim în limba veche, alături de procedeul obișnuit azi de formare a ordinalelor, și un altul, relevat în diferite studii[1], dar neexplicat până acum[2]: art. *-lea, -a* se adaugă nu la sfârșitul numeralului compus, ci la primul lui element; cu alte cuvinte, ordinalul numeralelor de la 12 la 19 este format din

---

[1] Vezi, de exemplu, Rosetti, *Istoria lb. rom.*, III, p.67.

[2] Ion al lui G. Sbiera, *Codicele Voronețean* [...], Cernăuți, 1885, p. 313 („particularitate [...] remarcabilă"); C. Lacea, *Untersuchung der Sprache der „Viața și petrecerea sfinților" des Metropoliten Dosoftei*, în *V. Jahresbericht*, p. 94; I.-A. Candrea, *Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea*, București, 1916, p. 185 („procedeul e normal"); O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. II, Paris, 1938, p. 180 (cunoaște și descrie numai formele feminine).

ordinalul unității + *spre* + *zece* (de exemplu, *al doileasprezece – a douasprezece*).

Acest procedeu este calchiat după vechea-slavă, în care numeralele de la 11 la 19 formează ordinalul în același fel, adică din cardinalul unității + *na* „peste" + *desęte* (~ *desęti*) „zece"; astfel, numeralului *jedinŭ na desęte* „unsprezece" îi corespunde ordinalul *prŭvyj na desęte* „al unsprezecelea" (literal: „întâiul peste zece"; *prŭvyj* este ordinalul lui *jedinŭ* „unu"); lui *dŭva na desęte* „doisprezece" îi corespunde ordinalul *vŭtoryj na desęte* „al doisprezecelea" (literal: „al doilea peste zece"; *vŭtoryj* este ordinalul lui *dŭva* „doi"); lui *trije* (sau *tri) na desęte* „treisprezece" îi corespunde ordinalul *tretij na desęte* „al treisprezecelea" (literal: „al treilea peste zece"; *tretij* este ordinalul lui *tri(je)* „trei") ș.a.m.d.[3].

Dăm mai jos materialul documentar cu formele pe care le-am găsit atestate:

***A douasprezece**: Ședearea a douasprădzeace* (titlul unui ciclu de psalmi din *Psaltirea Voroneteană*)[4]; *A douasprădzeace pricină ce îndeamnă pre giudeț să înmicșureadze certarea celui vinovat* (în *Pravila* lui Vasile Lupu [1646]; în *Îndreptarea legii* [1652]: *a douasprezeace*)[5].

***A treiasprezece**: Pentru a treiasprădzeace pricină ce micșureadză giudețul certarea* (în *Pravila* lui Vasile Lupu; în *Îndreptarea legii: a treiasprezeace*)[6]; *În a treiaspredzeace an* [sic!] *a-mpărățâiei lui Roman împărat...*[7].

***A patrasprezece**: Și ca a patrasprădzeace noapte fumu purtați noi întru gerure* (= genune, mare)...[8]. Aceeași formă apare și în alte texte analoage din secolele al XVI-lea și al XVII-lea: în *Praxiul* lui Coresi[9]

---

[3] Vezi A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*. I, Paris, 1948, p. 157; A.M. Seliščev, *Staroslavjanskij jazyk*. II, Moskva, 1952, p. 141–142.

[4] I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește*, București, 1916, p. 176 / 31.

[5] S.G. Longinescu, *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, București, 1912, p. 287.

[6] *Op. cit.*, p. 290.

[7] Dosoftei, Mitropolitul Moldovei, *Viața svinților*, Iași, 1682, p. 45, rândul ultim.

[8] *Codicele Voronețean* (ediția I.G. Sbiera), p. 90.

[9] *„Lucrul apostolesc – Apostolul" tipărit de Diaconul Coresi în Brașov la anul 1563*. Ediție îngrijită de I. Bianu, București, 1930, p. 134.

și în *Noul Testament* de la Bălgrad[10]; pasajul corespunzător în versiunea slavonă (*Faptele apostolilor*, XXVII, 27) este: *I egda četvertaę na desęti nošti bysti nosimcimŭ namŭ vo Adrïatskom pučině*. — Pentru secolul al XVI-lea mai avem o atestare din *Palia* de la Orăștie (*Ieșirea*, zaceala 12)[11], iar din secolul al XVII-lea, următoarele două atestări: *Pentru a patrasprădzeace pricină ce micșureadză giudețul certarea* (*Pravila* lui Vasile Lupu; în *Îndreptarea legii: a patrasprezeace*)[12]; *Și grăi Domnul către Moisi: ... Facă fiii lui Israil paștele întru ceasul lui, în a patrasprădzeace zi a lunii dentâi, către seară*[13]; pasajul corespunzător din versiunea slavonă (*Numerii*, IX, 3) a acestui text este: *... vo vremě eję vŭ četvertym na desęti denĭ mesjaca pervago kŭ večeru*.

***A cinceasprezece**: Pentru a cinceasprădzeace pricină ce micșureadză certarea* (*Pravila* lui Vasile Lupu; în *Îndreptarea legii: a cinceasprezeace*)[14].

***A șaseasprezece**: Pentru a șaseasprădzeace pricină ce înmicșureadză certarea* (*Pravila* lui Vasile Lupu; în *Îndreptarea legii: a șaseasprezeace*)[15].

***Al șapteleasprezece – a șapteasprezece**: Altă tremeatere nu voiu tremeate la voi, ce voiu deschide ceriul de voiu lăsa o ploaie de foc în lura* (= luna) *lui priere, a șapteasprădzeace dzi, de va arde plodul despre pământu totu* („Povestea sfintei Vineri", text din secolul al XVII-lea)[16]; *În a șasea sută de ani când era Noe, în a șapteasprădzeace dzi [a] luniei a doae, fu dzi...*[17]; *În a șapteasprădzeace dzi al* [= a] *șeptei luniei, puse-se gios corabie spre muntele Ara[ra]tului*[18]. – O atestare din secolul al XVII-lea: *Începutu-s-au a să scrie* [această carte] *în luna*

---

[10] Vezi *Codicele Voronețean* (ediția I.G. Sbiera), p. 91.

[11] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 180.

[12] S.G. Longinescu, *op. cit.*, p. 292.

[13] *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noao lege* [...], București, 1688, p. 100, coloana I, rândul 6.

[14] S.G.Longinescu, *op. cit.*, p. 293.

[15] *Op. cit.*, p. 297.

[16] B.-P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*. II, București, 1879, p. 48.

[17] *Palia d'Orăștie (1581–1582)*. Publié [...] par Mario Roques, Paris, 1925, p. 33.

[18] *Op. cit.*, p. 35.

lui cuptor în 31 zile, în al șaptăleasprezece an dacă au luat turcii țara Oradea, în ce an au fost foame, anii lui Iisus Hristos 1676 (însemnare pe o copie a *Cazaniei* lui Varlaam, executată și completată cu unele cazanii originale de popa Urs din Cotiglet, sat de lângă orășelul Ceica din jud. Bihor)[19]. Interesantă e forma regională *al șepteleasprezece (la șepteleasprezece an* „în al 17-lea an"), înregistrată în comuna Săliște–Sibiu de G. Weigand[20].

***A optasprezece**: La optaspreace* [sic!] *ai* (= ani) *a împărățâiei marelui Leon, în luna lui noie(m)vrie în 6..*.[21].

***A nouasprezece**: Șederea a noaspredzeace* (titlul unui ciclu de psalmi din *Psaltirea* Hurmuzaki)[22].

Din exemplele prezentate mai sus nu se poate trage o concluzie sigură asupra vechimii procedeului descris: el ar putea fi foarte vechi, din epoca formării limbii române, fiind calchiat în același timp cu procedeul de formare a numeralelor cardinale corespunzătoare. (Într-o convorbire pe care am avut-o cu Emil Petrovici, el a fost hotărât de părere că acesta a fost primul procedeu de formare a numeralelor ordinale de la 11 la 19, la început singurul care era folosit în limba vorbită într-o epocă în care numeralele cardinale compuse de la 11 la 19 erau încă analizate ca atare.) I s-ar putea da, însă, și o altă explicație, care ni se pare mai plauzibilă, și anume că procedeul a apărut mult mai târziu: după cum rezultă din exemplele citate, aceste forme au fost folosite mai ales în texte literare din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, unele traduse după texte slavone, altele reflectând limba literară a vremii, impregnată de influențe slavone; alături de acestea se foloseau, în aceeași epocă și într-o măsură mult mai mare, și formele obișnuite azi. Încât s-ar putea să avem a face cu forme literare, care n-au avut circulație în limba vorbită sau au avut o circulație redusă: exemplul *al șapteleasprezece* din județul Bihor pare mai degrabă o reminiscență cărturărească; ciudată e apariția lui actuală (dacă mai este folosită) în

---

[19] Șt. Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*. I: *Până la 1829*, Oradea, 1935, p. 24–25.

[20] În *IV. Jahresbericht*, p. 300.

[21] Dosoftei, *Viața svinților*, p. 110, rândul 8.

[22] Vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*... p. 280 / 34.

regiunea Sibiului, pe care G. Weigand nu o explică în nici un fel, dar care pare a fi o relicvă izolată (dacă n-a fost cumva o creație spontană).

2. O FORMĂ INTERMEDIARĂ A AUXILIARULUI DE VIITOR PERS. 3 SG.: *VARE*

Forma verbului auxiliar al viitorului pers. 3 *va* a fost explicată în diferite feluri; explicația cea mai plauzibilă și acceptată azi de majoritatea lingviștilor este aceea din lat. *volet*, care a ajuns la forma actuală din limba română prin formele intermediare **voare* > **voa*[23].

Această evoluție explică, în mod incontestabil, pe de o parte conjuncția *oare* și pe *oare-* din pronumele și adverbele nedefinite *oarecine, oarece, oarecum* etc., iar pe de altă parte pe *o* de la viitorul de tipul *el o cânta* și *o să cânte*. Forma *o* se explică din stadiul **voa* > **oa*[24] (ultimul fiind atestat, în forma *o*, din județul Brașov[25]). Căderea lui *v* inițial constatat în *oare*, ca și în formele auxiliarului (*oi, ei, o, om, or*), precum și reducția, uneori extremă, a unora dintre aceste forme verbale se explică prin faptul că, „fiind frecvente și puțin accentuate, ele sunt în mod deosebit supuse uzurii"[26]. În cazul formelor *oi, o, om, or*, căderea lui *v-* s-ar putea datora și influenței vocalei labiale următoare.

Pentru forma *va* credem că putem admite o altă (sau: și o altă) evoluție: **voare* > *vare* (cu *oa* neaccentuat monoftongat din cauza lui *v-*) > *va*, prin scurtare[27].

Forma intermediară *vare* este atestată în texte românești din secolul al XVI-lea, numai ca element component al pronumelor nedefinite *varece, varecarele, varecui*, forme paralele cu *oarece, oarecare,*

---

[23] Vezi prezentarea succintă, dar completă, a discuțiilor la Alf Lombard, *Le futur roumain du type* ***o să cânt***, în BL, VII, p. 7 și urm.

[24] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 11 și urm.

[25] „Dacoromania", VI, p. 390.

[26] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 25.

[27] Vezi Rosetti, *Istoria lb. rom.* I[2], p. 138; vezi și Fr. Streller, *Das Hilfsverbum im Rumänischen*, în *IX. Jahresbericht*, p. 59.

oarecui[28]. Ca auxiliar al viitorului, dat până acum ca ipotetic, îl găsim în două texte transilvănene vechi:

Aceasta... carte, triodion... s-au dat mie, popa Lupu, de la soacra, în făgădaș, când m-am însurat; iară cine o vare sminti dintr-acel făgădaș, să fie afurisit (însemnare nedatată pe *Triodionul* din 1747, tipărit la București de popa Stoica Iacovici)[29].

În știință să fie tuturor cui să cuvine cum că această carte... s-au cumpărat de mine, Popp Ștefan de Bătarci, paroh de Tarna-Mare, în 7 zile a lunii lui iulie 1802... și până vare fi alta în biserica din Tarna, o dau întru aceastaș... bisericâ, ca să se slujască cu dânsa[30].

3. CONJUNCȚIA *AVERI*

Alături de *ori*, conjuncție și element component al unor pronume și adverbe nedefinite ca *oricine, orice, oricum, oricând* etc. (< lat. *voles*)[31], întâlnim, în limba veche, dubletul *veri* (< lat. *velis*)[32].

Într-o însemnare pe un octoih, neidentificat, din secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea, am găsit forma *averi* în următorul context: *De s-ar învrednici cineva, averi mirian, averi din... [vreo?] treaptă a eparhiii sau hierarhiii ar fi cineva să o răpască* [cartea] *sau să o înstrăineze de la besereca din Cărășeu...*[33].

Forma *averi* este rezultatul unei contaminări între *veri* și conjuncția sinonimă *au*, foarte răspândită alături de *sau, ori* și *acar* (< magh. *akár*), în regiunea și epoca respectivă[34].

---

[28] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 194; Rosetti, *Istoria lb. rom.*, VI, p. 191 și 206; Al Philippide, *Originea românilor*. II, Iași, 1928, p. 625.

[29] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești. Note paleografice pe margine de cărți bisericești sătmărene*, Satu-Mare, 1938, p. 52.

[30] *Op. cit.*, p. 88.

[31] Vezi Alf Lombard, în „Studia neophilologica", XI, p. 202, și Rosetti, *Istoria lb. rom.*, VI, p. 206.

[32] H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 1094, s.v. *ori*[2].

[33] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești...*, Satu-Mare, 1935, p. 35.

[34] *Op. cit.*, p. 22, 28, 38, 53, 68, 76, 89 etc.

4. DESINENȚA DE PLURAL AROM. *-ÁŃĬ*

Pentru formarea pluralului substantivelor masculine dialectul aromân se servește de mai multe desinențe:

1. *-ĭ* (de fapt acel „pseudo-*i* final", comun tuturor dialectelor limbii române, care constituie elementul de înmuiere a consoanelor finale, creând opoziția „consoană muiată / consoană nemuiată", care are rolul de a distinge pluralul de singularul numelor masculine și persoana a 2-a singular de persoana 1 singular a prezentului unor verbe[35]); „terminația *-ĭ*" (notată de E. Petrovici printr-un accent plasat „la umărul" consoanei) are, în diferite condiții fonetice, variantele *-î* și *-ă*[36].

2. *-áḑĭ* (cu variantele *-áțĭ* și *-éḑĭ*), provenit din ngr. -άδες + *-ĭ*; ea formează pluralul substantivelor de origine străină terminate la singular în *-ă′*, *-é*, *-í* și *-ó* (de exemplu: *băsmă′* „basma" — pl. *băsmaḑĭ*, *șică′* „glumă" – pl. *șicaḑĭ*, *canapé*, „canapea" – pl. *canapeḑĭ*, *cafeĝí* „cafegiu" – pl. *cafeĝaḑĭ*, *scul′ó* „școală" – pl. *scul′aḑĭ*[37].

3. *-âńĭ* (cu varianta *-ăńĭ*), de origine latină, atestată numai în formele *tătâńĭ* ~ *tătăńĭ* (pl. lui *tată*) și *lălâńĭ* ~ lălăńĭ (pl. lui *lală* „unchi")[38].

4. *-lárĭ* (< tc. *-lar* + *-ĭ*), care apare în forma *pășălarĭ* (pl. lui *pășă′* „pașă"), atestată de Șt. Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*, București, 1901, p. 403 și de scriitorul din secolul al XVIII-lea Daniil Moscopoleanul[39]. (Sufixul turcesc apare în numele de persoană *Dadalar*[40].) Afirmația lui Th. Capidan[41] că în aromână n-ar exista un reflex al desinenței de plural tc. *-lar* nu este, prin urmare, exactă: acest

---

[35] Vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, nr. 2, p. 174 și urm.

[36] Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*. București, 1932, p. 373–375.

[37] *Op. cit.*, p. 375–376.

[38] Vezi Th. Capidan, *op. cit.*, p. 375; pentru dacoromână: Al. Rosetti, *Istoria lb. rom.*, I², p. 104, iar pentru meglenoromână: Th.Capidan, *Meglenoromânii*. I, București, 1925, p. 193.

[39] Vezi Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII*. București, 1909, p. 146.

[40] Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 376.

[41] În „Revue internationale des études balkaniques", II, vol. I–II, 1936, p. 135.

lucru îl arătase, de altfel, deja L. Șaineanu, care înregistrase și pluralele românești din epoca fanarioților *agalari* și *paşalari*[42]. Trebuie adăugat numai că, întrucât arom. *păşălarĭ* și *Dadalar* apar la aromânii din Albania, aceste forme au putut fi împrumutate prin intermediul limbii albaneze, unde terminația *-lare* este foarte frecventă.

5. În sfârșit, desinența *-áńĭ* apare într-o serie de cuvinte de origine turcă[43] precum *ğuğańĭ* (pl. lui *ğuğá* „pitic"[44]), *mi̯ulẹazimańĭ* (pl. lui *mi̯ulẹazim* „sublocotenent în armata otomană")[45], *nizamańĭ* (pl. lui *nizam* „soldat")[46], *ridifańĭ* (pl. lui *ridif* „recrut")[47], *satrazamańĭ* (pl. lui *satrazam* „ministru de interne în fostul Imperiu Otoman")[48], *zărafańĭ* (pl. lui *zăraf* „zaraf; cămătar")[49] ș.a. Alături de formele în *-áńĭ* se folosesc, la unele din aceste cuvinte, și formele de plural obișnuite (în *-ĭ*): *nizańĭ, ridifĭ, satrazańĭ, zărahĭ*[50].

Dar desinența *-áńĭ* s-a extins și la formarea pluralului unor cuvinte de origine greacă: *apostolańĭ* (pl. lui *apostol*) și *ortoδocsańĭ* (pl. lui *ortoδocs*), ambele în *Codex Dimonie*[51], apoi *serafimańĭ* (pl. lui *serafim*)[52] și *zugrafańĭ* (pl. lui *zugraf* „zugrav")[53].

De originea acestei desinențe s-a ocupat mai întâi Th. Capidan[54], care a identificat-o cu sufixul *-ńĭ*, întrebuințat la formarea pluralului numelor de familie (de tipul lui *Vrétańĭ* „descendenții, membrii familiei *Vréta*"), precum și la formarea pluralului unor etnonime derivate

---

[42] L. Șaineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. I, București, 1900, p. 61.

[43] Vezi G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*. II, București, 1925, *passim*.

[44] I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, București, 1906, p. 100.

[45] Șt. Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*, București, 1901, p. 307.

[46] *Op. cit.*, p. 367.

[47] *Op. cit.*, p. 437.

[48] *Op. cit.*, p. 450.

[49] *Op. cit.*, p. 546.

[50] Vezi locurile citate.

[51] Vezi Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 376.

[52] Șt. Mihăileanu, *op. cit.*, p. 460.

[53] *Op. cit.*, p. 549.

[54] Th. Capidan, *loc. cit.*

de la nume de țări sau localități (ca, de exemplu, *iudeeańĭ* „locuitori din Iudeea, iudei")[55]. Apoi Capidan a văzut în desinența de care ne ocupăm pluralul sufixului *-ean*, de origine slavă[56]; dar mai târziu, în urma obiecțiilor aduse de P. Skok[57], a renunțat la această explicație, propunând sufixul albanez *-aj* (dezvoltat din mai vechiul *-anj*), care are aceeași formă neaccentuată și același rol pe care l-ar avea și arom. *-ańĭ*[58]. Explicația dată de Capidan (< alb. *-aj, -anj*) este valabilă numai pentru prezența și rolul sufixului *-ańĭ* în antroponimie; el explică în același fel și forme ca *ğuğańĭ* și *apostolańĭ*[59].

Ținând seama de cazurile, destul de numeroase, pe care le-am citat la începutul acestei note (și pe care Capidan nu le-a avut în vedere), suntem înclinați să vedem în formele *ğuğańĭ, nizamańĭ, zărafańĭ* și celelalte un reflex al desinenței de plural tc. *-an* (< pers. *-ān*), care a primit semnul înmuierii lui *n* al pluralului rom. *-ĭ* (la fel ca și *-adzĭ* și *-larĭ*) și care are, și în aromână, accentul și exclusiv rolul de a forma pluralul substantivelor comune (și nicidecum rolul pe care îl are sufixul patronimic *-ańĭ*).

Posibilitatea unui împrumut în aromână a desinenței tc. *-an* a văzut-o și P. Skok[60], dar el a propus-o exclusiv pentru explicarea patronimelor de tipul amintit (acestei ipoteze îi preferăm explicația dată de Capidan).

---

[55] În acest caz pare mai probabilă o derivare cu sufixul de origine slavă *-ean* (ca, de exemplu, în *muscupuleańĭ*, pl. lui *muscupulean* „locuitor din Moscopole"); exemplele citate de Capidan sunt luate, toate, din *Codex Dimonie*, deci accentul lor este nesigur; totuși, pentru *iudeeańĭ* găsim următoarele grafii, care par a infirma părerea lui Capidan: ἠουδεάννλλη (vezi *V. Jahresbericht* al lui Weigand, p. 264), ἠουδεάνυλλη (*ibid.*, p. 272), ἠουδεηάννλλη (*ibid.*, p. 278).

[56] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 376–377.

[57] „Revue internationale des études balkaniques", I, vol. I, 1934, p. 276–277.

[58] *Ibid.*, II, vol. I–II, 1936, p. 130 și urm. În limba albaneză , sufixul *-aj, -anj* formează și nume de sate derivate de la nume de persoane; o listă bogată de astfel de nume de sate a dat Eqrem Çabej, în „Südost-Forschungen", VII, 1940, fasc. 1–2, p. 250 și urm.

[59] Th. Capidan, în „Revue internationale des études balkaniques", II, vol. I–II, 1936, p. 133.

[60] P. Skok, *loc. cit.*, p. 277.

Desinența turcă *-an*, foarte întrebuințată în turca-osmanlie mai ales la formarea pluralului substantivelor animate de origine persană și arabă (ca *sarraf-an* „zarafi", *șagird-an* „școlari", *zabit-an* „ofițeri" etc.)[61], a intrat în aromână, direct sau prin intermediul altei limbi balcanice (în acestea, însă, n-am găsit nimic asemănător), mai întâi împreună cu termenii respectivi, apoi s-a aplicat și la cuvinte de altă origine decât turcă (de exemplu *apostolańĭ, zugrafańĭ*).

Când cuvântul la care se adaugă desinența *-ańĭ* are în temă un element palatal, desinența capătă aspectul *-ęańĭ* (care nu trebuie confundat cu pluralul sufixului de origine slavă *-ean*): *arhieręańĭ* (scris ἀρχιερεάννη în *Codex Dimonie*)[62], *cap-di-câneańĭ* (pl. lui *cap-di-câne* „căpcăun")[63], *zarzavulęańĭ* (pl. lui *zarzavuli* „diavol")[64] ș.a.

Pluralele aromânești în *-áńĭ* sunt oarecum neregulate. Dacă se mai mențin (de altfel ele sunt concurate de formele „normale", după cum am arătat), aceasta se datorește, probabil, și faptului că ele sunt identice ca formă cu pluralele a căror terminație *-ańĭ* se explică din temă, ca: *aslańĭ* (pl. lui *aslan* „leu"), *asmańĭ* (pl. lui *asman* „uriaș"), *săglańĭ* (pl. lui *săglam* „sănătos; puternic") etc.

(Publicat, sub titlul *Contribuții la studiul morfologiei istorice române*, în „Studii și cercetări lingvistice", IV, 1953, p. 218–224.)

5. ORIGINEA FORMELOR VERBALE *ESTE* ȘI *SÂNT*

Explicația cea mai completă, pe care o cunoaștem, a formelor verbale *este* și *sânt* a fost dată de Emil Petrovici în „Dacoromania", VII, 1931–1933, p. 360–361.

---

[61] Vezi R. Youssouf, *Grammaire complète de la langue ottomane*, Constantinople, 1892, p. 30–31.

[62] Vezi *VI. Jahresbericht*, p. 170.

[63] Per. Papahagi, *Basme aromâne*, București, 1905, p. 557.

[64] *Op. cit.*, p. 74.

În ceea ce privește forma *este*, poziția autorului e destul de neclară: „*Este* îl are pe *-e* de la *legĭ(t), audĭ(t)*“ — de unde rezultă că în *este* s-ar păstra lat. *est*, la care s-a adăugat *-e* < *-ĭ(t)*. Și autorul spune imediat în continuare: „Dacă am avea mania reconstruirii, am obține forma **estĭ(t)*“, dovedind prin aceasta că de fapt el are această manie, același **estĭ(t)* fiind repetat în ultimul rând al aceleiași pagini 360, — pe când la începutul paginii următoare E. Petrovici aduce următoarea corecție: „*-e* s-a adăugat la *est* pe când *dicĭt* era **dice(t)*. Deci forma cea mai veche era **este(t)*“.

În realitate, forma cea mai veche, dezvoltată din lat. *est*, a fost *e*, — din care au provenit apoi forma enclitivă *-i̯* (de exemplu *el e* > *elu-i̯*), cu varianta *îi̯*, cu *î* protetic (de exemplu *elu-i̯* ~ *el îi̯*), precum și forma proclitică *i̯-* (de exemplu *e acolo* > *i̯-acolo*), toate fiind folosite mai ales în graiurile regionale și în limbajul familiar, — în timp ce forma *este* (pronunțat *i̯este*) se poate explica mult mai bine din v. sl. *jestĭ*, cu *-ĭ* > rom. *-e* ca în *dragoste* (< v. sl. *dragostĭ*), *iute* (< v. sl. *ljutĭ*) și altele. De la *este* s-a format, datorită fenomenului numit de Petrovici „Systemzwang“ (= „presiune a sistemului“), forma de pers. 2 sg. *ești*: „*Face – faci* a servit de model lui *este – ești*“.

La cele spuse până acum putem adăuga că din *este* (pronunțat *i̯este*, cu *e* deschis preiotat: *i̯ește*) s-a dezvoltat forma *iaste* (folosită în limba veche, până prin secolul al XVIII-lea, — la fel ca și *grăiaște* < *grăi̯ește, mântuiaște* < *mântui̯ește* etc.), — printr-un proces de metafonie (din stadiul **e̯a* preiotat), paralel cu metafonia lui *e* deschis postconsonantic în *e̯a* (ca de exemplu în *leage* < *le̯ge, mărturiseaște* < *mărturise̯ște* etc.). Menționăm că un reflex al lui *iaste* se mai întrebuințează, sub forma *iastă*, în unele zone din vestul Transilvaniei.

În ceea ce privește pronunțarea cu *i̯-* a formelor — ortografiate etimologizant — *e, ești, eram, erai* etc. și a pronumelor personale *eu, el* etc., împărtășim opinia lui Marius Sala (*Du latin au roumain*, Paris–Bucarest, [1999], p. 177), conform căreia această pronunțare „est expliquée par l'influence thraco-dace ou slave“, sau mai degrabă (fiindcă nu știm dacă fenomenul a existat realmente în traco-dacă) de „daco-slavă“, cum a denumit E. Petrovici limba slavă care a influențat

latina populară din care s-a dezvoltat protoromâna (cf. și *ieste* discutat mai sus).

Același fenomen explică și forma *ieși* (< lat. *exire*), precum și forme ca *ied* (< lat. *haedus*), *iederă* (< lat. *haedera*), cu afereza lui *h-*, „qui était située à la périphérie du système" (M. Sala, *op. cit.*, p. 166), și în plus cu metafonie într-un cuvânt ca *iarbă* (< lat. *herba*), cf. *iaste* citat mai sus și *ea* pronunțat *ia* < **ęa* preiotat).

În explicarea formei de plural *sânt*, E. Petrovici pleacă de la forma de conjunctiv lat. *sĭnt*, care ar fi „singurul caz în care *-nt* s-a păstrat: *dicunt* > *zic*, dar *sĭnt* > *sânt*. Explicația acestei păstrări ne-o dau formele vechi (*zicu, sântu*) sau dialectale (*zicu, sântu*)" (p. 360), — dar mărturisim că nu vedem în ce măsură formele citate ar explica păstrarea lui *-nt* în *sânt*. Imediat mai departe (p. 360–361), autorul face următoarea precizare: „Deci lui **estĭ(t)* îi corespunde un **sĭntu(nt)* [...] forma cea mai veche a lui *sânt* trebuie să fi fost **sentu(nt)*".

De la pl. *sânt* s-au format, prin același fenomen de „presiune a sistemului", pers. 1 sg. *sânt* (după modelul *ei tac: eu tac = ei sânt : eu sânt*, alături de formele prescurate, populare și familiare, *-s* (~ *-su*) și, cu proteza unui *î, îs* < lat. *sum*), apoi pers. 1 pl. *sântem* și pers. 2 pl. *sânteți*.

O explicație asemănătoare celei date de E. Petrovici formei de pl. *sânt* este dată de *Gramatica limbii române* a Academiei Române (vezi ediția a II-a, vol. I, p. 279); „Pe lângă forma *s*, la persoana a III-a plural a existat de la început și forma *sânt*, care provine de la forma latină *sint* accentuat", — precum și, mai prudent, de M. Sala (*op. cit.*, p. 144), cu o inadvertență: „La troisième personne du pluriel du présent de l'indicatif du verbe *a fi* «être»: *sunt* [sic — *n.n.*] «ils sont» semble provenir du subjonctif présent (lat. *sint*)".

Soluțiile propuse de E. Petrovici pentru explicarea formei de pl. *sânt*, precum și pentru cea a formei *este*, sunt complicate și artificiale, mai ales prin combinarea, în aceeași paradigmă, a unor forme de indicativ și de conjunctiv); din acest ultim motiv nu pot fi acceptate nici explicațiile date de *Gramatica* Academiei și de M. Sala pentru forma de pl. *sânt*.

Mai simplă și mai verosimilă ni se pare, ca și în cazul lui *este*, explicarea lui *sânt* din v. sl., și anume din *sǫtŭ* (pentru fonetism, cf. *crâng* < v. sl. *krǫgŭ*, *mândru* < v. sl. *mǫdrŭ* și altele); alături de aceasta se folosesc, în vorbirea populară și în cea familiară, formele ei prescurtate *-s* ~ *îs* (de exemplu *oamenii-s* sau *oamenii îs*). Aceste forme s-ar putea însă explica, eventual, și din lat. *sunt*, cu căderea grupului consonantic final *-nt* (cf. *credunt* > *cred*), — la fel ca și căderea lui *-m* din lat. *sum* (vezi mai sus), — sau prin extinderea formelor omofone de singular la exprimarea pluralului (după modelul *eu sânt: ei sânt = eu îs: ei-s* ~ *ei îs*). Forma de pl. *sânt* s-a extins la pers. 1 sg., și de la ea s-au format pers. 1 pl. și pers. 2 pl. ale verbului, prin fenomenul amintit mai sus. Dubletul *sunt* este de dată mai recentă, fiind introdus în limbă, după cum se știe, de reprezentanții Școlii Ardelene.

(Notă redactată în anul 2000.)

ÎMPRUMUTURI ROMÂNEȘTI DIN LIMBA TURCĂ

În cele ce urmează ne propunem să stabilim o serie de etimologii turcești ale unor cuvinte românești, dar mai ales să aducem un număr relativ mare de rectificări, precizări și completări la contribuțiile etimologice propuse de predecesorii noștri. O parte dintre acestea din urmă reprezintă explicarea unor cuvinte românești prin detașarea lor din (sau condensarea lexico-semantică a unor) sintagme determinative sau cuvinte compuse turcești, procedeu de care ne-am ocupat într-un articol precedent[1]. Altele, destul de multe, conțin precizări referitoare la unele dintre sensurile unor cuvinte polisemantice, pe care dicționarele (mai ales cele moderne) le consideră, în mod expres sau tacit, ca fiind dezvoltate pe teren românesc (prin analogie, prin extensiune, prin generalizare sau prin nuanțări de natură expresivă: figurat, ironic, depreciativ etc.), dar care în realitate se regăsesc și la etimoanele turcești ale cuvintelor românești respective. Precizăm că cercetările noastre de bazează pe datele furnizate de monografia clasică a lui L. Șaineanu consacrată influenței turce asupra limbii române și de dicționarele posterioare acesteia, iar pentru limba turcă am folosit doar câteva — dar fundamentale — dicționare ale limbii turce care ne-au fost accesibile[2].

afuzalí (s. m. sg., folosit — ca apoziție — mai ales în sintagma *strugure afuzali*) „soi de viță de vie cu struguri pentru masă, cu

---

[1] Vladimir Drimba, *Împrumuturi românești detașate din sintagme determinative turcești*, în SCL, XLI, 1990, nr. 4, p. 305–311.

[2] Vezi lista de abrevieri bibliografice de la începutul volumului.

ciorchini grei până la 2 kg, cu boabe mari galbene-verzui" (Breban, cf. DEX) este explicat de DEX și de Breban din numele propriu tc. *Afuz-Ali*. E. Suciu (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 142), referindu-se la DEX, respinge această etimologie, propunând în locul ei „substantivul comun tc. *hafızali*, (învechit) *havuzali*, care are același sens ca în română".

Într-adevăr, *hafızali* este atestat cu sensul „un soi de strugure cu boabe mari, dese și cu pieliță groasă, cărnoase și de culoare galben-auriu strălucitor" (TS). Cu toate acestea, în ciuda aparențelor, etimologia criticată de E. Suciu nu este fundamental greșită, ci mai degrabă incompletă. Mai mult decât atât, cele două etimoane sunt, cel puțin formal, identice, fiind constituite din termeni compuși din aceleași elemente: *-ali* reprezintă numele *Ali*, iar *afuz* — ortografiat, ca apoziție desemnând o calitate oficială sau socială pe lângă un nume propriu, *Afuz*, la fel ca, de exemplu, *Sultan Mehmet* sau *Mimar Sinan* „Arhitect Sinan" (numele unui celebru arhitect turc din secolul al XVII-lea) — este o pronunțare dialectală (cu afereza lui *h-*, fenomen cunoscut în multe dialecte turcești, inclusiv din Dobrogea) a formei osmanlii *hafuz*, corespunzând termenului turcesc modern *hafız* „persoană care știe (să recite) Coranul pe dinafară" (cu *u* în loc de *ı* în a doua silabă a cuvântului, la fel ca, de exemplu, în *altın* „aur", *artık* „deja", *ayı* „urs" etc. pentru *altın, artık, ayı* etc.).

Ceea ce mai au în comun tc. *hafızali* și rom. *afuzali* este faptul că ambii termeni au fost detașați din sintagma determinativă *Hafız* (respectiv *Afuz) Ali üzümü* „strugure [de soiul] Hafâz Ali" (la fel ca, de exemplu, soiurile de viță de vie și de struguri *napoleon și muscat Ottonel*).

agustós (s.m. sg.), înregistrat în comuna Somova din jud. Constanța, este definit de HEM 540 (definiție reprodusă în DA și CADE) prin „o varietate de struguri foarte timpurii, având pielița bobiței străvezie și subțire, încât se zăresc semințele și chiar vinișoarele". Pentru etimologie, HEM, TDRG și CADE trimit la *agust*, iar DA precizează: „Adjectiv substantivat, derivat din *agust* [= variantă populară a lui *august* — *n.n.*], prin suf. adj. *-os* (adică: «strugure de august»)". Cf. și Ciorănescu, p. 13. Credem că termenul se explică mai degrabă prin detașare din sintagma determinativă tc. *ağustos üzümü* „strugure de

august", cu pronunțarea osmanlie sau dialectală *aγustos* a formei moderne (care se pronunță *austos*), poate și sub influența lui *august*. (Pentru analogie, cf. tc. dial. *ağustos alması* „un soi de mere moi și acrișoare" DS, I, p. 115, — literal „măr de august".)

angará (s.f., folosit mai ales la pl. *angarale*) este citat de E. Suciu (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 142) cu sensul „sarcini, belele, griji"; autorul respinge, pe bună dreptate, etimologia ngr. ἀγγαρεία dată până acum cuvântului, — care nu poate fi acceptată, datorită accentului, decât pentru variantele învechite și populare *angaríe* și *angăríe* —, propunând pentru *angará* și variantele sale regionale *angareá* și *hangăreá* (la care trebuie adăugat și *hangará*, v. DA) etimonul tc. *angarya, angarye*, care ar avea același sens ca și cel indicat pentru cuvântul românesc în discuție. (Poate fi menționat faptul că, pentru explicarea lui *angara*, Șaineanu a ezitat un moment între tc. *angariya* [sic.! – *n.n.*] și ngr. ἀγγαρεία — v. ȘIO I, p. CCLXXX —, pentru ca ulterior să se decidă pentru etimologia neogreacă (v. ȘIO II/1, p. 45). Cf. și SDLR, care îl explică pe *angara* din tc. *angharia*, ngr. *angaria* [sic! – *n.n.*].

Mai multe observații pot fi făcute la explicația propusă de E. Suciu. În primul rând, sensul de bază al lui *angara* (și al variantelor lui), folosit în trecut, este cel dat în DA: „corvoadă, contribuție (în natură, în bani sau în muncă) către stăpân sau către domnitor" (cf. și CADE, DEX, Breban). În al doilea rând, formele turcești propuse de autor nu pot fi acceptate deoarece, pe de o parte, sunt paroxitone (v. TS și Redhouse) și, pe de altă parte, ar explica destul de greu silaba finală a formelor *angara* și *hangara*. În sfârșit, cuvântul turcesc (în cele două variante citate de Suciu) are, la fel ca și etimonul său ngr. ἀγγαρεία, sensul de bază „muncă forțată și neplătită" (v. TS, Redhouse, Kocabay), care nu explică decât sensul de bază al cuvântului românesc (în toate variantele sale).

De fapt, *angara* și variantele sale *hangara, angarea, hangărea* trebuie explicate din formele dialectale turcești *angara, angare* (variante ale lui *angarya, angarye*), atestate cu ambele sensuri (v. DS, I, p. 264). Pentru formele cu *h-*, cf. tc. dial. (DS, VII, 2282) și rom. *haraba*, variantă a lui *araba*, și altele.

arcáci (s.n.) a fost înregistrat mai întâi de HEM 1492 („Cuvântul se aude pe la ciobanii din Moldova"), pe baza următoarei comunicări dintr-o comună din fostul județ Covurlui: „Târla la ciobani în timp de iarnă este la un loc îndosit cum e un *arcaci* adecă v a l e ..."; pe baza acestei comunicări, care este (sau pare a fi) reprodusă incomplet, Hasdeu definește cuvântul prin „vallée, terrain abrité" și îl explică din tc. *arkaç* „versant ou pied d'une montagne" (sens citat după Barbier de Meynard), — cu următoarea precizare: „Negreșit însă, cuvântul n-a venit românilor de la osmanlii, cari n-au dat nemic graiului nostru ciobănesc [afirmație inexactă — *n.n.*], ci de la vreun popor turanic din veacul de mijloc, probabilmente de la cumani".

ȘIO II/1, p. 395 dă, după HEM, definiția „vale sau loc adăpostit, la ciobanii din Moldova" și aceeași etimologie (cf. și ȘDU), iar DA reproduce traducerea franceză, textul comunicării și etimologia date de Hasdeu (cu o greșeală, probabil de tipar: „versant au pied...", în loc de „versant ou pied..."), — ambele dicționare neglijând, pe drept cuvânt, ipoteza lui Hasdeu despre proveniența cumană a lui *arcaci*.

Cuvântul este înregistrat și în unele dicționare mai recente, cu o definiție mai exactă decât cea dată de Hasdeu: „îngrăditură, ocol în care se închid oile, în grămezi [sic! – *n.n.*] mici, ca să nu se amestece unele cu altele" (CADE), „îngrăditură sau despărțitură pentru separat oile" (DEX, cf. și SDLR). Alături de acest sens, dicționarele menționate mai adaugă încă unul: „îngrăditură de nuiele sau de răchită, făcută de pescari în apă, pentru prinderea sau păstrarea peștelui" (CADE, cf. SDLR, DEX). Dintre acestea, numai dicționarul lui Scriban dă etimologia cuvântului (inspirată, în mod evident, de Hasdeu): tc. *arkaç* „plai, coastă de deal adăpostită", celelalte declarând-o necunoscută (excepție făcând DLRM: tc. *arka*, greșit și fără traducere).

Se poate observa cu ușurință nepotrivirea dintre definiția dată de Hasdeu (reluată de ȘIO și DA, precizată de dicționarele mai noi) pentru *arcaci* și sensul indicat până acum al etimonului său turcesc. De fapt, traducerea dată de Barbier de Meynard termenului *arkaç* (traducere adoptată de Hasdeu și preluată de la acesta de ȘIO și DA) nu se regăsește în dicționarele moderne ale limbii turce (pentru „versant al unui munte" folosindu-se termenii *maile* și *aklan*), iar sensul „vale"

menționat de Hasdeu este redat în turcă de termenii *koyak* și *vadi*. În dicționarele turcești de care dispunem, *arkaç* e atestat cu sensurile „loc neted și izolat pe creasta unui munte, pe care sunt adăpostite turmele de oi" și „târlă" (TS și DS, I, 325), dar și „loc împrejmuit cu gard și descoperit dinaintea unei târle, unde înnoptează pe vreme bună turma de oi", „loc ușor înclinat, coasta unui deal" și „loc izolat și adăpostit" (DS, I, 309–310 s.v. *argaç* și 325 s.v. *arkaç*).

În ceea ce privește cel de-al doilea sens dat lui *arcaci* de CADE, SDLR și DEX, acesta nu e atestat pentru tc. *arkaç*, fiind, după toate probabilitățile, dezvoltat prin analogie în limba română.

ávă (s.f.; Dobrogea) „unealtă de pescuit formată din trei fâșii de plasă, care se așază vertical în apă cu ajutorul unor bucăți de plută prinse la marginea lor superioară și al unor bucăți de plumb la cea inferioară" (DEX): după HEM 2154, este un „cuvânt turcesc, întrebuințat în Dobrogea"; dicționarele ulterioare (ȘIO II/1, p. 395, DA, CADE, SDLR, Ciorănescu) îl explică din tc. *av* „vânătoare; pescuit", la care DA adaugă: „poate prin mijlocire bulgară: *av* «vânătoare»" (cf. și DLRM, DEX).

E. Suciu (LR, XXIX, 1980, nr. 5, p. 551) admite că evoluția semantică de la tc. *av* la împrumutul românesc „nu e imposibilă", dar preferă o altă etimologie: tc. *ağ* „plasă", detașat din sintagma determinativă *balık ağı* „plasă de pescuit" (literal „plasă pentru pești" — *n.n.*), cu intercalarea unui *v* între *a* și *ı* (= rom. *î*) în hiat (întrucât *-ğ-* nu se pronunță sau reprezintă un *glide* de tipul [i̯] – *n.n.*), considerată de autor „un fenomen fonetic obișnuit". Și E. Suciu adaugă: „Este posibilă însă și o contaminare între tc. *ağ* «plasă» și *av* «vânătoare; pescuit»".

Fără a exclude această posibilitate (oricum mai plauzibilă decât prima ipoteză), ne putem gândi și la alte soluții, care ni se par preferabile: fie la detașarea lui *av* dintr-o sintagmă determinativă *(balık) av ağı* (pronunțat în multe graiuri turcești din Dobrogea *av ā*) „plasă de pescuit", fie la un împrumut din tc. dial. *av* „plasă" (v. DS, I, p. 374), deci din sintagma *balık avı* „plasă pentru (prins) pești".

baargíc (s.n.; jud. Constanța) „bucată de lemn care vine deasupra osiei dinainte a carului, formând, împreună cu osia, corpul în care intră gruiul (piscul, furca) și inima carului" (DA): E. Suciu (SCL, XXXVIII,

1987, nr. 2, p. 142) respinge, pe bună dreptate, etimologia propusă de Th. Löbel (tc. *barçak* „bucată [de protecțiune] deasupra unui mâner de sabie") și acceptată cu rezervă de DA, gândindu-se la o alta: „Credem că poate fi admis ca etimon termenul tc. *bağırcık*, neatestat cu sensul din limba română, dar plauzibil, ca diminutiv (cu suf. *-cık*) al lui *bağır* «piept; parte din mijloc (a curburii unui arc, a unui munte etc.)»".

În realitate, cuvântul românesc provine din tc. dial *bağarcık* (pronunțat *baarğîc* sau *bārğîc*, — cu variantele *baharcık, baharcık, bağırçak*), având același sens (DS, II, 474).

În ceea ce privește forma *baingic*, înregistrată (din fostul județ Covurlui) de Damé, T., p. 9 și 14, și reprodusă după acesta de SDLR, fără etimologie, iar în DA ca variantă a lui *baargic*, ea ar putea să reprezinte o formă coruptă, greu de explicat, a acestuia.

babút (s.n.; prin județele Botoșani și Vaslui) „bucată de lemn mobilă așezată orizontal deasupra perinocului [...] de pe osia carului țărănesc; sin. *vârtej*" (DA; cf. ȘDU și SDLR: *băbut* „vârtejul de la car" — în toate aceste locuri fără etimologie) provine din tc. dial. *babut* „id." (DS, II, 455).

bacalâm este înregistrat de ȘIO I, p. CCLXXVI, cu următoarele sensuri: 1. (interj.) „om vedea!" și 2. (s.n.) „promisiune, perspectivă", cu următorul citat din I. Ghica: *Se întoarse cu făgăduieli, bacalâmuri*. SDLR îl înregistrează numai cu sensul „promisiune, făgăduință", în timp ce DA și toate celelalte dicționare îl omit. Șaineanu dă cuvântului următoarea etimologie: *„bakalım*, id. (din *bakmak* «regarder»)", însă tc. *bakalım* (optativ-subjonctiv pers. 1 pl. al vb. *bak-* „a privi") nu poate explica decât interjecția românească (cf. Redhouse: „let us see; we'll see"). Cu cel de al doilea sens, *bacalâm* reprezintă fie o formă substantivată pe teren românesc a interjecției citate (ceea ce se întâmplă destul de rar, cf. *of* „mâhnire, amărăciune", *urale* „ovații"), fie o detașare dintr-o sintagmă ca *«bakalım» diye verilmiş söz* (literal „cuvânt dat [= promisiune făcută] zicând: «(o) să vedem!»").

baigúș și varianta sa *baicúș* (s.m.) au fost întâlnite de E. Suciu (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 142) în două lucrări de ornitologie

(dar, contrar afirmației sale, nu și în DA), cu sensurile „pițigoi-pungaș" și „ausel", și explicate de el din tc. *baykuș* „bufniță, cucuvea". Această explicație este valabilă pentru forma *baicuș*, pe când *baiguș* reproduce forma turcească *bayguș*, variantă dialectală a lui *baykuș* (v. DS, II, 579). Întrucât termenul turcesc este numai numele generic al păsărilor răpitoare de noapte (v. TS), incluzând bufnița și cucuveaua, sensurile cuvântului românesc corespunzător i-au fost atribuite acestuia, foarte probabil, de către vorbitorii români.

balabán (s.m.) „chefal-mare (*Mugil cephalus*)" provine „probabil din turc. *balaban* «mare»" (DA, care adaugă: „Cfr. *laban*", acesta fiind explicat — *op. cit.*, s.v. — din rus. *loban* „id."). Vezi și CADE, care trimite la *laban* (ceea ce înseamnă că autorul îl consideră pe *balaban* o variantă a acestuia); ȘDU, care dă cuvântului sensurile „specie de șoim mic" și „chefal" (explicându-l din tc. *balaban*, fără traducere; ȘIO nu înregistrează decât sensul „un fel de șoim mic"); SDLR, care îl definește pe *balaban* prin „un fel de șoim" și „chefal cu capul mare (*Mugil capito* și *Mugil auratus*)" (explicându-l din „rut. rus. tc."), deși avem a face aici cu două omonime, dintre care numai cel cu sensul „un fel de șoim" se explică direct din tc. *balaban* (v. DA, cf. Redhouse).

Credem că *balaban* „chefal-mare" reprezintă determinantul din sintagma determinativă *balaban kefal balığı* „chefal mare" (*balaban* „mare, voluminos" TS, Redhouse, Kocabay), din care a fost izolat prin condensare lexico-semantică.

balbáș (s.n.) apare într-un document din anul 1870: *Mied sau balbaș*, citat și definit prin „mied, hidromel" de ȘIO II/2 p. 10 și (după el) de DA. Acesta din urmă îl apropie pe *balbaș* (urmându-l pe Cihac, II, p. 546) de tc. *bal* „miere" și, în subsidiar, îl compară (citându-l pe ȘIO) cu tc. *bal başı* „miere de prima calitate". Cf. și ȘDU, SDLR, DLRM. Etimonul cuvântului românesc este cu siguranță acesta din urmă, care este atestat și cu alte sensuri decât acela citat mai sus, mai apropiate de sensul lui *balbaș* (admițând că acesta este, într-adevăr, sinonim cu *mied* din citatul reprodus mai sus), sau (dacă admitem că *sau* din acel citat leagă două noțiuni diferite) exprimă altceva decât „hidromel": tc. *bal başı* „honey sherbet" (Redhouse), tc. dial. *balbaşı* „sirop de miere îngroșat prin fierbere" (DS, II, 501).

bastará (s.f.; jud. Ialomița) „ceață în timpul verii, periculoasă semănăturilor" (DA) provine din tc. dial. *basra* (var. *basıra*) „umezeală care se produce pe frunze pe vreme cețoasă sau dimineața" (DS, II, 541), cu epenteza lui *t* și propagarea lui *a* din prima silabă.

bechét (s.n.; ieșit din uz) este dat în DA cu trimitere la *pichet*, însă în DLR la acest cuvânt nu apare varianta *bechet*, care trebuia să fie dată la sensul 2°: „(și în sintagma *pichet de grăniceri*) subunitate militară care avea misiunea de a asigura paza unui sector din frontieră; clădire în care se afla o astfel de subunitate", — *bechet* provenind, evident, din tc. dial. *beket* (literar *hudut, sınır*) „frontieră, graniță" (v. DS, II, p. 601), detașat din sintagma determinativă *beket karakolu* (sau *nöbetçisi*) „grănicer" sau/și din *beket karakolhanesi* „post de grăniceri". (Cf. și SDLR, s.v. *pichet* „baracă (căsuță) în care stau de pază soldații la frontieră", unde *bechet* e dat ca variantă, ambele forme fiind explicate din fr. *piquet*, rus. *piket* și *beket*, tc. *beket*.)

bel (s.n.), neînregistrat în nici un dicționar, este atestat de două ori într-un catastif slavo-român de unelte din anii 1508–1509, publicat de Gh. Mihăilă (*Dicționar al limbii române vechi. Sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI*), București, 1974), în următoarele contexte, pe care le reproducem (în transliterație) însoțite de traducerea lor făcută de autorul cărții: *za edi(n) bel za kopanie* „pentru un «bel» [?] de săpat" (p. 249) și *za opa(š) be(l) što e(s) za kopani* „pentru coada [unui – *n.n.*] «bel» [?], ce e de săpat" (p. 261). Semnele de întrebare date între croșete aparțin autorului cărții, ele indicând „sensul necunoscut" (p. 268, notele 12 și 14) al lui *bel*. Acesta reproduce cuvântul turcesc *bel*, însemnând „cazma, hârleț" (v. TS, Redhouse, Kocabay).

belezíc (s.n.; var. *belezâc*) este definit de ȘIO II/1, p. 46 prin „capac de piele pe tocul pistoalelor" și explicat din tc. *belezyk* „bracelet, gros anneau, plaque ronde"; autorul ilustrează cuvântul prin următoarele citate dintr-un document din anul 1821: *O pușcă arnăuțească cu belezicurile de argint* și *O șișanea lucrată în argint și cu belezicurile lucrate tot de arginti*. Este evident că din aceste citate rezultă că termenul nu poate avea sensul atribuit de Șaineanu, ci acela de „inel, verigă

sau brățară care leagă patul puștii de țeavă", pe care îl dau TDRG, DA (care adaugă, după TDRG, și varianta *belezâc*), CADE și SDLR.

În ceea ce privește etimologia cuvântului, forma *belezyk* (în ortografia turcă modernă: *belezık*) dată de ȘIO, TDRG, DA și CADE, este nu numai neatestată, ci și de neconceput (contravenind normei armoniei vocalice palatale); TDRG adaugă la aceasta forma *belezik*, de asemenea neatestată, forma corectă *bilezik* fiind dată numai de SDLR. Cât despre sensul termenului turcesc, în afara celui dat de Șaineanu (v. mai sus), el este „Arm-, Knöchelring" (TDRG), „brățară, inel" (DA), sau nu este indicat (CADE, SDLR).

Etimologia corectă a cuvântului românesc este tc. *bilezik* „metal ring around a column, gun etc." (Redhouse), cu asimilarea *i – e* > *e – e* și, în cazul variantei *belezâc*, cu velarizarea lui *i* precedat de *z*.

bocceá (s.f.), cu numeroase variante fonetice și mai multe sensuri, a fost explicat din tc. *bogča* „châle carré; drap ou morceau d'étoffe pour envelopper; enveloppe, paquet" (ȘIO II/1, p. 54; cf. și ȘDU, TDRG, CADE, DA, fără traducere, dar urmându-l pe Șaineanu), tc. *boghča* „pânză de învălit și de purtat ceva" (SDLR), tc. *bohça* (Ciorănescu, DLRM, DEX, Breban), fără traducere. Dintre acestea, *bogča* și *boghča* sunt transcrieri aproximative ale formei osmanlii *boγča*, iar *bohça* este forma modernă (și literară) a cuvântului; după cum se poate lesne constata, nici una dintre ele nu explică în mod satisfăcător forma cuvântului românesc.

Sensurile termenului turcesc, indicate de ȘIO și SDLR, explică bine următoarele sensuri ale cuvântului românesc: „(ieșit din uz) șal pătrat pe care-l purtau femeile pe spate" (DA, cf. ȘIO, ȘDU, TDRG, CADE, DEX); „bucată mare de pânză sau de stofă în care se pun diverse obiecte casnice mărunte și ale cărei capete se leagă cruciș" și „legătură făcută dintr-o astfel de pânză sau stofă în care negustorii ambulanți transportă (în mână sau în spinare) marfa" (cf. ȘIO, ȘDU, DA, TDRG, CADE, SDLR, DEX, Breban).

Sensul „basma mare, în general de lână, cu flori de diferite culori" (DA, cf. ȘIO, ȘDU, TDRG, CADE, SDLR) se explică din tc. dial. *bohça* „basma, năframă" (DS, II, 731).

Un alt sens, ieșit din uz, înregistrat de unele dicționare este „legătură sau pachet de tutun, cuprinzând mai multe păpuși" (DA, cf. ȘIO, ȘDU, CADE, SDLR); el este atestat în două „tarife" din anii 1761 și 1792 (*tutun de boccea de 7 ocă, un leu vechi* și *tutun de boccea de oca una, 5 bani*, v. ȘIO) și într-un text modern (*Tutunul în boccele vine din Turcia*. I. Ionescu, în DA). Cf. și TDRG: *boccea de tutun* „Tabakballen (besteht aus einer Anzahl kleinerer Bündel, *păpuși*)"; vezi și CADE, care dă un citat din D. Zamfirescu. Șaineanu dă și următoarea explicație etimologică: *„tütün boğča* [greșit în loc de *tütün boğçası – n.n.*] «paquet de tabac»" (*op. cit.*, p. 54–55). Totuși, această explicație nu se potrivește pentru sintagma *tutun de boccea*, citată mai sus: aceasta corespunde sintagmei turcești *bohça tütünü*, unde *bohça* înseamnă „balot de tutun fin și tăiat mărunt" (TS), „small bale of fine tobacco" (Redhouse), fiind fără îndoială detașat din sintagma determinativă *tütün bohçası*.

În sfârșit, merită remarcat faptul că aproape toate formele cuvântului românesc (pentru care v. DA, ȘIO, SDLR) se pot explica din diversele variante ale etimonului turcesc: *boccea* < *bokça, buccea* < *buhça, bohcea* < *bohça, bogcea* < *boğça* (cu pronunțare osmanlie și dialectală *boγča), bohgea* < *boğca, boșcea* < *boșça* (v. DS, II, p. 716–717, s.v. *boça*); este posibil ca și varianta *botcea* să se regăsească în vreun dialect turcesc.

boiandrúc (s.m.; var. *boiandróc, buiandrúg*): primele două forme sunt date în DA, cu definiția „grinda ce se pune deasupra spațiului lăsat pentru ușă sau fereastră, spre a susține zidul" (cf. și CADE, SDLR și Ciorănescu, care adaugă și varianta *boiandrug*, iar CADE — și forma *boiandrâc*); forma mai nouă *buiandrug* e înregistrată de DLRM, Breban și DEX, cu o definiție mai amplă în acesta din urmă: „element de construcție alcătuit dintr-o grindă de beton armat, de zidărie, de metal sau de lemn, așezată deasupra unei porți, a unei uși, a unei ferestre etc. pentru a susține porțiunea de deasupra acestora".

Etimologia cuvântului — necunoscută în DA, DLRM, DEX și la Breban — este, după CADE (urmat de Ciorănescu), tc. *buyundruk* „jug" (formă neatestată în sursele de care dispunem) sau, după SDLR, *boyandruk* „jug". În realitate, cuvântul românesc se explică din

tc. *boyunduruk* „grindă de lemn, piatră sau beton așezată deasupra spațiului deschis al unei uși sau al unei ferestre" (TS s.v. 4°), mai exact din varianta dialectală *boyundruk* a acestuia, pe care întâmplător o găsim atestată numai cu sensul „bârnă orizontală care leagă părțile superioare ale stâlpilor de susținere din mine" (DS, II, 747). Diversele forme ale cuvântului românesc se datoresc unor accidente fonetice obișnuite (asimilări și disimilări vocalice; terminația *-drug* este datorată influenței termenului *drug*, apropiat semantic de cuvântul în discuție).

brăcáci (s.n., cu var. *bracáci*, răspândit mai ales în Dobrogea, dar și în sudul Moldovei și estul Munteniei) „un fel de căldare «spoită, de adus apă» (jud. Tulcea), «care ia [= cuprinde – *n.n.*] o vadră de apă» (jud. Tulcea), «pentru fierberea bucatelor» (jud. Tulcea și Ialomița)" (DA); „căldare de aramă cu care femeile cară apă (purtând câte două bracace în cobiliță)" (SDLR); la acestea se adaugă variantele *brăcáce* (s.f.) „tingire mare de aramă (în special pentru adus apă)" (CADE) și *brăcăcíe* (s.f.), „un fel de tingire de aramă, la gură strâmtă de tot și jos largă de tot" (jud. Constanța) (DA), — precum și derivatele diminutivale *brăcăcel* (s.n.) „un fel de tingire" (jud. Constanța), „căldărușă" (jud. Tulcea) și *brăcăcică* „vas mic pentru adus apă" (jud. Constanța), ambele în DA.

În ceea ce privește etimologia cuvântului, ea este necunoscută în DA și CADE, pe când SDLR indică tc. *bakraǧ*, fără traducere. Etimologia lui exactă este tc. *bakraç* „găleată mică făcută (de obicei) din aramă" (TS și DS, II, p. 493 s.v. *bakır* 1°), „petit seau en cuivre" (Kocabay), „copper bucket" (Redhouse), precum și „cratiță, tingire" (DS, II, 495, cf. și 494 s.v. *bakır* 2°).

Toate formele românești au rezultat din etimonul turcesc prin metateză, iar varianta *brăcace* a fost, în plus, refăcută după pluralul lui *brăcaci*; în schimb, forma *brăcăcie* rămâne să fie explicată.

bugeác (s.n.) „colibă pentru adăpostirea bivolilor" este comparat de DA cu bulg. *bunžak*, „un loc de iernat al oilor". Cuvântul este însă mai apropiat, cel puțin din punct de vedere fonetic, de tc. dial. *bucak* „loc în care nomazii păstrează burdufurile cu iaurt și cu unt pentru a le feri de căldură" (DS, II, 776). Nu este exclus ca termenul turcesc

să aibă, dialectal, și sensul „adăpost pentru vite (sau pentru oi)“ (cf. etimonul propus de DA).

buhúr (s.n.), atestat la N. Filimon și Al. Odobescu, este definit de ȘIO II/2, p. 21–22 prin „un fel de mătase“, la care DA adaugă (după TDRG) „stofă de lână fină, caşmir“, iar DEX combină cele două definiții: „stofă de lână fină sau de mătase“; vezi și ȘDU, CADE și DLRM: „stofă de mătase“ și SDLR: „o stofă de mătase cu bumbac, de toate culorile (din ea se făceau rochii, binișuri, plapume ș.a.; azi e înlocuit de *caşmir*)“.

În ceea ce privește etimologia cuvântului, TDRG face următoarea apropiere: „Vgl. türk. *bukhurki, bukhurlu*, Namen von gestreiften Stoffen (Redhouse), wahrsch[einlich] zu *bukhur* «Weihrauch»“. Se poate face precizarea că definițiile exacte date de Redhouse (1921, p. 345) celor doi termeni (azi ieșiți din uz) sunt: *buhurki* „name of a kind of striped shawl stuff used for turbans“ și *buhurlu* (3°) „a woven material of variegated stripes“, iar raportarea lor la *buhur* „tămâie“ nu poate fi acceptată.

O altă etimologie, mai plauzibilă, este cea dată de Șaineanu (*loc. cit.*) și adoptată de DA: „*buhur (bur)* «espèce d'étoffe de soie couleur de pistache»“. Remarcăm însă, mai întâi, faptul că tc. *buhur* nu se putea contrage în *bur*, ci numai în *būr* (care în nici un caz nu poate explica forma cuvântului românesc); iar în al doilea rând, că în sursele lexicografice de care dispunem n-am găsit un cuvânt tc. *buhur* cu sensul indicat de Șaineanu, ci numai cu acela de „adult male of Bactrian camel“ (Redhouse, s.v. *buğur* ~ *buhur* 3°), „damızlık erkek deve“ (= „mascul reproducător al cămilei“) (TS).

Celelalte dicționare (ȘDU, CADE, SDLR, DLRM, DEX, Ciorănescu) se limitează la a indica etimonul tc. *buhur*, fără traducere.

După părerea noastră, rom. *buhur* se explică fie prin detașarea corespondentului său turcesc dintr-o sintagmă determinativă ca *buhur yün kumaşı* „stofă din lână de cămilă mascul“ (*yün* „lână“, *kumaş* „stofă“), fie eventual prin detașarea cuvântului-bază din derivatele adjectivale (substantivate) *buhurki, buhurlu* menționate mai sus.

bulúc (s.n.), cu sensurile ieșite din uz „unitate tactică, detașament corespunzând cam unei companii de soldați" și „corp de armată, pâlc" se explică din tc. *bölük* „companie; escadron; detașament" (v. ȘIO, DA etc.; cf. ȘDU: *buluk*, formă inexistentă în limba turcă). În schimb, sensul „grup, mulțime de oameni" (cf. DA s.v. 1°: „ceată de oameni înarmați", ilustrat prin următorul citat din M. Costin: *De oameni răi așa se umpluse țara, cât aieve bulucuri îmbla de prăda*) se întâlnește la cuvântul turcesc independent de sfera militară (din care, desigur, derivă): „group, body (of men)" (Redhouse). Funcția adverbială a lui *buluc*, cu sensurile „în masă compactă, toți laolaltă și deodată" și „năvală, buzna" (DA s.v. II) s-a dezvoltat pe teren românesc dintr-unul din cele două sensuri (sau din amândouă). (Iar cu sensul „număr, cantitate mare, grămadă [de lucruri]" [v. DA s.v. I 2°, cu citate — date după ȘIO — precum cel din anul 1793: *Să fie totdeauna buluc de lumânări*], *buluc* a fost bine explicat de SDLR din tc. *bolluk* „belșug, abundență", după cum greșit explică DLRM din același termen turcesc toate sensurile lui *buluc*).

burlán (s.n.): după cum bine remarcă E. Suciu (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 143), tc. *boru* „țeavă, conductă, tub", cu care unele dicționare compară cuvântul românesc, nu poate explica el singur forma acestuia; autorul sugerează că am putea avea a face aici cu o contaminare între tc. *boru*, „ori mai degrabă dintre termenul cuman sau pecenег **buri*" și sinonimul parțial rom. *olan* „tub de argilă arsă din care se fac canale de scurgere a apei, coșuri pentru fum etc."[3].

Explicația dată de E. Suciu ni se pare plauzibilă, cu următoarele rezerve: un cuvânt cuman sau peceneg **buri* trebuie exclus din discuție, fiind absolut imposibil din punct de vedere fonetic, termenul cuman corespunzător lui *boru* fiind *burγu*, atestat cu sensul „trompetă" (v. K. Grønbech, *Kømanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu*

---

[3] De fapt, numai DLRM și DEX compară pe *burlan* cu tc.*boru*, iar DA — cu tc. *buru*, pe când majoritatea dicționarelor (TDRG, CADE, Breban etc.) declară necunoscută originea cuvântului; excepție face Scriban (SDLR), care consideră pe *burlan* o variantă a lui *burlui*, care ar fi „rudă cu *burlan, corlan, gurlui, gurgui, țugui, țurlui, țurloi*".

Codex Cumanicus, Kopenhagen, 1942, p. 69), — sens pe care îl are și tc. *boru*, acesta, ca și cum. *burγu*, având ca etimon forma medio-turcică *burqu* (v. Martti Räsänen,*Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki, 1969, p. 89), — iar limba pecenegă, fiind aproape complet necunoscută, nu poate fi invocată în nici un fel. Mai adăugăm că, din punct de vedere fonetic, pentru explicarea lui *burlan* poate fi invocată, mai degrabă decât tc. *boru*, forma dialectală *buru* a acestuia, citată în DA și DLRM și atestată (e adevărat, deocamdată cu sensul „robinet la cișmea") în DS, II, p. 797 s.v. *burgaç* (VI) 3°.

(Menționăm, cu titlu complementar, pe de o parte, că *burlan* s-ar putea explica, eventual, și din tc. dial. *burlağan* (pronunțat *burlaan* ~ *burlān*) „vârtej de apă, vâltoare" [DS, II, p. 797–798 s.v. *burguç* II și TS], care însă prezintă dificultăți de ordin semantic; pe de altă parte, că ȘDU s.v. *burlan* face trimitere la *burlui* „țeava pâlniei în care se toarnă vinul", fără etimologie.)

cabán (s.n.), care apare în două documente din anii 1805 și 1812, este o variantă a lui *capan* „magazie împărătească de aprovizionare" (ȘIO II/2, p. 207), „magazie de aprovizionare a împărăției turcești" (DA), „magazie care servea ca depozit (de alimente) pentru trupele turcești" (DEX, care nu dă varianta *caban*). Pentru ambele forme ale cuvântului s-a dat etimologia tc. *kapan* „magasin publique, marché" (ȘIO, explicație preluată de dicționarele citate), pe când forma *caban* se explică din varianta *kabban* a termenului menționat (v. Redhouse).

caci (interjecție monosilabică; Găvănești–Buzău) „strigăt obișnuit de vânători (către câinii lor). (Mai ales repetat:) *Caci-caci*" (DA) provine, foarte probabil, din tc. *kaç*, forma de imperativ pers. 2 sg. al verbului *kaç* - „a fugi".

caplageá (s.f.), „alac" (Panțu, *Pl.*, citat de DA); „un fel de grâne care se cultivă mai mult pentru vite" (jud. Olt și Teleorman) este explicat de DA din bg. *kaplăga* (< tc.) „id.", dar nu știm la care dintre cele două sensuri se referă această indicație.

Pentru SDLR, *caplagea* înseamnă „alac, un fel de grâu și de orz" (definiție imprecisă), ar proveni din tc. *kapluğa* [formă neatestată — *n.n.*]

cu sensul „pir" și are ca variantă forma *ceplegea*. Această formă (care ni se pare suspectă sau, în orice caz, greu de explicat) este preluată de la Șaineanu (ȘIO II/1, p. 100, unde forma *caplagea* nu e înregistrată, dar este dată mai târziu în ȘDU), care definește cuvântul prin „un fel de grâu cu grăunte mic și închis [sic! – *n.n.*] numit și *alac* sau *secară-albă*" și îl explică din tc. *kaplıca*, „ivraie, folle avoine, chiendent", bg. *kaplăga* „grăunțe ce servesc de nutreț".

Cuvântul românesc trebuie explicat din tc. *kaplıca* „alac (*Triticum sativum spelta*)" (Redhouse, Kocabay), „un soi de grâu cu boabe mărunte (*Triticum monococcum*)" (TS), „ovăz sălbatic semănat printre grâne (*Avena fatua*)" (Redhouse).

caraghiós (s.m.) „scrumbie de Dunăre, cu cap negru" (Antipa, P., p. 225, citat de DA s.v. II) provine din tc. *karagöz* „pește lung de 25–30 cm, lătăreț, de culoare cenușie și cu carnea albă (*Sargus sargus*)" (TS, cf. și Redhouse) sau prin detașare din sintagma determinativă *karagöz tirsi* „Pontic herring (*Clupea Pontica*)" (Redhouse).

caraianác (s.n.) este înregistrat în DA cu sensul (reprodus după H. II, p. 292, din jud. Constanța) „boală de vită, ardere de ficat, de care moare vita vara", împreună cu o variantă *caráinic* (reprodusă după H. XIV, p. 353, din jud. Tulcea, cu definiția) „bubă care se pune în gât, numită și *bubă-nepomenită*"; în ceea ce privește etimologia cuvântului, în DA se spune: „Cf. tc. *kara* «negru» și *yanak* «obraz»?".

E. Suciu (LR, XXIX, 1980, nr. 5, p. 552) consideră că etimonul real al cuvântului „trebuie să fie tc. **karayanık*, cuvânt compus din *kara* «negru; rău, sinistru, aprig» și *yanık* «arsură, ardere». Semnificația literală ar fi deci «arsură aprigă, grea»". Și autorul continuă: „Este probabil însă că primul element al compusului are aici sensul «ficat», rezultând din condensarea semantică a lui *karaciğer* «ficat». Evoluția pe terenul limbii turce a fost, după cât se pare, următoarea: *karaciğer yanığı* «arsură la ficat» [...] > **karayanık* «idem»", concluzând: „Certitudinea că explicația noastră este absolut corectă ne-ar da-o numai descoperirea unor atestări pentru termenul turcesc reconstruit. Probabilitatea existenței sale este însă foarte mare".

Reconstrucția operată de E. Suciu este, într-adevăr, confirmată de tc. dial. *karayanık*, atestat cu sensurile (nu prea clar definite) „o boală

de vite existentă îndeosebi la viței" și „boală care se manifestă sub forma unor băsici pe corpul omului" (DS, VIII, 2654). În ceea ce privește explicația globală dată de E. Suciu, trebuie făcută observația că ipoteza condensării semantice a unei sintagme *karaciğer yanığı*, deși ingenioasă, nu este necesară și, oricum, ar putea fi valabilă numai pentru *caraianac* „ardere de ficat".

În ceea ce privește forma *carainic*, în răspunsurile la Chestionarul lui Hasdeu, unde am verificat-o, ea nu are marcat nici un accent, așa încât s-ar putea ca (dacă nu cumva reprezintă un alt cuvânt și nu o variantă a lui *caraianac*) ea să fie accentuată *carainíc* și pronunțată *care-i-níc* și, eventual, să fie notată greșit de informator (în loc de *carainîc*); în acest caz, ea s-ar putea explica destul de ușor, sub raport fonetic și semantic, din *caraianac* (cu cel de-al doilea sens al etimonului turcesc).

În sfârșit, forma *caraianac* (pe care, de asemenea, am verificat-o în răspunsurile la Chestionarul lui Hasdeu — dacă nu este cumva o notație greșită a informatorului (în loc de *caraianâc*) — se explică prin asimilare vocalică progresivă.

carsác (s.m.) nu este tratat în dicționare, dar e atestat într-un document din anul 1794 citat în DA s.v. *bogaz* 2° („margine de blană"): *Blană întreagă de carsaci cu bogazurile lor*. Provine din tc. *karsak* „mamifer din familia caninelor, cu păr de culoare cafenie stinsă, cu burta albă și cu urechi scurte, din pielea căruia se fac blănuri (*Vulpes corsac*)" (TS; cf. „corsac, Tartar fox", Redhouse), și este un dublet al lui *corsac* „vulpe de stepă; p. e x t. pielea acesteia" împrumutat din rus. *korsak* (v. DA), acesta însuși de origine turcică, fiind înrudit cu tc. *karsak*.

* ***cazamâc***, v. *câzamlâc*.

* ***cazamlâc***, v. *câzamlâc*.

cazăl-pelit, v. *câzâl-pelit*.

căpceá (s.f., în Hațeg și sudul Olteniei) „căuș de băut apă, scobit din lemn, cu coada scurtă" (DA, fără etimologie) este dat în SDLR ca variantă a lui *chepcea* (definit prin „linguroi cu găuri de luat spuma

din fierturi" și explicat din tc. *kepçe* „polonic, chipceag"). Cuvântul provine într-adevăr din tc. *kepçe*, dar cu sensul „scoop" (Redhouse; cf. Kocabay: „grande cuillère de cuivre ou de bois"), din care s-a dezvoltat printr-o disimulare vocalică.

câlangâci (s.n.) este înregistrat, din jud. Constanța, de DA în forma de plural *câlangâciuri* și cu definiția, nu destul de precisă, „lemnele de care ține oștea". E. Suciu, LR, XXIX, 1980, nr. 5, p. 554) îl explică din forma dialectală *kïlangïč* a cuvântului tc. *kırlangıç* „rândunică", „care are, probabil, și acest sens regional, datorat analogiei" cu forma cozii rândunicii (v. și *loc. cit.*, nota 11).

Autorul are, cu siguranță, dreptate: cf. tc. dial. *kırlangıç* „lemn bifurcat care leagă osia roților de dinapoi ale carului de inima acestuia" (DS, VIII, 2831). Este evident că sensurile celor doi termeni în discuție nu coincid, dar fără îndoială că *kırlangıç* desemnează — cum sugerează termenul românesc corespunzător — și piesa bifurcată de lemn care leagă osia roților de dinainte de inima carului (sau căruței) și fixează oiștea în crucea acestuia. Forma de plural în care e atestat cuvântul românesc este un „plurale tantum" vizând cele două brațe bifurcate ale *kırlangıç*-ului. *Câlangâci* este, deci, sinonim cu *pisc, furcă, grui*, — pl. *câlangâciuri* corespunzând celor două *crăci, fălci* sau *fălcele* ale acestuia (cf. Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, București, 1901, p. 9, fig. 5).

cârláci (s.n.) „luntre mică cu fundul turtit (întrebuințată pe Dunăre)" (ȘDU), „vas cu pânze; luntre mică cu fundul turtit" (DA), „un fel de luntre pe Dunăre" (SDLR), explicat de ȘDU (urmat de celelalte dicționare) din scr. *krilaš* „un fel de vas pe Dunăre (derivat de la *krilo* „aripă"), provine în realitate din tc. dial *kırlaç* „barcă mică" (v. DS, VIII, 2831).

****câzam***, v. *câzamlâc*.

câzamlâc (s.n.). DA înregistrează următorul articol: „CAZAMÂC s.m. sg. (Med. pop.) *Rougeole*. — (Turcism, în Dobrogea) Boală de om (H.XIV 405), probabil p o j a r. [Și: (după suf. *-lâc) cazamlâc*? (scris: *câzamlac*) = pojar H. II 216, *câzám* = boală H. II 246.] — Din turc. *kyzamuk* «idem»". Deoarece toate aceste forme ni s-au părut

suspecte, le-am verificat în răspunsurile la întrebarea nr. 165 (nume de boli ale omului) din Chestionarul lui Hasdeu (care se păstrează la Biblioteca Academici Române), constatând următoarele:

H. XIV 405 (comuna Niculițel, jud. Tulcea): „căzamlâcŭ (pojarŭ)" (în DA: „*cazamâc*, boală de om, probabil pojar");

H. II 216 (comuna Zărnești-Câlnic, jud. Buzău, deci nu Dobrogea): informatorul n-a dat răspuns la întrebarea nr. 165 (în DA: „(după suf. *-lâc), cazamlâc?* (scris: *câzamlac*) = pojar";

H. II 246 (comuna Beilicu, fosta plasă Silistra-Nouă din Cadrilater): „câzam-lâcu", prima parte a cuvântului fiind scrisă la sfârșit de rând, iar cea de-a doua, la începutul rândului următor; fără indicarea sensului (în DA: „*câzam* = boală").

Prin urmare, după cum se poate vedea, toate datele citate în DA sunt greșite, așa încât nu ne rămâne decât să acceptăm forma *câzamlâc*, cu sensul „rujeolă, pojar", formă care presupune fie o variantă dialectală **kızamlık* a termenului tc. *kızamık* „rujeolă", din care a putut rezulta prin înlocuirea terminației cu suf. *-lık*, fie aceeași substituție operată de vorbitorii români (ceea ce însă ni se pare mai puțin probabil, cuvântul fiind atestat în localități situate la extremitățile nordică și sudică ale Dobrogei).

câzâlgeá (cu var. *câzâlceá*, în Dobrogea) „grâu-de-toamnă" DA, explicat de acest dicționar astfel: „Probabil din turc. *kyzylğa* «rougeâtre», numindu-se grâul astfel după culoarea lui roșietică". Provine de fapt din tc. dial. *kızılca* „un soi de grâu de culoare roșiatică" (DS, VIII, 2864 s.v. V); cf. *kızılca buğday* „spelt (*Triticum spelta)*" (Redhouse), literal „grâu roșiatic".

câzâl-pelít (s.m.): cuvântul, atestat în două localități din sudul Dobrogei, este înregistrat în DA sub forma *cazăl-pelit* și definit prin „varietate de stejar (H. II 280), stejar roșu (H. II 288)", iar în privința etimologiei lui este recunoscut primul element al compusului, anume tc. *kızıl* „roșu". Cel de-al doilea element a fost identificat de E. Suciu (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 143) în tc. dial. *pelit* „stejar", — deci *cazăl-pelit* „stejar roșu".

Deoarece forma dată în DA ni s-a părut suspectă, am verificat-o în răspunsurile la întrebarea nr. 56 (nume de arbori sălbatici) din Chestionarul lui Hasdeu, constatând următoarele:

H. II 280 (comuna Mârleanu, fostul județ Silistra din Cadrilater): „*câzâl-pelitŭ, cara-pelitŭ* etc. (varietăți de stejar)";

H. II 288 (comuna Parachioi, fostul județ Silistra din Cadrilater): „Poporul de aici deosebește trei feluri de stejar și le pronunță turcește, și anume: la stejarŭ roșŭ (Câḑâlŭ-pelitŭ), la stejarŭ albŭ (Gherŭ-pelitŭ), la stejarŭ negrŭ (Cara-pelitŭ)".

Așadar, forma dată în DA este greșită, forma reală a cuvântului fiind *câzâl-pelit;* etimologia propusă de E. Suciu este confirmată de DS, VIII, 2866: *kızıl pelit* „kızıl meșe" (= „stejar-roșu").

Pentru *cara-pelit* (< tc. *kara pelit*), v. E. Suciu, *loc. cit.* Forma „Gherŭ-pelitŭ" din H. II 288 rămâne să fie explicată.

ceacál (s.m.) are, în afară de sensul „șacal" (atestat la Cantemir), — explicat de ȘIO II/1, p. 119 (reluat de DA), din tc. *çakal* „id.", — și sensul (atestat în DA din jud. Constanța) „câine (copoi, cățea) cu pete albe (și negre) pe frunte și la picioare", pentru care vezi tc. dial. *çakal* 1. „animal cu păr alb pe frunte" și 2. „animal cu părul pestriț" (DS, III, 1041); cuvântul românesc s-a detașat din sintagma determinativă *çakal köpek* (respectiv *tazı, dişi köpek*).

ceacâr, -ă (adj.) 1. „cu ochi spălăciți; cu ochi de culori diferite; cu un ochi albastru și altul negru"; 2. „care suferă de strabism, sașiu"; 3. (fig., despre om) „posac; amețit de băutură, cherchelit"; 4. „un soi de grâu de toamnă, cu mustăți" (DA), de fapt numai în sintagma *grâu ceacâr* „un fel de grâu de toamnă" SDLR) — ȘIO II/1, p. 119, și DA explică cuvântul, cu toate aceste sensuri, din tc. *çakır* „bleu strié de gris, qui a les yeux bleus" și „gris, qui a une pointe de vin" (ȘIO), „ivre, gris" (DA). (Cf. și ȘDU, CADE, SDLR, Ciorănescu, DEX.)

Explicația etimologică menționată este numai parțial corectă: tc. *çakır* (al cărui sens propriu este „[despre ochi] albastru-gri; gri cu striuri albastre" și „[despre ființe] care are astfel de ochi", v. Redhouse și TS) explică în mod satisfăcător doar primul sens al cuvântului românesc; sensul „sașiu" s-a dezvoltat din acesta, pe teren românesc.

În ceea ce privește sensul „cherchelit", el nu poate fi explicat direct din tc. *çakır* (care nu cunoaște această accepție), ci prin detașarea primului element component al cuvântului compus *çakırkeyf* „id." (v. TS, Redhouse, Kocabay), iar sensul „posac" s-a dezvoltat, prin extensiune, din acela de „cherchelit", pe teren românesc, printr-o evoluție semantică lesne de înțeles. În fine, *grâu ceacâr* presupune un prototip tc. **çakır buğday*, după care a fost calchiat (*buğday* „grâu"); pentru sintagma turcească reconstruită (în care sensul lui *çakır* nu ne este clar), cf. *cakırdiken* „plantă umbeliferă medicinală" (TS) ~ *çakır dikeni* „panicaut" (Kocabay), „burdock (*Arctium tomentosum*); burr, the fruit of burdock" (Redhouse; *diken* „spin"); *çakırdoğan* „goshawk (*Accipiter gentilis*)" (Redhouse, cf. TS; *doğan* „șoim"); *çakır pilav* „pilaf făcut din orz amestecat cu crupe de grâu" (DS, III, 1045); *çakır su* „pârâiaș care se formează după ploaie" (ibid.; *su* „apă") etc.

ceác-pác și (învechit) ***ceát-pát*** (adv.): ȘIO II/1, p.125, traduce cuvântul prin „din când în când, printre picături, nici mult, nici puțin", ilustrându-l printr-un citat (incomplet) din Ispirescu (*Din câte am citit ceat-pat...)*, în care cuvântul ar putea avea sensul „din când în când", apoi printr-unul din A. Pann (*Ceat-pat l-am vândut pe el...)*, cu un sens neclar (care în nici un caz nu se potrivește cu cele date de ȘIO), putând să însemne „cu greu", cf. Kocabay, s.v. *çat*: „avec difficulté") și, în sfârșit, cu o comunicare orală (*Nojești [strângi] ceva? — Ei, ceac-pac...)*, unde *ceac-pac* înseamnă „așa și așa, nici mult, nici puțin". Etimologia dată de Șaineanu este tc. *çatpat* „de temps à autre, par-ci par-là, rarement".

Spre deosebire de Șaineanu, care trece pe primul loc forma *ceat-pat* (conform etimologiei și, probabil, frecvenței ei mai mari în secolul trecut), ȘDU și CADE înregistrează numai forma *ceat-pat*, pe când DA, SDLR și DEX dau această formă ca variantă a lui *ceac-pac*, iar DLRM și Breban reținnumai această ultimă formă, care, după toate probabilitățile, este singura folosită în prezent. (Menționăm că TDRG nu înregistrează cuvântul.) Toate aceste dicționare traduc pe *ceac-pac* în același fel: „așa și așa, binișor" (DA), „puțin, așa și așa, cam prost" (SDLR), „așa și așa, nici prea bine, nici prea rău" (DLRM, DEX, Breban).

În ceea ce privește etimologia lui *ceac-pac*, DA nu o indică, pe când celelalte dicționare dau (urmându-l pe Șaineanu) tc. *çatpat* „rar, pe ici pe colo" (DLRM), „din când în când" (ȘDU), „pe ici pe colo" (DEX, Breban), — excepție făcând SDLR, care dă următoarea explicație: „amestec din turc. *čatra-patra* «a vorbi o limbă mai mult ori mai puțin» [sic! – *n.n.*] și *čat-pat* «din când în când»". Termenul turcesc are însă și un sens care îl explică mai bine pe acela actual al cuvântului românesc: „puțin, ceva, câtva, pe jumătate" (v. TS, Redhouse; cf. și Kocabay: *çat pat fransızca konuşur* „il parle français avec difficulté"). O variantă fonetică a lui *çatpat* identică cu reflexul ei românesc actual *ceac-pac* nu e atestată în sursele de care dispunem, transformarea lui *-t* în *-c* rămânând să fie explicată (ea pare a fi de natură expresivă).

ceam (s.n.) „luntre mare de brad sau de stejar pentru transport de mărfuri; un fel de șlep" (ȘIO II/1, p. 121), „luntre mare de brad sau de stejar pentru a transporta pe Dunăre materiale grele (piatră, nisip, lemne)" (ȘDU), „navă fluvială remorcată care are magazii cu deschideri de dimensiuni mari și care este folosită mai ales pentru transportul pietrei sau nisipului" (DEX; cf. și SDLR, DA, DLRM). Este explicat de ȘIO din tc. *çam* „caïque de grande dimension", explicație adoptată de DA; SDLR îl explică din tc. *çam* „brad" și îl compară cu scr. *čam* „ceam", iar DLRM și DEX indică numai termenul turcesc, fără traducere.

În sursele lexicografice de care dispunem, *çam* nu e atestat cu sensul indicat de ȘIO, ci numai cu cel de „brad" (singurul reținut de ȘDU, ca și, mai târziu, de SDLR), așa încât cuvântul românesc trebuie explicat prin detașarea lui *çam* dintr-o sintagmă determinativă ca, de exemplu, *çam ağacından yük vapuru* „șlep (construit) din lemn de brad" (vezi definiția dată de Șaineanu). Dintr-o astfel de sintagmă trebuie explicat și scr. *čam* „Schiff (aus weichem Holz)" (v. Anton Knežević, *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben*, Meisenheim am Glan, 1962, p. 70; cf. și SDLR).

Varianta *geam* dată de ȘIO ar putea să provină dintr-o formă dialectală turcă identică (variația *ç- ~ c-* este extrem de frecventă: *çağ ~ cağ, çakçak ~ cakcak, çalak ~ calak, çamçaka ~ camçaka, çandı ~ candı, çanta ~ canta, çapar ~ capar, çapçık ~ capçık, çavmak ~*

cavmak etc.; v. DS, III, s.v.). În schimb, *ceaim, cean* și *ceaum* înregistrate în DA sunt greu de explicat (poate chiar suspecte).

ceameníu, -íe (adj.), atestat într-un document din anul 1740 (*1 rochie dă belacoasă ceamenie*), este presupus a fi un nume de culoare (nedefinită) și explicat de DA astfel: „Cf. rut. *čamjanij* «frumos»?". Cuvântul este, în realitate, o variantă a lui *cemení* (atestat într-un document din anul 1681), înregistrat de ȘIO II/2, p. 141, care îl traduce prin „verde (*lit.* de culoarea ierbii)" și îl explică din tc. *çemeni* „id." (derivat de la *çemen* „iarbă, gazon"). Etimonul lui real este însă tc. *çemenî* „verde-închis" (v. Redhouse) și cuvântul românesc trebuie să aibă același sens.

cecmeá (s.f.; în cronica Logofătului Gheorghachi) „un fel de basma sau văl" (ȘIO II/2, p. 34, cf. și TDRG), „basma, tulpan, năframă" (SDLR) este explicat de Șaineanu (*loc. cit.*) din tc. *çekme* „botte, caleçon", cu precizarea: „Alternarea sensului între încălțăminte și îmbrăcăminte e normală" (sic! – *n.n.*); o explicație asemănătoare a dat și Tiktin (*loc. cit.*): „türk. *čekme* «etwas, das angezogen wird, wie Kleider, Stiefel etc.»" (cf. și SDLR s.v. *cemea*, variantă neconsemnată aiurea a lui *cecmea*: tc. *čekme* „lucru tras, cizmă"), pe când DA îl consideră variantă a lui *ceatma* (< tc. *çatma*).

În realitate, cuvântul provine din tc. dial. *çekme* „basma, năframă" (v. DS, III, 1115, s.v. VIII).

chel (adj.): sensurile date în DA sub 2° („P. anal. [Munte] fără pădure, gol, pleș", cu următorul citat din Vlahuță: *Înaintea lor se ridică un munte chel: nici un arbore* (cf. și TDRG și CADE) și 3° („O specie de grâu de toamnă", atestat din jud. Constanța) le are și etimonul tc. *kel* al cuvântului respectiv: „lipsit de vegetație" (Redhouse s.v. 2°, cf. TS s.v. 4°: *kel tepeler* „dealuri golașe") și *kel buğday* „un soi de grâu" (neprecizat mai îndeaproape) (DS, VIII, 2725).

chelargí-bașà (s.m.) „marele chelar al vizirului sau al hanului" (atestat în două pasaje dintr-un text din anul 1693) nu poate fi explicat, sub raport fonetic, din tc. *kilerci başı* „id." (ȘIO II/2, p. 37) și, după el, DA s.v. *chelar* (în ambele locuri scris greșit *kilerğy bašy*). Primul

element al acestei sintagme derivă de la *kiler* „cămară de provizii", iar acesta cunoaște o variantă *kilâr* (v. Redhouse), de la care un derivat *kilârcı* (ca variantă a lui *kilerci*) este întru totul normală. Această formă a putut fi redată în românește prin *chelargi* sub influența lui *chelar* (< slavon *kelarĭ* sau ngr. κελλάρης, v. DA).

chelceá (s.f.), ilustrat printr-un citat din ION CR. III, 151 (*Prin vălcele, Tot chelcele*), este considerat de DA ca putând denumi „o plantă" (nedefinită mai îndeaproape) și explicat astfel: „Ar putea fi o rostire dialectală în loc de *pielcea* sau un derivat din *calce* [= „plantă ierboasă... (*Caltha palustris*)" DA – *n.n.*] cu suf. *-ea*. Cf. *chelculiță*". Este însă mai probabil că avem a face cu un împrumut din tc. dial. *kelçe* „copăcel desfrunzit; mărăcine" (DS, VIII, 2725), *chelcele* din citatul reprodus mai sus putând să însemne „mărăcini".

chenár (s.n.): sensul „margine (de sat sau de oraș), periferie" (atestat numai în cronica Stolnicului Dumitrache: *Ieșind din curtea unui uncheaș ce-i era casa cam la chenar,* citat în DA s.v. 1°) se explică din același sens al tc. *kenar* (v. Redhouse: „suburb"; Kocabay: *kenar mahalle* „faubourg, banlieue"). Toate celelalte sensuri ale lui *chenar* (v. ȘIO, II/1, p. 105, și DA) sunt bine explicate de Șaineanu (*loc. cit.*) din sensurile „bord, rive, marge" ale termenului turcesc.

***chepceá*[1]** (s.f.) „lingură de umblat în metale topite" este înregistrat de ȘIO II/1, p. 105, care îl explică din tc. *kepçe* „grande cuiller pour ôter l'écume", — sens pe care cuvântul turcesc îl are într-adevăr (v. TS s.v. 2°), dar care, evident, nu se potrivește cu acela al cuvântului românesc, ci cu sensul lui *chepcea* (var. *chipcea*) dat de TDRG: „lingură mare găurită, cu care se ia spuma" (cf. și CADE, SDLR; v. TS s.v. *kepçe* 1°). DA greșește, deci, dând lui *chepcea*, în ambele accepții citate mai sus, explicația etimologică propusă de ȘIO, precum și făcând trimitere la *checea* (care are cu totul alt sens și altă etimologie: „covor de pâslă" < tc. *keçe*).

***chepceá*[2]** (s.f.) „covor de pâslă" e considerat suspect de DA, deoarece este atestat numai în DDRF. Dacă totuși este real, el e o variantă

(coruptă) a lui *checea* „covor de pâslă" (< tc. *keçe* „pâslă; covor, cuvertură de pâslă") din DA.

chepcél (s.n.) este înregistrat în DA cu două sensuri complet diferite: 1. (în Banat, Hațeg și la românii din Serbia, cu var. *chipcel*) „cauc" (= căuș – *n.n.*) și 2. (termen de pescuit, atestat în lucrările lui Gr. Antipa) „instrument de pescuit (obleț), în forma unei linguri foarte mari, învelită în plasă", cu derivatul *chipcelar* „pescar de meserie din porturi, care prinde pește cu chipcelul". Pentru etimologia cuvântului, DA reproduce explicația — foarte artificială — pe care o dăduse G. Giuglea în DR, I, p. 248: *chipcel* ar fi o formă dialectală a lui *căucel* (< lat. *caucellus*), diminutiv al lui *cauc*.

Or, după părerea noastră, *chepcel* cu primul sens este un derivat diminutival de la *căpcea* (pentru care vezi mai sus), iar cu cel de-al doilea sens pare a fi o formă refăcută după pluralul **chepcele* al unui **chepcea* < tc. *kepçe* „plasă fixată pe un cerc [de metal sau de lemn — *n.n.*] cu coadă, folosită la prins pește sau fluturi" (v. TS s.v. 3°). Cf. SDLR, care explică pe *chepcel* (definit prin „ciorpac") din forma de plural *chepcele* a lui *chepcea* (definit prin „linguroi cu găuri de luat spuma din fierturi") < tc. *kepçe* „polonic".

chermeá (s.f.) este atestat numai în următorul pasaj dintr-un „tarif" din anul 1792: *Chermele de postav de țară, ce merg la Țara turcească* (reprodus de ȘIO II/2, p. 37 și DA). Șaineanu definește cuvântul prin „pachet, balot" și îl explică dintr-un tc. *kerma* „pli, plissage, plissure"; DA lărgește această definiție: „pachet, balot, teanc; cf. *trâmbă* (de pânză), *sul*" și reproduce etimologia dată de Șaineanu. SDLR, pornind în mod evident tot de la cele spuse de Șaineanu, definește pe *chermea* prin „balot (de postav)" și adoptă etimonul propus de Șaineanu, pe care însă îl traduce prin „id." (adică „balot"), trimițând și la *trâmbă, vig*.

Mai multe obiecții se pot aduce acestor explicații: mai întâi, un cuvânt *kerma* nu există (și nici nu e posibil) în limba turcă, unde „pliu, cută; plisaj" este redat de termenul *kırma* (forma *kerma* fiind, deci, în cel mai bun caz o transcriere greșită a acestuia); în al doilea rând, sensul cuvântului turcesc nu se potrivește deloc cu acela al lui *chermea* din pasajul citat mai sus; în sfârșit tc. *kırma* nu are (și) sensul „balot", cum afirmă SDLR (acest sens fiind redat de *balya* și *denk*).

Întrucât un cuvânt **kerme* (care ar putea explica în mod satisfăcător pe *chermea*) nu este atestat în limba turcă, încercăm următoarea interpretare: *chermea* înseamnă nu „pachet, balot, teanc", ci „bucată mare de stofă făcută sul; trâmbă, val" (cf. DA și SDLR), sens dezvoltat pe teren românesc din acela de „pliu; plisaj". Iar în ceea ce privește fonetismul cuvântului românesc, acesta s-a putut dezvolta dintr-o formă inițială **cârmea* (cu schimbarea vocalei finale a lui *kırma* ca și, de exemplu, la *malotea* < tc. *mallota, temenea* < tc. *temenna* etc.), din care a putut rezulta forma *chermea* printr-o asimilare vocalică regresivă.

chesăgíu (s.m.; var. *chisagiu, chisăgiu, căsăgiu*) este atestat cu două sensuri: 1. „pungaș, hoț (*lit.* tăietor de buzunare)" (ȘIO II/1, p. 198), „pungaș, hoț (de buzunare)" (DA) și 2. „măcelar, casap" (DA, cf. ȘIO). Etimologia propusă de Șaineanu și adoptată de DA și de Ciorănescu este tc. *kesici* „qui coupe, coupeur de bourses, voleur adroit". (Cf. TDRG și CADE, care atribuie lui *chesăgiu* numai sensul de „pungaș" și îl explică din același termen turcesc, citat fără traducere.) Această explicație este însă nesatisfăcătoare; mai întâi, pentru sensul 2° tc. *kesici* are un corespondent exact: „persoană care taie vitele pentru măcelărie" (TS), deci „măcelar"; în al doilea rând, tc. *kesici* nu e atestat nicăieri cu sensul „pungaș", pentru această accepție folosindu-se termenul compus *yankesici* (v. TS, Redhouse, Kocabay), din care rom. *chesăgiu* (la fel ca și bg., scr. *keseǧija, kesiǧija* și ngr. κεσιντζής citate de Șaineanu) s-a dezvoltat prin detașarea elementului său determinant.

(Menționăm și explicația dată de SDLR lui *chesăgiu* „pungaș" și care conține multe inexactități: „turc. *kessiği* «care taie, croitor»; *iol kessiği* «tâlhar de drumul mare»; *ian kessiği* «pungaș», de nu va fi venind din *kese* «pungă»".)

cheschín (adj.) și varianta *cheșchin* (rezultată prin trecerea lui *s* la *ș* sub influența lui *k'* următor) sunt atestate, prima dintre ele, cu sensul „(vin) tare" (H. XIV 340, din jud. Tulcea; v. DA), iar cea de-a doua, cu sensul „ager la minte, strașnic" (ȘIO II/2, p. 37), „inteligent, vioi" (DA), în cronica lui Ienache Kogălniceanu (*Domnul a început*

a scrie... ca să ceie de la Împărăție pe ienicer-agasi de Hotin bubașir, auzind că-i prea cheșchin arnăut; v. ȘIO și DA). Etimologia propusă de Șaineanu (*loc. cit.*) și însușită de DA și de Ciorănescu (cf. și TDRG) — tc. *keskin* „tranchant, violent, intelligent" — este nesatisfăcătoare (în plus, termenul turcesc nu cunoaște accepția „inteligent"): *vin cheschin* reprezintă un semicalc frazeologic după tc. *keskin şarap* „strong wine" (v. Redhouse, s.v. *keskin*), iar *cheșchin* „inteligent" a rezultat prin detașarea elementului determinant al sintagmei adjectivale *keskin zekâlı* „sagacious, ingenious, sharpwitted" (v. Redhouse, s.v. *keskin*; literal: „cu minte, inteligență ascuțită").

chesmeá-caldarâm (s.n.): ȘIO II/2, p. 141 și, urmându-l întocmai, DA și Ciorănescu (s.v. *ches*) înregistrează cuvântul *chesmea* cu definiția „piatră (de pavat)", cu etimologia tc. *kesme* „(action de couper), espèce de pierre molle"și cu următoarele citate ilustrative din două texte datând din sec. XVIII: *Pogorâșul... este cale strâmtă, chesmea-caldarâm* și *Calea făcută cu ciocanul, chesmea-caldarâm*. Ceea ce se poate observa numaidecât este, în primul rând că, după cum rezultă din exemplele citate, avem aici a face cu un cuvânt compus; în al doilea rând, că tc. *kesme* nu are, în acest cuvânt compus, sensul pe care i-l atribuie Șaineanu: el este un nume verbal (de la *kes-* „a tăia") cu valoare atributivă, însemnând „tăiat în formă cubică sau dreptunghiulară" (v. TS, cu exemplul *kesme taştan oda* „cameră (pardosită) cu pietre tăiate"; cf. și Redhouse: *kesme taş* „hewn stone, ashlar"). Astfel că *chesmea-caldarâm* trebuie explicat prin detașarea din tc. *kesme taştan kaldırım* și tradus prin „drum pavat cu pietre tăiate (în formă cubică sau dreptunghiulară)".

chindelíc și ***chiundelâc*** (s.n.; sec. XVIII): prima formă este dată de ȘIO II/2, p. 56, ca variantă a lui *ghindelic* „zi de lucru", iar cea de a doua în DA, ca variantă a lui *ghiundelic* „salariu". Toate aceste forme sunt explicate din tc. *gündelyk* (greșit în loc de *gündelik – n.n.*) „id." (adică „salariu") în DA, din tc. *gündelik* „traitement ou salaire quotidien; journée d'ouvrier" de ȘIO.

Precizăm doar că variantele cu *chi(u)-* se explică dintr-un tc. dial. *kündelik*, variantă a lui *gündelik*, neatestată în sursele de care

dispunem, dar făcând parte din aceeași familie cu *kün* (în *künorta* „miezul zilei, amiază"), *künde* „mereu, tot timpul", *kündiye* „zilnic, cotidian", *kündüz* „în timpul zilei, ziua", variante ale lui *gün, günde, gündeye, gündüz* (DS, VI, s.v.).

Formele *ghindelic* și *chindelic* au rezultat din *gündelik ~ kündelik* prin asimilare vocalică regresivă.

chitúc (s.m.) „trunchi de copac", înregistrat în DA fără etimologie, este explicat de CADE din bg. *kitjuk*. Ciorănescu (p. 177) crede că etimonul propus de Candrea ar putea fi împrumutat din română și că, în acest caz „*chituc* sería por **pituc*, o sea resultado de una contaminación de *pit-* «pequeño» (cf. *piti*) con *butuc*". Suntem, evident, în prezența unei explicații foarte artificiale, în timp ce o alta este mult mai simplă: tc. *kütük* „id.", din care cuvântul românesc a rezultat printr-o disimilare vocalică regresivă.

chiurc (s.n.) „nume de haină (H. II 132) bărbătească (H. II 81) sau femeiască (H. XII 158 și XVIII 296); „cojoc (ȘIO) mic femeiesc" (comunicat din Banat) „pieptar de pănură, ca vesta" (v. DA) nu poate fi explicat simplu din tc. *kürk* „blană" (ȘIO II/2, p. 38), — care dă forma, greu de explicat, *chiurci*, atestată într-un document din anul 1787, — și DA), ci prin detașarea acestuia din sintagme determinative cum ar fi *kürk caket (manto, gocuk, yelek)* „jachetă (mantou, cojoc, vestă) de blană".

chiuréc (s.n.): DA reproduce acest cuvânt, cu sensul „un fel de piele argăsită" (ilustrat printr-un citat din anul 1792) și cu etimologia tc. *kürk* „cuir tanné" după ȘIO II/2, p. 142, adăugându-i încă un sens (atestat din jud. Tulcea): „foi de fierar, foale", considerat ca fiind dezvoltat prin extensiune din cel dintâi și având aceeași etimologie ca și acela. (Cf. și Ciorănescu, p. 177.) Trebuie remarcat însă că tc. *kürk* înseamnă numai „blană", niciodată „piele argăsită" (aceasta traducându-se prin *tabaklamış deri*), și nici „foale (de fierărie)" (care în turcă este denumită *körük). Chiurec* cu acest din urmă sens se poate explica din tc. dial. *kürük* (literar *körük,* v. DS, VIII, 3048 s.v. V) — prin disimilare vocalică progresivă și cu schimbarea terminației —, primul

sens putându-se explica, eventual, din cel de „foale" (întrucât acesta este — sau era — confecționat din piele argăsită).

cichél (s.n.; Niculițel–Tulcea) „otic" (= lopățică cu care se curăță de pământ brăzdarul și cormana plugului — *n.n.*), dat fără etimologie în DA, provine din tc. dial *çikel* „id.", existent în graiurile turcești din Dobrogea; cf.tc. *çekel* „dispozitiv de fier care servește la îndepărtarea pământului lipit pe partea inferioară a plugului" (TS s.v. 2°), iar pentru fonetism, tc. dial. *çikel* (~ *çekel*) „vârful ascuțit, de fier, al strămurării" (DS, III, 1109).

ciorlán (s.m.; regional) „arbore mâncat de vite și cangrenat, ciritei" este dat în DA fără etimologie; aceasta ar putea fi tc. dial. *çorlu* „copac bătrân și aproape uscat" (DS, III, 1272 s.v. II 1°), — derivat de la *çor* „o boală care apare la unii copaci" (*op. cit.*, 1269, s.v. I, 4°), — cu schimbarea terminației.

ciovrântíe (s.f.) este dat cu accent greșit (*ciovrântie*) în DA și definit (după Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916, p. 194) prin „un fel de v â r t e j sau o c h i unde apa face domoleală și apoi se întoarce lin de departe înapoi; raza *ciorvântiilor* e foarte mare și pescarii le caută pentru pescuitul somnului". Observăm numaidecât că forma *ciorvântie* este o greșeală (de tipar?), ea nefiind atestată nicăieri în lucrarea citată a lui Antipa (cf. p. 194, 300, 327, 777), singura care înregistrează cuvântul în discuție.

Ciovrântie, dat fără etimologie în DA, provine din tc. *çevrinti* „vâltoare, bulboană" (v. TS, Redhouse, DS, III, 845, s.v. *caĝlak* II 2°); vocalismul primei silabe presupune o variantă dialectală **çövrinti*, cu *e* > *ö* sub influența lui *v* următor. Pentru acest fenomen fonetic, cf. *çövürmek* „ters çevirmek" (= „a întoarce pe dos") (DS, III, 1298), *sövünmek* „sevinmek" (= „a se bucura") (DS, X, 3682) și altele.

(Vezi și SDLR, care definește cuvântul prin „loc unde apa Dunării, după un *burun* [cap], curge la deal" și îl explică astfel: „rudă cu vsl. *vrŭnonti* «a întoarce», de unde și *povârnesc*".)

cirá (s.f.) este definit de ȘIO II / 2, p. 142, prin „un fel de rășină" și explicat din tc. *čira* (scris greșit, în loc de *çıra*) „entaille des

essences résineuses, résine"; deși din citatul dat din Cantemir, în care apare cuvântul și pe care Șaineanu îl reproduce (*Cira, un fel de copaciu ca molidvul, cu a căruia surcele săracii în loc de lumânare se slujesc*), rezultă că *cira* desemnează „un fel de arbore rășinos", cum bine arată DA (care, totuși, reproduce explicația etimologică greșită a lui Șaineanu; cf. și TDRG: *cira* „Kienholz" < tc. *čira*). DA mai adaugă încă un citat din Cantemir: *Toată surceaua subt focul începăturei și toată ciraua pre jeratecul săvârșirii am pus*; aici *cira* înseamnă „surcea, așchie folosită la aprins sau întreținut focul".

Avem a face aici, prin urmare, cu două (sau trei) accepții, pe toate avându-le și etimonul tc. *çıra*: „bois de pin; bois résineux qu'on emploie pour allumer le feu, ou comme moyen d'éclairage" (Kocabay; cf. și TS și Redhouse).

ciucmán (s.n.; jud. Constanța) „fustă de stambă" DA, explicat astfel: „Poate din turc. *çıkma* «modă»" (sens pe care cuvântul turcesc nu îl are — *n.n.*). Provine de fapt din tc. dial. *çukman* „rochie" (v. DS, III, 1302).

ciuín (s.m., cu varianta învechită *ciuien*) „plantă erbacee cu flori albe sau roz, a cărei rădăcină are întrebuințări în industria textilă, farmaceutică și alimentară; odagaci, săpunel, săpunariță (*Saponaria officinalis*)" (DEX; vezi și definițiile date în celelalte dicționare). ȘIO II/1, p. 138 și, după el, DA, SDLR și Ciorănescu explică forma *ciuien* din tc. *çüyen* „saponaire", iar ȘDU și CADE din forma greșită *čuyen*, în timp ce DLRM și DEX, care nu înregistrează decât forma *ciuin*, o explică pe aceasta din tc. *çöven* „id." (cf. și Breban: *çoven*, cu o greșeală de tipar — *o* în loc de *ö*). Din punct de vedere fonetic (pentru explicarea lui *-i̯-* din *ciuien*), varianta *çöğen* (v. Redhouse, Kocabay; pronunțată *čöen* ~ *čöyen*) este preferabilă lui *çöven*, dar etimonul *çüyen* propus de Șaineanu, deși nu este atestat (cel puțin în sursele pe care le avem noi la dispoziție), poate fi acceptat, întrucât trecerea lui *ö* la *ü* este un fenomen frecvent în diverse dialecte turcești (cf. *cüccem* < *cöccem*, *cükür* ~ *çukür* < *çöğür*, *çümce* < *çömçe*, *çümmek* < *çömmek* etc.; v. DS II s.v.).

ciutác (adj. m., s.m.) cu sensul de „prost, stângaci, nerod, nătăfleț" este considerat de DA (ca și de ȘIO II/1, p. 139, cf. și Ciorănescu) ca fiind dezvoltat, prin extensiune, din sensul propriu al lui *ciutac* (var. *citac, cetac*), anume „bulgar turcit din vechea Turcie nordică; locuitor turc din Dobrogea" (și p. e x t., depreciativ, „turc"), acesta fiind explicat din tc. *čitak* (corect: *çıtak — n.n.*) „id.", dar și „cel ce pronunță limba turcească cu accent străin" (sens citat de DA). Cf. însă și *çıtak* „(om) necioplit, grosolan, bădăran" (TS, Redhouse, DS III, 1192), precum și „țăran", „morocănos, ursuz", „certăreț" etc. (DS, *loc. cit.*).

TDRG consideră că din *ciutac*, pe care îl derivă de la *ciut* „(despre coarne) scurt", s-a dezvoltat sensul „(depreciativ, despre turci) circumcis", cum ar rezulta din sintagma *turci ciutaci* (la Gr. Ureche și N. Costin); sensul „circumcis", cu aceeași explicație, se întâlnește (desigur, sub influența lui TDRG) și în SDLR. Cf. însă aceeași sintagmă, dar sub forma *turci citaci* (în cronica lui Dumitrache), citată de DA, — de unde rezultă că *ciutac ~ citac* nu poate fi raportat la adj. *ciut*, ci la etnonimul având aceleași forme; iar determinantul din această sintagmă pare a fi mai degrabă o apoziție cu sens depreciativ decât un calificativ (superfluu, căci toți turcii musulmani sunt circumcișii).

Pentru variația *i* (din *çıtak > citac*) *~ u* (din *ciutac*), cf. tc. *bırakmak ~ burakmak, çığa ~ çuka, pınar ~ bunar, çımbar ~ çumbar, fıta ~ futa* etc. (v. TS *passim*).

coinác (s.n., atestat într-un text din anul 1652) „zar la jocul de table" (cf. ȘIO II / 1, p. 142 și DA s.v. 3°) este înregistrat în sursele citate și cu multe alte sensuri („vertebră; articulație", „noada șezutului", „osul gleznei" etc., dintre care unele —v. DA s.v. 4°–6°, 7° și 8° — par a constitui termeni diferiți, nelegați semantic de sensurile 1°–3°). Etimologia dată de Șaineanu (și adoptată de DA) cuvântului, cu toate sensurile lui, este tc. *kaynak* (scris greșit *kainak*) „fesse, articulation, jointure, soudure; griffe des animaux de proie" (cf. ȘDU, CADE, SDLR: „încheietură"; TDRG: „Hinterbacken, Steiss"). Ea ar putea fi acceptată pentru sensurile 1° și 2° din DA, dar prezintă dificultăți de ordin fonetic. Pentru *coinac*, cu sensul „zar la jocul de table", cf.tc. dial. *koynak* „arșic [= oscior de la încheietura tarsului — *n.n.*]

de la oaie" (DS, VIII, 2942); probabil că în cazul discutat de noi este vorba de un zar făcut dintr-un astfel de oscior.

coinghiós (s.m., atestat numai la Damé, T.) „specie de struguri albi" (nedefinită mai îndeaproape), citat de DA (fără etimologie), provine din tc. dial. *koyun gözü*, „un soi de struguri negri cu boabe mari și turtite" (DS, VIII, 2944; literal: „ochiul oii"). Diferența de sens cu privire la culoarea strugurilor se datorește unei confuzii sau unei generalizări (s-ar putea ca, regional, termenul turcesc să denumească și un soi de struguri asemănători, dar de culoare albă).

comúr,-ă (adj.), atestat în județele Constanța și Tulcea cu sensul „(bou, vacă) de culoare neagră cu vânăt" și înregistrat în DA fără etimologie, este explicat de E. Suciu (LR. XXX, 1981, nr. 5, p. 547) din tc. *kömür* „negru, de culoarea cărbunelui". O explicație asemănătoare am dat și noi (în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 47): pornind de la valoarea atributivă a lui *kömür* „cărbune", din sintagme determinative ca *kömür saçlı* „cu părul (negru) ca și cărbunele", *kömür gözlü* „cu ochi (negri) ca și cărbunele" etc., am remarcat totuși că *k'* se păstrează de obicei în împrumuturile românești din limba turcă (cf. *chior* < tc. *kör, chioșc* < tc. *köșk* etc.), — preferând să explicăm cuvântul românesc din corespondentul tătar al lui *kömür*, anume *kömür (~ kömĭr)*, cu *k'* depalatalizat sub influența lui *ö* (= *ö* puternic depalatalizat), care poate avea aceeași valoare de epitet ca și termenul turcesc menționat.

Propunem acum o altă explicație, anume tc. dial *komur*, pe care l-am auzit la Cernavodă, având același sens ca și rom. *comur*. Termenul amintit provine din medio-turc *qoŋur* „brun-roșcat", care are în diverse limbi turcice aceeași formă și diferite alte sensuri („brun", „sur" „negru-cenușiu" etc.) (v. M. Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki, 1969, p. 280–281); cuvântul medio-turcic a dezvoltat mai multe fonetisme diferite în unele limbi turcice, termenii respectivi denumind diferite culori, nuanțe sau combinații de culori (de obicei referindu-se la părul vacilor și al boilor), dintre care semnalăm mai ales găg. *komur* „brun-cenușiu", „brun-roșcat", „murg" (*Gagauzsko-russko-moldavskij slovar'*, Moskva, 1973, p. 278) și tc. dial. *konur* (cu variantele *kongur, konğur,*

koğur, konkur) „negru", „negru amestecat cu galben", „cenușiu", „castaniu (închis)" (DS, VIII, 2902 s.v. *koğur* și 2918–2919).

Ca o completare la cele spuse mai sus, menționăm faptul că o explicație originală a dat mai de mult cuvântului (pe care îl accentuează eronat *cómur*) N. Drăganu, în DR, IX, p. 208: din magh. *komor* „crunt, cumplit". Ciorănescu (p. 226) — care menține accentuarea dată de Drăganu — respinge pe bună dreptate această explicație, inacceptabilă din punct de vedere semantic și geografic, declarând că acest cuvânt are origine necunoscută.

cumbará (s.f., cu variantele *combara, gumbara* și cu atestări din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea), cunoaște două grupuri de sensuri: 1. „bombă mare, obuz" (ȘIO II / 2, p. 43–44, cf. DLRM, DEX), „bombă, grenadă" (TDRG, cf. SDLR), „bombă, grenadă, obuz, ghiulea" (DA, cf. CADE) și 2. „aruncător de obuze, mortieră" (DA). Etimologia dată de Șaineanu (tc. *kumbara* „bombă") și de SDLR (tc. *kumbara* „grenadă"), referindu-se la primul grup de sensuri ale cuvântului (singurul pe care dicționarele citate, cu excepția DA, îl înregistrează și pe care termenul turcesc îl are, v. Redhouse și TS s.v. *humbara*), este justă (TDRG, CADE, DLRM și DEX dau același etimon, dar fără traducere). În schimb, traducerea dată în DA termenului turcesc prin „idem" (adică tc. *kumbara* având toate sensurile lui *cumbara*) este inexactă: în realitate, rom. *cumbara* cu sensurile „obuzier; mortier" (pe care DA îl consideră a se fi dezvoltat, prin extensiune, din sensul 1°) a fost detașat din sintagma determinativă *kumbara topu* „id." (*top* „tun"; cf., în turca modernă, *obüs topu* „obuzier" și *havan topu* „mortier", v. Redhouse, TS, Kocabay).

cușác (s.n.) „stinghie (termen de cherestegerie)" (ȘIO II/1, p.150), „stinghie, lemn transversal ce ține zidul [de] deasupra unei uși" (DA), „Riegel (Querholz)" (TDRG), „stinghie groasă, lemn dreptunghiular, mai subțire decât grinda, întrebuințat în construcții)" (CADE), „leț mai gros, stinghie de zaplaz" (SDLR), „piesă de lemn cu secțiune pătrată sau dreptunghiulară, folosită la construcții; riglă" (DEX).

Șaineanu dă următoarea explicație etimologică: „Tc. *kușak* «ceinture» (alt sens lipsește); bg. *kušak* «brâu», srb. *kušak* «stinghie»" (v. ȘIO,

loc. cit.); DA adoptă această explicație, la fel și SDLR (însă fără traducerea termenilor), pe când TDRG reține tc. *kuşak* „Gürtel" și scr. *kušak* „Querholz", iar DEX numai scr. *kušak* (fără traducere).

În ciuda afirmației lui Șaineanu, tc. *kuşak* are și alte sensuri decât cel de „brâu, cingătoare", care pot explica unele sensuri ale cuvântului românesc: „diagonal timber tie between posts; cincture" (Redhouse); „chingă de lemn sau de metal trecută împrejurul unui lucru pentru a-i mări rezistența" (TS); „bucată de scândură fixată orizontal pe partea posterioară a ușilor făcute din scânduri" (DS, VIII, 3014). Bineînțeles, poate fi avut în vedere și scr. *kušak* (< tc.).

cușaclâc (s.n., atestat într-un document din anul 1693) este definit de ȘIO II/1, p. 150 (urmat de DA) prin „stinghie de corabie" (neprecizată mai îndeaproape) și explicat etimologic astfel: „Tc. *kuşaklek* «caftan à ceinture» (alt sens lipsește)". Cf. TDRG, care înregistrează cuvântul în forma sa de pl. *cuşaclâcuri*, cu traducerea „Riegelhölzer" și cu citatul din ȘIO, dar fără etimologie, precum și SDLR, care traduce pe *cuşaclâc* prin „stinghie (crivac) de corabie" și dă etimonul tc. *kuşaklık*, fără traducere.

De fapt, la baza cuvântului românesc stă tc. dial. *kuşak* „scândură care împrejmuiește marginile unei bărci" (DS, VIII, 3014), — mai precis, derivatul adjectival *kuşaklık* al acestuia, detașat dintr-o sintagmă determinativă ca, de exemplu, *kuşaklık tahta*, având practic același sens (*tahta* „scândură", *kuşaklık* „care servește drept *kuşak*").

dârmâc (s.n.; Dobrogea) „unealtă de plugărie, un fel de grapă cu dinți" este dat în DA ca variantă a lui *dârmoc* „rariță" [...] pentru prășitul de al doilea al porumbului"; pentru explicarea originii lor se face trimitere la bg. *dărmá* [sic! – *n.n.*] „greblă". În realitate, *dârmâc* provine din tc. dial *dırmık* „grapă" (v. DS, IV, 1471; în turca literară: *tırmık*), iar forma *dârmoc* a rezultat prin schimbarea terminației lui *dârmâc*.

def (s.n.), înregistrat de H. XIV 401 din comuna Niculițel (jud. Tulcea) ca nume al unui instrument muzical (nedefinit; v. DLR ms.), provine din tc. *def* (variantă a lui *tef*) „tambourine with cymbals" (Redhouse), „tambour de basque" (Kocabay; v. și TS).

delibáș,-ă (adj.; Dobrogea) „(despre ovine) bolnav de capie; capiu" (ALR I, chest. 1802, pct. 679, 684, 984, 988; v. DLR ms.) — cu varianta *dilibáș* (*op. cit.*, chest. 1801, pct. 764) — provine, prin condensare lexico-semantică, din tc. *delibaşlı* „id.", derivat de la *delibaș* „capie, cenuroză" (v. DS, IV, 1410 s.v. I 1°). Cuvântul este atestat (din comuna Țepeș Vodă, jud. Constanța) și sub forma substantivată (ca s.m.), cu sensul figurat „om nebun, smintit" (v. DLR ms.).

Derivate: *delibăși* (vb. intr.) „a se îmbolnăvi de capie, a căpia" (ALR I, chest. 1801, pct. 684, în DLR ms.) și, de la acesta, *delibășeală* (s.f.) „capie, cenuroză" (DLR ms.).

delmeá (s.f.; prin sud-estul Olteniei), „basma neagră pentru îmbrobodit" (v. DLR ms.) este cu siguranță de origine turcă; tc. (dial.) *delme* este însă atestat, în sursele de care dispunem, numai cu următoarele sensuri din sfera vestimentației feminine: „obiect de lenjerie de corp, din bumbac, folosit de femei și de fete drept corset", „rochie decoltată în față" și „un fel de jachetă femeiască" (DS, IV, 1414 s.v. I 4°–6°). Totuși, o formă *dirme* — după toate probabilitățile, variantă a termenului turcesc menționat — e atestat cu sensul „broboadă de învelit capul" (DS, IV, 1497 s.v. II). Este foarte posibil ca *delme* să aibă, în vreun dialect rumelian, și sensul pe care îl are termenul turcesc cu forma *dirme*.

díha (interj.; adesea repetat), strigăt cu care ursarii îndeamnă ursul să joace, considerat de TDRG și CADE ca fiind, probabil, o prescurtare din *dihanie* (SDLR nu propune nici o etimologie), provine foarte probabil din tc. dial. *diha* „strigăt cu care animalele de călărie și de tracțiune sunt îndemnate să înainteze" (v. DS, IV, 1404 s.v. *deha* I).

dihái (adv.), în locuțiunea adverbială *mai dihai* „mai mult, mai bine, mai grozav, mai abitir, mai ceva, și mai și" (v. TDRG, CADE, SDLR, DLRM, DEX), a fost explicat etimologic după cum urmează: „wohl *de hai* = *de vino'ncoace*, eigent[lich] «anziehend»" (TDRG); „cp. [= compară] cu litv. *dỹwai*, v. sl. *divŭ* «minune» și *háj* «grăsime», de unde s-ar fi făcut *de-hai*, apoi *dihai*, ca și *de biu*" (SDLR); „cf. tc. *daha* «mai, încă»" (DLR ms.); etimologie necunoscută (DLRM, DEX).

Adverbul cunoaște și variantele (mai rare) *dehái* (la Ionel Teodoreanu) și *dihá* (la Al. Vlahuță), cf. TDRG și DLR ms.; pornind de la acestea, ne gândim la posibilitatea unei explicații din tc. dial. *deha, dehā* ~ *diha, dihā* „iată, (uite) acolo" — variante ale lui *daha* (~ *dāha, daa, dā* etc.) „id." < *daha* „mai , încă" (v. DS, IV, 1326–1327 s.v. *dahacık* (acesta însuși fiind un diminutiv al aceluiași *daha* — *n.n.*). Finala semivocalică a formelor *dihai* și *dehai* s-ar putea explica prin propagarea semivocalei finale din adv. *mai*, care le însoțește întotdeauna.

dip (s.n.): ȘIO II/2, p. 47, îl definește prin „bordul unei blane", îl ilustrează prin următorul citat: *perechi de misade și dipurile 6 galbeni* (text din secolul al XVIII-lea) și îl explică din tc. *dib* „fond, base, pointe d'un foureau". Trebuie însă observat că sensul atribuit de Șaineanu cuvântului românesc nu rezultă cu claritate din textul citat și nu se prea potrivește cu sensul termenului turcesc propus ca etimon (care, de altfel, nici nu este atestat ca atare, ci numai într-o sintagmă precum *kürk* [= blană] *dibi*). Cuvântul românesc pare să însemne mai degrabă „blană confecționată din bucăți cusute laolaltă", explicându-se din tc. *dip* „pieced-together fur" (v. Redhouse, s.v. 3°).

diréc (s.m.; var. *direg, derec, dereg*, în Moldova) este definit prin „numele stâlpilor care sprijină streașina unei case țărănești" (ȘIO, II/1, p. 397 s.v. *derec*); (pl. *direci*) „stâlpi ce sprijină streașina bordeiului" (ȘDU, cf. CADE) și, mai vag, „stâlp de lemn la o casă" (SDLR). Etimologia propusă este tc. *direk* „colonne, pilier, poutre" (ȘIO), „stâlp" (ȘDU), „stâlp, grindă, catarg (cf. ngr. ντερέκι, alb., bg., scr. *direk*, ung. *derék*...)" (SDLR). Această explicație ar fi pe deplin valabilă dacă *direc* ar avea sensul generic de „stâlp" (v. Ciorănescu, care îl citează pe G. Pascu, „Archivum Romanicum", VI p. 231); însă cu sensul indicat de Șaineanu și de Candrea, *direc* a fost detașat din sintagma determinativă *saçak direği* „id." (*saçak* „streașină").

dirmeá (s.f.) este înregistrat de ȘIO II / 1, p. 157, cu următoarele sensuri: 1. (și în var. *digrimea, grimea, durmea*) „boccea de îmbrobodit [= broboadă – *n.n.*] cu totul albă (Brăila, Buzău, Ialomița) sau colorată (Fălciu)" și 2. (sub forma *deirmea*) „pachet, sul de postav". Cel de-al doilea sens, dedus dintr-un citat incomplet extras

dintr-un „tarif" din anul 1792 (*basma de Ţarigrad, topul de 10 deirmele 15 bani; pânză, topul cu 10 deirmele*), este, după toate probabilităţile, rezultatul unei interpretări false, care se referă de fapt la *top, deirmea* însemnând, deci, acelaşi lucru ca şi *dirmea* etc.

Definiţia dată de Şaineanu (1°) este completată de TDRG şi, după el, de CADE (în acesta din urmă: „broboada de pânză albă purtată pe cap de ţărance sau cu care-şi înfăşoară capul orăşencele când deretică prin casă"), precum şi de SDLR, care adaugă şi variantele *dermea* şi *dermíe* „tulpan, pânză albă (rar colorată) triangulară (est) ori pătrată şi îndoită în două (sud), şi deci tot triangulară, cu care se îmbrobodesc femeile". Cel de-al doilea sens dat de Şaineanu este reţinut numai de SDLR: „sul de pânză, colcovan".

Etimologia dată de Şaineanu (şi adoptată de TDRG, CADE, SDLR, Ciorănescu, DLRM) — tc. *„dürme, devürme* «pli, enveloppe, rouleau» (din *devirmek* «tourner», *dürmek* «plier»" — este nesatisfăcătoare: formele *dürme* şi *dürmek* sunt greşite, în loc de *dūrme, dūrmek* (rezultând, prin contragere, din *devür-*), şi nu explică, din punct de vedere fonetic, decât una dintre variantele cuvântului românesc (*durmea*); iar sensurile termenului turcesc nu se potrivesc cu acela (1°) al termenului românesc corespunzător. De fapt, acesta din urmă (în diferitele sale forme) îşi găseşte corespondente în diverse dialecte turceşti: *değirme* (cu variantele *değirmi, değermi* etc.) e tradus în DS, IV, 1401 prin „yemeni" (= „colored cotton head-kerchief", Redhouse; „étoffe légère dans le genre de la mousseline, peinte et brodée délicatement, dont les femmes se coiffent", Kocabay), „yazma" (= „nansouk très fin peint à la main et servant aux femmes à se couvrir la tête", Kocabay), „başörtüsü" (= „fichu, châle", Kocabay) şi „tülbent" (= „nansouk, mousseline, batiste", Kocabay, cf. TS, Redhouse).

Cât despre cel de-al doilea sens dat de Şaineanu, dacă este real, — însemnând „sul (de postav, de pânză)", — el nu se poate explica din formele şi sensurile turceşti indicate de savantul român (cf. şi SDLR: „vălătuc, sul"): tc. *değirmi*, care poate fi invocat în cel mai bun caz, nu cunoaşte decât sensul „rotund" (v. Redhouse, TS, Kocabay), din care eventual s-ar fi putut dezvolta, prin substantivare, sensul „sul, vălătuc".

În sfârșit, toate formele cuvântului românesc se pot explica fără dificultate: *deirmea* și *durmea* provin direct din tc. *değirme*, respectiv *dīrme*; pentru *digrimea*, cf. tc. vechi *degirmi* (cu asimilarea *e – i* > *i – i*, cu metateza *-gir-* > *-gri-* și cu schimbarea terminației); *dermea* se explică dintr-o variantă dialectală *dērme* rezultată prin contragere din *değirme*, iar *grimea* (variantă moldovenească) — din *digrimea*, prin deglutinarea silabei inițiale, care a fost identificată cu prep. *de* (mold. *di);* în sfârșit, forma *dermíe* (SDLR) a rezultat din *dermea* prin substituirea terminațiilor.

dóldora (adv. și adj. invar.) („umplut, plin, îndesat) peste măsură, până la refuz" (DEX), — cu variantele (rare) *dóldura* (ȘIO II/1, p. 160–161 și TDRG), *dóldură* (TDRG, SDLR), (cu asimilare regresivă) *dórdora* și (suspect) *doldúră* (SDLR), — a fost explicat de Șaineanu (*loc. cit.*) dintr-un tc. *dóldur* „rempli, comblé, bourré, farci". Această explicație a fost adoptată de SDLR (*dóldur* „plin") și DLRM (*dóldur*, fără traducere), Ciorănescu, DEX, Breban (*doldur*, fără traducere), în timp ce ȘDU, TDRG și CADE nu cunosc etimologia cuvântului.

Trebuie spus din capul locului că un cuvânt *dóldur* (paroxiton) nu există în limba turcă și în nici o altă limbă turcică: Șaineanu a avut în vedere, desigur, sintagma tc. *doludur (= dolu + -dur*, paroxiton) „este plin", pe care se pare că „a adaptat-o" la fonetismul formei *doldura* (citată înaintea lui *doldora*) a cuvântului românesc. Forma *doldur* (fără accent) citată de dicționarele menționate mai sus este fără îndoială preluată de la Șaineanu, cu neglijarea accentului, considerat superfluu. (Tc. *doldur,* oxiton, înseamnă „umple!".)

Pentru explicarea corectă a cuvântului românesc trebuie să pornim de la valoarea lui adverbială și în primul rând de la varianta *doldura,* în exemple ca*: Cămara era doldura de plină cu mâncări* (Calendar 1885) și *Cămara și chiar casa stau doldura de zahăr, cafele...* (N.T. Orășanu), citate de Șaineanu (*loc. cit.*). După părerea noastră, *doldura* și (cu asimilare vocalică progresivă) *doldora* provin din gerunziul reduplicat, cu valoare intensivă, *doldura doldura* al verbului *doldur-* „a umple", însemnând „umplând mereu, umplând foarte tare, peste măsură, cu vârf" (literal „umplând, umplând"); de ex. *kadehleri*

doldura doldura misafirlere dağıtıyordu „umplând cu vârf paharele, le împărțea musafirilor" (= împărțea musafirilor paharele pline cu vârf). Din acest gerunziu s-a dezvoltat — cu elipsa celui de-al doilea element, simțit de vorbitorii români ca fiind superfluu — în mod normal adverbul, iar din acesta, adjectivul rom. *doldura ~ doldora*. (Pentru folosirea acestui tip de gerunziu cu valoare adverbială în limba turcă, vezi *doya doya [yemek]*, „[a mânca] pe săturate" (literal „săturându-se, săturându-se"), *korka korka [girmek]* „(a intra) cu frică, cu precauție" (literal „temându-se, temându-se"), *seve seve (çalışmak)* „(a munci) cu plăcere" (literal „plăcându-i, plăcându-i") etc.).

Deplasarea accentului de pe ultima silabă a gerunziului turcesc pe prima silabă a împrumutului românesc s-a făcut sub influența unor adverbe ca *altcumva, cu ghiotura, otova, totuna* etc.

duláp se întrebuințează cu mai multe sensuri, dintre care cel mai răspândit este cel de „mobilă de lemn sau de metal prevăzută cu rafturi, în care se păstrează rufe, haine, vase, cărți etc." (DEX). Cuvântul provine din tc. *dolap*, citat de dicționarele mai vechi (ȘIO II/1, p. 165, ȘDU, TDRG, CADE, SDLR) sub forma osmanlie (etimologică, persană) *dolab*, iar de dicționarele moderne (Ciorănescu, DLRM, DEX, Breban), sub forma lui din turca modernă. În lexicografia română, sensurile etimonului turcesc sunt citate în mod diferit: „roue hydraulique; tout ce qui tourne; armoire, commode, tournante; *fig*. embûche, trait de ruse, tromperie" (ȘIO); „roată hidraulică (*lit*. vadră de apă) și tot ce se învârtește; dulap" (ȘDU); „roată de apă, dulap învârtitor" (SDLR), — sau nu sunt indicate deloc (în celelalte dicționare).

Dintre sensurile termenului turcesc pe care le dă Șaineanu, numai următoarele explică în mod satisfăcător câteva sensuri ale cuvântului românesc: „armoire" — „mobilă..." (v. mai sus) și „tromperie..." — „înșelăciune" (în expresiile *a învârti* [cuiva] *dulapuri* „a înșela" (după tc. *dolap çevirmek*, v. ȘIO, II/1, p.164) și *a juca* [cuiva] *un dulap* (*ibid.*), *a trage* [cuiva] *un dulap* (SDLR), formațiuni analogice cu același sens). Totuși, și celelalte sensuri ale lui *dulap* au fost împrumutate din turcește:

1. „leagăn învârtitor de Paște (sinonim în Moldova cu *scrânciob*)" (ȘIO, cf. ȘDU, TDRG), „scrânciob" (CADE, SDLR, DLRM, DEX), „construcție de grinzi, de care sunt atârnate mai multe leagăne, care se învârtesc, înălțându-se și coborându-se într-o mișcare circulară" (Breban): tc. *dolap*, cu o definiție aproape identică cu cea dată de Breban (v. TS). Printre citatele date de Șaineanu pentru acest sens figurează și următorul (din Marion, *Viața la mahala*, București, 1893, p. 51): *Aici veneau fetele și băieții ca să se dea în dulap sau călușei*, — din care rezultă că *dulap* a fost folosit și cu sensul „călușei, carusel" (v. Redhouse: *dolap* „merry-go-round").

2. „roată pentru trasul borangicului" (ȘIO, ȘDU, CADE): cf. tc. dial. *dolap* 1. „unealtă de tors firele din [caierul de] cânepă"; 2. „unealtă de țesătorie pentru răsucit firele" (DS, IV, 1544).

3. (s.m. în Moldova) „scândură lungă, lată și groasă, din care se fac plute" (ȘIO), „dickes Brett, Bohle" (TDRG), „scândură lungă, lată și groasă" (CADE, cf. SDLR), „scândură lată și groasă" (DLRM, DEX, Breban); cu acest ultim sens (cu care tc. *dolap* nu e atestat) *dulap* a fost, probabil, detașat din sintagma determinativă *dolap tahtası* „scândură pentru dulap(uri)", care se va fi folosit inițial la făcut dulapuri (mobile, eventual scrâncioburi).

eftá (s.f.) este atestat în următoarele două pasaje: *Aducere a o seamă de boieri ca să dea seamă de eftalele ce au scris* (E. Kogălniceanu, la ȘIO II/2, p. 51), pasaj citat de TDRG astfel: *Ca să dea seamă* [boierii] *De eftalele ce-au scris, Care domnia le-au prins*) și *Cuteza să împrăștie pe drumuri și să lipească pe alocuri eftale cuprinzătoare de defăimări și hule* (într-un document din anul 1804, la ȘIO). Șaineanu îl definește prin „denunțare, pârâ" și îl explică din tc. *ifta* „réponse juridique (syn. *fetva*)"; în schimb, Tiktin îl definește prin „(schriftliche) Kund-, Bekanntmachung", explicându-l cu rezervă („anscheinend") din tc. *ifta* „amtliche Entscheidung". Menționăm că sensul exact al lui *ifta* este „a mufti's giving a legal opinion or decision" (Redhouse), deci, pe de o parte, traducerile date de cei doi savanți termenului turcesc sunt foarte aproximative și, pe de altă parte, definițiile date de ei lui *efta*, pe baza sensurilor atribuite etimonului propus, nu se potrivesc cu contextele în care figurează termenul românesc.

Din aceste contexte rezultă că *efta* ar însemna „reclamație (calomnioasă), denunț (neîntemeiat) făcut(ă) în scris"; în acest caz, el s-ar explica din tc. *ihtar* „avertissement; sommation; réclamation" (Kocabay; cf. Redhouse și TS), cu pronunțarea persană *e-* a lui *i-* (cf. pers. *eḫtār*)[4] și, pe teren românesc, cu trecerea *-ht-* > *-ft-* (fenomen mai ales dialectal) și cu apocopa lui *-r* (ca și, de exemplu, în *caia* „cui pentru potcoavă" < tc. *kayar*).

emiclíc (s.n., cu variantele *emeclâc* și *imiclic*; secolele al XVIII-lea–al XIX-lea) este definit de ȘIO II/1, p. 52 (singurul dicționar care îl înregistrează) prin „mâncare, tain" și explicat din tc. *yemeklyk* (greșit, în loc de *yemeklik – n.n.*) „propre à faire des mets" (din *yemek* „nourriture, repas").

De fapt, din citatele reproduse de autor rezultă că acest cuvânt a fost întrebuințat cu două sensuri diferite (dar apropiate): 1. „rație de alimente care se dădea cuiva în schimbul unei munci prestate, tain" (de ex. *Și-au luat leafa și emiclicul*, Ienache Kogălniceanu); 2. „sumă de bani dată cuiva pentru munca prestată" (de ex. *A rămas sărac lipit, n-are cu ce să plătească imiclicul slugilor*, N. Filimon). Ambele sensuri le are substantivul tc. *yemeklik:* „thing destined do be food", respectiv „money for food" (Redhouse), însoțit de un determinant care indică natura muncii în schimbul căreia se dădea *yemeklik*-ul.

(Adăugăm că *emeclâc* și *emiclic* ar putea fi simple grafii pentru *iemeclâc, iemiclic*.)

èp-éc (subst.), neînregistrat în dicționare, e tradus de G.M. Dragoș (BIFR, V, p. 259–260) prin „unu-unu (la jocul de table)" și considerat ca fiind o formă repetată a lui *ec* (< *yek* „unu"), cu *-p* din primul element rezultat prin disimilare din *-c*, eventual prin perceperea greșită a acestuia în cuvântul compus presupus a fi țigănesc. În realitate, avem

---

[4] Pentru pronunțarea persană *e* a lui *i*, v. *behişt* ~ *bihişt* „paradis", *cehan* ~ *cihan* „lume", *cehaz* ~ *cihaz* „dotă", *hecr* ~ *hicr* „separare", *zendan* ~ *zindan* „închisoare" etc. (v. Vladimir Drimba, *XVII. yüzyılda yayımlanmış bir Türk atasözleri ve vecizeleri derlemesi* [O culegere de proverbe și aforisme turcești publicată în secolul al XVII-lea], în „Türk Dili Araştırmaları Yıllığı" — Belleten 1985, p. 11).

aici a face cu un împrumut din tc. *hep yek*, care are același sens (v. Redhouse și TS), de fapt cu o variantă a lui *epiéc*, înregistrat de mult de Șaineanu, care îl definește prin „aruncătură în care cad doiași, în jocul de zaruri" și îl explică din același tc. *hep yek*, pe care îl traduce prin „doublon au jeu de trictrac (din *hep* «tout» și *yek* «as»)" (v. ȘIO I, p. CCLXXVII). Se mai poate face observația că instabilitatea lui *h-* (deci și căderea lui) este un fenomen răspândit în multe dialecte turcești (inclusiv în cele din Dobrogea).

fesfeseá (s.f.), întrebuințat de obicei în forma de plural *fesfesele* „dichisuri femeiești, zorzoane", a fost explicat de ȘIO II/1, p. 171 din tc. *fesfese* (literar *vesvese*) „sensation, suggestion", cu precizarea că „alt sens lipsește în dicționare" (cf. SDLR: „bănuială, îndoială"). Celelalte dicționare reproduc etimologia dată de Șaineanu, TDRG și DA, reținând din traducerea etimonului numai accepția „senzație", pe când CADE, Ciorănescu, DLRM și DEX nu dau traducerea acestuia.

Marea deosebire între sensul cuvântului românesc și sensurile etimonului său este evidentă; ȘDU a încercat să o rezolve astfel: „Tc. *fesfese* «sensațiune» (adică ceea ce bate la ochi)", iar TDRG astfel: „Türk. *fesfese* nach ȘIO «Aufsehen», also «Aufsehen, Erregendes»". Este însă posibil ca termenul turcesc să fi avut (ca atare sau în vreo sintagmă determinativă) și un sens apropiat de acela al lui *fesfesea*, după cum pare să o dovedească tăt. crim. *fäsfäsä* „gluposti — Dummheiten" (v. W. Radloff, *Opyt slovarja tjurkskix narečij). — Versuch eines Wörterbuches der Türkdialekte*. IV, St.-Pétersbourg, 1911, col. 1926). Remarcăm, pe de o parte, că tătara vorbită în sudul Crimeii este în general considerată o varietate a limbii turce anatoliene și, pe de altă parte, că această atestare poate explica în mod satisfăcător evoluția semantică pe care o presupune rom. *fesfesele:* „prostii" → „nimicuri, fleacuri" (vezi definiția din DA: „nimicuri care fac parte din dichisurile femeiești" → „zorzoane".

fișíc (s.n.; var. *fâșic, fâșâc, hișic*) este înregistrat de ȘIO II/1, p. 172–173, cu sensurile ieșite din uz (atestate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) „cartuș" și „rachetă, foc de artificii", precum și cu sensul „sul de bani", cu precizarea: „unicul sens popular"; Șaineanu dă etimologia tc. *fişek* „cartouche, fusée, arme à feu, feu d'artifice". DA

reproduce întocmai cele trei sensuri date de Șaineanu, — cu observația că sensul „sul de bani" a rezultat „din cauza asemănării cu un cartuș" (se subînțelege: pe teren românesc), — la care adaugă și un al patrulea (atestat la I. Negruzzi și M. Sevastos): „cornet de hârtie pentru bomboane, alune, stafide...". Toate cele patru sensuri apar și în TDRG și CADE, pe când celelalte dicționare dau numai primele trei (ȘDU), ultimele două (DLRM, DEX, Breban) sau ultimul (SDLR) dintre acestea.

În ceea ce privește etimologia cuvântului, DA traduce tc. *fișek* prin „idem", ceea ce în tehnica acestui dicționar înseamnă că termenul turcesc ar avea toate sensurile pe care i le atribuie Șaineanu (și, implicit, acelea ale împrumutului românesc). Celelalte dicționare indică numai etimonul turcesc, fără traducere, excepție făcând SDLR (tc. *fișenk*, pop. *fișek* „cartuș".) Or, traducerea lui Șaineanu acoperă numai primele două sensuri (ieșite din uz) ale lui *fișic*; ultimele două sensuri sunt cunoscute, într-adevăr, și de tc. *fișek* (atestate în surse posterioare publicării DA): „roll of coins" (Redhouse, cf. și TS), respectiv „cornet făcut din hârtie" (DS, V, 1872).

galaón (s.n.) și ***gălăongeásca*** (s.f.art.), nume de dansuri populare (în județele Dolj și Mehedinți), nedefinite mai îndeaproape, sunt înregistrate în DA fără etimologie. În primul caz avem a face cu un sens specializat al lui *galaon*, variantă a lui *galion* „corabie mare de război" (v. mai jos), iar în cel de-al doilea, cu un derivat adjectival substantivat de la **galaongiu*, variantă neatestată a lui *galiongiu*, „marinar pe un galion" (v. DA). Să se compare cu *corăbiasca, corăbiasa* și *corăbiereasca*, nume de dansuri populare derivate de la *corabie* și *corăbier* (v. DA), pe care Al. Graur le-a explicat greșit în BL, VII, p. 130, din limba țigănească.

galión (s.n.; în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea) „corabie mare de război" este explicat de ȘIO II/1, p. 54 din tc. *kalion* (corect: *kalyon* — *n.n.*) „galion, grand vaisseau de guerre" (din it. *galeone*), cu trimitere și la scr. *kaljun* și ngr. γαλιόνι. TDRG adaugă la acest sens și pe acela, popular (din Moldova), de „plută", explicând cuvântul din ngr. γαλεόνι (= it. *galeone*).

La rândul său, DA dă, la sensul „corabie mare de război", și varianta populară *galaon* și îi adaugă sensurile secundare (populare) „corabie" și (sub forma *galon*) „barcă"; iar după sensul „plută" (citat după TDRG), DA adaugă și unul tehnic (3°, din domeniul tipografiei):„obiect de lemn sau de zinc de formă oblongă, având câte o stinghie în partea stângă și jos, pe care se deșartă culegarul după ce se umple". Explicația etimologică dată de acest dicționar cuvântului (cu toate sensurile citate) este următoarea: „Din ngr. γαλεών, turc. *kalion* (it. *galeone*), idem. (Pentru înțelesul 3°, cf. fr. *galée*.)".

Sensul „corabie mare de război" apare și în SDLR, care îl completează astfel: „mare corabie de război ori comercială (mai ales turcească)", precum și în CADE, care îi adaugă sensul „corabie de transportat mărfuri". Spre deosebire de acestea, DLRM (s.v. *galion*[1]) reține (mai ales după TDRG) numai sensurile „corabie mare de război" și „plută". Cele trei dicționare înregistrează de asemenea sensul tehnic din domeniul tipografiei, pentru care reținem sinonimul (dat de CADE) „șif" al lui *galion*; acest sens apare și în DLRM (s.v. *galion*[2]) și DEX (3°).

Un nou sens este înregistrat de SDLR (cu mențiunea expresă: „neologism"), DEX și Breban (îl citărm după acesta din urmă, care dă termenul *galion* cu acest unic sens): „corabie mare cu pânze, folosită în trecut de spanioli pentru transportul de mărfuri din colonii" (explicat din fr. *galion*); la acesta, DEX adaugă încă unul, mai special: „ornamentație (în lemn) montată la prora unor nave cu pânze".

Explicațiile etimologice date de dicționare (în afara primelor trei menționate deja și a aceluia al lui Breban) lui *galion*, cu toate sensurile pe care acesta le cumulează în aceste dicționare, sunt următoarele: „din ngr." (CADE); „tc. *kalion*, ngr. *galóni, galeóni*, din it. *galeone*" (SDLR); ngr. γαλείον, tc. *kalion* (Ciorănescu); „ngr. *galeoni* (DLRM); „din ngr. *ghaleóna*, fr. it. *galion*" (sic! – *n.n.*; DEX).

După părerea noastră, explicația etimologică mai exactă a sensurilor lui *galion* este următoarea:

1. cu sensul „corabie mare de război" (ȘIO, DA, TDRG etc.), cuvântul românesc provine din varianta *galyon* (v. DS, VI, 1905) a tc. *kalyon* „cea mai mare navă de război cu pânze și cu vâsle" (TS)

(< it. *galeone*, ngr. γαλεών), probabil întărit de ngr. γαλεών; sensurile „corabie de transportat mărfuri" (CADE, cf. SDLR), „corabie", „barcă" și „plută" (DA) s-au dezvoltat pe teren românesc; varianta *galaon* (ȘIO, DA, SDLR) a rezultat din *galion* printr-o asimilare vocalică progresivă, iar forma *galon* (DA) prezintă o contragere a grupului *-a-o-* din *galaon* (cf. însă și ngr. *galóni* citat de SDLR);

2. neologismul *galion* înregistrat de SDLR, DEX și Breban se explică din fr. *galion*;

3. în sfârșit, *galion* din terminologia tipografică pare a fi o contaminare între fr. *galée* „șif" (v. DA) și un cuvânt (ngr.?) care rămâne să fie identificat.

galiongíu (s.m.; ieșit din uz) „marinar pe un galion" (DA, cf. ȘIO II/2, p. 54–55, ȘDU, TDRG), „corăbier (mai ales turcesc)" (SDLR), cu varianta *galeongiu* (ȘIO, DA, Ciorănescu), este explicat în toate lucrările citate din tc. *kalionğu* (corect: *kalyoncu — n.n.*) „id.". Etimologia lui exactă este însă tc. *galyoncu*, neatestat ca atare în sursele de care dispunem, dar care este un derivat normal de la *galyon*, variantă a lui *kalyon* (v. DS, VI, 1905, și mai sus); varianta *galeongiu* se datorește influenței ngr. γαλεών. Iar derivatul *gălăongeasca* pe care l-am discutat mai sus presupune în mod necesar o variantă **galaongiu* a cuvântului de care ne ocupăm aci.

găgăúță (s.m. și f.) este un epitet dat unui om prost, nătărău, prostănac, tont, neghiob, fiind întrebuințat mai ales ca substantiv masculin (cu pluralul *găgăuți*; de exemplu: *O fată așa de vioaie și de gingașă să iubească pe un găgăuță*. I.L. Caragiale, ap. TDRG), foarte rar ca substantiv feminin referindu-se la o persoană de sex feminin (v. SDLR), dar și la o persoană de sex masculin (de exemplu: *Porunci slugilor sale să-l huiduiască ca p-o găgăuță*. P. Ispirescu, în DA — întrebuințare pe care TDRG o consideră „schwerlich richtig"). Rar este folosit *găgăuț, -ă* și ca adjectiv (v. TDRG, DA, SDLR).

Etimologia cuvântului a încercat să o dea mai întâi ȘDU („V. *găgăi*" [= „a striga ca gâștele" — *n.n.*), apoi TDRG: „lautnachahmend, zu *gá-gá!, a găgăi*, vgl. z. B. magy. *gágó* «Maulaffe», *gágogni*, «schmattern». Doch siehe *gog, guguman*". DA reia (nedeclarat) și

dezvoltă această explicație: „Poate fi împrumutat din ung. *gágó (gugó)*, idem; poate fi însă și un derivat român de la *gog* (cf. *gogoman*) și apropiat de *gâgâi* (cu înțelesul «unul care gâgâie, ca gâștele, în loc să vorbească deslușit»". Vezi și CADE: „Cf. ung. *gágó*". Etimologia cuvântului este necunoscută pentru ȘDU, DLRM, DEX și Breban.

Am lăsat intenționat la urmă explicația etimologică dată de SDLR, care ni se pare cea mai plauzibilă: „de la numele *Găgăuților*, care-s o rămășiță de cumani și locuiesc prin Basarabia, Dobrogea și Bulgaria; turc. *Gagauz*". Într-adevăr, etnonimul *găgăuz, -ă* (denumind o populație turcică — dar nu descinzând din cumani, cum cred Scriban și Ciorănescu, p. 350 — de religie creștină ortodoxă, vorbind o limbă apropiată de turcă și care trăiește în sudul Basarabiei, în Dobrogea și Bulgaria; v. DLRM, DEX și Breban) cunoaște și varianta populară *găgăuț, -ă* (v. DA, SDLR, Ciorănescu), rezultată din *găgăuz* (< găg. *gagauz*, tc. *gagavuz*) prin substituire de terminații. Altă explicație dă etnonimului *găgăuț* Ciorănescu (care nu cunoaște forma *găgăuz*): el ar exprima „numele unei populații de origine cumană, din sudul Basarabiei", nume provenind din etnonimul cuman *kök uz* „Uz [= oguz – *n.n.*] albastru" și care „nu are legătură cu *găgăuț* «prost»".

Completând mai departe explicația ctimologică dată de Scriban, precizăm că, din punct de vedere semantic, trecerea de la sensul propriu al etnonimului *găgăuț* „găgăuz" la sensul peiorativ al lui *găgăuță* — fără ca acesta să-i vizeze pe găgăuzi — a pornit de la aprecierea subiectiv nefavorabilă, din partea vorbitorilor români, a unor însușiri temperamentale sau comportamentale ale unor găgăuzi (de exemplu, slaba stăpânire a limbii române a putut da naștere sensului „gângav, peltic" înregistrat de ȘDU pentru *găgăuță*). O evoluție semantică analoagă se constată și în cazul altor etnonime: *ciutac* „(om) prost, stângaci,..." (care are la bază etnonimul *ciutac* < tc. *çıtak*, vezi mai sus); *chinez* „cu totul necunoscător (al unei chestiuni), ignorant" (DA); *tătar* „om crud, nemilos" (DLR); *turc*, în expresia *a fi turc* (sau *ca turcul*) „a fi foarte încăpățânat, a nu vrea să înțeleagă, a nu ține seama de nimic" (DLR).

În ceea ce privește forma *găgăuță*, ea s-ar putea explica în felul următor: probabil s-a pornit de la adjectivul *găgăuț,-ă*, a cărui formă

feminină, substantivată (vezi pasajul din Ispirescu citat mai sus), are un sens peiorativ mai accentuat decât forma masculină când se referă la o persoană de sex masculin, la fel ca și, de exemplu, în cazul lui *nătăfleață* față de *nătăfleț* (v. *Aș fi o nătăfleață să dau cu piciorul norocului*. L. Rebreanu, în DLR și *Pică, pară mălăiață, în gura lui nătăfleață*, în DLR). Forma *găgăuță*, cu sensul depreciativ astfel accentuat, a devenit apoi substantiv masculin, mai răspândit la acest gen decât ca substantiv feminin deoarece se referă la persoane de sex masculin sau, în forma de plural, la persoane de ambele sexe.

geampará (s.f., cu var. *ceampara, geambara, zampara*; folosit mai ales la plural) „castanietă" este explicat de toate dicționarele (ȘIO II/1, p. 187, TDRG, DA, DEX etc.) din tc. *çalpara* „id.". Totuși, din punct de vedere fonetic, acest etimon nu explică o serie de particularități fonetice din variantele cuvântului românesc: *ğ-* (în *geampara, geambara), -m-* (în toate), *-b-* (în *geambara), z-* (în *zampara*).

Forma *ceampara* se explică (la fel ca și bg. *čampari* — citat de ȘIO și Ciorănescu — și scr. *čampàre*) din tc. dial. *çampara* (v. DS, III, 1061 s.v. *çalpana* II). Forma *geampara* presupune o variantă tc. dial. *campara*, neatestată în sursele de care dispunem, dar a cărui *c-* < *ç-* este un fenomen foarte răspândit în dialectele turcești (cf. *çanta* ~ *canta* „geantă", çakçak ~ cakcak *„flecar"* etc., v. DS, III, *passim*). În fine, *-b-* din *geambara* se datorește unei influențe grecești, iar *zampara* (SDLR) provine din ngr. ζαμπαρᾶς.

geántă (s.f.) a fost explicat din tc. *ğanta (čanta)* (în ortografia modernă: *canta, çanta – n.n.*) „sac de voyage, besace, gibecière" (ȘIO II/1, p. 188; cf. SDLR, fără traducere), *čanta* (fără traducere: TDRG, CADE, Ciorănescu), *çanta* (fără traducere: DA, DLRM, DEX, Breban). Forma cuvântului românesc se explică, evident, din varianta populară turcească *canta* (puțin atestată în lucrările lexicografice, de ex. în DS, III, 1139 s.v. *çente*), pe când forma modernă (și literară) *çanta* explică varianta *ceantă* (pe care am întâlnit-o numai la Ciorănescu, s.v. *geantă*).

Sensul cel mai răspândit azi al lui *geantă* și, respectiv, al tc. *çanta* este cel de „servietă"; alte sensuri s-au degajat prin condensarea lexico-semantică a unor sintagme determinative turcești:

1. „poșetă" (DLRM, DEX, Ciorănescu, Breban): *kadın çantası* „sac de dames, sac à main, réticule" (Kocabay; *kadın* „femeie") ~ *el çantası* (TS; *el* „mână") ~ *kadın el çantası;*

2. „ghiozdan școlăresc" (SDLR): *öğrenci çantası* „cartable, musette" (Kocabay; *öğrenci* „elev");

3. „geanta poștașului" (ȘIO; v. *Avea o geantă cu scrisori atârnată de gât.* N. Filimon, în DA): *postacı çantası* (literar: *posta torbası*, v. Kocabay);

4. „geantă de voiaj; valiză" (TDRG; v. *Mi-am făcut geanta* [de drum] *și seara am plecat.* Sandu-Aldea, în DA): *yol çantası* „valise" (Kocabay, cf. TS; *yol* „drum, călătorie");

5. „tolbă de vânător" (ȘIO, TDRG): *avcı çantası* „game bag" (Redhouse, s.v. *avcı; avcı* „vânător") (*Geantă* din pasajul: *Își așează în ziua aceea pușca și geanta în fundul luntrii* de D. Zamfirescu e definit de CADE, greșit, prin „iarbă de vânat" — probabil greșeală de tipar în loc de „torbă..."");

6. (secolul al XVIII-lea) „cartușieră" (ȘIO, CADE, DA): *fișek çantası* „idem" (*fișek* „cartuș"; literar: *fișeklik*, Kocabay).

Firește, pentru determinantul din toate sintagmele turcești menționate trebuie să avem în vedere, în explicarea rom. *geantă*, varianta populară tc. *canta*.

ghélai (interj.) „vino! haide!" (*Tu, fată-a cadiului... Ghelai, ghelai pân'colea, Ca să-mi dai o floricea;* versuri populare din culegerea lui V. Alecsandri) este explicat de DA (urmat de SDLR și Ciorănescu) din tc. *gel* (scris greșit *ghel*), imperativul pers. 2 sg. al verbului *gel-* „a veni". Dar acest imperativ nu poate explica satisfăcător decât interj. *gheal* („interjecție cu care se îndeamnă boul să tragă la jug sau să-și bage gâtul în jug", DA s.v. *ghelai*), pe când interjecția de care ne ocupăm aici a rezultat din contaminarea tc. *gel* cu interjecția *hai*. (Interesant este și substantivul *ghelai* „venire, sosire, curgere", înregistrat de SDLR și explicat bine din interj. *ghelai*, dar și — greșit — din *ghelir*.)

ghelbereá[1] (s.f., atestat într-un document din anul 1792) „vătrai" este explicat de ȘIO II/2, p. 148 din tc. *gelberü* „tisonnier"; din punct de vedere fonetic, cuvântul se explică mai bine din varianta tc. dial. *gelbere* „unealtă de fier cu coadă lungă, întrebuințată la scoaterea jăraticului din cuptor, la curățirea unei țevi, a unui canal etc. înfundat, ori pentru a amesteca mortarul sau varul" (DS, VI, 1972 s.v. *gelberi* I 1°). Celelalte dicționare nu înregistrează acest cuvânt.

ghelbereá[2] (s.f.; din fostul județ Covurlui) „brâu (de bumbac)", v. DA, fără etimologie, care trebuie căutată fără îndoială în turcă (cf. tc. dial. *gelberi* „basma, broboadă" în DS, VI, 1973 s.v. VI).

gherén (s.n.; Teleorman) „o plantă cu semințe roșii din care se fac măturі pentru arie" (DA); pentru etimologia cuvântului, vezi tc. dial. *gereñ* „creangă de copac ruptă și uscată" și „o plantă erbacee care se dă de mâncare boilor"; *giren* ~ *güren* „corn (*Cornus mas*)" (DS, VI, 1999 s.v. *gereñ* III și 2235 s.v. *güren* I).

ghermeá (s.f.) „piesă prismatică de lemn care se fixează în zidărie pentru a înlesni prinderea în cuie sau în șuruburi a tocului unei uși sau al unei ferestre" este dat în DLRM și DEX, cu mențiunea „et[imologia] nec[unoscută]" (cf. și Breban). Aceasta nu poate să fie decât tc. *germe*, nume verbal derivat de la *ger-* „to stretch, tighten" și „to spread out and stretch (over)" (Redhouse, cf. și TS, Kocabay), cu un sens specializat (în terminologia construcțiilor) sau detașat dintr-o sintagmă determinativă, pe care nu le-am putut identifica deocamdată.

ghiobéc (s.n.; jud. Brăila) „zăbun" (ȘIO II/1, p. 397 și ȘDU), „Bauernrock" (TDRG), „un fel de zăbun" (DA); Șaineanu încearcă următoarea explicație etimologică: „Cf. turc. *göbek* (nombril), milieu (haină ce încinge mijlocul?)"; la rândul său, TDRG se întreabă: „Et[ymologie] zu *ghebă?*"; ȘDU și DA nu propun nici o etimologie, în schimb Ciorănescu (p. 364) explică cuvântul din tc. *göbek* „ombilic", trimițând la Bogrea, DR, I, p. 276 (unde însă sunt discutate varianta *ghiubec* „partea abdomenului de la buric în jos" [variantă care provine

din tc. dial. *gübek* „buric", v. DS, VI, 2205 — *n.n.*] și unele expresii în care *ghiobec* are sensuri legate de al lui *ghiubec* menționat).

Proveniența cuvântului românesc din tc. *göbek* este neîndoielnică, însă nu direct de la sensurile pe care i le indică Șaineanu, ci prin dctașare dintr-o sintagmă determinativă complexă având la bază sintagma *göbek kürk* „fur of the umbilical region" (Redhouse), și anume *göbek kürklü ceket* „haină (veston) cu blană din regiunea ombilicală (a unui animal)". Întrucât din definițiile date până acum cuvântului românesc nu rezultă clar despre ce piesă de îmbrăcăminte este vorba, ne oprim la următorul sens al lui *zăbun* (din definiția dată de ȘIO și DA): „haină țărănească de iarnă, ușoară și călduroasă, de bumbac sau de lână (cojoc purtat mai ales la câmp)" (ȘIO II/1, p. 380), — de unde s-ar putea deduce faptul că *ghiobec* desemnează un astfel de „zăbun" căptușit cu blană (de pe burta oii).

ghiordél (s.n.) „ciutură (găleată) mai mică de care se servesc marinarii ca să scoată apa din barcă ori ca să spele barca" (SDLR), „găleată făcută din lemn sau din pânză impermeabilă, folosită la bordul unei nave" (DEX), dat fără etimologie, provine din tc. *gerdel* „găleată de lemn cu cercuri de fier sau de alamă întrebuințată la lucrări de curățenie pe nave" (TS, cf. Redhouse). Fonetismul cuvântului românesc se explică dintr-o variantă populară a termenului turcesc prezentând trecerea lui *-e-* la *-ö-* (deci **gördel*), fenomen răspândit în multe dialecte turcești (de ex. *böğenmek* „a-i plăcea" < *beğenmek, çöküç, çökiç* „ciocan" < *çekiç, göbelek* „fluture" < *kelebek* (dial. *gebelek), göbermek* „(despre animale) a muri" < *gebermek, ötmek* „pâine" < *ekmek, tögerek* „rotund" < *tekerek* etc.; v. DS, *passim).* Acest fenomen se întâlnește, de altfel, și într-un cuvânt înrudit etimologic cu *gerdel*, anume *gödel* „lingură mare de lemn, căuș" (DS, VI, 2124); cf., din aceeași familie, *gürdel* „lingură mare de lemn cu care se amestecă în *keşkek* [= mâncare preparată din grâu fiert cu bucățele de carne — *n.n.*]" DS, VI, 2234).

ghiordíe (s.f.; secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) „un fel de scurteică" (ȘIO II/2, p. 182); „Art. Pelzjacke der Frauen" (TDRG); „haină lungă ce cucoanele purtau iarna peste biniș" (ȘDU); „haină lungă, un

fel de giubea ce purtau cucoanele, pe vremuri, peste biniș" (CADE); „giubea (lungă ce se purta pe vremuri, iarna, peste biniș)" (DA); „un fel de giubea care se purta iarna peste biniș; mai pe urmă, bondă femeiască, pieptar" (SDLR).

Cuvântul are următoarele variante: *ghiordeá* (ȘIO, TDRG, DA, SDLR), *ghiordéie* (TDRG, DA), *ghiorghíe* (SDLR), precum și o formă *ghiordéică*, rezultată din contaminarea cu *scurteică* (ȘIO, TDRG, DA, SDLR).

Șaineanu (*loc. cit.*) explică cuvântul din tc. *kürdiye* „espèce de casaque"; cu excepția lui TDRG (care îl explică, eronat, din tc. *kürdí, kjurdí),* celelalte dicționare (inclusiv Ciorănescu) adoptă etimologia dată de Șaineanu, fără traducerea etimonului (excepție făcând DA: „idem").

Termenul turcesc care stă la baza cuvântului românesc este atestat (sub forma *kürdiyye*) cu sensul „a kind of frock coat with short sleeves" (Redhouse 1921, p. 1537) și (sub formele *kürdiye* și *kürde*) cu sensul „jachetă femeiască lungă" (DS, VIII, 3043). După cum se poate lesne observa, nici una dintre aceste forme nu poate explica în mod satisfăcător, din punct de vedere fonetic, cuvântul românesc și variantele sale. Pentru acestea, suntem nevoiți să admitem existența unor forme turcești dialectale **gördiye* și **görde* (< *kürde* citat mai sus), din care se pot explica fără nici o dificultate formele *ghiordie (ghiorghie), ghiordeie* și, respectiv, *ghiordea*. Reconstrucția celor două forme se întemeiază pe analogia cu numeroase forme dialectale care prezintă aceleași două fenomene fonetice foarte răspândite:

1. *k'- > ģ-:* vezi exemplele citate mai jos s.v. *ghiul;*

2. *ü > ö: gübre* „gunoi" > *göbre, gümeç* „fagure" > *gömeç, güvercin* „porumbel" > *gövercin, güvez, güvezi* „violet" > *gövez, gövezi, güzgü* „oglindă" > *gözgü* etc. (v. DS, VI., s.v. și *passim*).

ghiótura (s.f. art.), în loc. adv. *cu ghiotura* „în cantitate (sau în număr) mare, cu grămada, cu toptanul, cu duiumul" a primit două explicații etimologice:

Prima este cea dată de ȘIO II/1, p. 183: din tc. *götüre (kötüre)* „totalité de plusieurs choses prises ensemble, tas, monceau, masse, bloc, en bloc"; forma *götüre* (fără traducere) a fost adoptată de ȘDU, TDRG

și CADE. Această explicație este cu totul inacceptabilă, deoarece un astfel de substantiv (sau chiar adverb, cf. „en bloc" la ȘIO) nu există în limba turcă; în realitate, *götüre* este un gerunziu al verbului *götür-* „a duce; a conduce; a transporta", iar *kötüre* este o formă dialectală a acestuia.

Cea de-a doua explicație este cea dată de DA: din tc. *kötürü* „cu grămada" (cf. și Ciorănescu), corectat (întrucât *kötürü* e o formă dialectală) în *götürü* „global, în bloc" (DLRM, cf. și SDLR, DEX, Breban). Această explicație este cea corectă: adv. *götürü* înseamnă exact „in the lump, by the job, by contract; *mining* paid by the load" (Redhouse, v. și TS). Schimbarea categoriei gramaticale și a vocalei finale, din adverb în substantiv feminin articulat în *-a* intrând în construcția locuțiunii adverbiale *cu ghiotura*, s-a făcut sub influența locuțiunilor sinonime *cu grămada, cu ridicata, cu hurta, cu nemiluita*; iar deplasarea accentului de pe ultima silabă a etimonului turcesc pe prima silabă a lui *ghiotura* s-a datorat influenței unor adverbe cu accentuare similară (*doldora, otova, anapoda* etc.).

ghiozboiagilâc (s.n.; secolul al XIX-lea) „scamatorie", explicat de ȘIO II/2, p. 56–57 din tc. *göz bagyğylyk* (greșit, în loc de *gözbağıcılık* — *n.n.*) „fascination par le regard (din *göz* «ochi» și *bagyğy* «scamator, înșelător»)", provine de fapt din varianta dialectală *gözboyacılık* a acestuia, neînregistrată în dicționarele de care dispunem, dar care este un derivat normal (cu sufixul abstract *-lık*) de la *gözboyacı* „magician; iluzionist" (v. DS, VI, 2175 s.v., 2175 s.v. *göz bayıcı*; cf. și Redhouse, s.v. *göz: göz bağıcı, göz bayıcı* „magician, conjurer; juggler"). Dicționarele românești nu înregistrează cuvântul.

ghirghíș (s.m.) este definit în DA prin „om grobian, înfuriat" și explicat astfel: „Etimologia necunoscută. (Poate, asimilat din **mirghiș* < ung. *mérges* «veninos; furios»)". Etimologia lui reală este, cu siguranță, tc. dial. *girgiș* „înfigăreț, băgăreț" (v. DS, VI, 2084 s.v. *girintili*).

ghiul (s.n.) este înregistrat cu două sensuri: 1. „cantitate sau grămadă mare, cârd" (*Tătărimea Crâmului... Venea pe văi tot în ghiuluri*, v. DA), „mulțime, cârd" (SDLR) și 2. „scul, ghem" (*ghiuluri de bumbac, ghiuluri de mătase*, v. ȘIO II/1, p. 183), „scul de tort" (ȘDU,

CADE), „scul" (DA, DLRM); cf. și TDRG: „ganzes Stück Gewebe, Stück Webe" (cu aceleași exemple *ghiuluri de bumbac, ghiuluri de mătasă*). Cu cel de-al doilea sens este atestat și sub forma *gul* (ȘIO, DA, SDLR).

Cuvântul a fost explicat din tc. *kül* „totalitate" (ȘIO, *loc. cit.* și, după el, toate dicționarele menționate, cu excepția TDRG: „vielleicht türk. *kül* «Ganzes»" și SDLR, care dă tc. *küll* „totalitate". Această etimologie poate fi admisă, deși prezintă unele dificultăți de ordin semantic (mai ales în ceea ce privește sensul „scul"), dar și fonetic: *ghiul* și *gul* nu se pot explica direct din tc. *kül*, ci din forme dialectale ca **gül* și **gul* ale acestuia, prezentând particularități răspândite în multe dialecte turcești; astfel, pentru *k'- > ǵ-*, vezi *kelebek* „fluture" > *gelebek, kişi* „om" > *giși, körpe* „fraged" > *görpe, küçük* „mic" > *güçük* etc.; iar pentru *u < ü*, vezi *gubür < gübür* „gunoi", *gucuk* „fără coadă" < *gücük, gudu* „oală de pământ" < *güdü, gunucü* „invidios" < *günücü* etc. (v. DS, VI, s.v. și *passim*).

ghium (s.n.) „ibric de aramă" (ȘIO I, p. CCLXXVII și DA), „un fel de vas de aramă cu gâtul strâmt de adus apă în casă ca într-o cofă [...]" (SDLR, care dă și o variantă *ghiom*) este explicat de ȘIO din tc. *güm (gügüm)*, „aiguière de cuivre", iar de SDLR, din tc. *güm, gögüm*; DA și, după el, Ciorănescu reține numai forma *güm*. De fapt, forma corectă a etimonului este *güğüm* (pronunțat *güüm* sau *gūm*; o formă *gögüm* nu e atestată), iar sensul lui este „vas pentru apă, de obicei din aramă, cu gâtul lung și cu toartă" (TS), „copper jug with handle, spout and lid" (Redhouse).

ghiuníe (s.f.; Muntenia) „colțar, dreptar (unealtă folosită de zidari, dulgheri și tâmplari)" a fost explicat din tc. *günie* (corect: *günye – n.n.*) „echer" (ȘIO II/1, p. 397–398 și ȘDU) sau *gönie* (corect: *gönye – n.n.;* TDRG, CADE, DA, Ciorănescu, fără traducere, dar explicat de TDRG din ngr. γιονία). Forma *ghiuneá* („dreptar" < tc. *günye*) dată numai de DLRM ni se pare suspectă.

Dintre cele două forme ale termenului turcesc propus ca etimon, *gönye* este forma modernă și literară, având același sens cu al cuvântului

românesc (v. Redhouse, TS), — forma cuvântului românesc explicându-se din varianta veche *günye* (v. Redhouse 1921, p. 1605).

ghiurlúc este înregistrat în DA cu două sensuri: 1. (în forma de pl. m. *ghiurluci*) „o buruiană" (nedefinită mai îndeaproape) și 2. (s.n.) „pășune pentru vite", fără etimologie, pe care încearcă să o dea E. Suciu (LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 548): tc. *güllük* „teren unde cresc mulți măcești", cu disimilarea *-ll-* > *-rl-*. Această explicație ar putea fi, eventual, valabilă pentru cel de-al doilea sens, nu însă și pentru primul. În realitate, termenul românesc poate fi explicat mult mai bine, cel puțin pentru sensul „pășune pentru vite", din tc. dial. *gürlük* 1. „tufăriș, lăstăriș" (sens în care cuvântul e întrebuințat alături de forma *gür*, de la care derivă) și 2. „teren acoperit cu buruieni și mărăcini" (DS, VI, 2237). Pentru primul sens al cuvântului românesc, cf. sensul 2° al termenului turcesc sus-menționat.

ghiustureá (s.f.) este înregistrat în DA cu sensul „unealtă de dulgherie" (nedefinită mai îndeaproape) și cu trimitere, pentru etimologie, la *custură*. E. Suciu (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 144) îl explică din tc. *küstere* „rindea lungă", cu precizarea: „sens pe care îl are, probabil, și termenul românesc". O explicație mai exactă o oferă forma *küstüre* înregistrată de Redhouse, care îl dă pe *küstere* ca variantă a acesteia, cu sensul „carpenter's long plane; jackplane" (pentru sens, v. și Kocabay, s.v. *küstere* „long rabot pour faire des filets"). Mai mult decât atât, inițiala cuvântului românesc presupune o formă dialectală **güstüre*, a cărei existență nu poate fi pusă la îndoială, dat fiind că trecerea lui *k-* palatal la *g-* palatal este un fenomen dialectal larg răspândit (cf. *gelebek* ~ *gebelek* ~ *göbelek* < *kelebek* „fluture", *geçi* < *keçi* „capră", *görpe* < *körpe* „proaspăt", *göt* < *köt* „dos, șezut", *güccük* ~ *gücücük* ~ *güççük* < *küçücük* „mititel" etc.; v. DS, VI, s.v.). Cf. și cele arătate mai jos, s.v. *gurut*.

ghizlúc (s.n., cu variantele *ghiusluc* și *ghiosluc*; Dobrogea și Ialomița) „o haină bărbătească", „vestă țărănească" (DA, cf. ȘIO II/1, p. 184), „un fel de ilic" (ȘDU, SDLR) este explicat de ȘIO (urmat de ȘDU, DA și Ciorănescu) din tc. *güzlük* „haină de toamnă". Totuși, termenul

turcesc nu cunoaște, el singur, acest sens, ci numai în sintagma determinativă *güzlük elbise* (sau *ruba*), din care a putut fi detașat împrumutul românesc cu acest sens general (*elbise* și *ruba* înseamnă „haină", iar *güzlük* — „de toamnă"); iar cu sensul „vestă" a putut fi detașat din sintagma *güzlük yelek* „vestă de (pentru) toamnă".

O etimologie diferită propune SDLR: „tc. *göüslük* [corect: *göğüslük* — *n.n.*], pop. *gŭuŭsluk* [greșit, în loc de *güğüslük* — *n.n.*] «pieptar», din *güüs* [corect: *güğüs* – *n.n.*] «piept»". Remarcăm însă că tc. *göğüslük* nu e atestat, în sursele de care dispunem, cu sensul „pieptar", ci numai cu următoarele: 1. bib, pinafore (for children); plastron" și 2. „breast harness, breast-plate" (Redhouse); 1. „bavette", 2. „harnais du poitrail du cheval; poitrail" și 3. „armure qui couvre la poitrine" (Kocabay); 1. „un fel de haină sau șorț purtat în general de copiii de la școala primară peste îmbrăcăminte" și 2. „un fel de șorț sau cămașă pusă peste pieptul îmbrăcămintei pentru ca aceasta să nu se murdărească" (TS).

Dacă tc. *göğüslük* ar avea, dialectal, și sensul „pieptar", — ceea ce nu este exclus, — acesta ar explica în mod satisfăcător cuvântul românesc, cu toate formele sale: termenul turcesc se pronunță *göüslük* și, dialectal, *gūslük, gōslük*, care ar explica bine formele *ghiusluc* și *ghiosluc*; iar *ghizluc* a rezultat din *ghiusluc* prin disimilare vocalică regresivă.

gogeá (s.f.) „bucată de sare cam de 2 kg", pentru care DA trimite, cam la întâmplare, la *gogă*[2] („nucă proaspătă, după ce a fost cojită de coaja verde" < magh. *gogó* „nucă") — și pe care Ciorănescu (p. 373) îl consideră fără ezitare ca fiind un derivat de la *gogă* —, provine în realitate din tc. *goca* (variantă dialectală a lui *koca*) „mare, voluminos" (v. DS, VI, 2089, s.v. II), detașat dintr-o sintagmă determinativă ca *goca parça tuz* „bucată mare de sare".

gurút (s.n.) „pastă alimentară făcută din făină de hrișcă și de grâu, cu adaos de brânză, lapte și ouă" (DLRM și DEX) e explicat de E. Suciu (LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 548) din tc. *kurut* „produs alimentar obținut prin covăsirea laptelui". Cuvântul românesc se poate explica mai bine din forma dialectală tc. *gurut* „produs alimentar constând dintr-un amestec de lapte bătut stors de zer și brânză făcută din lapte

smântânit" (DS, VI, 2201). Trecerea lui *k-* la *g-* este un fenomen dialectal larg răspândit (cf. *gapak* < *kapak* „capac", *gabuk* < *kabuk* „coajă, scoarță", *goca* < *koca* „bătrân", *guru* < *kuru* „uscat", *guș* < *kuș* „pasăre" etc.; v. DS, VI, s.v.). Cf. și cele arătate mai sus, s.v. *ghiusturea*.

halép (s.n., atestat într-un document din anul 1776) „cotul de Alep (0,69 m), întrebuințat odinioară în Moldova ca măsură de lungime (cf. *arșin*)" (ȘIO II/1, p.200) este explicat de Șaineanu (fiind urmat de DA și SDLR) din tc. *Haleb* (forma veche a numelui turcesc *Halep* al orașului Alep din Siria), *halebi pik* „cotul de Alep". (Cf. *halebi* „măsură de lungime egală cu 65 cm", DS, VII, 2259, cf. și Redhouse.) Credem că se poate explica mai bine prin detașarea elementului determinant al sintagmei determinative *Halep arșını* „arșin (= cot) de Alep".

halvét (s.n.) este atestat în următorul pasaj din *Jalnica tragodie* a lui A. Beldiman: *Salih Paşa pe Farmachi priimește foarte blând: În halvetul dintre dânșii îi zicea într-un cuvânt* [...], cuvântul în discuție fiind definit prin „cameră particulară" (ȘIO II/2, p. 149), „vertrauliches, Privatgespräch (TDRG), „convorbire particulară, secretă" (DA); sensul real al cuvântului este, așa cum reiese clar din contextul citat, cel dat de TDRG și DA.

Etimonul termenului românesc este tc. *halvet* „lieu retiré, solitude" (ȘIO, *loc. cit.*, unde se face comparație și cu scr. *halvet* „odaie pentru femei"), pe care DA îl traduce greșit (sub influența definiției date de ȘIO) prin „cameră particulară" (acest sens avându-l numai sintagma *halvet odası*, v. Redhouse); TDRG nu dă traducerea etimonului. Nici una dintre cele două explicații nu este satisfăcătoare: rom. *halvet* cu sensul atestat la Beldiman a fost detașat din locuțiunile verbale (referindu-se la o uzanță politico-diplomatică otomană) *halvet etmek* „to organize as a private council" și *halvet istemek* „to ask for a private audience" (Redhouse).

has (s.n.) apare într-o „condică" din anul 1802 (*să ceară hasuri și avaeturi*), fiind definit de ȘIO II/2 p., 61 prin „dare particulară" și explicat din tc. (ar.) *hazz* „taille, coche", care însă nu este atestat (cel

puțin în sursele pe care le cunoaștem). Credem că la baza cuvântului românesc stă tc. *has* „special, particular; private, individual" (Redhouse), care a fost detașat dintr-o sintagmă determinativă *has haraç*, sinonimă cu *haraç el-re's* „a personal tribute or capitation tax, paid to the State of Islam by the individuals" (Redhouse 1921, p. 835) ~ *haracı re's* „poll tax" (Redhouse).

(Un alt *has*, având sensul „domeniu privat al sultanului", e înregistrat de TDRG, care îl explică bine din tc. *has* „idem".)

hem (cu var. *em*) este o conjuncție copulativă întrebuințată în construcția corelativă *hem... hem...*, având sensurile „și... și..." (*Voia hem să meargă în călătorie, hem să nu-și prea osenească caii*. Ispirescu, ap. TDRG) și „tot... tot..." (*Hem el nepriceput, hem el cu pismă*; id., în DA). La aceste atestări adăugăm încă două (dintre care una în varianta *em*) pentru sensul „și...și...", din scrierile lui I. Heliade Rădulescu: *Noi să proclamarisim odată libertatea absolută a brațelor, ș-apoi lasă... Hem ne curățim de proprietărașii de la țară, îndemnând pe români să-i pisăgească, hem politiei noastre slujim* (*Opere*, ediția VI. Drimba, vol. III, București, 1985, p. 502); — *Măi, da'eu sunt banul Brâncoveanul, cu moșii, cu țigani ca nici un boier, și tot nu mă poci lepăda când îmi dă m.s. vodă o chiverniseală; vezi, tu ești ala, după vorba turcească: em chel, em fudul. Lucrul ce e canonisit odată este iertat de toate pravilile* (*op. cit.*, p. 174).

Cuvântul a fost considerat un împrumut din bulgară (v. DA, CADE, Ciorănescu), însă el provine fără îndoială din tc. *hem*, având, în calitate de conjuncție corelativă, aceleași sensuri ca în română. Varianta *em* provine dintr-o formă dialectală turcească identică (afereza lui *h-* este un fenomen răspândit în multe dialecte turcești). Explicația dată de TDRG — care consideră pe *hem* interjecție: „hem!, hm! (Laut des sich Bedenkenden)" — nu poate fi reținută.

Valoarea de conjuncție disjunctivă („ori... ori..."), înregistrată de DA după T. Pamfile (*Hem tu trăiești, hem tu mori, tot una-i*), a apărut în limba română, fiind datorată fie unei interesante confuzii semantice, fie mai degrabă unei extensiuni a sensului conjuncției copulative corelative *și... și...* — echivalentul lui *hem... hem...* — la valoarea

locuțiunii conjuncționale corelative *și dacă... și dacă...*, introducând două propoziții concesive ipotetice.

hijrét (s.n.) apare numai în *Istoria preaputernicilor împărați otomani* a lui Ienăchiță Văcărescu, în următoarele pasaje: *Tătari cazanieni năvălind la 699 văleatul hijret și 1299 de la Hr.* și *La văleat hijret 1202 și Mântuitoriu 1788* (v. ȘIO II/2, p. 151), apoi *La văleatul 703 hijret și 1303 de la Hr.* (v. TDRG); Șaineanu (*loc. cit.*) definește cuvântul prin „era mahometană, numită *hegira* (622 d. Hr.)" și îl explică din tc. *hicret* „émigration, fuite, ère musulmane".

În aceeași operă a lui Ienăchiță Văcărescu apare și compusul *hijret-tarihi* în următorul pasaj: *De la această fugă a lui Moamet, care s-a tâmplat la 16 ale lui iulie, în zi de vineri, la văleatul 622 de la Hrist., numără moametanii anii Eghirii, adecă hijret-tarihi, cari... sunt acum anii 1202* [vezi ȘIO, *loc. cit.*, unde compusul este explicat din tc. *hicret tarihi* „époque de l'Hégire"; cf. și TDRG s.v. *hijret*, care tratează împreună termenul simplu și cel compus, explicându-i din tc. *hicret (tarihi)* („Zeitrechnung der) Hedschra"].

Dacă explicația etimologică dată de Șaineanu termenului compus menționat este corectă, în schimb explicația dată lui *hijret* este insuficientă: tc. *hicret* are, în afară de sensul general „emigrare", și pe acela special de „fuga Profetului Mohamed de la Mecca la Medina, la 16 iulie 622; Hegira", dată de la care începe era calendaristică musulmană (cf. Redhouse, TS, dar și Ien. Văcărescu citat mai sus). Este adevărat că *hicret* e atestat și cu sensul (rezultat prin comprimarea lexico-semantică a sintagmei *Hicret tarihi*) „ère des mahométans, qui commence en 622, époque à laquelle Mahomet s'enfuit de la Mecque à Médine" (v. Kocabay), însă rom. *hijret* apare totdeauna în sintagma *văleat(ul) hijret* (v. citatele reproduse mai sus), așa încât se poate afirma, fără riscul de a greși, că această sintagmă (și nu *hijret* simplu) înseamnă „era musulmană", ea reprezentând un semicalc după tc. *Hicret tarihi* „id." (*tarih* „epocă, eră").

iarmá (s.f.) este definit în DA printr-un citat din Antipa, P., p. 730: „Somnul mijlociu poartă, în comerț, numele de *somn iarmá,* sau numai *iarmá*", și explicat astfel: „Cf. turc *yarma* «spintecat în două»".

Cuvântul e înregistrat și de CADE: „somn de mărime mijlocie" (fără etimologie), de SDLR: „somn de la 8–15 kg" (= tc. *yarma* „despicat") și de Ciorănescu (< tc. *yarma* „abierto, hendido").

Tc. *yarma* înseamnă exact „care se despică ușor" (TS), „qui se fend facilement en deux" (Kocabay); rom. *somn iarma* este un semicalc după sintagma tc. *yarma som balığı* „somn care se poate despica ușor (în două)", iar *iarma* a rezultat prin condensarea lexico-semantică a sintagmei turcești.

iesm (s.n., var. *iezm*; ieșit din uz) e atestat numai la Odobescu; DA îl definește prin „iaspis [= jasp — *n.n.*] alb, cf. *matostat*" și îl explică din tc. *yeşem*, „id.". Din citatele reproduse în DA rezultă că termenul are, de fapt, două sensuri — „jasp" și „jad" —, așa cum glosează Odobescu însuși: *Contoș de coloarea verde deschisă a iezmului (iasp alb)* și *Dăltițe... de iesm (jade)*. Pe de altă parte, etimonul propus de DA nu poate explica în nici un fel fonetismul lui *iesm*: acesta provine, fără nici o îndoială, dintr-un etimon neogrec (pe care, din păcate, nu l-am găsit în dicționarul lui Hépitès, singurul care ne este accesibil — *ἰεσμις?) împrumutat din tc. *yeşm* „jasper; porphyry; jade" (v. Redhouse 1921, p. 2203), forma veche a actualului *yeşem*.

iurgán (s.n.; regional) „plapumă", dat în DA fără etimologie, este, evident, o variantă a lui *iorgan* (tc. *yorgan*, scr., bg. *jorgan*).

iuschiudár (s.n., atestat de H. II 282: comuna Mârleanu din sudul jud. Constanța) „roată de moară", dat în DA fără etimologie, provine fără îndoială din tc. dial. *üsküdar*, pe care însă nu l-am găsit atestat decât cu sensul „partea de lemn a roții carului" (DR, XI, 4073), dar care în zona dobrogeană, unde a fost înregistrat cuvântul românesc, trebuie să aibă (sau să fi avut) sensul acestuia.

mahút (s.n., și în sintagma *postav mahut*; secolul al XVII-lea) „un fel de postav fin de culoare neagră sau albastră-deschis" (DLR) este explicat de ȘIO II/2, p. 74 astfel: „Cf. [tc.] *ma'hud* (ar.) «connu» (alt sens lipsește)", iar de DLR: „Cf. tc. *mahut* «cunoscut, convențional»" (cf. și TDRG, SDLR și Ciorănescu: tc. *mahut*, fără traducere).

Etimonul corect este tc. *mahut* „cunoscut, renumit" (TS), „known, so well known, notorious" (Redhouse), „fameux" (Kocabay): sintagma *postav mahut* este un semicalc după sintagma determinativă tc. *mahut kumaş* „stofă renumită" (adică de calitate foarte bună), iar rom. *mahut* a rezultat prin condensare lexico-semantică din sintagma menționată.

martác (s.m.; var. *mărtac, mârtac*) „stâlp de lemn sau bârnă; par, prăjină; scândură etc., folosite în diverse lucrări de construcție", cu numeroase accepții particulare („grindă lungă și groasă", „fiecare dintre căprioriii unei case" etc., v. DLR), a fost explicat din tc. *mertek* „poutre tétragone" (ȘIO II/1, p. 249–250 și ȘDU), „grindă în patru muchii" (SDLR), „madero labrado a escuadra" (Ciorănescu), „grindă" (DLRM); cf. și TDRG („Vgl. tk. *mertek*, «Pfeiler»"), CADE, DEX, Breban (tc. *mertek*, fără traducere).

Etimonul propus până acum ar fi valabil din punct de vedere semantic („squared balk of timber, beam, post", Redhouse), totuși el nu poate explica deloc vocalismul cuvântului românesc. De aceea putem să ne gândim mai degrabă la tc. *matrak* „bâtă groasă" (TS), „stout stick, cudgel" (Redhouse) și *mıtrak* „cudgel" (*ibid.*), din care se pot explica în mod convenabil toate formele cuvântului românesc (prin metateză), precum și sensurile acestuia. — O altă posibilă explicație dă cuvântului Nestorescu, p. 72–73. [Notă redactată în anul 2000.]

mămulár (s.m.; ieșit din uz) „negustor (ambulant) de mărunțișuri" (DLR); pentru explicarea etimologiei lui s-au încercat mai multe soluții: „[tc.] *mamele* (ar. *mu'amele*) «trafic, usure»; *mămular* e o derivațiune originală corespunzând tc. *mameleği* «spéculateur, usurier» — de unde formele noastre arhaice *mamelegiu* și *mimilingiu*, cu sensul de «cămătar» și de «telal»" (ȘIO II/1, p. 245–246; cf. și ȘDU); „din mai vechiul *mamelegiu*, din tc. *mameleği* și *mu'ameleği* «cămătar»" (SDLR); „tc. *mamelo* [greșeală de tipar pentru *mamele — n.n.*] < ar. *muamele* (ȘIO, II, 245), con cambio de suf." (Ciorănescu, p. 500); „din **mamul* (< tc. *mamul*, «obiect fabricat») + suf. *-ar*" (DLRM); „cf. tc. *mamul* «obiect fabricat»" (DLR; DEX: fără traducere); TDRG și CADE nu propun nici o etimologie.

Raportarea lui *mămular* la tc. *mamele* și *mameleci* (forme populare, neînregistrate în dicționare, ale lui *muamele* și *muameleci*), sau chiar explicarea lui (prin schimb de sufix) din acestea sunt din toate punctele de vedere inacceptabile. Cuvântul românesc are la bază, fără îndoială, tc. *mamul*, a cărui valoare primară este de adjectiv — cu sensurile „fait, opéré" și „fabriqué, manufacturé" (Kocabay, cf. și TS), „manufactured" (Redhouse) — care, substantivat, înseamnă „produs manufacturat sau fabricat" (pl. *mamulât* „objets fabriqués, manufacturés" Kocabay, cf. TS și Redhouse). După părerea noastră, faptul că un cuvânt românesc **mamul* nu e atestat în scris nu înseamnă neapărat că el n-a existat, ci mai degrabă că el a avut o circulație limitată și de scurtă durată, — fixându-se în schimb derivatul cu sens colectiv *mămulărie* „prăvălie de mărunțișuri; *p. ext.* totalitatea obiectelor dintr-o astfel de prăvălie" (DLR s.v. 2°), format din **mamul* + suf. *-ărie*, din care s-a dezvoltat, prin derivație regresivă, *mămular*. Iar *mămulărie*, cu sensul „comerț (ambulant) de mărunțișuri sau (rar) de vechituri; îndeletnicirea mămularului" (DLR s.v. 1°) este un derivat de la *mămular* + suf. *-ie*. (După DLR, *mămulărie* cu ambele sensuri este un derivat de la *mămular* + suf. *-ie*.)

mehénghi, -e (adj.; var. *mehenchi* etc.) „priceput, isteț, abil; *p. ext.* șmecher, șiret, viclean; căruia îi place să glumească, să facă farse, pozne; poznaș" (DLR) este tratat în majoritatea dicționarelor la un loc cu s.n. (ieșit din uz) *mehenghi* „piatră cu care se încercau metalele prețioase", explicat din tc. *mehenk* „pierre de touche" (ȘIO II/1, p. 256; cf. și ȘDU, TDRG, CADE, DLR, DEX, fără traducerea etimonului). Câteva dicționare înregistrează numai adj. *mehenghi*, neglijând substantivul, și cu aceeași etimologie: SDLR (tc. *mehenk*, „piatră de încercat metalele prețioase"), DLRM și Breban (tc. *mehenk*, fără traducere).

Șaineanu încearcă următoarea explicație a adjectivului de care ne ocupăm: „*mehenghi* «iscusit, șiret» înseamnă la adică «probat, pus la încercare» după analogia metalelor supuse la piatra de probă numită *mehenghi*" (ȘIO I, p. LXVII). Credem că este mai probabilă proveniența lui — prin deglutinare — din derivatul tc. *mehenkçi*, care, pe lângă sensul propriu „goldsmith who tests the metals", îl are și pe cel figurat

de „person who has a special gift in weighing-up a matter or people's character" (Redhouse) și „zeflemist; glumeț, poznaș" (DS, IX, 3151).

mehterhaneá (s.f., cu mai multe variante; ieșit din uz) are, pe lângă sensul propriu de „muzică turcească în care predomină tobele" (DLR), „fanfară turcească [compusă din surle, trâmbițe, fluiere, dairele, tobe și talgere] care cânta la paradele domnești" (SDLR), provenind din tc. *mehterhane* „musique militaire; corps de musiciens" (ȘIO II/2, p. 77), — și accepțiunile „tobă" și „un fel de oboi cu sunetul foarte ascuțit și țipător", pe care DLR le consideră ca fiind dezvoltate prin restricție din sensul de bază. Ele s-au degajat, însă, prin condensare lexico-semantică, din sintagmele determinative *mehterhane davulu* „tobă de fanfară" și, respectiv, *mehterhane borazanı* „surlă (trompetă) de fanfară".

memhúr (s.n.) este atestat într-un document din anul 1794 (*Câți vor avea memhururi la mână...*), fiind definit de ȘIO II/2, p. 155 prin „răvaș de plată" și explicat din tc. *memhur* „billets de troupes réglées", iar de către DLR prin „document justificativ întărit cu pecete" și explicat din tc. *memhur* „sigilat". Termenul turcesc citat nu are nicidecum sensul atribuit de Șaineanu (după D'Ohsson, dar desprins din cine știe ce context) și este adjectiv însemnând „sigilat, prevăzut cu un sigiliu" (v. Redhouse și Kocabay). Acest adjectiv nu poate explica, el singur, cuvântul românesc, ci prin detașarea lui dintr-o sintagmă determinativă; și deoarece pasajul în care e atestat nu este clar (cel puțin în forma în care a fost reprodus), ducând la interpretări diferite în cele două lucrări lexicografice, această sintagmă ar putea fi *memhur ödeme emri* „ordin de plată prevăzut cu sigiliu" (*ödeme emri* „ordre de paiement" Kocabay, cf. Redhouse) sau *memhur resmî vesika* „act, document oficial prevăzut cu sigiliu" (*resmî vesika* „pièce officielle; acte, titre authentique", Kocabay) ori altele similare.

mezát (s.n.) „vânzare publică (a bunurilor unui datornic); licitație" (DLR) a fost bine explicat, în toate dicționarele, din tc. *mezat* „id.". Adăugăm doar că expresiile *a scoate la mezat* „a pune (a scoate) la licitație", *a (se) vinde la* (sau *prin*) *mezat* „a (se) vinde la (prin) licitație" (de exemplu, *Avutul lor s-au vândut la mezat* [document din

anul 1802] și *Provizia hranei bolnavilor... are să se vânză prin mezat* [document din anul 1829], în DLR) și *a cumpăra* (sau *a lua*) *de la mezat* „a cumpăra la (prin) licitație" (de exemplu, *La alții spun c-a cumpărat lucruri mari de la mezat* [Mumuleanu] și *Am luat nește moșii de la mezat, cu zapisele lor* [document din anul 1769], în DLR) au corespondente în limba turcă, putând fi chiar calchiate după acestea: *mezada çıkarmak* „vendre aux enchères, vendre à l'encan; vendre sur licitation" (Kocabay; *çıkarmak* „a scoate"); *mezada* (sau *mezattan) satmak* (*satılmak*) „a (se) vinde la (prin) licitație" (*satmak* „a vinde", *satılmak* „a fi vândut, a se vinde"); *mezattan (satın) almak* „a cumpăra (de) la licitație" (cf. TS; *satın*) *almak* „a cumpăra, a lua".

nageác (s.n. regional) „măciucă, ghioagă" este explicat de DLR din scr. *nadjak*, însă trebuie să admitem și (sau în primul rând) tc. *nacak* „large axe with a hammer at the back" (Redhouse).

nevá (subst.; rar, ieșit din uz) este înregistrat numai de ȘIO II/2, p. 157, care îl definește prin „numele coardei lui *re* și *sol* (la violine și cobze)" și îl explică din tc. *neva* „id.". Totuși, etimonul propus nu înseamnă același lucru, ci „a very old simple *makam*" (Redhouse; pentru o definiție mai amplă, v. TS), *makam* însemnând (în muzica turcească) „a concept of melodic creation which determines tonal relations, tessitura, starting tone, reciting tone and the finalis, as well as an overall indication of the melodic contour and patterns; its closest counterpart in Western music is the medieval concept of mode" (Redhouse).

Termenul românesc a fost detașat din sintagma *neva perdesi* „the note *d* above high *c*" (v. Redhouse; *perde* „note; the pitch of a note", *ibid.*), mai precis din *neva perdesi teli* „coarda (notei) *re* după *do* de sus" (*tel* „coardă, strună"; definiția din ȘIO pare a nu fi tocmai exactă). Vezi mai jos, *rast* și *seba*.

paceá (s.f.) a fost folosit în secolele al XVII-lea–al XIX-lea cu sensurile „partea de la genunchi în jos a piciorului la animalele cu blană" (DLR, cf. ȘIO II/1, p. 279 și DEX) și „blană prelucrată, de calitatea a doua, de pe picioarele unui animal cu blană; garnitură, căptușeală confecționată din asemenea blană" (DLR) (bineînțeles, facem aici abstracție de celălalt *pacea*, însemnând „mâncare preparată din

picioare de vițel sau de miel...“). Cel de-al doilea sens e dat ca sens independent în ȘIO, ca fiind dezvoltat prin extensiune din primul în DLR și DEX sau ca sens unic (cu omiterea celui dintâi) în TDRG, CADE, SDLR și Breban.

Cuvântul a fost explicat din tc. *paça* „pieds de zibéline ou d'autres animaux dont la peau sert de fourrure“ (ȘIO), „Tierfuss vom Knie abwärts“ (TDRG), „picior de animal“ (SDLR); celelalte dicționare nu dau traducerea termenului turcesc. Sensul exact al acestuia este cel dat de TDRG (cf. Kocabay: „partie inférieure de la jambe chez les animaux“), însă el explică numai primul sens al rom. *pacea*, în timp ce sensul al doilea se regăsește ca atare în turcă (și, deci, nu s-a dezvoltat pe teren românesc): „pelisse tirée des pieds d'un animal“ (v. Kocabay); acesta însuși a fost detașat, în limba turcă, din sintagma *paça kürkü (kürk* „blană“). Sensurile „garnitură din pacea“ și „căptușeală din pacea“ s-au degajat fie din sintagme determinative ca *paça süsü* și, respectiv, *paça astarı*, fie din sintagmele românești corespunzătoare.

parceá (s.f.; ieșit din uz): etimologia propusă de ȘIO II/1, p. 284, anume tc. *parça* „petit morceau, pièce, coupon“, este pe deplin satisfăcătoare numai pentru sensul „bucată (mai mică) din ceva“ (DLR; cf. ȘIO, TDRG, CADE, SDLR), eventual și pentru acela (regional) de „parcelă“ (DLR; cf. Kocabay), care însă ar putea să fie și refăcută după pluralul lui *parcelă*.

Pentru sensul „bucată (ca măsură mai ales de stofe)“ (ȘIO și SDLR), cf. tc. *parça* „length of cloth“ (Redhouse, cf. și TS s.v. 4°); probabil că și sensul „(în special, vorbind de țesături fine, ca șaluri) grosimea lânei și a mătăsii (o *parcea* are 6 fire)“ (ȘIO s.v. 3°) va fi având (sau a avut) un corespondent în turca populară.

În sfârșit, pentru sensul „legătură, pachet etc. compus dintr-un număr de obiecte de același fel strânse împreună pentru a forma, la vânzare, o unitate; v. *testea*“ (DLR; v. și SDLR: „legătură, fascicul: *câte patru brâie la o parcea*“), cf. tc. *parça bohçası* „rag bag“ (Redhouse), „legătură în care se pun bucățile de stofă ce rămân de la croit“ (TS), din care *parcea* a rezultat prin detașarea determinantului.

(*Parcea* cu sensul „carmac“ — DLR s.v. II, DLRM, DEX — rămâne să fie explicat.)

peșchín (s.n.), atestat într-un document din anul 1848 *(Pâine și jimnă, precum asămînea și peșchinuri,* citat după T. Papahagi de DLR), este definit prin „aluat" și explicat din tc. *pișkin* „copt" (v. DLR). Definiția cuvântului românesc este ambiguă: de fapt avem a face aici cu sensul „prăjitură", sens pe care îl are și *aluat*, mai ales în forma de plural (v. DA s.v. 1°); etimologia cuvântului presupune o formă substantivată, cu același sens, a lui *pișkin*. Cf. *cocătură* „plăcintă" < *coace* (DA).

pinír (s.n.) „brânză de vacă" (DLR, fără etimologie) ar proveni, după părerea lui E. Suciu (LR, XXXVIII, 1989, nr. 2, p. 92), din tc. *peynir*, (pop.) *penir* „brânză". Observațiile care se pot face, însă, acestei explicații sunt următoarele: mai întâi, pentru „brânză" se folosesc (cel puțin în Dobrogea), pe lângă *peynir*, și variantele *pînir* și (mai rar) *pēnir* (varianta *penir* este dată de Redhouse ca formă livrescă); cf. și tc.dial. *pinir* „id." (DS, IX, 3456), — care însă s-ar putea să fie o notație greșită în loc de *pînir*, — și derivatul *piynirli*, denumind un produs de panificație preparat cu brânză, ouă etc. (v. DS, IX, 3464). În al doilea rând, pentru „brânză de vacă" se întrebuințează sintagmele *beyaz peynir* (literal „brânză albă"; v. TS, Kocabay) și *inek peyniri* (literal „brânză de vacă"; comunicat din Dobrogea de Agiemin Baubec). Prin urmare, rom. *pinir* a fost detașat dintr-una din sintagmele determinative *beyaz* (sau dial. *biyaz) pînir* sau *inek pîniri*.

puștamá (s.f.) „om lipsit de caracter, prost crescut, cu purtări și apucături rele, neserios, imoral etc. (v. *canalie, lichea, pramatie, secătură*) sau care trăiește de obicei din expediente, neavând o ocupație serioasă, stabilă (v. *derbedeu, haimana*)" (DLR) este explicat din *puști* (SDLR), comparat cu acesta (DLR), comparat cu tc. *puşt* „desfrânat" (Breban) sau dat fără etimologie (CADE, DLRM, DEX). Doar Ciorănescu (s.v. *puști*) îl consideră un derivat de la *puști*, însă cu următoarea observație interesantă: „cuya der[ivación] no es clara, probabl[emente] directamente de una voz tc. no señalada".

Cuvântul are la bază, fără îndoială, tc. *puşt* „homosexuel; garçon débauché" (Kocabay, cf. TS), „catamite" (Redhouse), — de unde rom. *puști* (învechit) „tânăr corupt, desfrânat; *spec.* tânăr care practica

sodomia" (DLR, cf. ȘIO II/1, p. 297), — și anume forma nominală **puștlama* a derivatului **puștla-* „a practica pederastia". Rom. *puștlama* a avut, probabil, la început același sens ca și etimonul său turcesc (fiind, deci, sinonim al lui *puști* cu sensul citat mai sus), din care s-au dezvoltat apoi sensurile pe care le are azi cuvântul, — evoluție pe care a avut-o, pe terenul limbii române, și *puști*, de la sensul „homosexual" la acela de „tânăr ușuratic, neserios sau strengar" (iar din acesta, prin atenuare semantică, sensul familiar actual „băiat preadolescent sau tânăr considerat ca atare", v. DLR).

Forma reconstruită **puștlama* poate fi justificată prin existența formației populare turcești omonime *puștlama* „scândură lată de 10 cm pusă între două planșee pentru a proteja de frig" (DS, IX, 3492), care are la bază tc. *pușt* 1. „back; outside, surface of a thing"; 2. „support, backer; protection, assistance; strenght" (Redhouse).

ramazán (s.n.) are două sensuri principale, pe care DLR (precum și DLRM, DEX, Breban) le tratează împreună: 1. „a noua lună a anului musulman" și 2. „postul cel mare, care durează o lună, în timpul căruia musulmanii postesc de la răsăritul până la apusul soarelui" (trebuie precizat că acest post are loc în cursul lunii ramazan). ȘIO II/2, p. 97 (care inversează ordinea celor două sensuri), îl explică din tc. *ramazan* „le mois de jeûne"; celelalte dicționare indică același etimon, dar fără traducere.

Trebuie făcută precizarea că termenul turcesc menționat explică numai primul sens al cuvântului românesc, pe când cel de-al doilea a rezultat prin condensarea lexico-semantică a sintagmei tc. *Ramazan orucu* „postul ramazanului" (*oruç* „post"). Sensul secundar (rezultat prin generalizare) „post" și cel figurat de „stomac" (mai ales în expr. *a-l tăia* [pe cineva] *la ramazan* „a-i fi foame"), consemnate în dicționarele citate, s-au dezvoltat pe terenul limbii române (pentru „stomac" vezi, de exemplu, dicționarul lui Ciorănescu).

rast (subst.; rar, ieșit din uz) este înregistrat numai de ȘIO II/2, p. 159, care îl definește prin „numele coardei lui *sol* (la cobze și violine)" și îl explică din tc. *rast* „certaine modulation des sons" (cf. și DLR); Redhouse îl definește pe *rast* prin „one of the oldest

makams" (pentru sensul lui *makam*, vezi mai sus, s.v. *neva*), ceea ce, evident, nu se potrivește cu definiția dată de Șaineanu (și, după el, de DA) cuvântului românesc. De fapt, acesta a fost detașat din sintagma *rast perdesi* „the note *g*" (Redhouse; *perde* „note; the pitch of a note", *ibid.*), mai precis din *rast perdesi teli* „coarda (notei) *sol*" (*tel* „coardă, strună"). Vezi, mai sus, *neva* și, mai jos, *seba*.

refeneá (s.f.; var. *răfenea*) are următoarele două sensuri de bază: 1. (ieșit din uz) „sumă de bani reprezentând contribuția cuiva la o cheltuială făcută în comun (la o petrecere, la o consumație etc.); cotă-parte" (DLR; cf. ȘIO II/1, p. 300–301, TDRG, CADE, SDLR) și 2. (învechit și popular) „petrecere în comun, chef" (*loc. cit.* și DEX, Breban). Cuvântul a fost explicat din tc. *refene* (var. *herfene*) „écot, cotisation" (ȘIO), „cota de plată la un chef" (SDLR); explicația dată de Șaineanu a fost adoptată de toate dicționarele citate, însă fără traducerea etimonului.

În realitate, sensul de bază al tc. *refene* este „a picnic or feast where each member contributes a part" (Redhouse 1921, p. 982) „picnic or entertainment to which each partaker contributes" (Redhouse, s.v. *arifane*; cf. și TS s.v. *arifane*, DS, VII, 2344 s.v. *herfene* și 2288 s.v. *harfana*); din acesta s-a dezvoltat (prin condensarea lexico-semantică a unei sintagme ca *refene payı* „cotă-parte [din cheltuiala făcută] la o petrecere") sensul „one's share in such feast etc." (Redhouse, s.v. *arifane* 2°). Prin urmare, și ordinea sensurilor cuvântului românesc este: 1. „petrecere în comun" și 2. „cotă-parte...".

Sensul popular (înregistrat în Bucovina) „petrecere cu mâncare, băutură și dans, care se face în seara de lăsata-secului" (DLR, s.v. 2°, cf. ȘIO și SDLR) reprezintă o adaptare locală a sensului propriu al lui *refenea* (și tc. *refene*), iar sensul „sumă datorată de cineva, datorie" (DLR s.v. 1°) s-a dezvoltat, printr-o extensiune cu nuanță peiorativă, din cel de „cotă-parte...". Tot pe teren românesc s-au dezvoltat și sensurile regionale „batjocură", „bătaie" și expresiile *a lua* (pe cineva) *la refenea* „a cere (cuiva) socoteală despre ceva" și *a trage* (sau *a da* cuiva) *o refenea* „a certa, a mustra cu asprime (pe cineva") (DLR s.v. 3°), probabil sub influența expresiei *a lua* (pe cineva) *la refec*.

rizá-pazàr (s.n.; secolele al XVII-lea–al XIX-lea) „preț stabilit prin înțelegere între vânzător și cumpărător; preț liber" (DLR) a fost explicat de ȘIO II/2, p. 99–100, astfel: „Tc. *riza* «accord, consentement». Vorba lipsește în dicționare"; după TDRG, cuvântul este un compus din „tk. *riza* «Akkord» u[nd] *pazar* «Handel»", iar DLR îl derivă dintr-un *rizapazar,* fără traducere. Un asemenea compus nu există, în realitate, în limba turcă, unde însă o sintagmă (în raport de anexiune) *riza pazarı* este normală, însemnând „vânzare (negoț) la înțelegere" și putând explica foarte bine cuvântul românesc. (Precizăm că tc. *riza* este o variantă veche și populară a actualului *rıza*; v. Redhouse 1921, p. 976.)

rup (s.m.; ieșit din uz) „măsură de lungime echivalentă cu a opta parte dintr-un cot (aprox. 8 cm)" și „măsură de lungime egală cu un sfert de metru" (DLR, cf. SDLR; ȘIO II/1, p. 303 și TDRG înregistrează numai primul sens) a fost explicat din tc. *rup* „huitième partie de l'aune" (ȘIO), *rub, rup* „sfert, optime de cot" (SDLR), *rub* (TDRG), *rup* (DLR), fără traducere. Trebuie precizat, pe de o parte, că forma corectă a etimonului este *rub, rup* fiind, probabil, o variantă populară a acestuia, neînregistrată în dicționarele turcești; pe de altă parte, că *rub* înseamnă și „a fourth part, a quarter" (Redhouse 1921, p. 963) care stă la baza celui de-al doilea sens al cuvântului românesc. Este foarte posibil ca acest sens să-l fi avut și tc. *rub* (așa cum îl are, printre altele, și pe acela de „a quarter or half-quarter of a *kile*" [= măsură de capacitate egală cu 40–45 kg — *n.n.*], v. Redhouse, *loc. cit.*).

saiá[1] (s.f.; var. *săiá, saié*) „staul de vite, în special de oi" (ȘIO II/1, p. 307, cf. SDLR, DLRM, DEX, Breban) și „construcție improvizată mai ales din nuiele, stuf, pământ, ori făcută din lemn sau zid, cu sau fără acoperiș, servind ca adăpost pentru oi, vite, unelte, nutreț etc.; v. *saivan*" (DLR, cf. CADE, SDLR) a fost explicat din tc. *saye* (pers. „ombre") „étable" (ȘIO), iar sensul „umbră" (CADE, DLRM, DEX), „umbră; umbrar" (DLR) a fost explicat din tc *saya* „id".

Este de remarcat că tc. *saye* nu înseamnă decât „umbră", iar tc. *saya* nu are sensul „umbră". Etimologia corectă a lui *saia* este tc. dial. (< pers.) *saya* „adăpost pentru vite, acoperit cu paie, construit pe câmp sau pe un podiș" și „staul" (DS, X, 3557). Sensul regional „gard improvizat în jurul adăpostului pentru vite" a rezultat, prin restricție, din sensul de bază, cum se precizează în DLR (cf., totuși, și tc. dial. *saya* „curte", DS, *loc. cit.*).

***saia*²** (s.f.; învechit și regional) este înregistrat cu două sensuri: 1. „postav de Veneția, bun sau ordinar" (ȘIO II/1, p. 307), „un fel de stofă rară de bumbac care se afla în negoț până pe la 1870" (SDLR), „un fel de postav" (DLRM), „țesătură (subțire) de lână sau de bumbac" (DLR, cf. DEX și Breban); 2. „haină de saia (1)" (ȘIO), „Art Bauernrock, nach Păsc[ulescu] aus gestreiften Wollstoff" (TDRG), „un fel de manta țărănească" (SDLR, cf. CADE), „obiect de îmbrăcăminte confecționat din saia (1) (DLR cf. DLRM, DEX, Breban). Cuvântul a fost explicat din tc. *saya* „étoffe croisée, espèce de serge" (< it. *saia* „stofă de lână") (ȘIO), „un fel de pânză groasă" (SDLR), „viel[leicht] türk. *saya* «Sarsche»" (TDRG), tc. *saya*, fără traducere (DLR, DEX, Breban).

După părerea noastră, *saia* cu primul sens a fost detașat din sintagma determinativă *saya çuhası* „a kind of coarse woollen twilled cloth, used as carpet etc." (Redhouse; *çuha „postav"*; *saya* singur nu e atestat cu acest sens). În ceea ce privește al doilea sens, care nu e totdeauna precis definit, el provine din tc. *saya* „embroidered waistcoat" (Redhouse), tc. dial. *saya* „vestă", „jachetă", „haină albă țesută din bumbac tors cu mâna", „șorț de lucru", „fustă" etc. (DS, X, 3557, s.v. III).

(Nu poate fi acceptată părerea lui Ciorănescu că: „Es de suponer que las tres acepciones [«staul», «țesătură de bumbac sau lână» și «cusătură cu împunsături rare» — toate tratate s.v. *saia — n.n.*] proceden de la misma idea común de «tejido ralo»".)

sandâc (s.n.; var. *sânduc, sănduc, sunduc* etc.) 1. (învechit și regional) „cufăr; ladă" și 2. (prin Dobrogea) „coșul căruței"; (prin sud-estul Munteniei) „dricul căruței": ȘIO II/1, p. 313 (care înregistrează formele *sânduc, senduc* numai cu primul sens), îl explică din

tc. *sanduk* „coffre en jonc recouvert de cuir" (cf. și TDRG), iar SDLR, din tc. *sandık* „sipet, ladă" (cf. DLR: tc. *sandık, sanduk,* fără traducere). Această etimologie e valabilă numai pentru primul sens; cu sensul „coșul căruței", cuvântul a fost împrumutat din tc. dial. *sandık ~ sanduk* „id." (v. DS, X, 3536 s.v. *sandık* II); probabil că și sensul „dricul căruței" există, dialectal, în turcă (deși s-ar putea explica și din acela de „coșul căruței").

sarailíe (s.f.; var. *saralie, seralie*) „prăjitură făcută din foi subțiri (de plăcintă) rulate, cu umplutură de nuci, de alune sau de migdale, îmbibate cu sirop de zahăr sau de miere" (DLR) a fost explicat din tc. *saraylı* „appartenant au palais" (*saray lokması* „friandise du sérail") (ȘIO II/1, p. 314), „(prăjitură de palat" (DLR), „ceea ce ține de palatul sultanului" (DLRM, DEX, Breban), „rob sau roabă liberată din serai" (SDLR); cf. și TDRG („wörtl[ich] «Serail»" [sic! — *n.n.*] și CADE (fără traducere).

După cum se vede, avem a face cu tot felul de încercări mai mult sau mai puțin stângace; în realitate, cuvântul românesc provine din numele turcesc al unei prăjituri identice sau asemănătoare: *saraylı* definit prin „sarığburma tatlısı" (DS, X, 3543; cf. TS), — *sarığburma* însemnând „sorte de pâtisserie dans le genre de *baklava*" (Kocabay, cf. TS), iar *tatlı* „prăjitură", — detașat din sintagma determinativă *saraylı lokma,* variantă populară a sintagmei *saray lokması* „a sweet made of flour, eggs and sugar" (Redhouse).

sebá (subst.; var. *sabá*; rar, ieșit din uz) e înregistrat numai de ȘIO II/2, p. 160, care îl definește prin „numele coardei lui *la* (la violine și cobze)" și îl explică din tc. *seba* „id.". Etimonul propus de Șaineanu nu înseamnă, însă, același lucru, ci „un *makam* compus, în muzica turcă" (TS s.v. *saba*), „one of the oldest and most characteristic *makams*" (Redhouse) (pentru sensul lui *makam*, vezi mai sus, s.v. *neva*), ceea ce, evident, nu se potrivește cu definiția dată de Șaineanu cuvântului românesc. În realitate, acesta a fost detașat din sintagma *seba (~ saba) perdesi* „the note *d'* flat" (v. Redhouse; *perde* „note; the pitch of a note", *ibid.*), mai precis din *seba (~ saba) perdesi teli*

„coarda (notei) *re* bemol" (*tel* „coardă, strună"; după cum se poate constata, definiția din ȘIO nu este exactă). Vezi, mai sus, *neva* și *rast*.

selém (s.n.; secolul al XVIII-lea) „arvună, acont" (ȘIO II/2, p. 106, și DLR) este considerat (*loc. cit.*) o prescurtare din *selemahcesă* „id." (< tc. *selem akçesi*). De fapt, cuvântul provine direct din tc. *selem* „money paid in advance for a commodity" (Redhouse).

serhát (s.n.; var. *sărhat, sarhat*; secolele al XVIII-lea–al XIX-lea) „cetate sau fortăreață turcească situată la marginea Imperiului Otoman sau la granița Țărilor Române" (DLR), explicat din tc. *serhadd* (scris și *ser-hadd*) „frontière" (ȘIO II/2, p. 108; cf. TDRG, CADE, SDLR și Ciorănescu) sau din varianta modernă a acestuia, *serhat* (DLR, DLRM, DEX, Breban), provine de fapt (prin condensare lexico-semantică) din sintagma determinativă *serhat kalesi* „fortăreață (ridicată) la frontieră" (*kale* „fortăreață, cetate").

sirén (s.n.; var. *sirin, sirean;* secolul al XVIII-lea) „vargă de vintrelă" (ȘIO II/2, p. 110), „trunchi de brad, lung și subțire, din care se făceau antene sau vergi pentru navele cu vele" (DLR), este explicat din tc. *seren* „antenne sur les bâtiments à voile" (ȘIO), „antenă" (DLR). Traducerile date etimonului sunt ambigue: sensul lui exact este „vergă" (v. TS, Kocabay; cf. și DS, X, 3587: *seren direği* „stâlp (de susținere) al velei").

tabán[1] (s.n.; popular): dintre numeroasele sensuri ale cuvântului (explicate, toate, din tc. *taban*, citat fără traducere, dar al cărui sens de bază este „talpă (a piciorului)" și, prin extensiune, „talpă (a încălțămintei"), sensuri grupate în DLR s.v. I, următoarele au rezultat prin condensarea lexico-semantică a unor sintagme determinative turcești:

1. (prin Moldova) „căptușeală care se pune la încălțăminte pe talpă; branț" (DLR s.v. I 1°); cf. CADE, SDLR, DLRM, DEX, Breban): *(ayakkabının) iç tabanı* (literal „talpă [pingea] interioară a încălțămintei") sau (*ayakkabının) astarlık taban(ı)* (literal „pingea servind drept căptușeală a încălțămintei");

2. (prin Dobrogea) „talpa plugului; plaz" (DLR s.v. I 2°; cf. SDLR, DLRM, DEX): *saban* (sau *puluk) tabanı* „id." (*saban* și *puluk* „plug"; auzit de noi în Dobrogea);

3. (prin Oltenia și estul Munteniei) „podea de scânduri" (DLR s.v. I 6°): *tahta taban* „id."; cf. *taban* „plancher" (Kocabay), „floor" (Redhouse); *taban tahtası* „floor plank" (Redhouse).

tabán[2] (s.n.), v. *tabană*.

tabánă (s.f.; Dobrogea) „smochină" și ***tabán*** (s.n., cu varianta învechită și regională *tiban*, cu fonetism greu de explicat) „șirag de smochine" sunt explicate de DLR (s.v. *taban* II), alături de multe alte sensuri ale lui *taban*, din tc. *taban* (al cărui sens de bază este „talpa piciorului", dar însemnând și „bază"). De fapt, *tabană* a fost detașat din sintagma determinativă tc. *taban inciri* „small sweet fig ripening late on the tree" (Redhouse), „smochină uscată" (DS, X, 3797; *incir* „smochină") și încadrat în categoria substantivelor feminine desemnând nume de fructe. În ceea ce privește sensul „șirag de smochine" (cf. SDLR: *un taban de smochine*), acesta e exprimat de determinatul din sintagma *incir tabanı* „id.".

taftalúc (s.m.; var. *tahtalâc, taftalâc*) „lemn întreg, necioplit, buștean din care se fac plutele" (DLR, cf. ȘIO II/1, p. 343, TDRG, CADE; cf. și SDLR: „bilă, grindă de brad colosală: *o plută de taftaluci*); „bârna care se pune deasupra ușilor și a ferestrelor, pentru ca peretele să fie cât mai rezistent" (DLR) etc. cunoaște mai multe încercări de explicație etimologică: „[tc.] *tahta* «planche, table, ais»; forma vulgară *tahtaluk* lipsește în dicționare" (ȘIO); „wahrsch[einlich] türk. **tahtalyk*, von *tahta* «Brett», also wohl «Stamm, aus dem man Bretter sägt»" (TDRG); „tc. *tahta* «scândură»" (CADE); „din tc. *tahtalyk* «depozit de scânduri»" (SDLR); „tc. **tahtalık* (< *tahta* «scândură»" (DLR).

Etimologia cea mai plauzibilă este cea dată de Tiktin; ea trebuie corectată doar în sensul că tc. *tahtalık* (osm. și dial. *tahtaluk*) e un derivat adjectival normal de la *tahta* „scândură", însemnând „din care se fac scânduri": cuvântul românesc se explică prin condensarea lexico-semantică a sintagmei determinative *tahtalık kütük* „buștean din care se fac (sau se pot face) scânduri", deci buștean foarte gros, cu semnificații particulare dezvoltate pe terenul limbii române. Pentru trecerea

-ht- > *-ft-*, cf. tc. dial. *taftallı* „gard din scânduri" (DS, X, 3799), dar fenomenul s-a putut petrece foarte bine și pe teren românesc.

Taftaluc și varianta sa *taftalug* „tăvălug făcut dintr-un lemn cilindric cu care se sfărâmă bulgării de pământ rămași după grăpat" (DLR s.c. 5°) a rezultat, fără îndoială, dintr-o contaminare cu *tăvălug*.

taneá (s.f.; secolul al XVIII-lea) „bucată de blană" (ȘIO II/2, p. 117, cf. TDRG), „bucată de blană sau de piele de animal" (DLR, DLRM, DEX), explicat din tc. *tane* „morceau, pièce" (ȘIO; în celelalte dicționare, fără traducere), a fost detașat din sintagmele determinative *kürk tanesi* și *deri tanesi* „id." (*kürk* „blană", *deri* „piele").

tarabulús (s.n.; var. *tarabuluz, tarabolus, tarabulos*; ieșit din uz) „șal oriental care se înfășura în jurul capului sau se purta ca cingătoare" (DLR; cf. ȘIO II/2, p. 117, TDRG, CADE, SDLR) a fost explicat de toate dicționarele citate din tc. *Tarabulus* „Tripoli"; TDRG precizează: „türk. *tarabulus* «Tripolis», also «Schal tripolitanischer Herkunft»". De fapt, cuvântul a fost detașat din sintagmele determinative tc. *Tarabulus turbanı* (sau *sarığı*) „turban de Tripoli" și *Tarabulus kuşağı* „cingătoare de Tripoli".

tel (s.n.), având mai multe sensuri, a fost explicat din tc. *tel* „fil de fer, de laiton, fil en général" (ȘIO II/1, p. 353), „sârmă" (SDLR), fără traducere (TDRG, CADE, Ciorănescu, DLR, DLRM, DEX, Breban). De fapt, toate sensurile cuvântului românesc provin din acelea ale termenului turcesc corespunzător:

1. din sensul de bază „fir" al tc. *tel* s-a dezvoltat acela de „fir de aur sau de argint întrebuințat la cusături" (CADE s.v. 2°): tc. *altın* (= aur) *tel, gümüş* (= argint) *tel*;

2. de același sens de bază e legat și acela (întrebuințat în Dobrogea) de „fir de metal auriu sau argintiu din care se face beteala miresei; *p. ext.* beteală" (DLR, s.v. 2°), „beteală" (ȘIO s.v. 3°), cf. TDRG, CADE, SDLR): tc. *tel* „silver or gold thread used to decorate a bride's hair" (Redhouse), sau detașat din sintagma *gelin teli* „fils d'or et d'argent suspendus sur le visage de la nouvelle mariée" (Kocabay; *gelin* „mireasă");

3. (învechit și regional) „sârmă" (ȘIO, TDRG, CADE, SDLR, DLR): tc. *tel* „wire" (Redhouse, cf. TS, Kocabay); de exemplu, *demir tel* „sârmă de fier", *bakır tel* „sârmă de cupru" etc.;

4. (învechit) „coardă mică de metal la un instrument muzical" (DLR s.v. 3°, CADE s.v. 5°, DLRM și DEX s.v. 3°), „cea mai mică și ultima coardă a unui instrument" (ȘIO s.v. 2°), „coarda subțire de oțel la un instrument muzical" (SDLR): tc. *tel* „string (of a musical instrument)" (Redhouse, cf. Kocabay);

5. „arc de sârmă folosit la somiere, canapele, fotolii etc." (DLR s.v. 4°, cf. TDRG, CADE s.v. 4°, SDLR, DLRM, DEX, Breban): sens degajat prin condensarea lexico-semantică a sintagmei determinative tc. *tel yay* „arc (resort) de sârmă" (de exemplu, *kanape tel yayı* „arc de sârmă al canapelei");

6. „sârmă care susține și întărește forma unui corset" (DLR, DLRM, DEX): sens degajat din condensarea lexico-semantică a sintagmei determinative tc. *korse teli* „id.";

7. „instrument de sârmă folosit în bucătărie pentru bătut ouăle, crema, frișca etc." (DLR, s.v.5°, DLRM, DEX, Breban): sens degajat prin condensarea lexico-semantică a uneia dintre sintagmele determinative tc. *(yumurta) çalkama* (sau *cırpma) teli (yumurta* „ou", *çalkama* și *çırpma* „agitare, scuturare, batere, bătut"); cf. în turca literară, *yumurta çırpacağı* „fouet d'oeufs" (A. Rıza Yalt, *Grand dictionnaire français-turc. — Fransızca-Türkçe büyük sözlük*, Istanbul, [1971], s.v. *fouet*).

telpíz,-ă (adj., var. *tălpiz, -ă;* învechit și regional rar) „viclean, prefăcut, șiret" (ȘIO II/2, p. 119–120, cf. CADE, SDLR, DLR) și „răutăcios" (DLR) a fost explicat din tc. *telbiz* „tromperie, trompeur, fourbe" (ȘIO), „viclenie" (SDLR), *telbis*, fără traducere (CADE, DLR). Trebuie observat că forma *telbiz* e greșită (sau eventual populară, neînregistrată în dicționare), în loc de *telbis*, iar acesta nu înseamnă decât „înșelătorie, înșelăciune, viclenie" (v. Redhouse), și nicidecum „viclean, șiret, înșelător", cum afirmă Șaineanu, fiind un dublet popular al derivatului *telbislik* „trickery" (Redhouse 1921, p. 587), din care derivă rom. *telpizlic* „id." (explicat de ȘIO din tc. *telbizlyk* [greșit, în

loc de *telbislik — n.n.*] „tromperie, fourberie", iar de CADE, SDLR și DLR, din tc. *telbislik*, fără traducere).

Rom. *telpiz* reprezintă o formă deglutinată (prin condensare lexico-semantică) fie din tc. *telbisli* „who misrepresents and deceives" (v. Redhouse), fie din tc. *telbislik* (v. mai sus) sau, mai degrabă, din reflexul rom. *telpizlic* al acestuia. (Sensul „răutăcios" pare a se fi dezvoltat pe teren românesc.)

teltíe (s.f., var. *telteá*; popular) „pătură groasă de pâslă care se pune sub șa" (DLR), sinonim cu *șabracă*, a fost explicat din tc. *telti (tegelti)* „coussinet de feutre cousu au-dessous de la selle" (ȘIO II/1, p. 355, urmat de SDLR), tc. *tejelti, telti* „gesteppte Satteldecke" (TDRG), tc. *telti*, fără traducere (DLR). Observăm că forma *telti* nu există în turcă și că *tegelti* este forma osmanlie a termenului actual *teğelti* (pronunțat *teelti* și, popular, *tēlti, teyelti*) „id." (TS; cf. și Redhouse, DS, X, 3858 și 3859), din care trebuie explicat cuvântul românesc; varianta *teltea* a rezultat prin înlocuirea terminației lui *teltie*.

ticneá (s.f. ; regional) „vas de lemn, bute în care se argăsesc pieile" (DLR), explicat din tc. *tekne* „auge, cuve" (ȘIO II/1, p. 398), „albie" (DLR), a fost detașat din sintagma determinativă: *tabaklama teknesi* „id." (*tabaklama* „argăsire").

tilíe (s.f.), atestat într-un document din anul 1790 (*O tilie veche de katai verde blănit cu cacom*), a fost definit de ȘIO II/2, p. 123 prin „un fel de haină" (nedefinită mai îndeaproape) și explicat din tc. *telli* „orné ou brodé avec des fils d'or ou d'argent". De fapt, a fost detașat din sintagma determinativă *telli bez* „a kind of fine cloth having a silver thread" (Redhouse).

toptán (adv., secolul al XIX-lea) și (substantivat, în loc. adv. și adj., mai ales în legătură cu modul de cumpărare sau de vânzare, opunându-se lui *cu amănuntul*): *cu toptanul* sau (învechit, rar) *în toptan* „în cantitate mare, cu ridicata, angro; *p. ext.* foarte mult, din belșug" (DLR) a fost bine explicat din tc. „*toptan* «en gros, en bloc» (opposé à *parça parça* «en détail»)" (ȘIO II/1, p. 364; cf. CADE, Ciorănescu,

DLR, DLRM, DEX, Breban: fără traducere). Aducem aici doar câteva completări:

Locuțiunea *cu toptanul* s-a format sub influența locuțiunilor sinonime *cu grosul, cu duiumul* și al locuțiunii antonime *cu amănuntul*.

La cele două locuțiuni menționate, mai adăugăm încă una, adverbială, neînregistrată în dicționare: *din toptan*, având ambele sensuri citate și o nuanță ironică, — „în cantitate mare, cu toptanul; în număr foarte mare, din belșug", — în următorul pasaj dintr-o scriere a lui I. Heliade Rădulescu: [...] *și despre instrucție sau știință vom scoate pe un filosof și teolog absolut de mostră, ca să știm ce marfă ni se importă cu atâtea spese și din toptan, fără concurs. Din acești profesori numiți din toptan sau fără concurs, fu trimis, la unul din institutele publice, unul ca profesor de geografie și de geometrie* (I. Heliade Rădulescu, *Opere*, III. Ediție critică de Vladimir Drimba, București, 1975, p. 271). Locuțiunea s-a format sub influența locuțiunilor *din belșug* și *din gros*.

Expresiile *a vinde cu toptanul, a cumpăra cu toptanul, negoț cu toptanul, vânzare cu toptanul, preț cu toptanul* „preț de angro" au corespondente în limba turcă, respectiv: *toptan satmak, toptan (satın) almak, toptan alışveriş, toptan satış, toptan fiyat*.

tumurlúc (s.n.; învechit și regional) „butuc în care se prind picioarele deținuților; *p. ext.* temniță, închisoare" (DLR; cf. SDLR, care dă și varianta *tumurlug*: „butuc de prins picioarele deținuților" și expr. *a ședea la tumurluc* „a ședea la închisoare"); „închisoare" (ȘIO II/1, p. 368; cf. TDRG și CADE); ȘIO dă următoarea explicație: „[tc.] *tumuruk* «tronc d'arbre, ceps; prison, cachot»; bulg. *tumruk*, scr. *tomruk*, alb. *tombruk*, ngr. τουμπρούκι (toate însemnând «butuc» și «închisoare»)"; aceeași etimologie e dată și pentru *tumurug* „trunchi, butuc": tc. *tumuruk* „tronc d'arbre, tige, ceps, prison, cachot" (*ibid.*).

După TDRG: „wahrsch[eimlich] türk. *tom-, tumruk* «Fussklotz», im weit[eren] Sinne «Gefängnis»"; pentru *tumurug* „Block, Klotz" se dă varianta *tumburug*, cu etimologia *tumruk*, pentru variantă trimițându-se la alb. *tombruk* și la ngr. τουμπρούκι.

SDLR și DLR tratează cuvântul împreună cu *tumurug* „bucată de lemn lungă, groasă, cilindrică (întrebuințată în construcții)" (< tc. *tomruk*; v. și DEX), ca variantă a acestuia, atribuindu-le ca etimologie tc. *tumuruk, tomruk, tombruk* „buștean; butuc (de exemplu, de prins picioarele deținuților)", bg. *tumruk* (SDLR), respectiv tc. *tomruk* (fără traducere; DLR). Cf. și CADE, care îl explică pe *tumurluc* din tc. *tumruk* „butuci", comparându-l (pentru sens) cu *butuc*, iar pe *tumurug*, din tc. *tumruk* (fără traducere).

O poziție aparte, inacceptabilă, ocupă dicționarul lui Ciorănescu, unde *tumurug* e dat ca variantă a lui *tumurluc*, atribuindu-li-se amândurora sensurile „buștean" și „închisoare" și etimologia tc. *tum(u)ruk* „trunchi (de copac)", cu trimitere, pentru *tumurug* (după ȘIO), la ngr. τουμπρούκι, bg. *tumruk*, scr. *tomruk*.

În sfârșit, DLRM, DEX și Breban explică pe *tumurug* „bucată de lemn lungă..." (singurul pe care aceste dicționare îl înregistrează) din tc. *tomruk* (fără traducere).

La cele prezentate mai sus, câteva precizări sunt necesare:

Mai întâi, formele *tumuruk* (ȘIO, CADE, SDLR), *tumruk* (TDRG, cf. Ciorănescu) și *tombruk* SDLR) nu sunt atestate în limba turcă (cel puțin în sursele lexicografice care ne sunt accesibile). Tc. *tomruk* cunoaște o formă dialectală *tomuruk* (cu *-u-* epentetic) „trunchi mare de copac, de formă cilindrică; buștean" (DS, X, 3958); dintr-o asemenea formă se poate explica rom. *tumurug*, prin asimilarea vocalică regresivă *o – u > u – u*.

În al doilea rând, tc. *tomruk* are, pe lângă sensul „buștean", și pe acelea de „stocks (in which a culprit's feet are fastened; single heavy log fastened to the leg of a prisoner" și „prison" (Redhouse): ambele sensuri se regăsesc în rom. *tumurluc*, deci sensul „închisoare" nu s-a dezvoltat pe teren românesc, prin extensiune, din acela de „butuc(i)" (v. DA s.v. II 1°), cum se afirmă în DLR.

În fine, forma *tumurluc* (pentru care nu a fost semnalat un prototip turcesc pe deplin satisfăcător) s-a dezvoltat, după toate probabilitățile, pe terenul limbii române, prin substituirea terminației *-uk* cu sufixul abstract și colectiv *-luc* (< tc. *-luk*), probabil avându-se în vedere

„conținutul" colectiv al unei închisori sau al butucilor în care erau prinse picioarele deținuților.

tumurúg (s.m.), v. *tumurluc*.

tuslamá (s.f.; var. *tuzlama*) „mâncare din burtă de vițel și din picioare de vacă" (ȘIO, II/1, p. 371), „mâncare preparată din burtă și picioare de vițel" (CADE), „mâncare preparată din burtă și din picioare de vacă" (DLR, DLRM, DEX, Breban), „ciorbă de burtă sau de picioare de vacă" (SDLR) a fost explicat din tc. *tuzlama* „mets salé" (ȘIO și, după el, Ciorănescu, s.v. *tuzla*); același etimon e dat și în celelalte dicționare, însă fără indicarea sensului. Totuși, tc. *tuzlama* are, în afară de sensurile „saled; pickled în brine" (Redhouse), „légumes, etc. conservés dans le sel" (Kocabay), și pe acela de „un fel de mâncare din burtă (de vită)" (nedefinită mai îndeaproape; TS), din care se explică cuvântul românesc.

ugerét (s.n.; var. *ugerit*; secolele al XVIII-lea–al XIX-lea) „taxă ce se plătea pentru caii de poștă" (ȘIO II/2, p. 125; cf. TDRG și SDLR) a fost explicat din tc. *ücret* „salaire, loyer" (ȘIO; cf. și SDLR, fără traducere) și din tc. *icare*, pl. *-ret* „Miete" (TDRG). De fapt, cuvântul provine din condensarea lexico-semantică a sintagmei determinative tc. *menzil beygirleri ücreti* „id." (*menzil beygiri* „post horse", Redhouse).

ulamá (s.f.; Moldova, secolul al XIX-lea) „ciucure de mătase sau de lână (la rochii)" (ȘIO, II/2, p. 126), „ciucure de mătase sau de lână (la perdele, perne)" (CADE), „canaf" (SDLR), — explicat din tc. *ulama* „corde, attache" (ȘIO; cf. și CADE, SDLR, fără traducere), — a fost detașat din sintagma determinativă (*ipek, yün) ulama püskül* „ciucure (de mătase, de lână) adăugat (la ceva)" (*ulama* „adăugat" TS, „linked together" Redhouse; *ipek* „mătase", *yün* „lână", *püskül*, „ciucure").

(Publicat în „Studii și cercetări lingvistice", XLIII, 1992, nr. 6, p. 559–568 (I); XLIV, 1993, nr. 1, p. 59–72 (II); nr. 2, p. 113–127 (III) și nr. 4, p. 331–346 (IV).)

*

* *

afíf și ***ififlíu*** (adj. „lipsit de bani, fără o lescaie, lefter" sunt explicate de ȘIO II/1, p. 9 și, după el, de toate dicționarele moderne ale limbii române, din tc. *hafif*, respectiv *hafifli* „ușor (în greutate); sprinten". Dar sensul cuvintelor românești nu s-a dezvoltat pe terenul limbii române, cum s-ar putea deduce din această explicație, ci este atestat și pentru tc. *hafif* (derivatul *hafifli* nu este înregistrat în dicționarele turcești moderne): „penniless, pauper" (Redhouse). Etimologia propusă de TDRG (tc. *'afif* „cast, pur") nu poate fi reținută.

asmán (s.m., cu variantele *hasman* și *hazman*) „berbec sau țap castrat" este explicat de ȘIO II/1 p. 395 din tc. *azman* „enorm; puternic" (explicație acceptată de CADE). Pentru DA, cuvântul are „etimologia necunoscută, pare a sta însă în legătură cu turc. *hasi* «scopit»"; cuvântul este dat cu etimologie necunoscută și de TDRG, iar celelalte dicționare nu-l înregistrează. Etimonul propus de Șaineanu este just, cu observația că el are, pe lângă sensurile citate (și multe altele), și pe acela de „berbec, țap sau taur castrat" (DS I, p. 442).

birlíc (s.m.) „(la jocul de cărți) as" se explică, — mai degrabă decât din tc. *birlik* „unitate; uniune" (ȘIO II/1, p. 53 etimologie acceptată de DA și de toate celelalte dicționare), — din tc. *birli* „as", prin derivare, în momentul împrumutării lui, cu sufixul diminutival *-ic* (poate și sub influența lui *șeptic*). Se pare că sensul „nota 1" (în argoul școlarilor, v. DA, CADE, Scriban) s-a dezvoltat din acela de „as".

canále (s.f. pl.) „plantă ornamentală cu flori albe, roșii sau pestrițe, balsamină (*Impatiens balsamina*)" este înregistrat în CADE, DLRM și DEX fără etimologie; DA îl apropie, în mod nejustificat, de bg. *kanela* „scorțișoară" și înregistrează, ca sinonim al lui, compusul *cană-giugiúc* cu varianta *cână-giugiúc*, autorul articolului gândindu-se la posibilitatea ca cel de-al doilea element al compusului să redea cuvântul turcesc *çiçek* „floare". Într-adevăr, atât *cana-giugiuc, câna-giugiuc* cât și *canale* sunt împrumuturi din tc. *kınaçiçeği* „id.", ultimul dintre ele — prin elipsa elementului determinant (procedeu foarte productiv, pentru care v. Emil Suciu, *Împrumuturi din turcă prin condensare lexico-semantică*, în SCL XXXIV, 1983, nr. 4, p. 336–340).

Poate fi menționată și părerea lui Ciorănescu (p. 133), după care *canale* „pare a fi pluralul aceluiași cuvânt oriental [= turcesc — *n.n.*] *kına* «Lawsonia inermis» care stă și la baza rom. *căneală* (v. și ȘIO II/1, p. 84)".

Probabil că numele actual al plantei, *cale* (neînregistrat în dicționare, dar care este cunoscut, cel puțin în București), este o deformare a lui *canale*, care a ajuns să fie ambiguu (datorită formei de plural a lui *canal*).

(În ceea ce privește cuvântul *cânâgic* „plantă nedefinită", dat în DA s.v. *canale*, cf.tc. *kınacuk* „un fel de iarbă", în DS, VIII, 2804).

chersín (s.n., la Creangă și în alte surse) 1. „covată adâncă și scurtă, în care se plămădește pâinea" și 2. „căuș mare, rotund, făcut din modâlca cioturoasă a unui copac" (DA, fără etimologie) provine din tc. *kersen* „wooden trough" și „earthen milk or yogurt bowl" (Redhouse), „albie de lemn în care se frământă aluatul de pâine sau în care se spală rufele" (DS, VIII, p. 2756).

Nu pot fi reținute etimologiile propuse anterior, și anume pol. *krzynow* „strachină" (Cihac, II, p. 48), tc. *kyrsi* (greșit, în loc de *kürsü, kürsi — n.n.*) „scaun" (TDRG) și tc. *kersene* „farfurie sau vas pentru pâine, fructe etc." (V. Bogrea, DR, III, p. 729, — etimologie acceptată de Scriban, Ciorănescu și DLRM).

chior (adj.): sensul care provine direct din tc. *kör* este acela de „orb" (4° în DA, 2° în DLRM), pe când sensul cel mai răspândit al cuvântului românesc, și anume „care vede numai cu un ochi; căruia îi lipsește un ochi" (DA, DLRM și DEX 1°) ori s-a dezvoltat pe teren românesc, ori — mai degrabă — provine din sintagma determinativă tc. *tek gözü kör*, literal „orb de un ochi", prin elipsa elementului determinant. Celelalte sensuri proprii — „(ironic) care nu vede bine; miop" și „sașiu" — s-au dezvoltat cu siguranță în limba română.

În ceea ce privește sensurile analogice, cel puțin unul dintre ele provine cu certitudine din limba turcă: „(despre surse de lumină) care dau o lumină slabă, insuficientă; (despre lumină) slabă" (DLRM 4°, cf. DA 5°) — cf.tc. *kör kandil* „candelă sau opaiț care dă puțină lumină (*lit.* oarbă)" și *kör ışık* „lumină slabă (*lit.* oarbă)" (TS, 3°). Sensul „(despre ferestre) prin care lumina străbate cu greu, care este prea

mică sau (în parte) astupată" (DLRM 4°, DA 7°), precum și expresiile *para* (sau *lescaie) chioară* „ban fără valoare" (mai ales în expresia *a nu avea para chioară* „a nu avea nici un ban", v. DA) și *apă chioară* (care credem că nu are nici o legătură cu adj. *chiar* „limpede", cum se afirmă în DA), au la bază, după toate probabilitățile, modele turcești în care *kör* are sensuri depreciative, precum „de proastă calitate", „fără valoare", „nefolositor", „inutilizabil" etc., ca de exemplu *kör arı* „viespe" (*lit.* „albină oarbă"), *kör bıçak* „cuțit care nu mai taie" (*lit.* „cuțit orb"), *kör köfte* „chiftea făcută din grâu pisat și fiartă în apă" (*lit.* „chiftea oarbă"), *kör kuyu* „puț uscat, fără apă" (*lit.* „puț orb"), *kör ocak*, „familie fără copii" (*lit.* „cămin orb"), *kör yol* „drum pe care nu pot merge căruțele, impracticabil" (*lit.* „drum orb") și altele (v. Redhouse, și mai ales TS și DS, VIII, 2962–2969).

În orice caz, s.n. *chior* „(la jocul de cărți) as, birlic (fiindcă are un «ochi»)" (DA 6°) este un cuvânt complet diferit de adj. *chior*: el provine din tc. *kör* „(la jocul de cărți) cupă" (< fr. *coeur*, v. Redhouse: „hearts"), omonim al cuvântului turcesc *kör* „orb"; sensul cuvântului românesc ori a fost notat greșit (în loc de „cupă"), ori s-a diferențiat de acela al etimonului pe terenul limbii române.

dimerlíe (s.f., cu variantele *dimirlie* și *demerlie*) „veche măsură de capacitate pentru cereale, egală cu 21,5 litri; baniță" (DLRM, cf. SDLR) a fost explicat de ȘIO II/1, p. 157 din adjectivul tc. *demirli* „de fier; ferecat", „garnisit cu fier"; aceeași explicație a fost dată mai târziu și de Bogrea (DR, I, p. 276), care definește pe *dimerlie* prin „baniță de fier (originar cetluită în fier)". Etimologia dată de Șaineanu a fost acceptată de CADE, Scriban, Ciorănescu (acesta transcrie greșit cuvântul turcesc ca *dimirli*) și, cu rezervă («probabil», «cf.»), de TDRG, DLRM și DEX.

Adjectivul tc. *demirli* este însă folosit și substantivat, cu același sens ca și al cuvântului românesc (fiind, foarte probabil, detașat din sintagma determinativă *demirli șınık* „baniță de fier (sau ferecată)"): „măsură de capacitate de 15 kg pentru grâu" (DS, IV, p. 1418); v. și găgă. *demirli* „veche măsură de greutate pentru cereale, egală cu 21,5 kg" (*Gagauzsko-russko-moldavskij slovar'*, Moskva, 1973, p. 138).

ojă „lac de unghii" (DLR, fără etimologie) poate fi explicat din tc. *oje* „id." (v. Redhouse, TS).

sacât (adj. invar.) „de calitate inferioară" (atestat într-un document din 1792: *migdale sacât cu coajă*) este considerat de ȘIO II/1, p. 304 ca o variantă a lui *sacat* „(despre vite) vătămat" și tratat împreună cu acesta (ca un cuvânt cu două sensuri); Șaineanu explică cele două forme din tc. *sakat*, pe care îl traduce prin „mutilat, estropiat; de calitate inferioară". Totuși, cuvântul turcesc nu are decât primul dintre cele două sensuri pe care i le atribuie Șaineanu, pe cel de-al doilea (și, deci, și sensul cuvântului rom. *sacât*) având-l tc. *sakıt* (v. Redhouse și TS).

șaiu și ***șai***: (s.n.): cuvântul este atestat în texte din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, fiind transcris *șaiŭ* de ȘIO II/2, p. 113 și TDRG, dar *șai* de DLR (care îl atestă și într-un text folcloric din culegerea lui Păsculescu), CADE, Scriban, DLRM și DEX.

Șaineanu îl consideră ca fiind o variantă românizată a lui *șalí* „stofă vărgată ce se fabrica mai ales la Angora [= Ankara — *n.n.*]" (< tc. *șali* „un fel de serj care se fabrică mai ales la Angora"); cf. și SDLR: *șaliu* (< tc. *șali*) „camelot care se fabrica mai ales la Angora" (var. rom. *șaĭ*); DLRM: *șai* „un fel de postav" (< tc. *șali*).

DLR definește cuvântul *șai* prin „postav de culoare albă produs în manufacturi sau în fabrici" și îl explică din săs. *Schay*, — etimologie sugerată de un document din anul 1555 emis de negustori sași și publicat în colecția lui Hurmuzaki, unde cuvântul apare scris astfel, referindu-se la el și Iorga (într-un citat reprodus în DLR); credem însă că aici avem a face nu cu un cuvânt săsesc, ci cu o transcriere germană a lui *șai(u)* sau, mai probabil, a etimonului turcesc al acestuia.

TDRG apropie cuvântul de it. *saia* și pol. *saja, szaja* „serj", iar CADE — de *șaiac* (< *șayak*).

În sfârșit, DEX îl definește pe *șai* prin „un fel de postav alb, fin, din care se făceau veșminte boierești și din care se mai fac pantaloni în unele regiuni ale țării" (a doua parte a definiției a fost inspirată, fără îndoială, de citatul din Păsculescu dat în DLR, cuvântul fiind în realitate ieșit din uz); etimologia propusă de acest dicționar, și anume tc. *șayi*, nu poate fi acceptată (cuvântul turcesc înseamnă „propagat, răspândit, divulgat").

După părerea noastră, cuvântul românesc s-a pronunțat la început *șaíu* (v. transcrierea *șaiŭ* menționată mai sus) și *șaí*, apoi *șai* (monosilabic) — ultima pronunțare fiind sigură numai în fragmentul în versuri din culegerea lui Păsculescu. El provine din tc. *şahî* „un fel de țesătură fină de in" (Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Istanbul, [1973], p. 671; cf. Redhouse: *şahi* „cotton longcloth").

topotan este numele unui soi de pepene galben, de formă lunguiață și foarte aromat; cuvântul, care nu este înregistrat în nici unul dintre dicționarele românești (l-am auzit în Dobrogea) reproduce, cu asimilare progresivă, tc. *topatan* „id." (v. Redhouse și TS).

(Note publicate, sub titlul *Cuvinte românești de origine turcă*, în „Studii și cercetări lingvistice", XXXVI, 1985, nr. 5, p. 408–410.)

CUVINTE ROMÂNEȘTI DETAȘATE DIN SINTAGME DETERMINATIVE TURCEȘTI

O categorie — poate cea mai interesantă — de împrumuturi lexicale din limba turcă o constituie numărul relativ mare de cuvinte ale căror sensuri diferă sensibil, uneori până la o nonconcordanță totală, de sensurile lexemelor turcești corespunzătoare. Această discordanță semantică se datorește fenomenului denumit de Emil Suciu[1] „condensare lexico-semantică", care constă din „omiterea unuia dintre elementele unei sintagme sau ale unui cuvânt compus, concomitent cu preluarea sensului întregii unități sintagmatice de către elementul rămas". După cum bine precizează autorul, acest fenomen „se poate petrece fie în cadrul unei limbi [în speță al limbii turce – *n.n.*], ... fie în procesul împrumutului lingvistic, datorită instabilității unității semantico-formale a cuvintelor preluate"[2]; în cazul împrumuturilor, această instabilitate este cauzată — adăugăm noi — de imperfecta înțelegere și, deci, analiză a sintagmelor turcești care stau la baza împrumuturilor respective.

La bogata listă de exemple date în articolul citat al lui E. Suciu adăugăm, în cele ce urmează, alte câteva[3]. Este vorba de cuvinte detașate din diverse tipuri de sintagme determinative turcești corespunzând următoarelor elemente componente ale acestor sintagme:

---

[1] Emil Suciu, *Împrumuturi din turcă prin condensare lexico-semantică*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 336–340.

[2] Id., *ibid.*, p. 336.

[3] În cazul unor cuvinte polisemantice, discutăm numai sensurile care, în turcă, sunt redate prin sintagme determinative.

a) un determinant adjectival (v. *batal, ghiuzluc, magmuză*), căruia i s-a atribuit valoarea de substantiv, sau un nume de materie (v. *cacom, samur*);

b) elementul determinant (substantiv la cazul absolut) al unei construcții în raport cu anexiune[4], al cărui determinat este un substantiv prevăzut cu sufixul posesiv pers. 3 sg. (v. *berbelâc, bostan, caia, catâr, civit, hurmuz, mangal* etc.);

c) elementul determinat (substantiv prevăzut cu sufixul posesiv pers. 3 sg.) al unei construcții în raport de anexiune, preluat în limba română cu eliminarea sufixului posesiv (v. *bairam, cherhana, ghiveci, tacâm, teșcherea, vechil*);

d) unul (de obicei cel de-al doilea) dintre elementele unei construcții de izafet persan (elemente legate între ele prin vocala izafetică[5] *i* sau *ı* (v. *Devlet, hârca, matbah ~ mutfac, namea, perdea, taht*);

e) un determinant propozițional (format dintr-un substantiv la forma posesivă de pers. 3 sg. și un nume predicativ exprimat printr-un adjectiv, cu elipsa copulei) (v. *ustuacic*);

f) elementul nominal al unui complement circumstanțial care determină un nume (v. *biaz*).

bairam, numele celor două mari sărbători religioase la musulmani (v. ȘIO II/2, p. 9–10 și DA) s-a detașat fie din numele turcești ale acestora, respectiv *[Ramazan] bayramı* și *[Kurban] bayramı* (v. TS, Redhouse, Kocabay)[6], fie din reflexele lor românești (ieșite din uz) *ramazan-bairam* și *curban-bairam* (v. ȘIO și DA, s.v.).

---

[4] Termenul *raport de anexiune* denumește trei tipuri de sintagme determinative ale căror elemente componente (determinant și determinat) sunt constituite din substantive.

[5] Termenul *izafet* denumește procedeul persan de formare a unei sintagme determinative substantivale al cărui determinant precedă determinatul, de care se leagă prin vocala *-i* (numită *vocală izafetică*); în sintagmele de acest fel, împrumutate din limba persană de turca osmanlie, vocala izafetică persană este adeseori supusă legii armoniei vocalice.

[6] Termenii omiși din sintagmele aduse în discuție îi dăm între paranteze drepte.

În sensul de „petrecere, chef (mare)" (DLRM, Breban) *bairam* provine din tc. *bayram (yemeği)* „banquet" (Kocabay) (*bayram* „sărbătoare", *yemek* „acțiunea de a mânca; mâncare").

batal „berbec (mai rar țap) făcut incapabil de reproducere prin mutilarea testiculelor sau (mai rar) ajuns în această stare în urma bătrâneții" (DA); după DA, „e posibil să avem a face [...] cu un împrumut din turc. *battal* 'leneș, ieșit din uz, netrebnic, deșertat, netrebuitor' [...]. Înțelesul românesc s-ar explica prin apropiere de 'berbece b ă t u t'". Cuvântul este detașat din *battal [koç* sau *teke]* „idem", (*koç* „berbec", *teke* „țap").

berbelâc „peșchir de bărbierit" (ȘIO II/2, p.18; DA îl definește greșit prin „obiecte de-ale [meseriei] bărbierilor", în textul citat din Alecsandri fiind vorba de sensul dat de Șaineanu pe baza aceluiași citat) < *berberlik [peșkiri]* „id." (*berberlik* „meseria de bărbier", *peșkir* „prosop; șervet").

biaz „ordin din propria inițiativă a sultanului" (ȘIO II/2, p. 18), „hârtie albă prevăzută cu iscălitura sau pecetea cuiva care aprobă mai dinainte ceea ce va scrie altul, în numele său, pe hârtia accea" (DA; din citatele reproduse rezultă că iscălitura sau pecetea aparțineau sultanului). Șaineanu explică cuvântul din tc. *beyaz* „carte blanche, ordre impérial" (cf. și DA), sens pe care cuvântul turcesc nu-l cunoaște. După opinia lui E. Suciu (*art. cit.*, p. 337), *biaz* înseamnă „hârtie semnată în alb" și se explică din tc. *beyaz [kâğıt]* (*beyaz* „alb", *kâğıt* „hârtie"), — sintagma citată de autor neputând, însă, să însemne decât „hârtie albă". Avem aici a face mai degrabă cu detașarea adjectivului (substantivat) *beyaz* (dialectal *biyaz*, v. DS) din sintagma *beyaz [üzerinde irade]* „Sovereign Command" (Redhouse) (*beyaz üzerinde* „pe alb", *irade* „rescrit impérial", Kocabay).

bostan „dovleac" nu se poate explica direct din tc. *bostan* „legumărie" (DA), „jardin où l'on cultive principalement le melon, la pastèque et les légumes" (ȘIO II/1, p. 58–59), — termen care stă la baza lui *bostană* (cu varianta, rară, *bostan* s.n. „grădină de bostani și de

legume") (ȘIO (cu varianta, rară, *bostan* s.n., „grădină de bostani și de legume") (ȘIO II/1, p. 59) „legumărie" și „loc pe care se cultivă pepeni, harbuzărie" (DA) (altă explicație, improbabilă, dă E. Suciu, LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 223), — ci prin detașarea acestui termen din sintagma *bostan [kabağı] (kabak* „dovleac", deci „dovleac de grădină", spre deosebire de dovlecii cultivați, de exemplu, într-o porumbiște). Condensări lexico-semantice ale unor sintagme având ca determinant același *bostan* au avut loc chiar și în turca populară, termenul ajungând să fie folosit cu sensurile „pepene galben" (< *bostan [kavunu]; kavun* „pepene galben"), „pepene verde" (< *bostan [karpuzu]; karpuz* „pepene verde") și, „castravete" (< *bostan [salatalığı]; salatalık* „castravete") (v. Redhouse, TS, DS, Kocabay).

cacom „hermină" (< tc. *kakum*); „blană de hermină" (ȘIO II/1, p. 70; DA) < *kakum [kürk]* „ermine fur" (Redhouse; *kürk* „blană").

caiá „cui de fier ce se întrebuințează la potcovirea cailor și a boilor (cu o măciulie lunguiață prismatică care rămâne afară, înfigându-se în pământ, în gheață, în pavaj, când calcă vita și făcând-o astfel să nu alunece" (DA) < *kayar [çivisi]* „id." (*kayar* „fer à cheval à crochets pour marcher sur la glace" Kocabay; *çivi* „cui").

catâr (mai ales la pl.) „încălțăminte proastă, gheată rea, scâlciată; papuc fără toc" (DA s.v. I 2°) < *katır [yemeni]* „a coarse kind of shoe with heels tipped with iron (commonly worn by children)" (Redhouse) (*katır* „catâr"; *yemeni* „a kind of light shoe (worn by peasants"), Redhouse, cf. TS). În turca dialectală se folosește, cu același sens, și simplu *katır* (v. Redhouse, s.v. 3° și DS s.v. I). Pentru semantismul cuvântului românesc (și, implicit, al celui turcesc), Șaineanu face interesanta comparație între acesta și lat. *mulleus* „brodequin" și fr. *mule* „chaussure sans quartier" (ȘIO II/1, p. 94).

Explicația dată de E. Suciu (*art. cit.*, p. 337): *katır [kutur ayakkabı]*, din *katır kutur* „(despre încălțăminte) care scârțâie" și *ayakkabı* „încălțăminte" este improbabilă.

cherhana „construcție special amenajată pentru prepararea, conservarea și transportarea peștelui" (DA) < *[balıkçılık] kârhanesi* „id." (*balıkçılık* „fishery; fishing", *kârhane* „factory; workshop", Redhouse).

civit „culoarea indigo" (DA) < *çivit [rengi* (sau *mavisi* TS) „id." (*çivit* „indigo"; *renk* „culoare"; *mavi* „albastru"); — „haină de aceeași culoare" (DA) < *çivit [renginde elbise]* „id." (*renginde* „de culoare...", *elbise* „haină").

dalac „antrax (la animale și la om)" (cf. ȘIO II/1, p. 152 și DA), explicat de E. Suciu (*art. cit.*, p. 338) din tc. *dalak [yangısı]* (din *dalak* „splină", *yangı* „inflamație"), poate fi raportat mai degrabă la numele turcesc curent al bolii, *dalak iltihabı* „splenitis" (Redhouse). Trebuie remarcat de asemenea că în turca dialectală se folosește, pentru „antrax", și simplu *dalak* („șarbon hastalığı", DS s.v. IV 4°).

Devlet „Imperiul Otoman", explicat de Șaineanu ca fiind prescurtat din *Bab-i Devlet* „Poarta fericirii" (ȘIO II/2, p. 46–47), provine în realitate din tc. *Devlet [-i Aliye (-i Osmaniye)]*, care se traduce literal prin „Înalta (sau Sublima) Poartă (Otomană)" (v. Redhouse).

ghiuzluc (var. *ghiusluc, ghisluc)* „grâu de toamnă" (DA) < tc. *güzlük [buğday]* „idem" (DS) (*güzlük* „de toamnă, făcut [semănat] toamna", *buğday* „grâu").

ghiveci „vas de pământ ars în care se plantează flori; glastră" (Breban; cf. ȘIO II/1, p. 184 și DA) < *[çiçek] güveci* (din *çiçek* „floare", *güveç* „casserole de terre" Kocabay, „earthenware cooking pot" Redhouse, sens pe care îl are și rom. *ghiveci* „vas de pământ pentru gătirea bucatelor", v. DA s.v. 2°).

hârcá, „mantia sacră a lui Mahomet" (ȘIO II/2, p. 151) nu se poate explica simplu din tc. *hırka* (acesta înseamnă „manta; tunică", nu „manteaua du Prophète" cum afirmă Șaineanu), ci din *Hırka [-ı Saadet]* sau din *Hırka [-ı Şerif]* „mantle of the Prophet, kept as a relic" (Redhouse) (*saadet* „fericire", *şerif* „onorat; sfânt").

hurmuz (var. *hormus, urmuz, ormus* etc.) „mărgea de sticlă imitând mărgăritarul" (Breban; cf. ȘIO II/1, p. 216–217) nu poate fi explicat direct din *Hurmuz, Hormuz* („numele unui oraș situat lângă Golful Persic, de unde a fost adus hurmuzul în comerț" ȘIO), ci prin detașare din sintagma *Hormuz [boncuğu] (boncuk* „mărgea").

iadeș „osul bifurcat de la pieptul găinii (sau al altor păsări)", cu ajutorul căruia se execută un fel de pariu (numit tot *iadeș*, descris de ȘIO II/1, p. 218 și DA, și al cărui nume vine din tc. *yâdes ~ lâdes*), se explică din tc. *yâdes [kemiği]* (pentru care v. TS s.v. *lades*, Redhouse și Kocabay s.v. *lâdes; kemik* „os").

lahur „un fel de șal din Lahore (India)" provine — mai degrabă decât din *(șali) Lahuri* (ȘIO II/1 și DA) — din *Lâhur [șalı]* „Lahore shawl" (Redhouse).

lambá este înregistrat în DA cu sensurile: 1. „un fel de rindea pentru l ă m b u i t, adică pentru făcut scobituri pe muchea tocurilor de ușă sau fereastră; lambar, lămbuitor" și 2. „scobitura făcută cu această unealtă". Etimologia dată în DA, anume tc. *lamba*, trebuie corectată în *lâmba* și este valabilă numai pentru cel de-al doilea sens al cuvântului românesc (cf. Kocabay: „lignes ou filets servant de bordure autour d'une corniche; denture; endenture"), pe când primul lui sens a rezultat prin condensare lexico-semantică din sintagma *lâmba [küsteresi]* „id." (v. Kocabay: *küstere* „long rabot pour faire des filets").

magmuză „femeie desfrânată" (ȘIO II/1, p. 241), „apelativ injurios pentru femei" (DLR): etimonul turcesc propus de Șaineanu (*mahmuz* „pinten") este privit cu rezervă („cf....") de DLR și respins, pe drept cuvânt, de Al. Graur (LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 413), — care îl raportează la *mahma(n)zelă* și *mahmuzelă*, — precum și de către M. Mitu (LR, XXIII, 1974, nr. 2, p. 123), care respinge la rândul său explicația propusă de Graur, preferând-o pe cea dată de N. Dobrișan („Analele Universității București", Seria Științe Sociale. Filologie, XVII, 1968, p. 530): tc. *magmuz* „blamat, bârfit" (< ar.). Etimologia dată de Dobrișan trebuie doar ușor corectată (*mağmuz* „accused, suspected", v. Redhouse)

și completată: cuvântul românesc a fost detașat din sintagma *mağmuz [kadın]* „femeie acuzată, suspectată (de imoralitate)".

mangal „cărbune de lemn" (cf. DLR s.v. 2°) se explică din tc. *mangal [kömürü]* „id." (v. Redhouse, Kocabay) (*mangal* — împrumutat și în rom. *mangal* „vas de metal în care se aprind cărbuni și care servește iarna pentru încălzit", DA s.v. 1°; *kömür* „cărbune").

matbah (var. *matpah, mutfac* etc.) „bucătărie a sultanului sau a unui pașă" și „casă de găzduire și ospătărie pentru cei ce veneau să se închine la o geamie turcească" (DLR) nu se poate explica simplu din tc. *matbah ~ mutbah ~ mutpah* (ȘIO II/2, p. 88) ~ *mutfak* (DLR) „bucătărie", ci — în ceea ce privește primul sens al cuvântului — prin detașare din sintagma *matbah [-ı âmire]* „kitchen of the Sultan's Palace" (Redhouse; *âmire* „superioară"); pentru cel de-al doilea sens, cf. *matbah [-ı şerif]* „kitchen in a Mevlevi convent" (*ibid.*; *şerif* „sfânt").

mumbaiá (var. *mubaia*) „cumpărare forțată (cu preț redus) de grâne, oi, vite etc., care se făcea în Țara Românească și Moldova pentru Imperiul Otoman; cantitate de vite, de grâne etc. adunate în acest fel" (DLR) a fost explicat din tc. *mubayaa* (*ibid.*; cf. ȘIO II/2, p. 85: *mübaya*), care înseamnă „cumpărare; tranzacție comercială" (v. Kocabay, Redhouse). De fapt, cuvântul a fost detașat din sintagma *mubayaa [zahiresi]* „provisions purchased by the government at a special price" (Redhouse; *zahire* „provizii").

nameá (var. *naimea* etc.) „scrisoare oficială (a sultanului, a unui pașă etc. sau către ei") (DLR; din citatele reproduse rezultă că destinatorul sau destinatarul era numai sultanul) este explicat din tc. *name* „scrisoare"; de fapt trebuie avută în vedere sintagma *name [-i hümayun]* „autograph letter from the Sultan" (Redhouse; *hümayun* „imperial").

panzehru „piatră formată în organele unor animale, considerată de medicii orientali ca un antidot" este explicat de DLR, în mod insuficient, din tc. *panzehir* (tipărit greșit *panzéhir*). În realitate, cuvântul românesc a fost detașat dintr-o sintagmă determinativă turcească, după cum a arătat E. Suciu (*art. cit.* p. 338): *panzehir [taşı]* „idem"

(*panzehir* „antidot", *taş* „piatră"). Explicația dată de Suciu necesită doar o ușoară corectare în ceea ce privește forma primului element al sintagmei: *panzehru* nu se poate explica din *panzehir* prin „deplasarea accentului" (de ce s-ar fi deplasat acesta?) care „a dus la căderea vocalei din silaba finală" (deplasarea accentului n-ar fi dus în mod necesar la căderea lui *i*), „iar dificultatea pronunțării grupului consonantic final a fost eliminată prin încadrarea cuvântului în tipul de neutre terminate în *-u* vocalic" (E. Suciu, LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 223). În realitate, avem a face aici cu varianta veche *panzehr* a formei mai recente *panzehir* (v. Redhouse 1921, p. 436) și care s-a încadrat în mod normal în tipul de neutre menționat de Suciu.

perdea „draperia de la ușa de intrare în camera sultanului sau a vizirului (unde de obicei stătea o strajă)" (DLR s.v. I. 1° *spec.*) < *perde [-i der]* „curtain hung before a door" (Redhouse; *perde* „perdea", *der* „ușă").

saca „butoi așezat pe un cadru cu două sau patru roți, cu care se transporta în trecut apa de la fântână sau de la râu" (Breban; cf. DLR s.v. II 1°): etimologia dată de Breban (*saka [fiçısı]* —tipărit greșit *ficısı*; *fiçı* „butoi") ni se pare preferabilă aceleia date de E. Suciu (*art.cit.* mai sus [nota 1], p. 339): *saka [arabası]* (*saka* „sacagiu", *araba* „căruță").

(În ceea ce privește sensul „vas în care se păstrează apa de băut" — DLR s.v. II 2° —, cf. tc. dialectal *saka* „ulcior mare, cu două toarte, pentru apă", în DS s.v. 5°.)

samur „blană de zibelină; obiect de îmbrăcăminte confecționat din blană de zibelină" (DLR, cf. ȘIO II/1, p. 312) < *samur [kürk]* „sable-skin coat" (Redhouse; *samur* „zibelină", *kürk* „blană").

sangeac (var. *sangeag*) „guvernator al unui sangeac (4°)" (DLR s.v. 5°) — *sangeac* „subdiviziune teritorial-administrativă a unui pașalâc sau a unui vilaiet, în Imperiul Otoman" (DLR s.v. 4°; etimonul turcesc conține o greșeală de tipar: *sancakı* în loc de *sancak*) — s-a detașat din sintagma tc. *sancak [beyi]* „governor of a sancak" (Redhouse)

(care se regăsește, într-o atestare unică, și în compusul rom. *sangeac-bei*; v. ȘIO II/2, p.102 și DLR).

surec „vită", înregistrat cu două atestări în DLR, provine din tc. *sürek [hayvanı]* „idem" (*sürek* „cireadă", *hayvan* „animal").

taht (var. *tact, taft*): etimonul tc. *taht* (dat de ȘIO II/1, p. 344 și DLR) este valabil numai pentru sensul „tron împărătesc; scaun domnesc" al cuvântului; pentru sensul „cetate de scaun; capitală" (*ibid.*) trebuie să admitem detașarea cuvântului din termenul compus turcesc (rezultat dintr-o construcție de izafet persan) *[payı]taht ~ payi[taht] ~ [pay]taht* „id." (v. Redhouse, TS, Kocabay).

teșcherea (var. *teścherea*): etimonul turcesc *tezkere* (dat de ȘIO II/2, p. 122 și DLR) este valabil numai pentru sensurile „adeverință, certificat, chitanță; act" (DLR s.v. 2°); sensurile „autorizație de transport; permis de călătorie; pașaport" (DLR s.v. 3°) se explică prin detașarea cuvântului din sintagma tc. *[seyyahat] tezkeresi* „permis de route; passeport" (Kocabay).

tocat 1. „un fel de cit [= „stambă lustruită și înflorată..." DA] de calitate superioară" și 2. „alamă albă de cea mai bună calitate" este explicat de DLR din numele orașului anatolian *Tokat* (v. și ȘIO II/2, p. 123). De fapt avem a face aici cu condensarea lexico-semantică a sintagmelor *Tokat [çiti]* (*çit* „stambă") și, respectiv, *Tokat [pirinci]* (*pirinç* „alamă").

ustuacic „un fel de luntre" (atestat într-un document din anul 1693) este explicat de ȘIO II/2, p. 127 din tc. *üst-i ačyk* „bâtiment non couvert (*lit.* dont le pont est ouvert)", explicație care trebuie corectată și completată astfel: *üstü açık [gemi]* (din *üstü açık* „open at the top" Redhouse și *gemi* „corabie, navă").

Acic „luntre în formă de șaică" (ȘIO II/2, p. 1) nu poate fi explicat din tc. *açık* „radă" (*ibid.*), sens pe care termenul turcesc nu-l cunoaște (el înseamnă numai „deschis" și „descoperit"), ci prin elipsă din *ustuacic*.

vechil „avocat" (ȘIO II/I, p. 376 și DLR) < *[dava] vekili* „lawyer, person admitted to practice law and, in smaller towns, to conduct litigation in court" (Redhouse, cf. TS) (*dava* „proces", *vekil* „împuternicit, mandatar").

(Publicat în „Studii și cercetări lingvistice", XLI, 1990, nr. 4, p. 305–310.)

ÎMPRUMUTURI TURCEȘTI ÎN DIALECTELE ROMÂNEȘTI SUD-DUNĂRENE

Notele care urmează își propun să stabilească originea turcă a unei serii de cuvinte din dialectele aromân și meglenoromân, precum și să rectifice sau să completeze unele explicații etimologice propuse mai înainte.

Ori de câte ori a fost posibil sau necesar, am indicat corespondentele balcanice ale cuvintelor discutate. Deși n-am urmărit în mod special să stabilim eventuale filiere de pătrundere a influenței turcești în lexicul dialectelor românești sud-dunărene (lucrul acesta este deocamdată, în cele mai multe cazuri, aproape imposibil), credem, totuși, că indicarea corespondentelor din celelalte limbi balcanice ar putea da unele sugestii în această privință[1].

arom. ***abdál***

Acest cuvânt, care înseamnă „prost", e dat de Vasile Christu („Graiul românesc", VI, nr. 1, p. 53) printre „epitetele și poreclele" obișnuite în comuna Giumaia de Sus (Bulgaria). El a fost folosit, foarte rar însă (a fost semnalat într-un pasaj unic), și în româna literară din epoca fanariotă, cu sensul foarte apropiat de „idiot, nebun" (cf. ȘIO, II/2, p. 135).

Provine din tc. *abdal* „prost, nătărău, imbecil" (Barbier de Meynard, I, p. 3), probabil prin intermediul bg. *abdal* (cf. Stefan Mladenov,

[1] În redarea cuvintelor discutate folosim sistemul de transcriere al *Atlasului lingvistic român*.

Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik, Sofija, 1941, p.I), pe când în celelalte limbi balcanice, precum și în dr., este mult mai răspândită forma de plural (arab) *budala*: dr. *budala* (cf. DA), megl. *budalọ́* (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 47), bg. *budala, scr. budàla* (cf. Lokotsch, p. 28), alb. *budall* (Cordignano, p. 14), ngr. μπουνταλᾶς (E.Legrand, *Nouveau dictionnaire français-grec moderne*, Paris, f.a., s.v. *imbécile*), — în fiecare dintre aceste limbi având numeroase variante și derivate.

megl. ***(ved) aír(i)***, arom. ***(ved) hăíre (hăíri)***

Cuvântul turcesc *hayır*, însemnând „bine; bunătate; fericire; folos, profit; utilitate", a fost împrumutat, cu unul sau altul dintre sensuri, de toate limbile balcanice (v. Miklosich, *Die türk. Elem.*, I, p. 43 și II, p. 123, și Pascu, DEMR, II, p. 141). El a pătruns și în dialectele românești sud-dunărene: megl. *air* (cu varianta, din Țârnareca, *airi*) „bine, noroc, pricopseală" (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 174), arom. *hăire, hăiri, hâire*, cu același sens (cf. Pascu, *loc. cit.*). În limba română îl întâlnim numai în interjecția *(h)airusum* „să-ți fie de bine!", care este un reflex al locuțiunii turcești *hayır olsun* „id.", pătrunsă și în dialectele aromân și meglenoromân (SCL, I, p. 295).

În cele ce urmează vrem să ne ocupăm de expresia megl. *ved air(i)* (literal: „văd noroc" sau „văd folos"), pe care Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 9), fără s-o remarce ca expresie, o traduce prin „mă pricopsesc". De fapt acesta este numai unul dintre sensurile expresiei, care reiese, de altfel, din citatul la care se raportează autorul: *țarlu aụ luă tǫ̣ată taịfa a featil'ei la cunakịa lui ș-o ținură multu bun; cu ịastă sibepi și moșl'ă vizură airi* „împăratul luă toată familia fetei la palatul lui și o ținu foarte bine; în felul acesta și bătrânii se pricopsiră". Același sens, dar cu nuanță ironică, îl are și expresia *vezắ-l' airu* „procopsește-te!", care se adresează cuiva care încearcă să-și însușească pe nedrept lucruri străine (Capidan, *Meglenorom.*, II, p. 164). Într-un alt text însă, expresia *ved aír* apare cu sensul apropiat, de altfel, de „am noroc": *cọt praụ pri tọmpină, și tu air să vezĭ* „cât praf pe tobă, atâta noroc să ai și tu" (Per. Papahagi, *Meglenorom.*, I, p. 59).

În aromână, *ved hăire* înseamnă „am noroc de ceva; mă bucur, profit de ceva, trag folos din ceva; câștig, mă îmbogățesc, mă pricopsesc"; iată câteva exemple: *mulțî-l' viḍură hăire̯a* „mulți au avut folos de el" (Per. Papahagi, *Basme arom.*, p. 612; autorul traduce: *„mulți îi văzură folosul"!*); *avemu viḍută multă hăire di la o̯amińl'i aiști*, „am tras mult folos de la acești oameni" (Mihăileanu, p. 227); *este un edipsăz, nu va s-ve̯adă hăire di năsu* „e un ticălos, nu va avea nici un folos de el" (*ibid.*, s.v. *edipsăz*); *pantağaḍl'i nu vedu hăire* „cartoforii nu se procopsesc" (*ibid.*, s.v. *pantagiu*); *cîti ste̯ali, ahîtă hăiri s-veḍ* „câte stele, atâta noroc să ai" („Graiul românesc", VI, p. 49); *hăiri s-veḍ di tuti părțili* „să ai noroc în toate!" (*ibid.*, p. 50); *hăiri s-nu veḍ!* „să n-ai noroc!" (*ibid.*, p. 51).

Expresia de care ne ocupăm are corespondente și în alte limbi balcanice; am găsit-o atestată în bulgară: *viždam chair* (într-un exemplu ca *ne săm videl chair ot nego* „n-am avut noroc de el" (N. Gerov — N. Pančev, *Rečnik na bălgarski ezik*, Plovdiv, 1908 p. 482) și în neogreacă: βλέπω χαῖρι, explicat prin εὑρίσκω κέρδος „am noroc" (K. Nikolaidis, Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτζοβλαχικῆς γλώσσης, Atena, 1909, p. 584 s.v. *hîirusescu*).

În toate aceste limbi, expresia de tipul *ved air* este calchiată după expresia turcească *hayır görmek* (literal: „a vedea folos, noroc") „a trage folos din ceva, a se bucura de un lucru" (Barbier de Meynard, I, p. 721), *hayrını görmek* „a trage folos din ceva" (Youssouf, p. 403 și Redhouse, 1890, p. 876). Mai mult chiar, expresia meglenoromână *veză-l' airu!* (v. mai sus) redă întocmai expresia turcească *hayrını gör!* „să-l folosești sănătos!", compliment pe care vânzătorul îl face unui cumpărător spre a-și exprima mulțumirea pentru prețul pe care l-a căpătat (Youssouf, p. 403, cf. și Kélékian, p. 557). Deosebirea constă în nuanța ironică pe care expresia a primit-o în meglenoromână.

megl. ***ai̯vănát***

Cuvântul *ai̯vănát*, având sensul colectiv de „vite" (cf. și *ai̯vănát minut* „oi, capre, nămaie", răspuns la întrebarea 5334 a ALR), este

considerat de Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 9) ca fiind un derivat al lui *aḭvan* „vită" (< tc. *hayvan* „id.").

Părerea lui Capidan nu se poate însă susține, deoarece în meglenoromână nu există un sufix colectiv *-at*. Cuvântul în discuție a fost împrumutat din tc. *hayvanat*, pluralul (arab) al lui *hayvan*, care de asemenea are sensul colectiv de „animale, vite" (Youssouf, p. 404; Redhouse 1890, p. 817).

arom. ***alavár***

Adverbul *alavar*, însemnând „într-adevăr", este explicat de Pascu, DEMR, I, p. 199 dintr-un it. **alla vera* (pentru *veramente*).

Chiar dacă ar exista forma italiană reconstituită de Pascu, evoluția fonetică la forma cuvântului aromânesc nu s-ar putea explica. În realitate, la baza cuvântului aromânesc stă expresia turcească *Allah var* (literal: „Dumnezeu există"), care înseamnă același lucru. (Explicația aceasta se apropie mult de aceea dată de T. Papahagi, DDA, p. 3, care însă nu se gândește la expresia turcească, ci dă presupusele elemente componente ale cuvântului aromânesc: „tc. *allah* «Dieu» + *var* «il y a»".)

T. Papahagi (*loc. cit.*) înregistrează și o altă valoare a acestui cuvânt, anume aceea de substantiv, cu sensul „jurământ". Acest sens, care nu există în turcește, s-a dezvoltat în dialectul aromân, prin substantivarea adverbului într-o vreme când sensul lui etimologic era încă simțit și pornindu-se de la faptul că jurământul se făcea prin invocarea existenței lui Dumnezeu.

arom. ***arâlík'e***

Cuvântul *arâlik'e*, înregistrat de Dalametra (p. 24) și explicat prin „raritate; rariște" (de ex. *ḭasti arâlik'e di ǫamiń* „sunt puțini oameni"), este considerat de Pascu (DEMR, II, p. 16 s.v. *arẹá*) ca derivat al adverbului *arẹá* „rareori", care provine din ngr. ἀραιά „la distanțe mari, rar". Chr. Geagea nu-l înregistrează în lucrarea sa *Elementul grec* și pe drept cuvânt, căci *arâlik'e* se explică din tc. *aralık* „interval; spațiu, distanță" (Alus, p. 25), — cuvânt care a pătruns și în limba

română, sub forma *aralâc* (în expresia *a face cuiva aralâc* „a-i face cuiva loc; a-i da timp"), apoi în alb. *aralëk* și în scr. *araluk* (cf. ȘIO, I, p. CCLXXV).

arom. ***áșcolsun***

T. Papahagi (DDA, p.9) încearcă să explice această interjecție, care înseamnă „bravo!" (*așcolsun, nipoate!* „bravo, nepoate!"), printr-o curioasă combinație turcească: *hoș* „bun, bine" + *kalsın* (conjunctivul prezent al vb. *kalmak* „a rămâne").

E de prisos să arătăm dificultățile de ordin semantic și formal care fac imposibilă această explicație, de vreme ce în turcește există locuțiunea interjectivă *aşk olsun!* „să-ți fie de bine" (Barbier de Meynard, II, p. 358), „bravo!" (Kélékian, p. 847), locuțiune care e reprodusă aidoma în aromână.

Această interjecție turcească a intrat și în bulgară (cf. Mladenov, *Etim. rečnik*, p.12), precum și în mcgl. *áșconsum* (Capidan, *Dict. megl.*, p. 28).

arom. ***babaĝeán***

Babaĝeán apare numai într-un vers din traducerea aromână a *Mioriței:*

Ama Grămusteanlu
Și Muscupuleanlu,
Lele, si zburâră
. . . . . .
Ca s'lu-aibă spîstrită
Pri ĝonle Pindean,
Că-i ma babaĝeán,
C'are oi mai multe...

(T. Papahagi, *Antologie arom.*, p. 145). Autorul antologiei îl traduce, în glosarul de la sfârșitul cărții (p. 405), prin „voinic, viteaz". El reproduce tc. *babacan* „id." (Kélékian, p. 230), intrat și în bg. *babadžan* (St. Mladenov, *Etimologičeski rečnik* [...], Sofija, 1941, p. 12).

arom. ***babandán***

În al său *Dicționar macedo-român* (p. 89, s.v. *cănărău*), Șt. Mihăileanu citează fraza următoare: *el'i suntu cănăraḑi'n Pole babandán* „ei sunt măcelari în Istanbul din tată în fiu". *Babandan*, care nu figurează în nici un dicționar aromân, înseamnă deci „din tată în fiu" și se explică din locuțiunea adverbială tc. *babadan babaya* „din generație în generație" (Barbier de Meynard, I, p. 250), „prin ereditate" (Redhouse 1890, p. 314). Al doilea element (*babaya*) al locuțiunii turcești a fost suprimat, iar *babadan* a ajuns la forma aromână prin propagarea lui *n* din silaba finală.

De remarcat că *babadan* se găsește și în bg., cu sensul de „moștenit" (cf. Miklosich, *Die türk. Elem.*, II, p. 79).

megl. ***bir-carár***

Adverbul *bir-carar* „mereu, întruna", atestat de I.-A. *Candrea* (GS, III, p. 189) din comuna Lugunța, reproduce locuțiunea turcă *bir karar*, cu același sens (Kélékian, p. 951) și corespunde formei populare, mai frecvente, *un-cărar*, dată de Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 60) și care e o adaptare a celei dintâi, prin traducerea lui *bir* și închiderea lui ă neaccentuat.

arom. ***café-parasí***

Tc. *kahve parası* înseamnă „mic dar în bani, bacșiș" (Barbier de Meynard, II, p. 586–587; Redhouse 1890, p. 1502), pe când arom. *café-parasí*, care îl reproduce (v. Pascu, DEMR, II, p. 156), are un sens întrucâtva diferit, anume „bani de buzunar" (vezi exemplele date în dicționarul lui Mihăileanu pe care îl citează drept singură sursă, și Pascu, p. 81–82: *tut-unã l'i s-aflã cafe-parasi* „totdeauna are de cheltuială" și *mașĭ cafe-parasí țănu la mine* „numai pentru mici cheltuieli țin la mine parale"; traducerile îi aparțin lui Mihăileanu, care consideră greșit cuvântul *cafe-parasi* ca adverb, traducându-l prin „pentru cheltuială").

Sinonimul turcesc al lui *kahve parası*, și mai frecvent decât acesta, este *bahșiș*, care a fost împrumutat în toate limbile balcanice, inclusiv în dialectul aromân (v. câteva forme la Pascu, *op. cit.*, p. 111).

Schimbarea sensului „bacșiș" în acela de „bani de buzunar" se datorește, probabil, sinonimiei (*bacșișe* este de asemenea înregistrat de Mihăileanu, p. 61). S-ar putea ca această schimbare să fi fost determinată și de faptul că termenul compus turcesc *kahve parası*, care putea fi ușor analizat (ambele elemente componente există ca termeni uzuali în aromână), a fost interpretat ca „sumă mică, cu care poți să cumperi o cafea", deci „mărunțiș, bani de buzunar", iar nu „sumă mică — echivalentă cu costul unei cafele — ce se dă cuiva ca bacșiș", care reflectă o realitate turcească specifică. (Amintim că un procedeu oarecum asemănător de denumire a noțiunii „bacșiș", prin precizarea obiectului în scopul cumpărării căruia se dă bacșișul — dar pornindu-se de la alte realități sociale —, se întâlnește în rus. *čaevye* „bacșiș", *davat'* [sau *brat'*] *na čaj* „a da" [sau a lua] bacșiș" [literal: „a da sau a lua pentru ceai"] și magh. *borravaló*, literal: „[bani] pentru vin", pe când fr. *pourboire* și germ. *Zutrinken* exprimă numai scopul, obiectul fiind subînțeles.)

arom. *căliúz, cîlîγúz*

La întrebarea 3906 — „arătător de ceasornic" — a ALR, partea a II-a, s-a răspuns, în comuna aromânească Peștera (Grecia), cu termenul *căliúz* (cf. ALR II, vol. I, p. 140, MN 3906, pct. 010; de asemenea ALRM II, vol. I, h. 375).

Dicționarele și glosarele aromânești nu atestă sensul citat al lui *căliúz*. Într-adevăr, sensurile cunoscute ale cuvântului arom. *călúz* (și *cîlîγuz*) sunt: 1. „ghid, conducător, călăuză"; 2. „calul (sau, mai ales, măgarul) care merge în fruntea caravanei" (cf. T. Papahagi, *Antologie arom.*, p. 412); 3. „santinelă" și 4. „spion" (cf. Per. Papahagi, *Basme arom.*, glosar, p. 560). Toate aceste sensuri se explică fie direct din acelea ale cuvântului de origine (tc. *kılavuz* sau *kılağuz*, cf. Barbier de Meynard, II, p. 527), fie din sensurile reflexelor sale ngr. καλαούζης și alb. *kallaus* (care, printre celelalte accepții, o are și pe aceea de „spion", cf. Miklosich, *Die türk. Elem.*, I, p. 61 și II, p. 147).

Înțelesul de „arătător de ceasornic" nu apare, după câte știm, în nici una dintre limbile balcanice. El trebuie explicat în felul următor: termenul turcesc *kılavuz*, care denumește „orice instrument care servește ca ghid" (Redhouse 1890, p. 1466), a putut fi aplicat, de pildă, lanțetei

sau scalpelului chirurgical (numit *cerrah kılavuzu*, deci „ghidul chirurgului"). El a putut fi aplicat tot atât de bine și „arătătorului de ceasornic", adică instrumentului care „călăuzește timpul": în graiurile turcești cu care aromânii au venit în contact se va fi spus deci **saat kılavuzu*, pe care aromânii l-au tradus prin **căliuz di sãhate*, termeni pe care îi aveau, pentru noțiunile respective, în graiul lor. Determinativul *di sãhate* a ajuns apoi să fie simțit superfluu și să fie suprimat, iar *căliuz* a rămas cu noul sens de care ne-am ocupat.

arom. ***cănără', cărnără'u̯***

Cănără' (pl. *cănărați*) și *cărnără'u̯*, termeni curenți în aromâna din Albania, înseamnă „măcelar" (Mihăileanu, p. 89 și 95) și corespund lui *hăsáp* din graiul aromân de sud.

Th. Capidan (*Aromânii*, p. 203) consideră forma *cărnără'u̯* ca o variantă a lui *cărnar* „id." (acesta din lat. *carnarius*, cf. p. 145), fără a putea explica terminația *-ă'u̯*. Lui Capidan i-a scăpat din vedere forma *cănără'*, care, după părerea noastră, poate explica fonetismul cuvântului în discuție. Aromânii de nord au împrumutat acest termen din tc. *kanara* „abator", poate cu sensul originar (care însă nu e atestat). Întâlnindu-se cu termenul *cărnar*, deja existent în graiul de nord pentru „măcelar", *cănără'*, atât de apropiat din punct de vedere semantic, s-a contaminat cu cel dintâi, rezultând din această contaminare forma *cărnără'u̯*. Apoi *cănără'* și-a pierdut sensul originar, deoarece aromâna dispunea, pentru noțiunea „abator", de termenul *zălháne* (el însuși de origine turcă), și a primit sensul formei contaminate *cărnără'u̯*.

megl. ***căpác***

Cu sensul „ochelari de cal" (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 58), cuvântul (< tc. *kapac* „capac") a fost detașat din sintagma determinativă tc. *at* (sau *beygir*) *kapağı*, iar cu sensul „oblon" (ALRM II, vol. I, h. 290, pct. 012), din tc. *pencere kapağı*.

arom. ***căpak'e, căpák'i, căpák'ă, câpák'i***

Termenul tc. *kapak* „acoperitoare, capac" a fost împrumutat de toate limbile balcanice cu sensul său originar: dr. *capac*, ngr. καπάκι,

alb, bg., scr. *kapak* (cf. Miklosich, *Die türk. Elem.*, I, p. 57 și II, p. 142; ȘIO II/1, p. 86; Lokotsch, p. 85), apoi megl. *căpác* (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 58) și arom. *căpak'e* (Pascu, DEM, II, p. 119; să se adauge aici și variantele *căpác* și *cupác*, atestate în arom. din Albania de către Al. Rosetti, în GS, IV, p.51).

Aici vrem să ne ocupăm numai de trei sensuri ale acestui cuvânt, neexplicate până acum de cercetătorii dialectului aromân.

Întâi, sensul de „pleoapă", care este atestat de mai multe ori: *cîpak'i di ocl'u* (Dalametra, p. 58), *căpak'a u̯ocl'u, căpak'a di u̯ocl'u*, pl. *căpăk'ĭ di la u̯ocl'i* (ALR I, vol. I, h. 17, pct. 05, 07, 09) sau simplu *căpak'ă*, fără atributul *(di) u̯ocl'u (ibid.*, pct. 06), și apoi în expresiile: *ăncl'iș căpăk'le* „am închis pleoapele" (ALR II, vol. I, p. 4, MN 6821), *bat căpăk'le* „clipesc din ochi" (*ibid.*, MN 6822), *mutrescu pi sum căpăk'i* „mijesc, închid ochii pe jumătate" (*ibid.*, h. 11). Și sârba cunoaște acest sens, iar megl. *căpác* „ochelari la cal" (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 58) se apropie de sensul pe care l-am relevat.

O altă accepție, necunoscută până acum, a lui *căpak'e* (pl. *căpăk'ĭ*) este aceea de „oblon" (ALR II, vol. I, p. 122, MN 3816 și ALRM II, vol. I, h. 290, pct. 010), care se află și în megl. *căpác* (pl. *căpațe*; *ibid.*, pct. 012) și în bulgară).

În sfârșit, *căpak'e* (pl. *căpăk'ĭ*) desemnează un fel de „mâneci largi, întoarse și brodate (la vesta purtată de femei)" (cf. Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*. II, București, 1930, p. 177); în dacoromână, *capac* are de asemenea sensul (învechit) de „partea răsfrântă a mânecii unei blăni, a unei haine", ȘIO II/1, p. 86; DA s.v., 2°).

Toate aceste sensuri se explică din limba turcă, unde *kapak* înseamnă „tot ceea ce servește să acopere și să închidă"; se spune deci *bardak kapağı* „capac de bardacă", *sandık kapağı* „capac de ladă", *tencere kapağı* „capac de tingire" etc., — și tot așa *gözkapağı* „pleoapă" (literal „capacul ochiului"), *pencere kapağı* „obloane" (literal „capacul ferestrei") și *yen kapağı* (literal „capacul mânecii"), „bucată de stofă triunghiulară cusută sub tăietura de la subsuoara mânecii" (cf. Barbier de Meynard, II, p. 491). Determinativele termenului turcesc se vor fi menținut câtva timp (cf. *căpak'a di u̯ocl'u*) și apoi au fost omise, cele trei sensuri diferite ajungând să poată fi exprimate prin același cuvânt *căpak'e*.

megl. *cătmăĝái̯că*

Cătmăĝái̯că s-a dat ca răspuns la întrebarea 1050 „uliu" a ALR (cf. Capidan, *Dicț. megl.*, p. 65).

Apropierea lui de tc. *atmaca* „erete, șoim" se impune numaidecât; în cele ce urmează vom încerca să clarificăm legătura dintre cele două cuvinte.

Cuvântul turcesc a intrat și în aromână, în formele *ahmaĝe̯a̯ie* și *i̯acmaĝe̯a̯ie*, dar cu sensul de „coțofană" (T. Papahagi, DDA p. 3); confuzia dintre două păsări de pradă diferite nu este greu de explicat; cu sensul propriu, tc. *atmaca* a intrat în bg. *atmadža* și scr. *atmača, akmaĝa*; în română se păstrează în toponimul *Atmageaua* din Dobrogea.

Cuvântul meglenoromân presupune o formă turcească **ak-atmaca*, pe care dicționarele n-o atestă, dar care probabil, există (sau a existat) în limba turcă populară. Presupunerea noastră se întemeiază pe faptul că în limba turcă populară se mai găsesc și alte nume de păsări răpitoare compuse cu același atribut *ak* „alb": *ak-baba* „vultur" (Youssouf, p. 22), *ak-doğan* „șoim alb" (Barbier de Meynard, II, p. 316 s.v. *doğan*) ș.a. Prin analogie cu acestea, și *atmaca* va fi putut primi atributul *ak*.

O dată intrat în meglenoromână, **ak-atmaca* și-a pierdut pe *a* inițial prin afereză — fenomen caracteristic acestui dialect —, cuvântul devenind (prin închiderea lui *a* neaccentuat) **cătmăĝá*. Acest **cătmăĝá* a primit apoi sufixul de origine bulgară *-e̯a̯ică* (variantă a lui *-e̯al'că*), pe care-l întâlnim și în alte nume de păsări (luate de obicei direct din bulgărește), ca de ex., *cucuve̯a̯ică* „cucuvea", *uluve̯a̯ică* „huhurez" și altele.

megl. *ĉifĉã̯i̯ă*

Cuvântul *ĉifĉíi̯ă* „agricultor, plugar" este tratat de Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 97) la un loc cu *ĉift* „pereche", fiind considerat ca derivat al acestuia, deși este evidentă lipsa oricărei legături semantice între ele.

În realitate, *ĉifĉíi̯ă* provine fie direct din tc. *çiftçi* „id." (iar acesta, derivat de la *çift* „câmp, ogor", omonim cu *çift* „pereche"), fie, mai probabil, prin intermediul bg. *čivčija*, care are același sens.

megl. *ĉiirlǫ́c*

La întrebarea 5259 „fânaț“ a ALR s-a răspuns prin *ĉiirlǫ́c*; Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 97) îl consideră derivat de la *ĉair* „câmp“ (care, la rândul său, vine din tc. *çayır*, ca și *ceair* din limba română). Credem că *ĉiirlǫ́c* a fost împrumutat direct din tc. *çayırlık* „fânaț“ și „pășune“.

megl. *diréc*

Pe lângă sensul de „stâlp“ (Per. Papahagi, *Meglenorom.*, II, p. 75; I.-A. Candrea, GS, III, p. 387; Capidan, *Dicț. megl.*, p. 111), *diréc* are în meglenoromână și sensul de „bârnă“ (ALR II, vol. I, MN 3765, p. 114).

Ambele sensuri sunt împrumutate din tc. *direk*; cu primul sens a intrat și în arom. *durec, direc* (Pascu, DEMR, II, p. 130) și în bg. *direk*, iar cu al doilea sens, în ngr. ντερέκι și în scr. *direk* (Miklosich, *Die türk. Elem.*, II, p. 103).

arom. *dubărái̯e, dubărălăḱe, dubaraĝíu̯*

Dubărái̯e „farsă“ (Mihăileanu, p. 173) se explică din tc. *dubara*, care înseamnă „viclenie, șiretlic; intrigă; șmecherie“ (Alus, p. 174), „fraudă, înșelătorie“ (Barbier de Meynard, I, p. 755). Cuvântul turcesc a fost împrumutat, cu unul din aceste sensuri, și în meglenoromână: *dubáră* „înțelegere secretă, tragere pe sfoară“ (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 118), pe când în limba română *dubara* a intrat cu sensul „doi-doi (la jocul de table)“, care este sensul de bază al cuvântului turcesc respectiv (v. ȘIO, I, p. CCLXXVI).

Tot Mihăileanu (*loc. cit.*) înregistrează și derivatele *dubărălăḱe*, sinonim cu *dubărái̯e*, și *dubaraĝíu̯* „farsor“; primul, neatestat de dicționarele turcești, pare a fi un derivat aromânesc cu suf. *-lăḱe* (< tc. *-lık*), iar al doilea e un împrumut direct din tc. *dubaracı* „șiret, viclean; intrigant“ (v. Alus, *loc. cit.*).

arom. *endéc*

Alături de *hîndáḱe* „șanț“ (din tc. *handak* „id.“, poate prin intermediul ngr. χαντάκι), Șt. Mihăileanu (*Dicț. maced.*, p. 182) atestă

și varianta *endéc* (pl. *endeți, indeți*), care, ca și dr. (din epoca fanariotă) *hendec(hiu)* și *hindichiu* „șanț; meterez" și scr. *(h)endek* (cf. ȘIO II/2, p. 216 și 405), provine din tc. *hendek*, formă populară a lui *handak*. Este posibil ca împrumutul să se fi făcut prin intermediul alb. *hendek* „id." (Cordignano, p. 57), dat fiind că forma de care ne-am ocupat este întrebuințată de aromânii din Albania.

arom. ***fălăcă'(u̯)***

Chr. Geagea (*Elementul grec*, p. 347) tratează împreună cele două forme aromânești *fálangu* și *fălăcă'u̯* „falangă, obezi (unealtă de supliciu)", atribuindu-le ca origine comună cuvântul ngr. φάλαγγος. Dacă pentru *fálangu* etimologia neogreacă este indiscutabilă, dubletul său *fălăcă'(u̯)* (atestat de Mihăileanu, p. 184) a intrat în aromână din tc. *falaka*, care are aceeași origine grecească.

Cât despre varianta *fălăngă'(u̯)*, înregistrată tot de Mihăileanu (*loc. cit.*), ea este rezultatul contaminării lui *fálangu* cu *fălăcă'(u̯)*.

megl. ***fikír***

E întrebuințat numai în expresia *sam ăn fikír* „stau pe gânduri, sunt trist"; Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 124) îl trece printre variantele lui *fakir* „biet, sărman" (< tc. *fakir* „id."). De fapt, o variantă cu această formă a lui *fakir*, explicabilă prin asimilare regresivă, a fost înregistrată de I.-A. Candrea, în GS, III, p. 393.

În expresia citată de Capidan avem, însă, a face cu un cuvânt cu totul diferit, anume cu tc. *fikir* „gând; gândire; reflecție, meditație", intrat și în aromână sub forma *fikire* (Pascu, DEMR, II, p. 133).

arom. ***fitfáe***

Apare numai în dicționarul lui Mihăileanu (p. 322 s.v. *muftiu*), în fraza *mi dușu la muftiu s- l'au nă fitfae*, pe care autorul o traduce prin „m-am dus la muftiu să iau un fetfa (jurisprudență)" (!).

Fitfáe reproduce cuvântul turcesc *fetva*, care înseamnă „sentință juridică dată de un muftiu" (Alus, p. 231) și care a intrat și în celelalte limbi balcanice: rom. (din epoca fanariotă), în formele *fetva* și *fetfa*,

bg. *fetfa*, scr. *fetva*, ngr. φετβά (Mikolsich, *Die türk. Elem.*, I, p. 38 și II, p. 115; ȘIO II/2, p. 53).

megl. ***gi̯uĝbile̯á, gi̯uĉbele̯á***

Cele două variante ale acestui adverb sunt tratate de Th. Capidan separat: *gi̯uĝbile̯á*, cu sensul de „abia" (de ex. *gi̯uĝbile̯á la putum sculari* „abia l-am putut scula"), e dat ca un fel de compus al lui *bile̯á* „chiar, la drept vorbind" (< tc. *bile* „chiar, tocmai", cf. *Dicț. megl.*, p. 39), iar *gi̯uĉbele̯á*, având sensul de „în fine, în sfârșit, în cele din urmă" (de ex. *gi̯uĉbele̯á* și *ki̯upu si frănsi* „în cele din urmă și chiupul se sparse"), e considerat ca fiind dezvoltat din sintagma turcească *güc* (sau *güç*) *belâ* „întâmplare rea, penibilă; nenorocire" (*op. cit.*, p. 140). Sintagma propusă de Capidan pentru explicarea adverbului meglenoromân este, într-adevăr, firească în limba turcă, dar ea (mai bine zis, interpretarea pe care i-o dă Capidan) nu poate explica în nici un fel sensul cuvântului meglenoromân.

În explicația dată de Capidan este greșit însuși punctul de plecare; el pornește de la valoarea adjectivală a lui *güç*, care înseamnă „greu, dificil, penibil". În această funcție *güç* poate foarte bine să determine pe *belâ* „întâmplare neplăcută, belea; greutate, dificultate". Dar cuvântul *güç* are ca valoare de bază pe cea de substantiv, însemnând tot „greutate, dificultate". Din alăturarea celor două sinonime, *güç* și *belâ*, s-a format în limba turcă, în mod normal, locuțiunea aderbială *güçbelâ ile* „cu mare greutate, foarte greu" (Kélékian, p. 1047), iar din aceasta, adverbul *gücbelâ* „id." (Youssouf, p. 355; Redhouse 1890, p. 1583), care i-a scăpat lui Capidan și care explică perfect sensul de „abia, cu greu, anevoie" al megl. *gi̯uĝbile̯á*. Sensul temporal de „în fine, în sfârșit, în cele din urmă", pe care îl atestă varianta *gi̯uĉbele̯á*, s-a dezvoltat în mod normal din primul.

arom. ***gurăbíe***

Mihăileanu, care înregistrează acest cuvânt (p. 225), îl definește vag prin „un fel de plăcintă". Avem a face, evident, cu un împrumut din limba turcă, unde *kurabiye* sau *gurabiye* înseamnă „espèce de pâte

sucrée et aux amandes, ronde et plate" (Youssouf, p. 627), „petits gâteaux au lait, aux amandes, etc."; cuvântul turcesc a intrat și în celelalte limbi balcanice: rom. *corăbia*, bg. *korabija*, scr. *gurabija* (v. ȘIO, II/1, p. 145).

arom. ***haĭmané***

În glosarul de la sfârșitul *Antologiei aromânești*, T. Papahagi traduce cuvântul *haĭmané* (pl. *haĭmanaḑ*) prin „amuletă" (p. 443). De fapt cuvântul înseamnă cu totul altceva, și anume „haimana", după cum rezultă clar din textul în care apare și la care se referă autorul:

Ș-Kita s-da cu pala ndreptu,
Și-aγru di haraŭă urlă;
Haĭmanaḑl´i s-bat pri k´eptu,
Perĉea l´i si mută zurlă

(„Iar Chita se năpustește cu paloșul [asupra lui Bură]/ Și urlă sălbatic de bucurie;/ Haimanalele se bat pe piept,/ Părul li se face vâlvoi"; p. 280).

Originea lui *haĭmané* este aceeași ca a cuvântului românesc *haimana*, anume tc. *haymana* „id." (v. DA).

arom. ***haírula*** și ***aír olsun***

Interjecția *haírula!* înseamnă „noroc bun! să fie cu noroc!" și este o urare făcută când feliciți pe cineva pentru ceva sau când cineva strănută (Mihăileanu, p. 228). Ea reproduce locuțiunea interjectivă turcească *hayır ola*, cu același sens (cf. Barbier de Meynard, I, p. 721 și Kélékian, p. 557), care e mult întrebuințată în saluturile *sabahlar* (sau *sabahlarınız, sabah şerifleriniz) hayır ola* „bună ziua" și *akşamlar* (sau *akşamlarınız, akşamı şerifleriniz) hayır ola* „bună seara".

Același înțeles îl are și o altă locuțiune, anume *aír olsun* (citată de V. Christu în „Graiul românesc", VI, nr. 10, p. 39), întrebuințată și în dr. (Dobrogea) *(h)aírusum* „să-ți fie de bine!", și care vine din tc. *hayr olsun* „id." (v. ȘIO, I, P. LXIII).

arom. ***has,-ă***

În anecdota *Aroşe sunt di sînde* (publicată de T. Papahagi, *Antologie arom.*, p. 182) găsim aceste versuri:

Ma hrisiclu le-adară [palăştile]
Di halcuma ţea hasă,
Ş-prisupră maşĭ le-algeaşte...
S-pîrea, veḑ, la videare,
De-asime că vrea s-hibă

(„Dar argintarul le face [palăştile] din aramă veritabilă şi le albeşte puţin pe deasupra... Se părea, văzându-le, că sunt de argint").

T. Papahagi glosează adj. *has,-ă* prin „de prima calitate", dar, nu ştim de ce, traduce versul *di halcuma ţea hasă* prin „din cea mai proastă aramă" (*ibid.*, p. 443).

Has înseamnă „veritabil", ca şi tc. *has* „curat, neamestecat, nefalsificat" (Youssouf, p. 392) pe care îl reproduce şi care se regăseşte şi în cuvântul arom. *asicmécă* „pâine albă" (din tc. *has ekmek*, cf. Pascu, DEMR, II, p. 109); acesta a fost tradus, de către aromânii din Macedonia, prin *pîne hase* „pâine făcută din făină bună, neamestecată" (comunicat de Th. Capidan).

megl. ***imír***

Th. Capidan (*Dicţ. megl.*, p. 156) traduce acest cuvânt prin „voie, permisiune" şi citează următorul exemplu: *ampiratu vea lat imir*, — dar dintr-o frază trunchiată ca aceasta nu reiese deloc sensul cuvântului. Raportându-ne la text, vedem că e vorba despre un balaur care oprise apa izvorului din împărăţie şi nu-i dădea drumul decât în schimbul câte unei fete pe zi, pe care o mânca: *Tunţea l'i ra ca di milă lu ampiratu feată şi ampiratu vea lat imir că, cari si-u poată duţiri feata luĭ si lea apu şi si-u ducă casă nimăncată, si-l' da mari bacşiş* (Capidan, *Meglenorom.*, II, p. 56). Sensul frazei e clar: „[...] împăratul hotărî (luă hotărârea) ca aceluia care o va putea duce pe fata lui să ia apă şi o va aduce acasă nemâncată (de balaur), să-i dea mare răsplată". Prin urmare, *imir* înseamnă nu „voie, permisiune", ci „hotărâre, decizie

(*l'au̯ imir* „iau hotărârea, decid") sau — în ipoteza că glosatorul a notat greșit *ve̯a lat* „luase", în loc de *ve̯a dat* „dăduse", sub influența sensului presupus de el — „poruncă, ordin".

Etimonul cuvântului, care este fără îndoială tc.*emir* „ordin" (care a intrat și în albaneză, sub forma *emer* și cu același sens, cf. Cordignano, p. 32), ne îndreaptă spre cea de-a doua explicație. Dar chiar acceptând transcrierea lui Th. Capidan, etimologia propusă de noi rămâne valabilă: între „hotărâre" și „poruncă" există o apropiată legătură semantică, încât trecerea de la înțelesul cuvântului turcesc la acela de „hotărâre, decizie" s-ar putea explica cu destulă ușurință.

megl. ***itím***

Itím „moștenitor" (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 158) vine din tc. *yetim* „orfan" și „singur, unic" (Alus, p. 1045). Sensul cuvântului meglenoromân s-a dezvoltat normal din acela de „orfan", păstrat încă în arom. *itim* (Pascu, DEMR, II, p. 146), alb. și scr. *jetim* (Miklosich, *Die türk. Elem.*, II, p. 136); evoluția sensului ar fi, deci, următoarea: „orfan" >„succesor (unic)" > „moștenitor".

Transformările fonetice ale cuvântului turcesc sunt normale: *e* neaccentuat a trecut la *i* (fenomen caracteristic dialectului meglenoromân), iar diftongul *i̯i* (din forma rezultată *i̯itim*) s-a contras.

arom. ***i̯aváș***

Întâlnim cuvântul *i̯aváș* o singură dată, ca atribut al lui *tutume* „tutun": *tutume i̯avașe* „tutun moale, slab", în opoziție cu *tutume sertă* „tutun tare" (Mihăileanu, p. 516, s.v. *tutume*). Ambele reproduc formele turcești *yavaș tütün* și *sert tütün* (Barbier de Meynard, II, p. 75 și 873).

megl. ***i̯ónĝă, i̯ónjă***

Este un nume de plantă, definit de Per. Papahagi *(Meglenorom.*, II, p. 86) ca „plantă ce servește ca nutriment pentru porci". I.-A. Candrea înregistrează, din comuna Huma, și varianta *i̯onjă* și îi dă, cu semn de întrebare, sensul de „trifoi" (GS, III, p. 403). În sfârșit, acest cuvânt s-a dat (în forma *i̯ónĝă*) ca răspuns la întrebarea 5253 „lucernă" a

ALR, împreună cu derivatul *i̯unĝíști* „lucerniște“ (v. Capidan, *Dicț. megl.*, p. 157).

Nimeni nu s-a ocupat însă de originea cuvântului, care este tc. *yonca* „trifoi“ (Alus, p. 1053); cf. și *kaba yünce* „lucernă“ (Bianchi, II, p. 325 s.v. *luzerne*).

megl. *i̯uń, i̯ui̯ń*

În studiul *Viața păstorească la megleniți* (în GS, I, p. 23 și urm.) I.-A. Candrea citează pentru prima dată, printre termenii pastorali din dialectul meglenoromân, cuvântul *i̯uń*, cu varianta *i̯ui̯ń*, pe care îl explică prin „lâna noatenilor [...] care se tunde [...] pe la Sâm-Pietru“ (*loc. cit.*, p.35) și pe care încearcă să-l apropie, fără nici o justificare, de bg. *june* „vițel“ (*ibid.*, p. 38). Cuvântul e înregistrat și mai târziu, în *Glosar meglenoromân* (GS, III, p. 404), unde i se dă cam aceeași definiție: „lâna mieilor, mițe; lâna oilor [tunsă] a doua oară“; Candrea îl articulează, cu semn de întrebare, *i̯uńu*, dar de astă dată renunță la apropierea lui de bg.*june*, fără să propună altă soluție.

Într-o recenzie asupra studiului citat mai sus, S. Pușcariu (DR, III, p. 843, nota 1), pornind de la indicația timpului când se tund mieii, consideră că „terminul *i̯uń* sau *i̯ui̯ń* pentru lâna tunsă la Sâmpetru [...] ar putea fi identic cu numele lunei *iunie*, luna în care e sărbătoarea Sâmpetru“. Explicația nu este convingătoare, deoarece indicația pe care se bazează este de importanță secundară și nu poate constitui un punct de plecare; în plus, Pușcariu a pierdut din vedere că numele slav al lunii iunie nu se păstrează în meglenoromână, ci aceasta cunoaște exclusiv termenul *ĉirișar* (același cu *cireșar* din româna populară).

Ov. Densusianu (*Aspecte lingvistice ale păstoritului*, curs litografiat, Universitatea din București, Facultatea de Filozofie și Litere, 1934–1935, p. 152) declară că acest cuvânt „nu apare clar“; de asemenea, nici Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 158) nu se ocupă de originea lui, — astfel încât etimologia lui *i̯uń* a rămas până acum nelămurită.

Cuvântul a fost împrumutat din tc. *yün* (popular *yun*) „lână“ (Youssouf, p. 1286; Alus, p. 1059); *ń* din cuvântul meglenoromân s-ar putea explica (deși nu întru totul satisfăcător) prin faptul că termenul a fost

simțit ca un *plurale tantum* și că a primit, astfel, marca pluralului (cf. *mițe, lațe, știmi* ș.a. din limba română).

Din *i̯uń* s-a dezvoltat apoi forma *i̯ui̯ń*, cu *-i̯-* rezultat prin anticiparea articulației palatale a lui *ń*. Cazul acesta merită să fie relevat, fiind singurul întâlnit până acum în meglenoromână (în alte condiții, fenomenul este cunoscut dialectului: pentru fonetismul *coi̯ni*, paralel cu cel din rom. *câine*, v. Capidan, *Meglenorom.*, I, p. 97, § 61).

arom. ***kiréĉă***

Kiréĉă „alifie pentru căderea părului" (Mihăileanu, p. 109) reproduce cuvântul turcesc *kireç* din compusul *mermer kireci*, care înseamnă „ipsos" și „amestec de var nestins și arsenic, care formează o pudră depilatoare" (Barbier de Meynard, II, p. 686).

megl. ***năvráp, navráp***

Cuvântul acesta a fost înregistrat de toți glosatorii dialectului meglenoromân și i s-au dat două definiții contradictorii: I.-A. Candrea (GS, VI, p. 173) îl definește: „furtună mare, vijelie", iar Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 204): „ploaie mare, furtună", pe când Per. Papahagi (*Meglenorom.*, II, p. 98) îl dă sub forma *navrap* și îl traduce prin „ploaie măruntă".

Prima definiție este, fără îndoială, cea adevărată (sau, în orice caz, cea care prezintă sensul primar) și ea ne conduce la stabilirea etimologiei probabile a cuvântului.

O apropiere de v.sl. *navrapiĭ* „pradă" (de unde și v. rom. *năvrap* „prădător, jefuitor", cf. TDRG) se exclude din capul locului, din cauza dificultăților de ordin semantic.

La baza cuvântului meglenoromân stă, probabil, un cuvânt tc. **nehrab*, compus din *nehr* „fluviu; râu" (Youssouf, p. 879) și *ab* „apă" (*ibid.*, p. 1) și care va fi avut un înțeles identic sau foarte apropiat de al cuvântului în discuție. Ceea ce ne face să credem în posibilitatea existenței unei forme **nehrab* în limba turcă populară este faptul că procedeul acesta de compunere are unele corespondente: compusul **nehrab* (sau **nehrap*) se va fi format prin analogie cu unele cuvinte

apropiate ca sens, ca, de exemplu, *seylâp* „torent" (Alus, p. 803), compus din *seyl* „torent" și *ab* „apă".

În ceea ce privește fonetismul lui *năvrap*, dificultățile sunt numai aparente: fricativa din grupul *hr*, greu de articulat în meglenoromână, a fost înlocuită cu *v*, prin asimilare cu labiala următoare (*b* sau *p*); trecerea lui *e* neaccentuat la *ă* se poate explica printr-o altă asimilare, a lui *e* cu *a* accentuat următor (cf. *navrap* atestat de Per. Papahagi), apoi prin închiderea lui *a* neaccentuat. Deci am avea următoarea evoluție fonetică: **nehrab* > **nehrap* > **nevrap* > *navrap* > *năvrap*. (De aceeași origine pare a fi și cuvântul românesc *nahlap* „val [de apă curgătoare]" CADE, pe care Tiktin îl pune în legătură cu sl. *hlapati* „schlabbern [von trinkenden Hunden]".)

megl. ***pașalarésc (păşălărés)*** și ***pașalarí̯ă***

Adjectivul *pașalarésc* „de pașă, care aparține pașei" a fost înregistrat de Per. Papahagi (*Meglenorom.*, II, p. 130) din comuna Lunḑiń, iar Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 216) îl atestă din comuna Oșani sub forma *păşălărés, -e̯ăscă* (de ex. *cal păşălăres*).

Th. Capidan îl consideră derivat de la *pașă*, ceea ce nu e posibil, deoarece în meglenoromână suf. *-es(c), -ească* nu formează nici un sufix compus asemănător cu terminația cuvântului discutat și, deci, nu putea da alt derivat decât *păşes(c)*, fem. *păşească*, la fel ca în limba română (v. ȘIO, II/1, p. 286) și ca în arom. *pîşescu, -ească* (v. Pascu, DEMR, II, p. 156).

În legătură cu acest cuvânt amintim aici și substantivul *pașalari̯ă* „pașalâc", atestat numai de Per. Papahagi (*loc. cit.*). Acesta este tot un derivat de la *pașă*, cu suf. *-i̯ă*, dar, firește, nu direct (*păşie* a existat numai în limba română din epoca fanariotă, cf. ȘIO).

Și într-un caz, și în celălalt, suntem în prezența a două derivate de la *pașalar*, pluralul turcesc al lui *pașa*, care trebuie să fi existat cândva (sau poate chiar să existe încă, fără a fi atestat până acum) și în meglenoromână, după cum a existat, sub forma *pașalari*, în limba română, în epoca fanariotă (cf. ȘIO, I, p. LXI, unde este citată și forma *agalari*), și există și în aromână (*păşălar*, v. Th. Capidan, *Aromânii*, p. 384).

Desinența de plural *-lar*, de origine turcă, se păstrează și în bulgară, sârbă și, mai ales, albaneză; pentru dialectele aromân și (indirect) meglenoromân, cazurile relevate mai sus par a fi singurele înregistrate până acum; ele trebuie adăugate la cele arătate de Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 161.

megl. ***páu̯ă***

La întrebarea 1585 „preț" a ALR s-a răspuns în comuna Liumnița: *i̯-ai̯ ded pau̯ă bună la cal* „îi dădui preț bun pentru cal" (cf. Capidan, *Dicț. megl.*, p. 218).

Pau̯ă provine din tc. *paha* „id.", cu *u̯* epentetic pentru evitarea hiatului (căci *h* nu există în meglenoromână). El corespunde cu arom. *păhă´, pîhă´* (cf. Pascu, DEMR, II, p. 155) și cu alb. *pah* „preț; valoare; prețuire" (Cordignano, p. 137).

arom. ***péi̯e***

Péi̯e, sinonim al lui *câpară*, înseamnă „arvună" (Dalametra, p. 165) și provine din tc. *pey* „id." (Youssouf, p. 952), și nicidecum din it. *pegno*, cum susține G. Pascu, DEMR, I, p. 215.

megl. ***políz, pulíz***

Per. Papahagi (*Meglenorom.*, II, p. 106) înregistrează din comuna Oșani cuvântul *políz* „polițist", și numai la câțiva ani după aceea îl întâlnește și Th. Capidan, în aceeași localitate, sub forma, adaptată fonetismului meglenoromân, *pulíz* (v. *Dicț. megl.*, p. 240).

Cuvântul se explică din tc. *polis* (de origine franceză), care înseamnă în același timp „poliție" și „agent de poliție". (Aceeași origine o are, după cum se știe, și numele românesc de persoană *Polizu*.)

megl. ***smăĝăi̯că, smăĝăl'că*** „uliu"

Formele acestea au fost înregistrate, prima, de Per. Papahagi (*Meglenorom.*, II, p. 116) și, a doua, de Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 268). Per. Papahagi (*loc. cit.*) a stabilit legătura între forma înregistrată de el și tc. *atmaca*, cu același sens, dar aspectul fonetic al cuvântului

meglenoromân (*s* față de *t* din cuvântul turcesc) rămâne de explicat. Ne-am putea gândi la o formă turcească populară **asmaca*, rezultată din *atmaca* prin apropiere de *asma* „lucru suspendat, care atârnă". Această apropiere s-ar fi putut face destul de ușor, mai ales că în limba turcă există chiar un nume de pasăre compus cu *asma* — e adevărat însă că e vorba de o pasăre cu totul deosebită de uliu, și anume *sarı asma* „scatiu" (Bianchi, I, 69; Redhouse 1890, p. 131).

Sufixul *-(ę)aįcă, -(ę)al'că* și afereza lui *a-* (din **smăĝăįcă*) s-ar explica la fel ca în cazul lui *cătmăĝaįcă* (vezi mai sus).

arom. ***sulfát***

Acest cuvânt, care înseamnă „chinină" și, prin extensiune, „orice doctorie amară" (Mihăileanu, p. 486), se explică mai degrabă din tc. *sulfato* „sulfat de chinină" (Alus, p. 833), cuvânt de origine italiană, decât direct din it. *solfato* „sulfat", cum crede Pascu (DEMR, I, p. 219).

megl. ***șaș***

Șaș e atestat de Capidan (*Dicț. megl.*, p. 283) și definit, foarte vag, ca „nume de plantă".

Cuvântul este, fără îndoială, un împrumut din limba turcă: ne gândim, anume, la tc. *haşhaş* „mac" (Alus, p. 56), „mac de grădină" (Youssouf, p. 367). Megl. *șaș* numește, probabil, aceeași plantă sau o altă plantă din aceeași familie (pentru alte nume de plante din familia papaveraceelor — *haşhaşiye fasilesi* —, compuse cu *haşhaş*, cf. Kélékian, p. 541 și Bianchi, I, p. 363 s.v. *coquelicot* și II, p. 32 s.v. *glaucium*).

Transformările prin care a trecut cuvântul turcesc pentru a ajunge la forma din meglenoromână nu prezintă nici o dificultate: fricativa *h* fiind necunoscută sistemului fonetic meglenoromân (Capidan, *Meglenorom.*, I, p. 138), tc. *haşhaş* a fost pronunțat *aşaş* (formă sub care apare și în aromână, cf. Pascu, DEMR, II, p. 110); apoi prin afereza lui *a-*, fenomen de asemenea caracteristic dialectului meglenoromân, **aşaş* a ajuns la forma *șaș*.

megl. ***șăngíi̯ă***

Th. Capidan, *Dicț. megl.*, p. 338, înregistrează, alături de forma *zingíi̯ă* „scară la șa" (< tc. *üzengi*), și varianta *șăngíi̯ă*. Credem că forma aceasta a rezultat prin contaminarea lui *zingíi̯ă* cu *șáu̯ă* „șa".

megl. ***tamám*** și ***tam***

Th. Capidan îl consideră pe *tamám* numai adverb, traducându-l prin „tocmai, cât, cât este de trebuință" (*Dicț. megl.*, p. 289). Cu această valoare cuvântul meglenoromân a fost împrumutat, ca și corespondentele lui din celelalte dialecte românești (dr. *taman*, arom. *tamam*), din limba turcă (de. ex., *tamam vaktında geldiniz* „ați sosit tocmai [sau: chiar, exact, taman] la timp"). Dar valoarea de bază a tc. *tamam*, cu care acesta a fost împrumutat din arabă, este cea adjectivală; în acest caz cuvântul înseamnă „sfârșit, terminat, isprăvit; întreg, complet", valoare și sens împrumutate și de meglenoromână, dar pe care Th. Capidan nu le distinge. Din citatul dat ele rezultă în mod evident; iată textul: *rau̯ ună- u̯ară trei frați; mai micu nu ra tamam la criel* „au fost odată trei frați; cel mai mic nu era întreg la minte" (id., *Meglenorom.*, II, p. 30).

Aceeași valoare adjectivală o are și forma *tam*, care apare într-un citat asemănător cu cel de mai sus și pe care Th. Capidan (*Dicț. megl.*, p. 289) o dă ca variantă a lui *tamam*. La nevoie ea s-ar putea explica prin reducerea acestuia, — dar trebuie să admitem mai degrabă un împrumut direct din tc. *tam*, cu același sens (v. Alus, p. 889).

megl. ***u̯oștĭ***

Interjecția aceasta a fost explicată de Per. Papahagi (*Meglenorom.*, II, p. 127) astfel: „oști! strigăt prin care gonim câinii"; se întrebuințează de asemenea în expresia *u̯oștĭ, cọini, nu mănancă bọliz!* „marș, câine, nu mânca baligi!", care este „un fel de amenințare pe care o facem cuiva care se obrăznicește la vorbă" (id., *op. cit.*, I, p. 60).

În definirea interjecției Per. Papahagi se folosește tot de cuvântul *oști*, ca și când acesta ar fi curent în limba română. El a existat de fapt, cu sensul: „șterge-o! cară-te (de-aici)! cărăbănește-te!", având însă o circulație foarte restrânsă (a fost semnalat într-un pasaj unic din

Ciocoii vechi și noi a lui N. Filimon: *Spune stăpânului tău că am venit să-l văz — sau arată-mi odaia în care se află, să întru eu d-a dreptul. Oști d-aici!*, v. „Revista română", II, p. 632).

Cuvântul de care ne ocupăm are corespondente și în alte limbi balcanice: arom. *oștĭ* (Tache Papahagi, *Etimologii*, București, 1940, p. 16), ngr. (dialectul din Adrianopol) ουšτ (cf. BL, II, p. 194), alb. *osht* (Cordignano, 135); toate acestea au fost împrumutate din tc. *oșt* (sau *hoșt, ușt*), care are exact aceleași sensuri (v. Youssouf, p. 901; Alus, p. 698).

arom. ***zulumk'ár***

Zulumk'ár „prădător, jefuitor", atestat în dicționarul lui Mihăileanu (p. 550), provine din tc. *zulümkâr* „opresor, tiran; *(adj.)* tiranic" (Barbier de Meynard, II, 338; Alus, p. 1079) și este sinonim cu *zulumgĭ*, înregistrat de Pascu, DEMR, II, p. 177 (a cărui explicație trebuie rectificată: etimonul turcesc este *zulümcü*, iar nu *zulmgu*, cum îl dă Pascu).

Abrevieri bibliografice

Alus = Sermed Muhtar Alus, *Türkçe-Fransızca yeni lûgat*, ed. II, Istanbul, 1935.

Barbier de Meynard = A.C. Barbier de Meynard, *Dictionnaire turc-français*. I–II, Paris, 1881 și 1886.

Bianchi = T.X. Bianchi, *Dictionnaire français-turc*. I–II, Paris, 1843 și 1846.

Capidan, *Aromânii* = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932.

Capidan, *Meglenorom.* I–II = Th. Capidan, *Meglenoromânii*. I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925; II. *Literatura populară la meglenoromâni*, București, 1928.

Capidan. *Dicț. meglenorom.* = Th. Capidan, *Meglenoromânii*. III. *Dicționar meglenoromân*, București, 1935.

Cordignano = P. Fulvio Cordignano, *Dizionario albanese-italiano e italiano-albanese* (Parte albanese-italiana), Milano, 1934.
Dalametra = I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, București, 1906.
Geagea, *Elementul grec* = Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, în „Codrul Cosminului", VII, 1931, p. 340 și urm.
Kélékian = Diran Kélékian, *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1911.
Lokotsch = K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927.
Mihăileanu = Ștefan Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*, București, 1901.
Miklosich, *Die türk. Elem.* = Franz Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen*, Wien, I: 1888; II: 1890.
Mladenov, *Etim. rečnik* = Stefan Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, 1941.
Per. Papahagi, *Basme arom.* = Pericle N. Papahagi, *Basme aromâne*, București, 1905.
Per. Papahagi, *Meglenorom.* = Pericle N.Papahagi, *Megleno-românii*. I–II, București, 1902.
T. Papahagi, *Antologie arom.* = Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, București, 1922.
T. Papahagi, DDA = Tache Papahagi, *Din dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1947*.
Pascu, DEMR = Giorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*. I–II, Iași, 1918 și 1925.
Redhouse 1890 = James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople, 1890.
ȘIO I–II/1 și 2 = Lazăr Șaineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. I. *Introducere*. — II. *Vocabularul*. 1. *Vorbe populare*. 2. *Vorbe istorice*, București, 1900.

* Între timp a apărut: Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic. — Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique*, [București], 1963; ed. II, 1974. (Nota noastră — 2000.)

Youssouf = R. Youssouf, *Dictionnaire turc-français*. I–II, Constantinople, 1888.

(Note publicate în articolele *Note de lexicologie aromână. Elemente turcești*, în „Studii și cercetări lingvistice", I, 1950, nr. 2, pp. 290–296 și *Împrumuturi turcești în dialectele românești sud-dunărene*, în „Studii și cercetări lingvistice", VIII, 1957, nr. 2, p. 225–237.)

INFLUENȚE LEXICALE ROMÂNEȘTI ÎN UNELE DIALECTE MAGHIARE DIN ROMÂNIA

Problema raporturilor lingvistice româno-maghiare prezintă, prin multitudinea aspectelor ei și prin profunzimea influențelor în anumite sectoare, o importanță deosebită pentru istoria limbilor română și maghiară. Ea a preocupat, mai ales în ultimele decenii, pe mai mulți lingviști, atât români cât și maghiari. A fost urmărită în special influența exercitată de limba maghiară asupra limbii române, dar, deși contribuțiile aduse până acum în acest domeniu sunt numeroase și valoroase, un studiu de ansamblu, monografic asupra problemei nu s-a scris încă[1].

În ceea ce privește influența românească asupra limbii maghiare, aceasta s-a bucurat de o atenție ceva mai redusă din partea specialiștilor. Și trebuie subliniat faptul că cercetările de până acum în această direcție, datorate aproape exclusiv lingviștilor maghiari, se limitează în general la lexic; fonetica, morfologia, sintaxa și semantica (în special calcurile), sectoare în care influența românească s-a exercitat de asemenea, sunt urmărite cu totul incidental și sporadic.

---

[1] Aprecierile din această introducere sunt făcute din perspectiva anului în care a fost scris prezentul articol. Între timp au apărut câteva lucrări monografice importante ca, de exemplu, cea consacrată influenței maghiare asupra limbii române a lui Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, 1966 (cu o bogată bibliografie). Pentru studiile monografice mai recente consacrate influenței limbii române asupra celei maghiare, vezi mai jos, notele 2 și 3 (*n.n.* — 1999).

O încercare de grupare a întregului material lexical maghiar de origine românească a fost făcută de Géza Blédy, în lucrarea sa *Influența limbii române asupra limbii maghiare* (*Studiu lexicologic*), Sibiu, 1942. Studiul, bazat pe o bibliografie bogată și pe numeroase identificări făcute personal, este însă departe de a prezenta toate împrumuturile lexicale românești ale limbii maghiare. Ni se pare, de exemplu, cu totul nejustificată eliminarea din câmpul de explorare a dialectului ceangău; faptul că „influența limbii oficiale românești în aceste regiuni [locuite de ceangăi] datează de vreme foarte îndelungată" (p. 3) nu e un motiv care să justifice atitudinea lui Géza Blédy, de vreme ce sunt înregistrate cuvinte împrumutate într-o epocă cel puțin tot atât de îndepărtată (ca *alakor, berbécs, berbence, cáp, esztrenga, ficsór, kozsók, málé, palacsinta* etc.). Nici al doilea motiv invocat de autor, anume că luarea în considerare a dialectului ceangău „ar cere și studii la fața locului" (*ibid.*), nu este întemeiat: autorul avea la dispoziție dicționarul ceangău al lui Y. Wichmann (pe care de altfel îl citează în bibliografie!), lucrare care cuprinde tocmai material adunat prin cercetări pe teren.

În cele ce urmează vom releva o serie de împrumuturi lexicale din limba română în limba maghiară, pornind, în general, de la studiul citat mai sus al lui Géza Blédy. Ele constituie simple materiale puse la dispoziția cercetătorului care va studia în ansamblu problema influenței românești asupra limbii maghiare[2].

I. Completări și rectificări etimologice la dicționarul ceangău al lui Y. Wichmann

Ceangăii sunt o populație maghiară stabilită în cea mai mare parte în Moldova. Existența lor izolată de restul minorității etnice maghiare din țara noastră, în mijlocul unei mase românești compacte, explică,

[2] Dispunem acum de monografia lui Bakos Ferenc, *A magyar szókészlet román elemeinek története* [„Istoria elementelor românești din lexicul maghiar"], Budapest, 1982 (*n.n.* — 1999).

printre alte trăsături caracteristice pe care le are dialectul vorbit de ei, și puternica influență suferită de acesta din partea limbii române. Amploarea acestei influențe în ceea ce privește vocabularul este evidentă în cea mai bogată culegere de materiale de grai ceangău publicată până acum[3], anume dicționarul lui Yrjö Wichmann, intitulat *Wörterbuch des ungarischen Nordcsángó- und des Hélfaluer Csángódialktes* și publicat de Bálint Csűry și Artturi Kannisto, Helsinki, 1935.

Autorul și editorii acestui dicționar, în colaborare cu lingvistul finlandez O.J. Tuulio, au stabilit originea românească a circa 600 de cuvinte folosite în mod curent de ceangăi și care aparțin celor mai variate sfere semantice, foarte multe dintre ele făcând parte din fondul lexical de bază al dialectului ceangău[4].

Parcurgând cu atenție bogatul material înregistrat de Y. Wichmann, se pot descoperi și alte numeroase cuvinte de origine românească, pe care autorul și editorii dicționarului nu le-au recunoscut sau au omis

---

[3] În anii '50, un grup de lingviști maghiari de la Institutul de Lingvistică și de la Universitatea din Cluj a făcut cercetări pe teren în vederea întocmirii unui atlas lingvistic ceangău, lucrare care va aduce, desigur, noi materiale lexicale de origine românească. Despre lucrările pentru acest atlas, vezi Szabó T. Attila, *A kolozsvári magyar egyetem munkaközösségének nyelvföldrajzi kutatásai a moldvai csángóság körében* [„Cercetările de geografie lingvistică printre ceangăii din Moldova ale unui colectiv de la [fosta — *n.n.*] Universitate maghiară din Cluj], în „Magyar Nyelv", XLIX, p. 508–514; Id., *Cercetări asupra graiului popular al ceangăilor din Moldova*, în „Cum vorbim", III, 1951, nr. 2, p. 31–33; Márton Gyula, *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszának munkálatairól* [„Despre lucrările la atlasul dialectului ceangău din Moldova"], în „Magyar Nyelvőr", LXXVIII, p. 376–382.

[4] O grupare a lor pe sfere semantice a făcut S. Pop, în recenzia publicată în BL, VIII, p. 177–178. Pentru interpretarea care trebuie dată influenței românești asupra dialectului ceangău, vezi studiile lui Márton Gyula, *Câteva aspecte ale influenței limbii române în lexicul graiului ceangău din Moldova*, în SCL, VI, (1955), p. 331–337 (cf. și „Magyar Nyelv", LII, p. 92–100): *Két tanulmány a keleti magyar nyelvjárások köréből* [„Două studii despre graiurile maghiare răsăritene"], Budapest, 1956, p. 92–100 și *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova*, în *Omagiu Iordan*, p. 557–569. Numeroase elemente noi aduce și Edmund Balogh, *Influențe lexicale românești în graiul ceangăilor din valea Ghimeșului*, în SCL, IX, 1958, p. 379–388. (Între timp a apărut studiul monografic al lui Márton Gyula, *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai* [„Împrumuturi românești în dialectul ceangău din Moldova"], Bukarest, 1972 (*n.n.* — 1999.)

să le explice[5]. În cele ce urmează le vom semnala pe cele pe care le-am putut identifica[6]:

ályimán „loc adânc (într-un râu)" (p. 6): rom. *aliman*, care are, printre altele, și sensul de „apă adâncă" (atestat de DA din Transilvania).

báni „ban" (*fizetész 3 fránk sze 50 báni napra* „plata (este de) 3 lei și 50 de bani pe zi", p. 219): rom. *bani*, pl. lui *ban* (cf. *lej* < rom. *lei*, pl. lui *leu*, Blédy, p. 150). Blédy, p. 144 dă (din Transilvania) forma *bani*.

bélgye „pai gros, cotor (de fân)" (p. 11): rom. *beldie*, cunoscut în Moldova cu sensul „cotor, (la pl.) cotoarele rămase după cosit și secerat" (DA). De la *bélgye* s-a format derivatul adjectival *bélgyéssz*, „plin de cotoare, beldios" (*ibid.*).

bizzeg „a clocoti (de ex. apa)" (p. 14): rom. *bâzâi* (pornindu-se de la zgomotul făcut de lichidul care clocotește).

bombog „a vorbi singur, pentru sine, a mormăi" (p. 15): rom. *bombăni* sau *bombăi*, prin înlocuirea terminației cu suf. *-og*.

buftyész „grăsuliu la față, bucălat" (p. 18): rom. *buftea* „om gras și buhăit" (CADE), cu suf. adj. *-ész*.

burka „pătură, cuvertură de lână mițoasă (în diferite culori; se întrebuințează mai ales iarna, în călătorie)" (p. 19): rom. (Moldova) *burcă*, atestat însă cu alte sensuri, anume „șubă, bundă, manta mare de pănură groasă, ce se poartă iarna" și „cojoc mițos" (CADE). Sensul cuvântului ceangău ori reproduce un sens de circulație regională pe care dicționarele nu îl înregistrează pentru cuvântul românesc, ori s-a dezvoltat prin analogie, de exemplu, cu *suman*, care desemnează atât haina respectivă, cât și materialul din care e confecționată.

---

[5] Câteva au fost semnalate de Tamás Lajos, în „Archivum Europae Centro-Orientalls", III, 1937, p. 275–278 și de S. Pop, în BL, VIII, 1940, p. 175–179.

[6] Notația fonetică întrebuințată de Y. Wichmann o redăm, pe cât posibil, în grafia maghiară obișnuită. Folosim, totuși, unele semne speciale pentru sunete

ciba, în expresia *ciba ki!* „(interjecție cu care se alungă câinele) afară! marș!" (p. 157): ținând seamă de aspectul fonetic și de regiunea în care e folosit cuvântul, trebuie considerat mai degrabă un împrumut din rom. (Moldova) *țibă* sau *țâba* „id." (< ucr. *ciba*, v. CADE), decât o variantă a lui *csiba* (< ceh. *čiba*), cum propune *MEtSz*, I, col. 1014; *ki* înseamnă „afară".

cigla „frigare" (p. 157): rom. *țiglă* (cu pronunțare regională *țâglă*), care în Moldova înseamnă „frigare lungă de lemn" (CADE).

curka „manta mare de lână purtată de ciobanii români (cu lâna în afară; mițele sunt țesute în stofă)" (p. 158): rom. *țurcă*, atestat numai cu sensul de „căciulă mare și lățoasă din piele de oaie țurcană" (CADE), dar care poate că are, în regiunea respectivă, și sensul cuvântului ceangău.

dʲér „frig mare (iarna)" (p. 21): rom. *ger*. Pentru fonetism, cf. *tyáj* citat mai jos.

dondog „a îngâna, a fredona (pentru sine), a vorbi pentru sine, a mormăi" (p. 22): rom. *dondăni* „id.", prin înlocuirea terminației cu suf. *-og*.

elkorʃilódik „a degenera" (p. 81): rom. *a se corci*, care, pe lângă sensul „a se încrucișa, a se amesteca", îl are și pe acela, derivat, de „a se strica, a se altera" (CADE), deci „a degenera".

fotográfia „Photographie" (p. 218): rom. *fotografie*.

geḷemusz „pământ jilav" (p. 18): pare a reproduce cuvântul rom. *gălămoz*, care are, printre altele, și sensul, destul de apropiat, de „mocirlă" (DA, s.v. 3°).

gidzigʲél „a gâdila" și refl. ***gidzigʲélődik*** „a se gâdila" (p. 18): rom. *a (se) gâdila*, prin înlocuirea terminației cu sufixul frecventativ *-gél*.

---

inexistente în limba maghiară literară: *á* = rom. *a* (spre deosebire de *á* = *a* lung), *ë* = rom. *e* (spre deosebire de *é* = *e* închis lung), *e̯* = rom. *ă*, *i̯* = rom. *î*, *ly* = *l'*, *š* (< *č*) = rom. (regional) *ŝ* (sau *ș'*), *w* = *u̯*. Renunțăm însă la notarea unor nuanțe vocalice și consonantice prea fine. Cf. și I. Márton, SCL, VI, p. 332, nota 2.

Cf. și forma *gigyilődem* „mă gâdil" dată de Márton Gy., în *Omagiu Iordan*, p. 560.

giszka „Gans" (p. 19): rom. *gâscă*. Cf. și Márton Gy., *loc. cit.*, p. 561.

grind „insulă" (p. 50): rom. *grind* (Moldova) „insulă de prund neinundabilă" (SDLR).

gyaka, „lemn ascuțit, lung cam de 1 m, care se fixează la marginea superioară a unei îngrădituri și servește ca reazem pentru acoperișul ei" (p. 24): pare a reproduce cuvântul rom. *ghioagă*, variantă moldovenească a lui *ghioacă* „măciucă, ciomag"; sensul cuvântului ceangău n-a fost însă semnalat în românește.

hálka „întrunire gălăgioasă de tineri (flăcăi și fete)" (p. 53): rom. (Moldova, Bucovina și nordul Transilvaniei) *halcă* „gălăgie mare, tărăboi" (CADE).

hármálákk „dezordine, încurcătură, zăpăceală" (p. 55): probabil din rom. *hărmălaie* (terminația cuvântului ceangău rămâne de explicat).

herkent „a tuși ușor (din gât), pentru a elimina flegma" (p. 57): rom. *hârcăi, hârcâi* „a tuși din piept" (CADE).

herreg „(despre câine) a mârâi": rom. *hârâi*, cu același sens (v. CADE s.v. 4°).

hópp „ridicătură sau groapă în drum" (p. 61): rom. *hop* „id.".

horkog „a sforăi, a răsufla greu" (p. 62): rom. *horcăi* „id.".

kẹreszẹl, kẹreszil „numele unui dans (jucat în doi)" (p. 75): rom. *cărășel* (și, cu pronunțare regională, *cărășăl*), numele unui dans popular românesc (v. DA).

kịc, în expresia *kịc ki!* „(strigăt cu care se alungă pisica) afară!, cât!, zât!" (p. 79): rom. *cât*; *ki* înseamnă „afară".

kịrceg „a scârțâi (de exemplu zăpada, ușa, roțile căruței)", cu derivatul *kịrcektet* „a face să scârțâie" (p. 79): rom. *scârțâi*, cu simplificarea grupului consonantic inițial, sau din varianta regională *cârțâi* (pentru care vezi CADE).

kirreg „a cârâi, a cârcâi (despre găină, mai ales când ouă)" (p. 78): rom. *cârâi*.

kirrent „a cârâi, a cârcâi o dată (despre găină)" (p. 79): rom. *cârâi*, prin înlocuirea terminației cu sufixul momentan *-ent*.

kocka „șmecherie, pungășie" se întâlnește în explicația dată lui *kockár* „șmecher, pungaș, escroc": *ullyan ember ki kockával jár* „om care umblă cu escrocherii"; ambele cuvinte sunt de origine românească: (Moldova) *coțcă* (acesta, împrumutat din maghiară) și *coțcar*, care au aceleași sensuri (v. DA).

kockár, v. ***kocka***.

kolomponyil „a bate (în ceva), a lovi, a izbi" (p. 79): pare a fi o contaminare între magh. *kolompol* „a bălăngăi" (la care trimite Wichmann) și rom. *clămpăni*.

komárnyik „adăpost acoperit, umbrar (mai ales la stână; sub el sunt aduse și oile la muls)" (p. 79–80): rom. *comarnic* „id." (v. DA). Cf. *komárnyék kaliba*, E. Balogh, SCL, IX, p. 385.

kontosz „pardesiu (purtat de orășeni), palton" (p. 80): aspectul fonetic ne duce mai degrabă spre rom. (Moldova) *contoș* (variantă a lui *contăș*) „un fel de manta boierească îmblănită" (cf. DA, CADE), decât spre magh. *köntös*, cum crede Wichmann.

koponyil „a lovi, a izbi cu o bâtă, astfel încât obiectul lovit se strică" (p. 80): rom. *pocăni* (sau *pocni*), prin metateză (fenomen frecvent în dialectul ceangău, cf. *gáliba* „baligă", *konora* [pentru *korona*] „coroană" etc.).

korda „bârnă de sprijin" (p. 81): rom. *coardă*, care în Moldova se folosește și cu sensul de „bârnă sau grindă groasă care susține tavanul casei și pe care se păstrează sau de care atârnă diferite lucruri din casă" (DLRC, s.v. IV 1°).

kordássz, în compusul *kordássz-fürész* „fierăstrău de mână" (p. 81, literal „fierăstrău cu coardă"), este un derivat adjectival de la *korda*, pe care dicționarul lui Wichmann nu îl înregistrează ca atare și care reproduce cuvântul rom. *coardă* „sfoară care, prin învârtirea penei,

se răsucește, apropiind brațele și întinzând pânza fierăstrăului" (DLRC, s.v. II 1°).

koril „a lega o căpiță de fân cu o frânghie de o prăjină vârâtă sub ea și a o transporta astfel cu boii (fără car) într-un anumit loc" (p. 81): dicționarele românești cunosc un verb *a cori*, dar cu un sens destul de diferit, anume „a aduna fânul cosit și uscat într-un loc" (v. DA, s.v. *cor*^{2}); s-ar putea ca, în regiunea unde se folosește ceang. *koril*, cuvântul românesc, pe care acesta îl reproduce, să aibă același sens.

kosár „ocol, țarc pe un izlaz" (p. 81) e tratat împreună cu *koszár* „coș", deși este, evident, alt cuvânt, anume un împrumut al rom. *coșar* „țarc pentru adăpostirea vitelor sau oilor" (v. DA, s.v. 1°), sens pe care magh. *kosár* nu îl are. Cf. și E. Balogh, SCL, IX, p. 386.

koszoj „fâșie subțire și îngustă de piele cu care se cos obiecte de piele mai groase" (p. 81): rom. *cosoi*, atestat, printre altele, și cu sensul „curea" (DA, s.v. 3°) și care este, probabil, un derivat de la verbul *coase*.

kotirš ilódik „(despre pisici) a se împreuna" (p. 82): rom. *a se cotârci* „id." (v. DA).

krencektet, în expresia *krencektetni fogoit* „a scrâșni din dinți" (p. 85): rom. *crănțăi* (variantă a lui *crănțăni*) „id." (v. DA, cf. și CADE).

krida „cretă" (p. 85): rom. (Moldova și Bucovina) *cridă* „id.". (DA).

kukurigól „(despre cocoș) a cânta" (p. 85) are la bază onomatopeea românească *cucurigu* (v. și verbele *cucuriga, cucurigi, cucurigui*); în maghiara comună se zice *kukorékol*.

lędunka „geantă de piele purtată cu o curea care trece pe subsuoară" (p. 89): rom. *lăduncă* „geantă de piele purtată de ofițeri" (DA).

mahmurassz, cu variantele *mamhurassz, mahurassz* și *mamurassz*, „care are dureri de cap după un chef" (p. 93): rom. *mahmur*, la care s-a adăugat suf. adj. *-assz* (= magh. *-os*).

megmëril „(despre oi) a se împreuna" (p. 97): rom. *a se mârli*. Același cuvânt românesc pare a sta și la baza lui *mi̯rnyilódik* (p. 99).

me̯rin „o boală de stomac" (p. 97): rom. *mărin*, atestat cu sensurile de „boală a vacilor, caracterizată prin umflarea ugerului, din care apoi curge sânge" și (la pl.), în superstiții, „bube ce se fac la șezut [...] la aceia care muncesc în ziua de Mărina" (CADE). Cuvântul ceangău pare a avea acest al doilea sens; cf. și magh. *marin* (de aceeași origine), atestat cu sensul de „buboi" în pct. 575 din ALR II, h. 117.

moronšil „a molfăi; a face reproșuri, a imputa cuiva ceva" (p. 100): rom. (Moldova) *moronci* (cu pronunțare regională *moronși*), atestat cu sensul „a necăj, a cicăli; a ocărî" (CADE).

nyám „rudă, rudenie" (cu derivatele *nyámassz* „înrudit" și *nyámszág* „rubedenie; înrudire") (p. 104): rom. *neam*; v. și I. Márton, SCL, VI, p. 336 și, în alte graiuri maghiare, Blédy, p. 71.

pazilkadik ~ pe̯zilkadik „a se grăbi" (p. 113): rom. *a se păzi*, care are, în nordul Transilvaniei, și sensul pe care îl are cuvântul ceangău (v. V. Breban, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 89–92).

piszi „pisică (mai ales când o chemi)" și diminutivul *piszike* „pisicuță" (p. 116): rom. *pis(i)!*, respectiv *pisică*.

pi̯rc „Furz" (cu derivatul *pi̯rcent* „furzen") (p. 116): rom. *pârț* „id.".

pi̯rši̯lódik „(atât despre animale, cât și despre oameni) a se împreuna, a se împerechea" (p. 115): rom. *a se pârci*.

pokkon „a plesni, a bate (cu pumnul)" (p. 116): rom. *pocni*.

porko, în expresia *veri e porkát* „se zice când, la jocul cu mingea, jucătorul vrea să arunce mingea înapoi și aceasta a atins pământul" (p. 117): este vorba de jocul numit *poarca* (vezi o descriere sumară a lui în SDLR).

prázsnyék (p. 80 s.v. *koppon*) și *prázsnyik* (p. 209) „praznic (făcut în memoria unui mort)": rom. *praznic*, cu *z* > *zs* (pronunțat *j*) sub influența lui *ny* (= *ń*) următor.

primęria „Gemeindehaus" (p. 219): rom. *primărie*.

rokinca „fiecare dintre parii înfipți în cele patru colțuri ale saniei (între care se încarcă, de exemplu, lemnele)" (p. 123): rom. *rochință* „id." (atestat numai de SDLR și numai din Transilvania); cuvântul românesc este el însuși împrumutat din magh. *rakonca* (sau *rokonca*).

rowátka și ***ruhátka*** „barieră la marginea orașului, la un birou vamal (acum nu mai există)" (p. 123): rom. (Moldova și Bucovina) *rohatcă* „id." (v. CADE și SDLR).

šírta „cerealele (în general) care cresc pe ogor" (p. 143): este, probabil, o extensiune de sens a rom. *cirtă* (cu pronunțare moldovenească *sîrtă*) „un sfert de pogon" (v. DA, SDLR).

šobákk „barcă mică, luntre" (p. 143): rom. (Moldova și Bucovina) *ciobac* sau *ciobacă* (cu pronunțare regională *șobac(ă)* „id." (v. DA).

šontoróg „schilod" (p. 144): rom. *ciontorog* (cu pronunțare regională *șontorog*), variantă a lui *șontorog* „id." (cf. și Blédy, p. 37).

šumujág „mănunchi, legătură" (p. 145): rom. *șumuiag* „mănunchi (de paie sau de fân), șomoiag" (CADE).

szęrinka „șervet; batistă (țesută în casă)" (p. 132): rom. *șirincă* (cu pronunțare regională *șârincă*), atestat numai cu sensul „maramă, basma de îmbrobodit" (întrebuințat mai demult în Moldova, iar azi numai în Maramureș, v. SDLR).

szpiritusz ~ piritusz „spirit rău, diavolul" (p. 136): rom. (Moldova) *spirituș* (variantă a lui *spiriduș*) „id." (SDLR).

sztámbol „măsură de capacitate (din seria: *kila* = 400 kg = 24 *sztámbol*)" (p. 78 s.v. *kila*): rom. (Moldova) *stambol* „măsură egală cu 12 ocale" sau *stamboală* „baniță" (SDLR).

szufla „lopată" (p. 136): rom. (Moldova) *șuflă* „lopată adâncă de luat pietriș, gunoi etc." (SDLR).

tápálága „cu picioare mari și cu mers greoi" (p. 148): reproduce, evident, cuvântul rom. (Moldova) *tăpălagă* „picior mare, grosolan" (TDRG), dându-i însă valoare de adjectiv și sensul pe care îl are derivatul adjectival rom. *tăpălăgos*.

tyáj „Tee" (p. 156); rom. *ceai* (pentru fonetism, cf. *tyá* și *tyágató* corespunzând cu *csá, cságató* din limba literară).

tyáka „teacă" (în proverbul *nem fér két kész i tyákába* „două cuțite nu încap într-o teacă", p. 206): rom. *teacă*.

vętęwica „fata care conduce jocul într-un dans țărănesc (de fete care supraveghează împodobirea bisericii etc.)" (p. 169): reproduce, fără îndoială, un cuvânt rom. *vătăviță*, care însă nu e atestat decât în formele *vătăjiță* și *vătășiță* și cu sensuri diferite (vezi CADE), dar care e foarte probabil că se folosește, în regiunea unde a fost înregistrat cuvântul ceangău, paralel cu *vătav* „conducător al călușarilor, al cetelor de tineri ce umblă cu colindul, cu brezaia, cu turca etc." și „conducătorul celor ce prepară festivitățile unei nunți țărănești" (vezi CADE s.v. *vătaf* 3° și 4°).

*

Unele dintre explicațiile etimologice date de autorul și editorii acestui dicționar trebuie rectificate, în sensul că termenii ceangăiești trebuie raportați fie la variantele moldovenești ale cuvintelor propuse ca etimoane (acestea din urmă neexplicând în mod satisfăcător forma cuvintelor din dialectul ceangău), fie la derivate ale lor, fie, în sfârșit, la alte cuvinte. Astfel:

bęgyi „(mai ales în adresarea directă) frate mai mare; unchi; bărbat mai în vârstă (în general)" (p. 11 s.v. *bátya*): nu din *bade* sau *bădiță*, ci din *bădie*.

béc „prăjină subțire de măsurat... lungă de 3,36 m" (p. 13): nu din *bețigaș*, ci din *băț*.

budászka „găleată de lemn cu două toarte, în care se aruncă apa murdară (în bucătărie)" (p. 17): din *budașcă*, cu înțeles foarte apropiat, iar nu din *budaiu* (?!) sau *bădău*.

buhuna „om cu cap mare, urât, cu părul zbârlit" (p. 18): mai degrabă din *buhnă* (v. DLRC), decât din *buhă* sau *bufnă*; pentru sens, cf. sinonimul *buhă* (la CADE). Pentru *buhuna* (și *bohuna*) cu sensul propriu de „bufniță", vezi Márton Gy., în *Omagiu Iordan*, p. 560, 564.

bulyándra „zdreanță" (p. 18): forma *buleandă* propusă ca etimologie, trebuie corectată în *buleandră*; cuvântul românesc a fost împrumutat și în alte graiuri maghiare (v. Blédy, p. 29).

buránzsik „Rohseide" (p. 18): nu din *borangic*, ci din varianta moldovenească *burangic* (v. DLRC).

cénk „băț cu care se măsoară cantitatea, nivelul vinului într-un butoi" (p. 157): nu din *țanc*, ci din varianta mold. *țenchi* (v. SDLR).

cigan „țigan" (p. 157): după aspectul fonetic pare a fi mai degrabă un împrumut din românește (regional *țâgan*) decât o variantă a magh. *cigány*. Cf. și *cigán* „fierar", explicat de Márton Gy., în *Omagiu Iordan*, p. 558. Tot din românește (și anume din *țigancă*, regional *țâgancă*) a fost împrumutat și *cigánka*, deoarece sufixul *-ka* are, în maghiară, numai valoare diminutivală (*cigányka* înseamnă „țigănuș").

cilyhe „pădure tânără, pădurice" (p. 157): nu din *sîlhă*, ci din forma mold. *țâlhă* sau *țâhlă* (v. SDLR).

colyink „pătură mică din pânză groasă (cu care se acoperă calul sau cu care se aduce fân, paie etc.)" (p. 158): din *țolinc* (v. CADE, SDLR), nu din *țol*.

doftor „medic" (p. 22): nu din *doctor*, ci din varianta cu aceeași formă ca a cuvântului ceangău. Cf. și Márton Gy., *loc. cit.*, p. 558, 561.

fedelesz „butoiaș (pentru apă de băut)" (p. 37) e tratat împreună cu adj. *födeles* „prevăzut cu capac sau cu acoperiș"; el trebuie, însă,

separat de acesta din urmă, deoarece provine din rom. *fedeleș* (iar acesta, din adjectivul maghiar).

fëtyëlëu „(despre bărbați) impotent" (p. 41) trebuie explicat mai degrabă din forma *feteleu* (v. DA) decât din *fătălău*; pentru variantele secuiești *fataró* și *pataró*, v. Blédy, p. 43.

gërgina „dalie" (p. 48): din *gherghină*, nu din *georgină*.

gocán „purcel" (cu diminutivul *gocánka* „purceluș") (p. 49) este explicat din magh. *koca* „id.", de care totuși se deosebește, în ceea ce privește forma, destul de mult; nu știm dacă există în regiunea respectivă un cuvânt românesc *goțan*, dar e atestată interjecția *goțană* (de obicei repetată), cu care se cheamă porcii (v. DA) și cu care cuvântul ceangău este, fără îndoială, înrudit.

guzba ~ guzsba „lemn înfurcit sau cu un cârlig la capăt, de care se atârnă căldarea deasupra focului" (p.50): din forma *gujbă*, nu din *cujbă*. Vezi și E. Balogh, SCL, IX, p. 384 și Blédy, p. 49.

hájdá „haide!" (p. 52) trebuie separat de *háj* (< rom. *hai*), deoarece are alt prototip: rom. *haida* (variantă regională a lui *haide*).

hármászár „Hengst" (p. 55), explicat din rom. *armăsar*, trebuie raportat la varianta moldovenească *harmăsar*.

hęrcęgosz „certăreț" (p. 57) nu se poate explica din *hărțag*, ci, după cum arată și forma cuvântului, direct din derivatul rom. *hărțăgos* (varianta moldovenească a lui *arțăgos)*.

kapuj „câine de vânătoare" (p. 71): nu din *căpău*, ci din *copoi*.

kupʲérta „plic" (p. 85): din *copertă* „id." (v. DA s.v. 1°), nu din *cuvertă*.

lámba „lampă" (p. 88) se explică mai bine din forma moldovenească *lambă* (v. SDLR) decât din cea literară *lampă*.

mágla „grămadă, morman" (p. 93): mai degrabă din rom. *maglă* (v. SDLR), care are același aspect fonetic, decât din magh. *máglya*.

májsztru „meșter, maistru" (p. 93): din rom. *maistru*, iar nu din *măestru*, care, în această formă, este numai adjectiv și are sensuri cu totul diferite.

meggöntyil „a împinge, a îmbrânci" (p. 50 s.v. *göntyil*) nu derivă de la rom. *ghiont*, ci direct de la verbul *ghionti*.

mẹlyiga „mămăligă" (cu derivatul *mẹlyigáz* „a prepara mămăliga") (p. 95): nu din *mămăligă*, ci din varianta moldovenească *măligă* (v. CADE). Varianta *maliga* a fost înregistrată, în același dialect, de I. Márton, SCL, VI, p. 335; în alte graiuri maghiare se folosesc formele *mamaliga* și *momoliga* (v. Blédy, p. 64).

minunt „minut; moment, clipă" (p. 99): nu din rom. *minut*, ci din varianta populară *minunt*, folosită și în Moldova.

momica „maimuță" (p. 100): din forma moldovenească *momiță*, nu din *maimuță*, care a fost împrumutat de asemenea, dar sub forma *majmuc* (p. 93), formă întâlnită și în alte graiuri maghiare (v. Blédy, p. 63).

motošilódik „(despre pisici) a se împreuna" (p. 101): nu din rom. *motoc* „motan", ci din derivatul acestuia *a se motoci*.

muszunoj „mușuroi" (p. 101): nu din *moșoroi*, ci din varianta *mușunoi*.

nẹkẹzẹlódik „a se osteni degeaba, a se trudi" (p. 103): atât forma cât și sensul acestui verb ne fac să-l explicăm mai degrabă din rom. *a se necăji* (regional *năcăji*) decât din *năcaz*.

nojëmbrë „November" (p. 104): din rom. *noiembre* (formă populară pentru *noiembrie*), nu din *noiemvrie*.

oktombre „Oktober" (p. 108): nu din rom. *octomvrie*, ci din *octombre* (formă populară pentru *octombrie*).

pitán „pâine din făină de porumb" (p. 116): nu din *pită*, ci din *pitan*, atestat cu sensul de „pâine făcută din făină de orz sau de secară; pâine proastă" (CADE).

pruba „încercare, probă" (cu derivatul *prubál* „a încerca") (p. 118): mai degrabă din *prubă*, varianta moldovenească a lui *probă*, decât din acesta din urmă.

rẹẓ́ész „țăran care stăpânește prin ereditate o proprietate funciară" (p. 121): etimonul propus (*răzaș*) trebuie corectat în *răzeș*.

tȧwál „tigaie" (p. 149): nu din rom. *tavă*, ci din forma *tavale*, pluralul variantei moldovenești *tava* (pentru procedeu, vezi *báni* citat mai sus).

trin „tren" (p. 151): nu din rom. *tren*, ci din varianta populară *trin*, care se folosește și în Moldova.

zịndár „Gendarm" (p. 172): nu din rom. *jandarm*, ci din forma moldovenească *jândar* (azi ieșită din uz).

Foarte multe cuvinte ceangăiești păstrează, în vocalism sau în consonantism, particularitățile graiului moldovenesc din care au fost împrumutate, lucru de care autorul și editorii dicționarului n-au ținut seamă, aceștia indicând totdeauna corespondentele din limba română literară. Iată doar câteva exemple: *cịgára* „țigară", p. 157 (mold. *țâgară*), *cịnta* „țintă, de exemplu la cingătoare, la hamuri, la geamantan", p. 158 (mold. *țântă*), *gịrgịrica* „gărgăriță", p. 49 (mold. *gârgâriță*), *këptár* „pieptar", p. 75 (mold. *k'eptar*), *nyinta* „mintă", p. 106 (mold. *ńintă*), *nyirjásza* „mireasă", p. 106 (mold. *ńireasă*), *rákica* „rapiță, p. 119 (mold. *rak'iță*), *šákịr*, „ceacâr, sașiu", p. 140 (mold. *șacâr*), *š'érje* „fiere", p. 142 (mold. *șerje*), *vẹtẹzẹl* „vătășel", p. 169 (mold. *vătăjăl*), *ž'idra* „vidră", p. 173 (mold. *ȋidră*) etc. etc.

*

Relevăm, în sfârșit, câteva calcuri:

bika are, pe lângă sensul de „taur" (ca și în limba maghiară literară), și sensul special de „instrument muzical format dintr-o putină, asupra gurii căreia e întinsă o bucată de piele; în mijlocul acestui fund de piele se află fixat un smoc de păr de cal [...]" (p. 13). Acest al doilea sens este un calc după rom. *buhai*, care în Moldova înseamnă atât „taur", cât și instrumentul descris mai sus (folosit în practicarea datinei plugușorului).

bika-tej „mâncare de post: semințe de cânepă pisate și fierte în apă" (p. 13) pare a fi un calc după rom. *lapte-de-bou*, care însă este atestat cu un sens puțin diferit, anume „zeama din semințele de dovleac fierte, care se mănâncă de post" (CADE s.v. *lapte* 3° b).

egérfark „Schafgarbe (*Achillea millefolium*)" (p. 28): calchiat după rom. *coada-șoricelului*, care desemnează aceeași plantă (numită în limba maghiară *cicfark*).

ejt „a scăpăra (cu amnarul)", cu derivatul *ejtő* „amnar" (p. 29), s-ar putea datora unei confuzii între verbele românești *a scăpăra* și *a scăpa* (acesta din urmă se traduce în ungurește *ejt*), asemănătoare, până la un anumit punct, în ceea ce privește aspectul formal.

fejessz „inteligent, deștept" (p. 37): derivat adjectival de la *fej* „cap", cu sensul dezvoltat după modelul adjectivului rom. *căpos* (v. DA) sau al locuțiunii adjectivale *cu cap* „idem" (căci magh. *fejes* are, ca sens figurat, numai pe acela de „încăpățânat").

író „Landschreiber, Dorfnotar" (p. 67): să se compare cu rom. *scriitor* „jălbar" (v. CADE) și „funcționar comunal", căci cei ce nu știau carte se adresau mai ales notarului sau altui funcționar de la primărie ca să le scrie petițiile; în maghiară *író* înseamnă „scriitor, om de litere".

kigyó ſuperke „un fel de ciupercă otrăvitoare (mică, de culoare galbenă cu alb, țuguiată)" (p. 78): cf. rom. *burete șerpesc* sau *buretele șarpelui* „id." (CADE s.v. *burete*); magh. *kigyó* „șarpe".

e robok utja „calea-laptelui" (p. 122) e traducerea expresiei românești *drumul robilor*; în maghiara comună se spune *tejút*.

szentül și derivatul *leszentül* „(despre soare, lună, stele) a apune" (p. 130) sunt derivate verbale de la *szent* „sfânt", prin imitarea verbului românesc *a sfinți* (variantă a lui *asfinți*) „id."; tot așa compusul *napszentület* „apusul soarelui; vest" (p. 102) traduce expresia românească *sfințitul (asfințintul) soarelui*.

Tyikjéssz „dracul, diavolul" (p. 156) este, din punct de vedere formal, un derivat adjectival de la *tyike* (împrumutat din rom. *tichie*, vezi *loc. cit.*), deci s-ar traduce prin „cu tichie, (cel) care poartă tichie". De fapt diavolul are și în românește, printre alte numeroase numiri eufemistice, și numele *Cel-cu-tichie* și *Tichiuță* (v. CADE), după care a fost calchiat cuvântul ceangău.

vatšág (formă dialectală pentru *vadság*, derivat de la *vad* „sălbatic" cu suf. colectiv-abstract *-ság*) e atestat de dicționarul lui Wichmann cu sensul colectiv de „animale sălbatice, fiare" (p. 167); se pare că este vorba de un calc după rom. *sălbăticiune*, care înseamnă atât „fiară sălbatică", cât și „sălbăticie" (pe când în maghiara literară *vadság* înseamnă numai „sălbăticie").

II. Termeni păstorești maghiari de origine română

Materialul discutat în acest capitol este extras din lucrarea lui Herman Ottó, *A magyar pásztorok nyelvkincse* [„Vocabularul păstorilor maghiari"], Budapest, 1914. Este vorba, anume, de o serie de termeni păstorești (în sensul cel mai larg al cuvântului, așa cum înțelege și Herman) pe care Géza Blédy a omis să-i înregistreze în studiul său, deși a utilizat în măsură largă lucrarea, extrem de bogată în materiale, a lui Herman Ottó. Semnalăm de asemenea variantele fonetice și derivatele neînregistrate de G. Blédy, Y. Wichmann și de MEtSz[7], precum

[7] Nu dăm însă cuvintele și variantele înregistrate de MEtSz, dar omise de Blédy, ca *bordi, brenze, bringás, deréc* și altele.

și calcurile făcute după limba română. Deoarece intenția noastră nu e de a face considerații generale asupra întregii terminologii păstorești maghiare de origine românească, prezentăm materialul discutat în ordine alfabetică:

áfáre (transcris de autor *á fáre*), în expresia pleonastică *ki áfáre* „(interjecție cu care se alungă câinele) marș afară!" (p. 594): rom. *afară*; *ki*, adverb folosit aici cu valoare de imperativ, înseamnă tot „afară".

berbécses „cioban care păzește berbecii castrați" (p. 147): derivat de la *berbécs* (< rom. *berbece*), cu sufixul de „nomen agentis" *-és*.

birginyó ~ brigigyó ~ briginyó (Ciuc) „unealtă cu care se bate laptele sau smântâna în putinei, ca să se aleagă untul" (p. 527, 528): rom. (Moldova) *brighideu* (variantă a lui *brighidău*) „id.", cuvânt probabil de origine maghiară (v. SDLR s.v. *fercheteu*).

biszuszka (la ceangăi) „bici" (p. 220): rom. *biciușcă* (cu pronunțare moldovenească *bîșușcă*); Wichmann, p. 14, dă *bišuszka*.

bizsán (Ciuc) „bou puternic" (p. 390): MEtSz, 1, col. 419, îl consideră „fără îndoială de origine românească"; cuvântul presupune, într-adevăr, o formă, neatestată, **bijan* (cf., pe de o parte, *bijog* „mârțoagă", format cu alt sufix, iar, pe de altă parte, *ghijan* „poreclă dată unui bătrân", pe care DA îl derivă de la *ghiuj*, dar care ar putea fi o formă cu labiala palatalizată pentru **bijan*). Vezi și numele de bou *Bizsán* (p. 471).

branista „pădure bătrână" (p 149): rom. *branițte*.

budákó (Ciuc) „găleată sau ciubăr în care se pune laptele (cu o toartă mai mare, găurită, și cu una mai mică și negăurită)" (p. 528): rom. *budacă* „id.".

budé (Ciuc) „vas de lemn fără toarte, cu o capacitate de 7–9 litri" (p. 235): rom. *budâi (budăi)* „id.".

bunár (fostul județ Torontal) „puț, fântână cu cumpănă" (p. 289): rom. (Banat, Oltenia) *bunar* „puț" (v. DA, CADE).

capi (Gheorgheni–Ciuc) „(vacă sau bou) cu amândouă coarnele întoarse înapoi și încovoiate spre grumaji" (p. 455): derivat de la *cap* (< rom. *țap*, v. Blédy, p. 32); cf.rom. *țapoș*, cu sens destul de apropiat (CADE).

cége, cége, cégela! (Odorhei) „cuvânt cu care se cheamă caprele" (p. 540): cf. rom. *țâgă, țâgă, țâgâlie* „id." (V. Bogrea, DR, I, p. 79, nota).

ciba el! și ***ciba ki!*** (Odorhei) „interjecție cu care se alungă câinele" (p. 594): din rom. (Moldova) *țiba* sau *țâbă* „id.", împrumutat și de ceangăi (vezi mai sus).

csetenyés (Călățele), în expresia *csetenyés szekér* „căruță cu care se aduce acasă, seara, mireasa" (p. 87), este un derivat adjectival de la *csetenye* (< rom. *cetină*, v. Blédy, p. 35–36) și înseamnă „(împodobit) cu cetini de brad"; Blédy, p. 36 înregistrează numai derivatul substantival *csetenyés* „pădure tânără de fag" (?).

csiromálé „amestec de făină de porumb cu apă, terci" (p. 226): cuvânt compus din *csir* „terci" (**csiró?)* și *málé* „mălai", ambii termeni de origine românească (v. Blédy, p. 36 și 64).

csongora (la secui) „semn la ureche [a oii], când aceasta se sfâșie" (p. 524): cf. rom. (adj.) *ciungără* „(oaie) cu cornul rupt" și (s.f.) *ciúngără* „oaie cu coarnele tăiate" (DA s.v. *ciung*).

esztenáz (Transilvania) „a face o stână vara, trecând cu oile dintr-o pășune într-alta" (p. 503): derivat de la *esztena* (<rom. *stână*, v. Blédy, p. 42).

furka (fostul județ Torontal) „furca fântânii" (p. 291): rom. *furcă* „stâlpul pe care se sprijină cumpăna fântânii" (DLRC s.v. 3° d).

gárgyás, în expresia *gárgyás kút* „fântână cu ghizduri" (p. 291): derivat adjectival de la *gárgya* (< rom. *gard*, v. Blédy, p. 46).

gárda (Călățele) „zgardă cu cuie, pusă la gâtul câinelui ciobănesc, ca să-l apere de lup" (p. 586): rom. *zgardă*, cu reducerea grupului inițial de consoane.

gyósa (Ciuc): *gyósa këcske* „capră albă" (p. 539): cf. rom. *ghioș*, atestat din Moldova numai în forma de masculin, cu sensul de „alb-curat" (vorbind despre coarnele vitelor, v. DA); cuvântul maghiar presupune un adjectiv românesc folosit la ambele genuri și cu sensul de „alb", despre culoarea părului animalelor.

háráb (la ceangăi) „căruță": rom. (Moldova) *haraba*; Wichmann, p. 54, înregistrează numai forma *hárába*.

hergely (la ceangăi) „troupeau de chevaux" (p. 312): rom. *herghelie*; Blédy, p. 50, dă (din Târnava Mare) forma *hergeja* și cu alt sens.

hiribigomba (Alba) „ciupercă" (p. 705): cuvânt compus dintr-o variantă a lui *hiriba* (< rom. *hrib(ă)*) „mânătarcă" (v. Blédy, p. 51) și *gomba* „ciupercă".

kircséj (județul Brașov) „pană, ic de fier" (p. 215): rom. *cârcel* sau *cârcei* (pentru sens, cf. DA s.v. III).

kosár (Ciuc) „îngrăditură de nuiele împletite, unde se bagă oile când se mulg; strungă" (p. 511): rom. (din aceeași regiune) *coșar* „id." (v. DA s.v. 1°); în maghiara comună are alte sensuri. Cf. Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I, Budapest, 1955, p. 674–675.

kotyiga ~ kocsiga (la ceangăi) „căruță" (p. 95): rom. *cotigă* (explicație dată de autor); lipsește la Wichmann, care dă (p. 82) numai cuvântul *kotyigár* (< rom. *cotigar*).

kuraszló (Bucovina) ~ ***kurászta*** (Alba) „lapte brânzit, serbezit" (p. 436 și 706): rom. *curaslă* (ALRM I, vol. II, h. 290, pct. 388, 391, 401) și *curastă* (*ib.*, pct. 96, 125 etc.); cât despre variantele *gujesztra, gulajsztra, gulesztra, gurászka, gurásztra, kulajsztra* (p. 435–436), întrebuințate în Ungaria și neînregistrate de Blédy, fiind considerate (p. 49) de origine slavă, — vezi DA s.v. *colastră*.

lunka (Crasna) „luncă" (p. 274): rom. *luncă*; pentru dubletele magh. *lanka* și *lonka*, v. Kniezsa István, *op. cit.*, I, p. 303–304.

mátor (Gheorgheni–Ciuc) „berbec bătrân" (p. 512): rom. *mátur* (sau *mátor*) „vârstnic"; de ex. *berbec mator* (v. CADE).

miringya (Alba) „merinde" (p. 707): variantă a lui *merinda* (< rom., v. Blédy, p. 66).

mijora ~ milora ~ milóra ~ millora ~ miora (Transilvania) „mioară" (p. 513, 514, 523): variante ale lui *mióra* (< rom. *mioară*), neînregistrate de Blédy; de asemenea *nyivór* (Alba; p. 515), cu o formă care se deosebește mai mult de celelalte variante (reproducând, probabil, rom. *mior*).

monicca (la ceangăi) „maimuță" (p. 640): variantă a lui *momica* (v. Wichmann, p. 100) < rom. (Moldova) *momiță*.

mulgetor „cioban care mulge oile" (p. 166): rom. *mulgător* „id.".

patusa (Ciuc, Odorhei) „căpușă (*Melophagus ovinus*)" (p. 641): probabil din rom. *căpușă*, cu modificări fonetice care rămân să fie explicate; aceeași explicație credem că trebuie dată și formei *papusa*, cu sensul „Oestrus ovis", pe care Blédy, p. 73 o raportează, împreună cu celelalte sensuri ale cuvântului, la rom. *păpușă*; s-ar putea ca magh. *papusa* să fi rezultat printr-o asimilare *c – p > p – p*, iar *patusa* – din *papusa*, prin procesul contrar.

platikahal „plătică (*Abramis brama*)" (p. 730) este un compus din *platika* (< rom. *plătică*) și *hal* „pește"; de aceeași origine românească sunt și formele *platyica* (Câmpia Transilvaniei), rezultată prin schimbarea terminației, și *platyika* (v. Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, p. 915).

posztorong (la ceangăi) „lanț cu care se leagă oiștea la căruță" (p. 99): variantă a lui *posztoronka* (Wichmann, p. 117), explicat din rom. (Moldova) *postoro(a)ncă*.

procáp (la ceangăi) „proțap" (p. 99): variantă a lui *procápp* (Wichmann, p. 118).

szëcsála (la ceangăi) „țesală" (p. 333): după Herman, din rom. *țesală* (sic!); de fapt, din forma moldovenească *săcealâ* (v. CADE).

szindzsák (Bucovina) „măsură de capacitate (50 cl)" (p. 134): rom. (Moldova, Bucovina) *sângeap* „cinzeacă" (v. CADE) sau dintr-o formă **sângeac*, rezultată prin contaminarea lui *sângeap* cu *cinzeacă* sau *cinzec*.

szohát (la ceangăi) „izlaz" (p. 281): variantă a lui *szuhát* (< rom. *suhat*, Wichmann, p. 136).

sztina (jud. Covasna) „stână" (p. 206): variantă a lui *esztena* (v. Blédy, p. 42), mai apropiată de forma etimonului românesc.

tyinga (la ceangăi) „stinghie cu care sunt fixate bârnele care alcătuiesc ghizdul fântânii" (p. 297): rom. *chingă* „stinghie" (v. DA s.v. 2°).

ujstye (la ceangăi) „oiște" (p. 105): rom. *oiște*.

vadra (fostul județ Torontal) „găleată" (p. 297): rom. (Oltenia, Banat, Transilvania) *vadră* „id."

vakara (Homorod) „apelativ pentru oi" (p. 523): rom. *oacără* „(despre oi) cu pete albe pe bot" (v. CADE).

vatyinata (Mereşti–Odorhei) „apelativ pentru oi" (p. 523): *ochenată* „cu ochi mari" (v. CADE).

véska (în secuime) „rama de lemn a sitei, în care se presează caşul" (p. 439): rom. (Transilvania, Moldova) *veşcă* „văcălie" (v. CADE).

zahol ~ záhol (Odorhei) „a urmări, a goni, a fugări (de exemplu, lupul pe oi)" (p. 521): rom. *zăhăi* „id." (v. CADE).

zsentice (Alba), „zerul stors din caș și fiert" (p. 711): variantă a lui *zsendice*, despre a cărui origine românească (*jintiță*) v. Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, p. 575.

zsigora (în secuime) „boală a câinilor" (p. 591); cf. rom. *jigăraie* „id." (CADE).

zsintujála (Alba) „smântână din lapte de oaie, cu care se prepară balmoșul" (p. 711): după cum arată și autorul, din rom. *jintuială* „ultimul zer stors din cașul pus sub teasc, din care se scoate untul: janț, jintuit" (CADE).

Iată și cele câteva calcuri după limba română pe care le-am putut recunoaște în culegerea lui Herman Ottó:

felfordít (Ciuc) „a castra, a jugăni" și forma de participiu perfect *fordított* „castrat, jugănit (de ex. berbec)" (p. 504): după rom. *a întoarce* și *întors*, cu aceleași sensuri.

magberbécs (jud. Covasna) „berbec de prăsilă" (p. 512), *magdisznó* (secuime) „porc de prăsilă, vier" (p. 554), *magmarha* (jud. Brașov) „vită de prăsilă" (p. 414) sunt compuse, sub influența românească, cu substantivul *mag* „sămânță", care, ca atribut, înseamnă „de sămânță, de prăsilă, folosit pentru reproducere" (*magberbécs* traduce exact pe „berbec de sămânță"); în maghiara comună, sensul acesta este redat de adjectivul *tenyészállat*.

nagyszekér (Moldova) „(constelația) Ursa-Mare" (p. 628): după rom. *Carul-Mare* (*car* = magh. *szekér*); termenul comun maghiar este *Göncölszekér*.

ver (Ciuc) „(despre vânt) a sufla": *a szél északról ver* „vântul suflă de la miazănoapte" (p. 636): calchiat după rom. *bate* „id.".

*

În sfârșit, atragem atenția asupra numeroaselor nume de animale de origine românească, dintre care relevăm doar câteva, ele trebuind să fie urmărite cu atenție și studiate aparte: *Balán* (p. 469) și *Bolán* (p. 602), *Boján* (p. 471), *Bráduj* (p. 472), *Bukuroz* (p. 362), *Buzsor* (p. 603), *Dregan* (p. 475), *Dumána* (p. 475), *Fáta* (p. 366), *Ficsor* (p. 366), *Flarike* (p. 475), *Kurázs* (p. 610), *Logofét* (p. 373), *Luna* și

Luni (p. 482), *Mundra* (p. 375) și *Mundráne* (p. 483), *Murga* (p. 375), *Nyérkura* (p. 483), *Prezent* (p. 615), *Rojba* (p. 378), *Turkuj* (p. 620), *Vidra* (p. 621), *Zsajáné* (p. 490) și *Zsoján* (p. 490) ș.a.

(Publicat, sub titlul *Materiale pentru studiul raporturilor lingvistice româno-maghiare,* în „Cercetări lingvistice" (Cluj), V, 1960, nr. 1–2, p. 115–129.)

III. Influențe românești în graiul maghiar din valea Crișului Negru

Valea Crișului Negru este situată în sud-estul județului Bihor; această depresiune largă, înconjurată din toate părțile de munți împăduriți, este împânzită de o rețea deasă de sate, cu două centre mai mari, orașele Beiuș și Vașcău, legate de Oradea printr-o linie ferată și o șosea națională care merg aproape tot timpul paralel cu Crișul Negru.

Situația izolată a acestei regiuni a menținut, mult timp, pe o treaptă patriarhală întregul mod de viață al locuitorilor ei. Ocupația de căpetenie a acestora, dată fiind fertilitatea scăzută a solului, o constituie creșterea vitelor, pomicultura, munca la exploatarea minieră și forestieră, precum și cele mai variate ramuri ale industriei casnice: olăritul, cojocăritul, confecționarea diferitelor obiecte și unelte casnice (războaie de țesut, funii de tei, topoare, cuțite etc.).

Agricultura e practicată pe o scară mai întinsă numai în regiunea mai fertilă din jurul Beiușului. În această regiune se găsește, în masa compactă de sate românești, un număr de opt sate cu populație mixtă româno-maghiară, așezate unul lângă altul în formă de arc (anume: Ginta, Uileacul de Beiuș, Șuncuiuș, Ioaniș, Finiș, Negru, Tărcaia și Remetea), unde maghiarii sunt în majoritate față de români.

Asupra graiului maghiar vorbit în această regiune există un studiu mai vechi, dar bazat pe un material interesant și destul de bogat, scris de Böszörményi Géza, intitulat *A jánosfalvi nyelvjárás* [Graiul din Ioaniș] și publicat la Budapesta în 1906 (în colecția „Nyelvészeti

Füzetek", vol. 29). Materialul lingvistic prezentat în această monografie a fost cules din toate cele opt sate amintite mai sus (însă fără ca fenomenele discutate să fie localizate cu exactitate), iar titlul studiului a fost dat, după cum mărturisește autorul lui, după numele comunei Ioaniș (magh. *Jánosfalva*), care e situată cam la mijlocul arcului format de aceste sate.

Raporturile strânse de conviețuire cu populația românească, care se manifestă în toate domeniile de activitate, explică numeroasele și variatele influențe românești asupra etnografiei, folclorului și graiului maghiar din valea Crișului Negru. În ceea ce privește influențele lingvistice românești, monografia lui Böszörményi atestă o serie de cazuri (dintre care cel puțin unele ni se par foarte interesante), aproape din toate sectoarele limbii[8]. În cele ce urmează vom releva și explica aceste influențe[9], care nu au fost cercetate mai atent nici de Böszörményi și, după câte știm, nici de alți cercetători maghiari. Materialul dat de Böszörményi este completat cu unele materiale notate de noi în cursul unei anchete efectuate, în toamna anului 1950, în comuna Remetea[10].

*

[8] În ceea ce privește fonetica, Böszörményi afirmă (p. 12–13) că deschiderea lui *ö* neaccentuat (sunetul rezultat e notat de el prin *œ*, de exemplu: *ökœr* „bou", *örd*œ*g* „drac") și delabializarea completă a lui *ü* (în exemple ca *siket* „surd", *innep* „sărbătoare", în loc de *süket, ünnep*) s-ar datora pe de o parte tendinței, generale în graiurile maghiare de la vest de Piatra Craiului („Királyhágontuli nyelvjárások"), de a deschide toate vocalele de nuanță închisă (*o* > *a*, *ö* > *ǫ̈*, *ë* < *e*), — iar pe de altă parte, unei influențe din partea românilor bilingvi, care, neavând în limba română sunetele *ö* și *ü*, sunt înclinați în mod natural, când vorbesc ungurește, să le delabializeze.

[9] Exemplele citate aici din lucrarea lui Böszörményi sunt redate în notația fonetică folosită de acesta; materialul cules de noi îl redăm în grafia maghiară obișnuită. Numele (și lucrarea) lui Böszörményi le vom cita, în cursul prezentei expuneri, prin sigla *B*.

[10] Aceste cercetări au fost întreprinse de Institutul de Lingvistică din Cluj atât pentru graiurile maghiare, cât și pentru cele românești vorbite în valea Crișului Negru.

Împrumuturi lexicale din limba română sunt destul de bine reprezentate în lucrarea lui Böszörményi. Ne gândim în special la cuvintele și formele neînregistrate de lexicografia maghiară sau înregistrate din alte regiuni ori cu alte sensuri, — și ne referim în primul rând la lucrarea lui Géza Blédy *Influența limbii române asupra limbii maghiare* (*Studiu lexicologic*), Sibiu, 1942, căruia i-a scăpat însă din vedere monografia lui Böszörményi. Iată materialul[11]:

berbécs „haină bărbătească făcută din piele de miel (p. 24) sau din orice altfel de piele" (p. 29). Sensul acesta nu-l are rom. *berbec(e)*, pe care-l reproduce cuvântul maghiar, și nu e înregistrat de Blédy. S-ar putea presupune o apropiere de magh. *bekecs*, cu același sens, deși o dezvoltare semantică asemănătoare e atestată și la Blédy, p. 23–24: *berbécs* „căciulă din piele de berbec".

bizdirál „(despre vite) a alerga din cauza durerilor provocate de înțepăturile strechiei, a strechia" (p. 29): din rom. *bâzdâra* „id.", cunoscut în valea Crișului Negru (atestat de Miron Pompiliu, cf. DA).

brégyökér „medicament popular contra reumatismului" (p. 29) este un compus din *bré* (< rom. *brei*, numele a două plante, *Mercurialis perennis* și *M. annua*, cf. CADE) și *gyökér* „rădăcină" (deci propriu „rădăcină de brei", în maghiară *jalappagyökér*, cum dă B., *ibid.*). MEtSz declară cuvântul *bré* (s.v.) de origine necunoscută.

dąrąmbąj „drâmbă (instrument muzical")" (p. 30): din rom. (Transilvania) *drâmboaie* „id." (v. CADE).

---

[11] Cuvintele următoare sunt înregistrate atât de Böszörményi (= B.) cât și de Blédy (= Bl.): *alakor* „nutreț pentru vite, asemănător cu iarba" (B. 34, Bl. 19), *buszujóka* „busuioc" (B. 29, Bl. 24), *cąp* „țap" (B. 29, Bl. 32), *csóroj* „izvor" (B. 29, Bl. 38), *csuma* „sperietoare de păsări, momâie" (B. 29, Bl. 37), *dohot* „gudron" (B.30, Bl. 40), *durga* „canură" (B. 30, Bl. 41), *gárgya* „ghizd" (B. 30, Bl. 46), *kaláka* „clacă" și *kalákás* „clăcaș" (B. 31, 25, Bl. 53), *kóka* „colăcel" (B. 31, Bl. 57), *korturár* „țigan nomad, corturar" (B. 31, Bl. 70), *kuzsók* „cojoc" (B. 31, 33, Bl. 60), *ludáj* „dovleac" (B. 33, Bl. 63), *nánás* „nănaș" (B. 31, Bl. 70), *nyám* „rudenie, neam" (B. 33, Bl. 71), *pópa* „preot român, popă" (B. 35, Bl. 78). De asemenea, *csudás* „mânios" (B. 10–11) este dat în MEtSz, col. 1198.

elmarital „a se mărita" (p. 30): din rom. *mărita*, compus cu pref. *el-* cu sens incoativ și primind forma activă, ca și alți termeni din aceeași sferă semantică, care în limba română au formă reflexivă (*megnősül* „a se însura", *férjhez megy* „a se mărita", literal „a merge la soț").

furkuj „furcă mare cu care se încarcă fânul sau snopii" (p. 30): din rom. *furcoi*, răspândit, cu același sens, în toată Transilvania (v. ALR II, Serie nouă, vol. I, h. 65). Blédy (p. 44) înregistrează, din județele Brașov și Alba, numai forma *furkoly*.

gárdus (și ***gárgya***) „ghizdul fântânii" (p. 30); Blédy (p. 46) înregistrează numai formele *gárd, gárgya* și *kárgya* (cu numeroase atestări) și le explică din rom. *gard*, care însă nu are atestat sensul din maghiară (în unele regiuni din Transilvania, inclusiv în valea Crișului Negru, pentru „ghizd" se folosește cuvântul *gardină*). *Gárdus* are desigur aceeași origine; rămâne însă de explicat forma cuvântului.

gidigál „a gâdila" (p. 30): din rom. *gâdila*, cu *â* > *i* (cf. *brinka* < rom. *brâncă, szirba* < rom. *sârbă* etc., Blédy, p. 13) și cu înlocuirea terminației prin sufixul frecventativ *-gál*. Blédy înregistrează (p. 47) numai forma *gilil* (din jud. Brașov).

huhurém „bufniță; cucuvaie" (p. 25 și 30): din rom. *huhurez;* schimbarea consoanei finale rămâne să fie explicată.

kopil „copil din flori, bastard" (p. 21 și 33): din rom. *copil*, întrebuințat aproape în toată Crișana cu același sens (v. ALR I, vol. II, h. 211). La Blédy (p. 47) se găsesc numai formele *góbé* și *kópé*, de aceeași origine, dar cu sensuri diferite.

kuzsi „cojocel" (p.31): formație hipocoristică din *kuzsók* „cojoc", atestat și el (p. 31 și 33).

lippány „lipan (nume de pește)" (p. 31): din rom. *lipani*, pluralul lui *lipan* (ca și, de exemplu, *gologány* din pl. *gologani*, v. Blédy, p. 48).

mál „pământ alb" (p. 31): din rom. *mal,* cunoscut în Crișana cu sensul de „argilă" (cf. DA ms.).

natraguna „mătrăgună" (p. 31 și 34): din rom. *mătrăgună*, care a fost împrumutat în maghiară de obicei în forma *matraguna* (v. Blédy, p. 65; în com. Remetea l-am auzit în aceeași formă). Schimbarea lui *m* în *n* s-ar putea datora unei asimilări cu *n* din silaba finală.

ortákos „tovarăș (de muncă)" (p. 31): din rom. *ortac* „id.", foarte răspândit în Crișana (v. ALR II, Serie nouă, vol. I, h. 15) și derivat cu suf. *-os*. B. (p. 36) înregistrează și verbul *ortákoskodik* „a se întovărăși (cu cineva)", (Crișana) „a se *ortăci*" (v. *loc. cit.* din ALR, h. 16), care e un derivat de la *ortákos* cu sufixul reflexiv *-kod-*.

ostyillódik „a se dușmăni, a se vrăjmăși (cu cineva)" (p. 31): din rom. *a se oști*, întrebuințat în valea Crișului Negru cu același sens (după cum ne comunică M. Sala); cuvântul maghiar e un derivat (de la **ostyil)* cu sufixul reflexiv *-ód-*.

paringa „părângă" (p. 32): din rom. *părângă*, cu transformarea obișnuită a lui *â* în *i* (vezi mai sus s.v. *gidigal*).

pitunkagomba „mânătarcă (numele unei ciuperci)" (p. 34): din rom. (Crișana) *pitoancă*, cu același sens, și compus cu magh. *gomba* „ciupercă". Blédy (p. 73) înregistrează forma *pitonka*, pe care o definește vag prin „o varietate de ciupercă comestibilă" și despre care spune că este o „formă regională din jud. Sătmar".

pọcil „a păți" (p. 10): din rom. *păți*. Blédy (p. 72) îl atestă din județele Brașov, Târnava Mare și Alba, cu sensul de „a suferi, a îndura".

punz „spânz (nume de plantă)" (p. 34): din rom. *spânz*, cu redarea lui *â* prin *u* (cf. *burszán* < rom. *bârsan*, Blédy, p. 13) și cu afereza lui *s* (ca și în *punzurál* < rom. *spânzura*, Blédy, p. 14), fenomen care rămâne să fie explicat (căci, în alte cazuri, grupul *sp* este tolerat: *szplina, szporuj, szpurkát*, v. Blédy, p. 86–87).

szumán e dat de B. din com. Finiș cu sensul de „pantaloni" (p. 32). Interesantă schimbare de sens (ne-am aștepta la sensul obișnuit al cuvântului românesc *suman*, din care derivă), asemănătoare cu aceea pe care a suferit-o în dialectul ceangău cuvântul *szárika*, atestat (Y. Wichmann, *Wörterbuch des ungarischen [...] Nordcsángódialektes*,

Helsinki, 1936, p. 127) cu sensul de „cioareci". Totuși dezvoltarea sensului lui *szumán* se poate explica mai ușor decât aceea a lui *szárika*, printr-o extensiune semantică (ca și în românește, unde *suman* înseamnă și „dimie", și „haină făcută din dimie"). Blédy (p. 86) înregistrează numai formele secuiești *szokmány, szokmán, szukmány, zokmány* „haină lungă purtată de țărani", care se explică exclusiv din rom. (Moldova) *sucman* (nu și din forma *suman*, cum spune autorul).

téka „lădiță mică de lemn" (p. 32): probabil din rom. *teică*, atestat în Transilvania cu sensurile de „cutie mișcătoare în care cad grăunțele din coșul morii, pentru a trece apoi între pietre" (CADE, cf. și ALR II, Serie nouă, vol. I, h, 171, punctele 284, 272, 260) și de „hârdău cu apă din care se adapă porcii etc." (CADE).

tufa (p. 32) și ***tufafa*** (p. 18) „alun": din rom. *tufă*, care are într-o regiune întinsă din Transilvania (v. CADE), inclusiv în valea Crișului Negru, același sens. *Tufafa* este un compus cu *fa* „copac".

zimrit „foarte lacom" (p. 33): din rom. *zâmbrit*, care se folosește în valea Crișului Negru cu același sens (comunicat de Teofil Teaha).

zsingás „delicat, anevoios, gingaș", de exemplu *zsingás dolog* „lucru gingaș" (p. 19): din rom. *gingaș* (în graiul crișan *jingaș*), cu același sens. Blédy, p. 42 s.v. *dzsingás*, dă alte sensuri: „alegător la mâncări" și „bolnăvicios".

Ca o completare la cele arătate mai sus, dăm în continuare lista împrumuturilor lexicale din limba română pe care le-am notat personal, în toamna anului 1950 (deci aproape după 50 de ani de la data apariției lucrării lui Böszörményi), în graiul maghiar din comuna Remetea. Enumerăm numai cuvintele care nu figurează în studiile lui Böszörményi și Blédy, sau care la acesta din urmă sunt date din alte regiuni, cu alte sensuri sau în alte variante formale[12].

---

[12] Cuvintele următoare nu sunt înregistrate de B., dar apar la Blédy — cu indicații de localizare foarte largi, ca „în Transilvania" sau „foarte răspândit" —, cât și în valea Crișului Negru: *áfinya* „afină" (Bl. 18), *bálmos* „balmuș" (Bl. 22),

borta „scorbură": din rom. (regional) *bortă*, cu același sens. Blédy (p. 26) îl dă din județele Someș și Alba, cu sensul de „scobitură". Am înregistrat de asemenea derivatul *bartás* „scorburos", care lipsește la Blédy și în MEtSz.

brigadér „brigadier silvic": din rom. *brigadier* (în zonă: *brigader*). În MEtSz, col. 538, se dă numai forma *brigadéros*, de altă origine.

csula „(despre porci) fără o ureche": din rom. *ciul* (fem. *ciulă*) „id." (cf. DA). Blédy nu-l înregistrează, deși există (atestat din alte regiuni) în MEtSz, col. 1211.

gargarica și ***girgirica*** „gărgăriță": din rom. *gărgăriță* și *gârgâriță*. La Blédy (p. 46) se găsesc alte forme, și numai din secuime.

gátá „gata": *gátá vagyunk* „suntem gata"; se folosește paralel cu *kész, készen*.

guruj „deal mic": din rom. *grui*, cu epenteză vocalică pentru evitarea grupului de consoane inițial. Folosit și ca microtoponim: locului numit de români *Gruieț* maghiarii îi spun *Kisguruj*.

gyeszág „desagă": din forma românească regională *d'esag*. E folosit alături de cuvântul *átvető*.

kukurigu „cucurigu (cântatul cocoșului)"; în maghiara comună e *kikiriki*. Am înregistrat și derivatul verbal *kukurigul (kukurigul a kakas* „cocoșul cântă cucurigu").

kurászta „colastră" din rom. (Crișana) *curastă*, cu același sens. Blédy (p. 48) dă alte forme.

kursza „autobuz (care făcea cursa Oradea–Roșia)": din rom. *cursă* (atestat cu acest sens numai de DLRC).

---

berbécs „berbec" (Bl. 23), *buszujók* „busuioc" (Bl. 24), *cáp* „țap" (Bl. 32), *gusa* „gușă" (Bl. 49), *málé* „mălai" (Bl. 64), *muta* „mut" (Bl. 69), *percseptor* și *perceptor* „perceptor" (Bl. 152), *pomána* „pomană" (Bl. 77), *tóka* „toacă" (Bl. 88), *urda* „urdă" (Bl. 72).

pojána „poiană"; Blédy (p. 77) dă, din județele Brașov și Alba, numai formele *poján* și *pojány*.

pománáz „a face pomană": derivat de la *pomána* (despre acesta, vezi nota nr. 12 din acest articol). Pentru exprimarea acestei noțiuni, la Blédy găsim (p. 77) locuțiunile *pománába* (sau *pománából) ad.*

prészkura „prescură"; Blédy (p. 79) dă, din județele Sălaj și Alba, formele *preszkura* și *pereckura*.

pupuza „pupăză"; Blédy (p. 80) îl dă, alături de variantele *pupuca* și *pupuzuj*, din alte regiuni.

putrigáj „putregai"; la Blédy, p. 81 (și *putregáj*), e atestat numai din secuime și din nordul Transilvaniei.

suta „(despre animale cornute) fără coarne, ciut": din rom. (regional) *șut* (fem. *șută*) „id.".

tókál „a bate toaca" e un derivat verbal de la *tóka* „toacă", folosit și el (vezi mai sus nota 12).

vatu „oaie stearpă": din rom. *vătuie*, care trebuia să dea în mod normal **vatuja*; silaba finală, coincizând cu sufixul posesiv maghiar *-ja*, a fost apoi, pentru diferențiere, suprimată. În ceea ce privește sensul, și acesta a fost împrumutat din românește: în comuna Remetea *vătuie* are același sens, deși din harta întocmită de Marius Sala pe baza răspunsurilor la întrebarea 1787 a ALR I (și publicată în SCL, VIII, 1957, p. 78) rezultă că, în regiunea în care e situată comuna Remetea (aceasta se găsește relativ aproape de punctul 308, Meziad), *vătui* înseamnă numai „ied". De altfel, sensul de care ne ocupăm există, izolat, și el: în punctul 558 „se spune *vătuie* caprelor și oilor grase care nu fată" (Marius Sala, *art. cit.*, p. 79). Cele arătate mai sus constituie un exemplu de existența, în localități din afara rețelei de puncte anchetate pentru atlas, a unor forme care nu se încadrează în aria constituită de rețeaua respectivă.

zér „zer"; atestat de Blédy (p. 93) numai din jud. Brașov.

zesztre „zestre", folosit alături de *vagyon*, e atestat de Blédy (p. 93) numai din jud. Cluj.

zsintyice „jintiță" (pronunțat în Transilvania cu *t'*, v. ALR II, Serie nouă, vol. II, h. 418).

*

Forma *pucinkó* este înregistrată de B. cu sensul de „foarte mic, mititel" (p. 14), „mărunt, mărunțel" (p. 32) și explicată (p. 14) din magh. *picinyke* „id.", prin schimbarea *i – i* > *u – i* (deci printr-o disimilare).

Credem că este vorba de o contaminare între *picinyke* și cuvântul românesc *puțin*, destul de apropiat ca formă și exprimând aceeași idee ca și cuvântul maghiar (*piciny*, de la care e derivat diminutivul *picinyke*, înseamnă atât „mititel", cât și „puțintel, nițel"). După ce, prin contaminare, *u* din *puțin* a înlocuit pe *i* din *picinyke*, datorită armoniei vocalice a fost înlocuit și sufixul *-ke* cu echivalentul său *-kó*, foarte frecvent în graiul maghiar din valea Crișului Negru (cf. *kanilkó* „linguriță", *lábikó* „picioruș", *madirkó* „păsărică", *Juliskó* ș.a. citate de B., p. 19).

*

Influența românească s-a exercitat și în domeniul derivației: este vorba de sufixul *-uca*, cu varianta (rezultată prin armonie vocalică) *-üce*[13]. Acest sufix formează de obicei diminutive:

1° de la nume derivate deja cu un sufix diminutival la origine, dar a cărui valoare diminutivală azi, în general, nu se mai simte: *csirküce*[14] (și *csirkuca*, fără armonie vocalică) „puișor" (derivat de la *csirke* „pui

[13] B., p. 19–20, crede că avem a face cu un sufix *-ca, -ce* „care schimbă vocala finală a cuvântului derivat în *u*, respectiv în *ü*". După cum vom vedea mai departe, el s-a lăsat înșelat de silaba finală a unor nume românești diminutivate, ca *Floriță, Anuță* ș.a., prin care explică el pătrunderea sufixului în ungurește, fără să recunoască în aceste nume sufixele *-iță* și *-uță*.

[14] MEtSz, col. 1102: *csirkücce*.

de găină"), *fecsküce* „rândunică" (cu valoare afectivă, derivat de la *fecske* „rândunică"), *kecsküce* „căpriță" (de la *kecske* „capră"), *maskuca* „pisicuță" (de la *macska* „pisică"), *menyesküce* „nevestică" (de la *menyecske* „nevastă"); toate cuvintele de la care derivă aceste diminutive sunt ele însele derivate cu sufixul diminutival *-ka, -ke*, respectiv (de exemplu, *menyecske*) cu sufixul *-cske*;

2° de la nume de animale care sunt, în limba maghiară, formații hipocoristice: *csiduca* „mânzișor" (de la *csida* „mânz"), *giduca* „ieduț" (de la *gida* „ied");

3° de la cuvinte care desemnează obiecte foarte mici sau de la alte cuvinte cu valoare afectivă: *szikruca* „scânteie mică") și, figurat, „mititel, puțintel" (B., p. 32; derivat de la *szikra* „scânteie"), *gyengüce* „slăbuț" (de la *gyenge* „slab");

4° în sfârșit, de la nume hipocoristice de persoană: *Jóskuca* (de la *Jóska*, diminutiv hipocoristic de la *József* = Iosif), *Mariskuca* (de la *Mariska*, diminutiv hipocoristic de la *Mária*)[15].

Sufixul *-uca, -üce* reproduce forma feminină *-uță* a sufixului românesc *-uț*, care a fost adoptată și generalizată datorită frecvenței sale mai mari decât a formei masculine.

După părerea lui Böszörményi, sufixul românesc a fost observat de maghiari (sub forma *-ță*, vezi mai sus nota 13) mai întâi în nume proprii românești ca *Anuță, Vuță (= Eva), Măriuță* ș.a., pe care „maghiarii le-au auzit, le aud și le folosesc adesea" (sub forma *Annuca, Vuca, Marica,* cum spune B.). Apoi, încetul cu încetul, au început să-i dezmierde pe copii cu astfel de nume (ca *Mariskuca, Jóskuca*), iar pe urmă derivarea cu acest sufix s-a extins la nume de animale și la alte cuvinte.

La cele spuse de B. trebuie adăugat faptul, foarte interesant, că în regiunea respectivă (ca de altfel în cea mai mare parte a Transilvaniei, cel puțin în cea de vest și nord-vest), cel mai frecvent și mai productiv sufix diminutival românesc este tocmai *-uț*, fem. *-uță*. În Crișana, de exemplu, corespondentele românești ale diminutivelor maghiare citate mai sus sunt *puiuț, căpruță, mâțuță* (< *mâță* „pisică"), *nevăstuță,*

[15] Toate exemplele sunt citate după B., p. 19–20.

mânzuț, ieduț, schinteiuță. Marele număr și frecvența ridicată a diminutivelor de acest fel au avut cel puțin același rol ca și numele de persoană diminutivate în pătrunderea sufixului românesc în graiul maghiarilor bilingvi din această regiune.

Din exemplele citate mai sus se poate observa că sufixul *-uca, -üce* are mai ales funcția de a restabili sensul diminutival al unor cuvinte derivate, într-o epocă veche, cu un sufix diminutival care astăzi nu mai are o valoare diminutivală, — sau de a întări sensul hipocoristic sau diminutival al unor cuvinte. Această tendință de accentuare a diminuției merge uneori chiar mai departe, prin adăugarea pleonastică a atributului *kis* „mic": B. (p. 19) citează exemplul *kis menyesküce*, având același sens ca *menyesküce*, adică „nevestică".

*

În afară de aceste împrumuturi d i r e c t e din românește, în graiul maghiar din valea Crișului Negru se întâlnesc și o serie de c a l c u r i după limba română.

Un interesant c a l c m o r f o l o g i c îl constituie adverbul *egyszeribű* „dintr-o dată", căruia îi corespund în limba maghiară comună formele *egyszeribe(n)* și *egyszerre*. El e format, după modelul rom. *dintr-o dată*, din *egyszer*, derivat cu sufixul *-bű (= -ből* în limba literară), care corespunde prepoziției românești „din" (sau „dintru"), — în loc de suf. *-be* (sau *-ben*) „în" și *-re* „pe". Böszörményi citează (p. 27) următorul exemplu de întrebuințare a acestui adverb: *ki tudná azt a lạptát megkọpni mingyá egyszeribű?* „cine ar putea (sau: cine poate) să prindă mingea aceasta dintr-o dată?".

După modelul lui *egyszeribű* s-au format apoi adverbele *kétszeribű* „(pentru) a doua oară", *hárạmszạribú* „(pentru) a treia oară" etc. (*loc. cit.*), care corespund formelor *másodszorra, hármadszorra* etc. din limba comună.

C a l c u r i l e s i n t a c t i c e și f r a z e o l o g i c e întâlnite în lucrarea lui B. sunt următoarele:

1. În limba maghiară literară, adv. *se* „nici", atunci când este urmat de formele verbale *nincs, nincsen* „nu este" și *nincsenek* „nu sunt",

se contopește cu acestea pentru a se evita două negații; formele rezultate sunt *sincs, sincsen* „nici... nu este", *sincsenek* „nici... nu sunt". În graiul maghiar din valea Crișului Negru cele două cuvinte apar, datorită influenței românești, necontopite: B. (p. 25) citează următorul exemplu: *nekünk se nincsen több* „nici noi nu avem mai mult".

2. Construcțiile românești de tipul *mi-e foame* pot fi redate prin trei procedee:

a) printr-un verb derivat de la un nume abstract: *szomjazom* „mi-e sete" (< *szomj* „sete" + suf. *-az-*);

b) printr-un predicat nominal: *éhes vagyok* „mi-e foame" (literal: „sunt flămând", expresie care a fost calchiată în graiurile românești din vestul și nordul Transilvaniei, v. ALR II, h. 99);

c) printr-o construcție formată dintr-un nume construit cu sufixul personal posesiv și cu forma verbală *van* „este" (care, în această construcție, primește sensul de „a avea"): *melegem van* „mi-e cald" (literal: „este căldura mea", „am cald").

La B. (p. 10–11) găsim însă un procedeu diferit în fraza: *mán csak én nekem a csudám, hogy nem jönnek* „numai de asta mie ciudă[16] (,) că nu vin". Expresia *én nekem a csudám, hogy...* este calchiată după expresia românească *mi-e ciudă că...* (în maghiara curentă se zice *haragszom, boszankodom*), prin traducerea pronumelui personal în dativ *[én] nekem* = „mie"); ea a fost însă apropiată, prin adăugarea sufixului personal posesiv la cuvântul *csuda*, de tipul descris mai sus la punctul *c*) (redarea „normală", conformă acestui tip, a expresiei de care ne ocupăm, ar fi fost **csudám van*).

3. Adjectivului *tot (toată)* îi corespunde în maghiară *mind* (indeclinabil, urmat de un nume articulat). În funcție de adverb, *tot* exprimă, printre altele, continuitatea unei acțiuni, ceea ce poate fi redat și prin *mereu, întruna*. În limba maghiară acest sens e exprimat de

---

[16] B., p. 10 (cf. și p. 19, 25) traduce pe *csuda* prin „csoda" (care înseamnă „minune", „mirare") și afirmă că este vorba de o variantă a lui *csoda*, prin schimbarea „*o* ~ *u*". În realitate avem a face cu un împrumut al rom. *ciudă*, cu același sens ca în românește (cf. și Blédy, p. 38), lucru confirmat de altfel de derivatul *csudás*, pe care B. însuși (p. 11, cf. și p. 25) îl traduce prin „nagyon mérges" (adică „foarte mânios").

adverbul *mindig*, — dar, regional, sub influența limbii române, și de *mind* (deci cu funcție de adverb), după cum se poate vedea din următorul exemplu citat de B., p. 25: *ezek a kalákásak... min* [= mind] *hgjtyák; ha úgy megy, mingyá* [= mindjárt] *nem lesz nótájik* „clăcașii ăștia... tot cântă (sau: cântă mereu, întruna); dacă merge așa, îndată nu vor mai avea ce cânta (literal: „nu vor avea cântece)".

4. În comuna Remetea am înregistrat expresia *jó idő csinálódik* (și *csinálódik jo idő*; informator : Szabó József, 60 de ani), care este calchiată după expresia românească *se face vreme bună* (în maghiara comună se zice *jó idő lesz* „va fi vreme bună" sau, mai rar, *válik jó idő*).

5. Limba română cunoaște procedeul stilistic de formare a superlativului cu ajutorul unor cuvinte (adverbe sau locuțiuni adverbiale) care exprimă ceva neplăcut: *amar(nic), al dracului, grozav, teribil* ș.a. (v. J. Byck, BL, V, p. 42 și urm.). Atât în graiul românesc, cât și în cel maghiar din valea Crișului Negru, întâlnim acest fel de superlativ stilistic, construit cu adverbul *rău*, magh. *rosszul: rosszul beteg* (B., p. 36) corespunde cu rom. (regional) *rău beteag* (= bolnav) sau *beteag rău* (cu adverbul accentuat), după care a fost calchiată expresia maghiară.

Relevăm, în sfârșit, cele câteva c a l c u r i l e x i c a l e întâlnite în lucrarea lui B.:

megvátozik (= literar *megváltozik)* „își ia haine curate, se primenește" (p. 24 și 31), care în maghiara curentă înseamnă „se schimbă" (pentru „a se primeni", maghiarii au termenul *átöltöz*), este calchiat după rom. *a se schimba*, care are (inclusiv în Crișana, unde se folosește forma *să-nș'imbă*) și sensul de „a se primeni". Postverbalul *schimb* „rufe curate, de primeneală" a fost de asemenea calchiat: B. (p. 33) dă forma *váltazó* pe care îl explică prin „fehérnemű", adică „rufe, albituri" (trebuie completat: „rufe curate, cu care se primenește cineva").

morzsál înseamnă în maghiara curentă „a sfărâma, a fărâmița" (derivat de la *morzsa* „firimitură"). B. (p. 31) înregistrează forma *marzsál* cu sensul de „a desface boabele de porumb de pe cocean", ceea ce în limba maghiară se exprimă numai prin verbul *morzsol*. Noul sens al lui *morzsál* s-a dezvoltat sub influența verbului românesc

sfărâma, care în graiul de aici (ca și din alte regiuni din Transilvania, v. ALR II, Serie nouă, vol. I, h. 115) înseamnă, pe lângă „a sfărâma", și „a bate porumbul, a desface boabele de porumb de pe știulete".

ül (care înseamnă, în mod curent, „a sta", „a ședea", „a se așeza") este atestat de B., numai în forma negativă, cu sensul de „a trăi, a conviețui cu cineva" (se zice despre soți): *nem ülhet vele* „nu poate trăi cu ea (sau cu el)" (p. 36 și 25), *nem ülhett vele* „n-a putut trăi cu ea (sau cu el)" (p. 25). Noul sens al cuvântului maghiar a fost împrumutat din românește, unde *a sta* și *a ședea cu cineva* au și acest sens.

(Publicat în „Fonetică și Dialectologie", I, 1958, p. 113–121.)

ÎMPRUMUTURI ROMÂNEȘTI DIN LIMBA ȚIGĂNEASCĂ*

După încercările etimologice fanteziste făcute, în 1872, de romanticul G. Baronzi și după explicațiile etimologice sporadice — unele aproximative, altele definitiv acceptate — ale unor învățați ca B.P. Hasdeu, Fr. Miklosich, H. Tiktin, L. Șaineanu, Al. Philippide, V. Bogrea —, problema împrumuturilor țigănești în vocabularul limbii române a fost aprofundată de Al. Graur, care i-a consacrat un amplu studiu monografic[1], urmat de numeroase contribuții complementare[2]. Bazate pe o informație deosebit de bogată și variată, cercetările lui Al. Graur oferă un studiu complet asupra diverselor aspecte ale influenței lexicale țigănești și asupra condițiilor sociale și culturale în care s-a exercitat această influență, numeroase corectări și completări la explicațiile propuse anterior, precum și un număr important de

---

* Prezentul articol urma să apară în SCL, XVII, 1966, nr. 2, p. 219–236, și nr. 4, p. 377–398, dar a fost scos de cenzură, în corectură, din sumarul revistei pentru motivul că subiectul lui ar fi fost inoportun. Considerând că el poate prezenta, totuși, un oarecare interes, îl publicăm acum — după spalturile pe care le păstrasem... ca amintire —, fără să-i aducem nici o modificare și nici un adaos.

Pentru abrevierile bibliografice, vezi lista lor dată la sfârșitul articolului.

[1] A. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, în BL, II, 1934, p. 108–200. Un aspect particular al acestei probleme fusese studiat de Al. Graur în articolul *Verbes roumains d'origine tsigane*, în „Romania", LII, 1926, p. 157–159.

[2] A. Graur, *Notes sur «Les mots tsiganes en roumain»*, în BL, III, 1935, p. 185–186 și IV, 1936, p. 196–200; *Notes sur quelques mots d'argot*, în BL, V, 1937, p. 222–225; *Notes d'étymologie roumaine*, în BL, VI, 1938, p. 139 și urm.; VII, 1939, p. 121 și urm.; VIII, 1940, p. 211 și urm. etc.

etimologii noi. În același timp ele constituie, așa cum a prevăzut însuși autorul lor, o contribuție importantă la studiul limbii țigănești vorbite în România, pentru care se atestă pentru prima dată o mulțime de cuvinte și de forme interesante[3].

În afară de cercetările amintite ale lui Al. Graur (și adesea pornind de la ele), contribuții importante în problema influenței țigănești, în special asupra vocabularului argotic, au adus în primul rând Iorgu Iordan[4], care s-a arătat preocupat nu atât de aspectul etimologic, cât

---

[3] Printre materialele cercetate de Al. Graur în studiul său monografic figurează și numeroase texte țigănești (adeseori deformate) încorporate în snoave și anecdote românești despre țigani. Al. Graur detașează și explică fiecare cuvânt din aceste texte: *astarau* „(eu) iau" (p. 123), *avri* „afară" *(ibid.)*, *cames* „vrei" (p. 132), *cand* „ureche" (p. 133), *cărau* „(eu) fac" *(ibid.)*, *cără* „acasă" *(ibid.)*, *cărdem* „(eu) am făcut" *(ibid.)*, *chi* „a ta" (p. 136), *co* „la" (p. 141), *dachi* „a(l) mamei" (p. 145), *de* „dă!" (p. 148), *del* „(el) dă" *(ibid.)*, *hai* „și" (p. 159), *hohavdilem* „m-am înșelat" (p. 162), *les* „pe el, îl" (p. 165), *ma* „nu" (p. 166), *o*, art. hot. masc. (p. 177), *sa* „tot, întreg" (p. 185), *te* particulă a conjunctivului (p. 191), *tuchi* „ție" (p. 193), *u* „și" (p. 194) și altele. Întrucât nu apar niciodată în contexte românești, aceste cuvinte nu pot fi considerate elemente ale lexicului limbii române, iar luarea în considerare a textelor țigănești respective, folosite ca procedeu stilistic, aparține mai degrabă criticii literare decât lingvisticii. Având importanță exclusiv pentru studiul limbii țigănești, tot acest material trebuia să fie tratat aparte (chiar într-un studiu separat).

O situație deosebită prezintă *Corcodel* (numele unui personaj din *Țiganiada*) și *midaia* „mama" (într-o snoavă despre țigani), pe care Al. Graur nu le tratează ca termeni independenți, ci analizează elementele lor componente, considerând fiecare dintre aceste elemente, pe nedrept, ca împrumuturi românești, respectiv *corco* „singur, unic" (p.112) și *del* „Dumnezeu" (p. 148), respectiv *mi* „a mea" (p. 170) și *dai* „mamă" (p. 147).

Eliminând din lucrarea lui Al. Graur foarte numeroasele cuvinte de felul celor menționate (ca și cele citate mai jos, notele 9–12), numărul împrumuturilor țigănești reale se reduce în mod simțitor.

[4] Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași, 1932, p. 419, nota 1; recenzie asupra studiului monografic al lui Al. Graur, în BIFR, II, 1935, p. 271–279; numeroase note lexicologice, în BIFR, II, 1935, p. 208 și urm.: IV, 1937, p. 150 și urm.; VII–VIII, 1940–1941, p. 224 și urm.: IX, 1942, p. 116 și urm.; *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 339 și urm.; *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București, 1947, p. 191 și urm.

mai ales de cel semantic și social al problemei, apoi Al. Vasiliu[5] și Alphonse Juilland[6]; acesta din urmă a grupat relativ tot materialul argotic de origine țigănească adunat de cercetătorii de dinaintea sa[7], semnalând și câțiva termeni, câteva derivate și expresii noi și limitându-se, în general, în ceea ce privește etimologia lor, la explicațiile date de Al. Graur. Semnalăm, de asemenea, încercările etimologice ale Lidiei Sfârlea pentru numele unor personaje din *Țiganiada* lui I. Budai-Deleanu[8].

Dată fiind natura însăși a materialului lexical luat în discuție (termeni argotici și familiari cu sensuri adeseori dezvoltate pe teren românesc și uneori redați sau notați într-o formă arbitrară sau suspectă[9]), nu toate etimologiile țigănești propuse până acum rămân definitiv valabile. Unele dintre ele au fost deja corectate (sau sunt explicate, fără referire la etimologiile țigănești, din etimoane netigănești care ni se par preferabile)[10], altele sunt insuficiente sau nesatisfăcătoare[11].

---

[5] Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în GS, VII, 1937, p. 95 și urm., și *Glose la câteva expresii de argou*, v. *ibid.*, p. 309–312. Aceste articole aduc destul de multe fapte noi, dar unele explicații sunt lipsite de obiectivitate, iar etimologiile țigănești sunt de obicei preluate, nemărturisit, din studiul *Les mots tsiganes en roumain* al lui Al. Graur (vezi Al. Graur, *Metode politice în știința limbilor*, în „Viața românească", iulie 1937, p. 89–98 și recenzia lui Șt. Pașca, în DR, IX, 1936–1938, p. 325–329). Foarte puțin se poate reține din recenzia lui G. Pascu asupra studiului citat al lui Al. Graur, publicată în „Revista critică", VIII, 1934, p. 183–184.

[6] Alphonse Juilland, *Le vocabulaire argotique roumain d'origine tsigane*, în „Cahiers Sextil Pușcariu", I, 1952, p. 151–181.

[7] Ni se pare arbitrară eliminarea, din lista de termeni argotici dată de Al. Graur, a unor cuvinte ca *grazd* „armăsar", *hacormă* „aramă", *ițalu* „rachiu", *julani* „păduchi", *paradă* „revoltă", *rup* „bani" și altele (v. *op. cit.*, p. 156).

[8] L. Șerdeanu [= Lidia Sfârlea], *Numele de persoane în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu*, în LR, V, 1956, nr. 1, p. 52–58; Lidia Sfârlea, *Observații asupra limbii și stilului lui I. Budai-Deleanu*, în volumul colectiv *De la Varlaam la Sadoveanu*, [București, 1958], p. 139–142.

[9] Asemenea forme suspecte au fost relevate chiar de Al. Graur (*Mots tsig.*), de ex.: *ciuchina* „găină" (p. 140), *naiștve* „mulțumire" (p. 175), *parao* „efracție" (p. 179), *parodi* (= *paradi*, p. 179) etc.

[10] Iată câteva exemple:

bădăran (Graur, *Mots tsig.*, p. 123–124) < magh. *badaró* (DA; I, Iordan, BIFR, II, p. 274; G. Pascu, în „Revista critică", VIII, 1934, p. 181);

Din prima categorie fac parte, după părerea noastră, și următoarele:

Bobul, numele unui personaj din *Țiganiada* (cf. țig. *bobo* „cereală", Sfârlea, *Observații*, p. 171) < rom *bob* (cf. și n. pers. rom. *Bobu*).

bolboros „curcan" (raportat, cu ezitare, la țig. *bul* „dos, șezut" și *baro* „mare" de Graur, *Mots tsig.*, p. 130–131): derivat postverbal de la *(a) bolborosi*.

---

caravani „poturi" (ȘDU) < bg. *karavuni* (DA);

cărel „șterge-o! cară-te!" (Graur, *Mots tsig.* p. 134; Al. Vasiliu, GS, VII, p. 108; Juilland, p. 161) < *(a se) căra* (B. Cazacu, în SCI, II, 1950, nr. 1, p. 91–92);

cioflingar „vagabond" etc. (Graur, *Mots tsig.*, p. 138–139) < germ. *Schuhflicker* (DA; cf. I. Iordan, BIFR, IX, p. 276; Juilland, p. 156);

ciricăi „a ciripi" (Fr. Miklosich): creație onomatopeică (Graur, *Mots tsig.*, p. 139; DA);

dabulă „femeie grasă" (Graur, *Mots tsig.*, p. 145) < tc. *dabul* (Al. Graur, BL, IV, p. 77);

iavașele „ochelari" (Graur, *Mots tsig.*, p. 163): sens metaforic al lui *iavașa* „clește de fierărie" (id. *ibid.*; I. Iordan, BIFR, IX, p. 126–127, Al. Vasiliu, GS, VII, p. 116–117) < tc. *yavaşa*;

mandră „mămăligă" și „pâine prăjită în grăsime" (V. Bogrea, în DR, IV, p. 832; Graur, *Mots. tsig.*, p. 167) < scr. *mandara* (cf. G. Pascu, în „Revista critică", VIII, p. 184);

ocinaș „rugăciunea Tatăl nostru" (Graur, *Mots. tsig.*, p. 177); v. observația lui I. Iordan, BIFR, II, p. 277–278;

pisică (Graur, *Mots tsig.*, p. 182) < tc. (id., *ibid.*);

rade-o „fugi! șterge-o!" (Graur, *Mots tsig.*, p. 183, acceptat de Juilland, p. 172); v. observațiile lui I. Iordan, BIFR, I, p. 114, nota 1 și II, p. 278;

vedea (în expresiile *nu vedea* „nimic" și *mai vedea* „mai mult" (Al. Graur, BL, VIII, p. 222–223) < vb. rom. *vedea* (B. Cazacu, în „Cum vorbim", I, nr. 2, p. 19).

[11] Iată câteva exemple: *bongoase* „descântece" etc. (etimonul țig. *bonk* „drac", invocat de Graur, *Mots. tsig.*, p. 131, nu este atestat); — *borî* „a voma" (Juilland, p. 159: nu indică nici un etimon); — *ciordisi* „a batjocori, a umili" (etimonul *čort* „nas", propus de Pașca, p. 18, nu este atestat); — *a se cofleși* „(despre fructe) a se fleșcăi, a se strica" (Graur, *Mots tsig.*, p. 142; v. I. Iordan, BIFR, II, p. 173); — *modoran* „bădăran" (Graur, *Mots. tsig.*, p. 173); — *parapanghelos* „s-a sfârșit!" (id., *op. cit.*, p. 179); — *suhan* „hrean" (id., *op. cit.*, p. 189): — *ticălos, ticăit* etc. (id., *op. cit.*, p. 192).

caro „fugi! șterge-o!" (explicat din țig. *kərə* „acasă" de Graur, *Mots. tsig.*, p. 134 și 135): este o formă de imperativ a locuțiunii verbale *a o căra* (sinonimă cu vb. refl. *a se căra*) „a se căra, a se cărăbăni" (formată după modelul și sub influența locuțiunilor *a o șterge, a o tunde, a o rade* etc.), neînregistrată în dicționare, dar atestată în vorbirea familiară (v. Barbu, *Unsprezece*, p. 143: *Ia stai, mă, unde-o cari așa repede?*).

dică, în expresia *la dică* „la momentul potrivit" (I. Iordan, BIFR, II, p. 276, presupune că s-ar explica din *dic* „privește!" < țig.): este o formă rezultată prin contragere din expresia *la (o) adică*.

vinci „cârlig de fier cu care se prind două stinghii" (explicat de Graur, *Mots tsig.*, p. 194–195, din țig. *vinǧ*, atestat în gramatica țigănească a lui Vaillant): este un termen tehnic cu diferite sensuri și cu etimologie multiplă (engl. *winch*, tc. *vinç* etc., v. dicționarele).

În cele ce urmează ne propunem să aducem unele completări și rectificări la explicațiile date până acum unor cuvinte românești de origine țigănească[12], precum și să stabilim etimologia țigănească a unor cuvinte neexplicate sub acest raport (sau care ni se par nesatisfăcător explicate) până în prezent. Este vorba de termeni argotici și familiari, unele cuvinte regionale și câteva din terminologia populară a unor meserii, precum și de câteva nume ale unor personaje din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu.

abuli vb. tr. (argotic) a fost înregistrat cu sensurile „a da", „a aduce", și derivat din termenul argotic *abulé (~ abulés)* „dă-mi! adu!" (Juilland, p. 157), care provine din țigănește (Graur, *Mots tsig*, p. 144–145, și BL, IV, p. 196).

Cu un alt sens, anume „a aduna, a strânge" (dezvoltat din acela de „a aduce") l-am întâlnit la Paraschivescu, p. 50: *Dar nici eu nu m-am*

---

[12] Nu ne-am ocupat de cuvintele țigănești întrebuințate în mod artificial, complet neasimilate limbii române și totdeauna glosate, în unele scrieri literare cu subiecte din viața țiganilor (ca de exemplu la Viorica Huber, *Ghil-Thagár*, [București], Editura Tineretului, 1959, p. 5–17: *„i Suno*, visul", p. 5; *„Binguri,* zânele", p. 6; *„Devla-lé*, Doamne!", p. 6; *„e Valval*, vântul", p. 7; „Încotro, băiete? *Caring?"*, p. 10; etc.).

codit, / Gologani am abulit / Și mi-am pus dinți auriți / Ca boierii pricopsiți.

acaná (și ***hacaná***) adv. (argotic și familiar) „acum", (mai des) „alături; mai încolo, mai departe" etc. (< țig. *akaná* „acum"; Graur, *Mots tsig.*, p. 157–158, cf. Juilland, p. 166): în glosarul său dialectal, Coman (p. 7) dă forma *acanáua*, în expresia *dă-te ceva mai acanaua!* „dă-te mai la o parte!" (satul Talpa-Ogrăzile, comuna Talpa, fostul raion Videle), iar ceva mai departe (p. 38), expresia *hacaná-beșleáula* (alături de *dă-te mai hacana!*, cu același înțeles (comuna Mătău, fostul județ Muscel).

Terminația formei *acanáua* reprezintă, fără îndoială, un *-a* deictic, ca în atâtea alte adverbe. *Beșleáula* rămâne să fie explicat (primul lui element pare a fi țig. *beš* „șezi! așază-te!").

Semnalăm, de asemenea, varianta *harcaná* (comunicat din comuna Soveja, jud. Vrancea), cu *-r-* epentetic și cu sensul „mai încolo".

acanáua adv., v. *acaná*.

alău s.n. „fugă" (Costin, p. 55, care dă și următorul context: *fugi că te ia în alău!*, în care folosirea cuvântului nu este destul de clară; fraza de mai sus trebuie interpretată, probabil, cam așa: „fugi, căci de nu, te ia el la goană!"). Cuvântul provine din același țig. *aló*, participiul verbului *av-* „a veni", din care Graur, *Mots tsig.*, p. 121–122 (cf. și BL, VI, p. 197) a explicat formele *alo* și *halo* (Transilvania) „pleacă! fugi!".

alés-bulés expr., v. *bulés*.

antibarórea s.f. art., v. *Baroreu*.

antibarorésc, -eáscă adj., v. *Baroreu*.

Aordél, numele unui personaj din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu (p. 408: [Tandaler] *iar aiaptă / Ciolanul cumplit tocma în urechie / Lui Aordel cel de viță vechie*), este fără îndoială un derivat glumeț cu suf. *-el* (foarte frecvent în antroponimia *Țiganiadei*, v. Sfârlea, *Observații*, p. 172) de la interjecția *aordé* „vino-ncoace! apropie-te!", întrebuințată (cu numeroase variante) în snoave despre țigani și pe care

Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 161–162) o explică din țig. *aụ* (imperativul lui *av-* „a veni") și *ordé* „aici" (cf. și Juilland, p. 166).

au „da" (adverb de afirmație) a fost înregistrat în comuna Aliman din Dobrogea (Hasdeu, *Etym.*, col. 2102, citat de DA).

Provine din țig. *aw* (~ *awa* etc.) „ja, gewiss, freilich" (Wolf, p. 48); cf. și Cibu, p. 28 (*avel, au, au!*, cu traducerea „vine, da, da!").

bacríu (adj.) este înregistrat de Rădulescu-Codin (p. 8) ca nume de persoană țigănesc și ca „epitet dat unui bătăuș". Acest epitet trebuie explicat de la numele unui individ renumit prin partea locului ca bătăuș, iar numele propriu — din țig. *bakrí* „oaie" (v. Popp Serboianu, p. 302; Wolf, p. 48; Sergievskij– Barannikov, p. 11).

baftán s.m., v. *baftă*.

báftă s.f. (familiar) circulă cu sensurile: 1. „noroc", 2. „soartă" și 3. „considerație, trecere" (Graur, *Mots tsig.*, p. 124; I. Iordan, BIFR, II, p. 274; Juilland, p. 157). La numeroasele atestări date până acum (v. *loc. cit.*, precum și DA și DLRC) mai adăugăm câteva, mai ales din unele scrieri literare moderne; în unele dintre exemplele care urmează cuvântul *baftă* apare, cu sensul „noroc", în diferite expresii (formule de urare sau de jurământ), dintre care una (*noroc și baftă!*) este pleonastică: *Baftă și-un preț bun! Haide, ucenicule! a strigat la Paraschiv* (Barbu, *Groapa*, p. 80); *Noroc și baftă, coane! Atunci ne-am înțeles!* (id., *Unsprezece*, p. 159); *Picioruș punea totul în seama ghinionului: — Nu-i baftă, aia e! Parcă nu putea Bibiloi să n-alunece!* (id., *op. cit.*, p. 230); *Noroc și baftă!* (Constantin, p. 339); *Cu alte cuvinte, am plecat cu mâinile goale, spre nenorocul meu și bafta tâlharului* (id., *op. cit.*, p. 434); *Să n-am baftă!* (auzit la București).

Un sens dezvoltat din acela de „noroc" este „pricopseală, chilipir": *După vreun ceas, cafeneaua începu a se goli. Plecau lefterii. Rămâneau ăi cu parale multe, niște gabroveni de te înmormântau în baftă* (Barbu, *Groapa*, p. 228).

În sfârșit, în expresia *pe bafta mea!* (auzită la București) avem a face cu sensul „cinste, onoare" (= *pe cinstea mea!, pe onoarea mea!*).

În afară de derivatele *baftangiu (~ baftagiu)* și *baftos (~ băftos)*, — acesta din urmă, explicat de Al. Graur (*loc. cit.*) din țig. *baxtó* „bogat, fericit", este mai degrabă un derivat românesc, mai ales că forma curentă a adjectivului țigănesc corespunzător este *baxtaló* —, mai semnalăm încă unul: *baftán* s.m. „om care nu se mai satură de mâncare sau de avere" (revista „Ion Creangă", V, p. 62).

bangău (regional) 1. (adj.) „strâmb (se zice despre o bucată de lemn)" (auzit în comuna Sâmboleni, jud. Cluj); 2. (s.m.) „ban, gologan" (Pașca, p. 9).

Din țig. *bangó* „krumm, schief; lahm, hinkend" și „Groschen" (Wolf, p. 51; cf., pentru primul sens, și Popp Serboianu, p. 302 și Sergievskij–Barannikov, p. 12).

Un alt *bangău* (s.m.) „om mare, lungan", notat în regiunea Sucevei, este explicat de Hasdeu (*Etym.*, col. 3195) din magh. *banga*, iar de DA, din magh. *bangó*, ambele însemnând „prostănac, nerod". Etimonul lui ar putea fi, însă, și țig. *bangó*, dacă ținem seamă de faptul că oamenii lungani, deșirați sunt adeseori aduși de spate, „strâmbi" (pentru sensul „ghebos, gârbov" al lui *bangó*, v. Uhlik, p. 49 s.v. *grbav*).

barău s.n., v. *baros*.

Baroreu este în *Țiganiada* lui Budai-Deleanu, după cum se știe, exponentul monarhiei absolute: *Baroreu, unul din delegați, / Să sâli cu multă învățătură / Ca să arete celor adunați, / Din istorie și din scriptură, / Cum că stăpânia monarhică / Este dintru toate cea mai harnică* (p. 339).

Din acest nume scriitorul a creat compusul *antibarórea*, cu derivatul *antibaroresc*, care vor să denumească o „concepție" opusă aceleia profesate de Baroreu: *După ce mult capete-și bătură / Și minți își frânsără acești aleși, / În urmă un mare fără măsură / Așezământ alcătuiră-și, / Ce pân'astăzi la noi țigănește / Antibarorea să numește* (p. 384); iar ceva mai departe aflăm ce anume vrea să zică această *antibarorea: Adecă puseră să nu fie / Stăpânia lor nici monarhică, / Nici orice feliu de aristocrație, / Dar nici cu totul democratică... /*

Ș-acum sfătuia pe cine ar pune / Plinitoriu cești de obște voință, / Care toate să chivernisească / După astă lege antibaroreasca (p. 385).

Etimologia acestui nume a încercat să o stabilească L. Sfârlea (*Numele*, p. 55): „cf. țig. *baro* «om mare, om sus pus» și *baro-rom* «țigan nobil»". Este însă de remarcat că *baró*, care este un adjectiv, nu poate însemna decât „mare", iar *baro rom* nu poate să explice forma *Baroreu*. Caracterizarea pe care Budai-Deleanu o face acestui personaj ne ajută să-i explicăm numele dintr-un alt cuvânt țigănesc, compus, și anume *baroráị* (< *baró* „mare" și *raị* „domn, stăpân"), întrebuințat de către țiganii din Polonia (amintim faptul, important pentru discuția noastră, că scriitorul a trăit timp îndelungat la Lwów) și din alte țări: Izydor Kopernicki (*Textes tsiganes*. I–II, Kraków, 1925–1930, unde acest cuvânt apare foarte des) îl traduce prin „roi" (p. 9, 13, 153 etc.) și prin „grand seigneur" (p. 17, 37 etc.); Miklosich, p. 8: *baro rai* „grosser Herr, Fürst, Titel eines Zigeunerkönigs"; Wolf, p. 52: *baro raj* „Richter, Edelmann, jene vornehme oder obrigkeitliche Person". N-am întâlnit acest cuvânt în materialele privitoare la limba vorbită de țiganii din România, dar este foarte probabil ca și aceștia să-l folosească.

În ceea ce privește aspectul fonetic al numelui de care ne ocupăm, terminația cuvântului țigănesc a fost înlocuită, așa cum „se cuvenea" personajului „ilustru" pe care urma să-l numească, cu terminația *-eu*, după modelul unor nume de eroi din mitologia greco-romană (*Anteu, Perseu, Prometeu* etc.), — spre deosebire de numele celorlalte personaje, „de rând", care sunt formate cu sufixe mai „vulgare", ca *-el, -oi* etc.

barós s.n. „ciocanul mare și greu al fierarului" este, după cum se știe, termenul curent pentru denumirea obiectului respectiv (v. Graur, *Mots tsig.*, p. 125–126, și dicționarele). Pe baza hărții 360 din ALRM II, vol. I, avem acum posibilitatea să cunoaștem variantele cuvântului și răspândirea lor pe teritoriul lingvistic românesc (precum și numeroasele lui sinonime): în afară de *barós*, răspândit cam în toate regiunile țării, au mai fost înregistrate următoarele forme: *báros* (în Maramureș, punctele 272, 346, 349, 353 și 362: această formă a fost semnalată mai întâi de Hasdeu, *Etym.*, col. 2536), *baróst* (în Crișana,

punctele 53, 64, 95, 279, 284, 310 și 316) și *baróș* (izolat în Moldova, pct. 537); v. și varianta *barău* dată în DA.

Dăm, în continuare, câteva atestări mai vechi ale cuvântului, precum și câteva exemple de întrebuințare metaforică a lui: *Urgia văzu pe ticăloase / Gloate țigănești înarmate / Cu săcuri, ciocane și baroase* (Budai-Deleanu, p. 74); *Cuvântul între noi, ce să cheamă / De taină* [= parola – *n.n.*], *să fie astăzi „baros"; / Deci luați acuma bine sama, / Ca, deacă la strigătul vârtos / „Stăi! care..." n-ar ști răspunde oricine / „Baros!", să știți că vrăjmașul vine!* (id., *op. cit.*, p. 271, cf. și p. 93); *Ziua nu te lasă lucrul, noaptea vuietul barosului* (Asachi, p. 301); *Și iar îi loveau cu pumnii lor ca baroasele* (Barbu, *Groapa*, p. 288); [Dunărea] *își trimitea valurile spumoase... decisă... să bată în dig cu baroase de apă* (Constantin, p. 6).

Originea țigănească a cuvântului este indiscutabilă (meseria de fierar era practicată mai ales de țigani), dar etimonul exact rămâne încă să fie precizat: L. Șaineanu și, după el, Al. Graur (v. *loc. cit.*, unde sunt discutate și explicațiile date anterior) au propus țig. *baró* „mare" (cu *-o* > *-os* pe teren românesc, Graur, *Mots tsig.*, p. 188), iar SDLR și, apoi, V. Sorbală (în „Limba și literatura moldovenească", I, 1958, nr. 1, p. 31) — țig. *barós*, cu același sens ca al cuvântului românesc; la un etimon țigănesc, neindicat, dar care ar proveni din ngr. βάρος „greutate", s-a gândit și Hasdeu (*loc. cit.*), și DA. Prima explicație nu lămurește suficient nici forma, nici sensul cuvântului românesc; cea de-a doua ar fi satisfăcătoare dacă ar garanta prin atestări concrete autenticitatea formei țigănești propuse. O formă țig. **baróso* — rezultată dintr-o contaminare între ngr. βάρος și țig. *baró* — ni se pare posibilă. (Pentru explicarea mai satisfăcătoare a etimologiei cuvântului, atragem cercetătorilor atenția și asupra următorilor termeni grecești: βαρύς, βαριός „greu", βαρεῖα, βαρέα, βαριά „baros" și argotic μπαρός „mare" [< țig., v. Triandaphyllidis, p. 12]).

Pentru forma *barost*, cf. *procest (= proces)*. Schimbarea terminației din varianta *baroș* rămâne să fie explicată.

barosán (familiar) este cunoscut (ca adjectiv) cu sensul „mare și greu; enorm" și (ca substantiv, rar și ca adjectiv) cu sensurile „(personaj) puternic, important" și „(om) foarte bogat, bogătaș" (v. DA și

DLRC, apoi Graur, *Mots tsig.*, p. 126 și Juilland, p. 158, unde se indică și alte accepții, derivate din cele citate mai sus). La atestările date până acum mai adăugăm câteva, pentru cuvântul întrebuințat ca substantiv cu sensurile menționate: *O dată numit, avea să meargă la sigur, se și vedea „barosan", „gagiu"...* (Caragiale, *Craii*, p. 110); *Se înțolea ca un barosan. Avea palton scump, căptușit cu blană, și o căciulă de miel, neagră, lustruită și înaltă, pe care și-o așeza pe-o ureche* (Barbu, *Groapa*, p. 190); *Adică Mangâru ăsta ce-o fi fost la viața lui? Vreun conte? Vreun barosan? Tot de-ai noștri, coate-goale* (id., *op. cit.*, p. 275); *Ce-i, barosanule? Catadixișî să vii și pe la niște amărâți ca de-alde noi?* (Constantin, p. 332). Cu aceeași accepție apare cuvântul și în expresia *o face pe barosanul*, pe care Al. Dobrescu (p. 20) o explică prin expresiile sinonime *o face pe baronul, o face pe fraierul, o face pe elefantul*. În citatul care urmează, *barosan* înseamnă „șef" (în speță, „antrenor"): *Acum însă, ce ne-am gândit: ia hai la barosan să-l întrebăm dacă ne lasă și pe noi să dăm în geala* [= minge – *n.n.*] (Barbu, *Unsprezece*, p. 110). Într-un alt text, de factură populară, cuvântul apare într-o accepție mult diferită de cele amintite până acum: *Și barosanii legaseră un câne de stâlpul unul dulap* (Lungianu, p. 176); din context nu reiese prea clar sensul cuvântului, dar din explicația, foarte aproximativă, dată de autor („ceva rău, hulit", p. 338) se pare că *barosan* înseamnă aici „ticălos, mizerabil" — sens dezvoltat, probabil, din acela de „bogătaș".

Ca adjectiv l-am întâlnit la Dobrescu (p. 16), în expresia *bătrână barosană* „bancnotă de 1 000 de lei".

Cuvântul se întrebuințează, foarte rar, și cu funcție adverbială, însemnând, în contextul care urmează, „serios, temeinic": *De cum se puse barosan pe iarnă și se troieni drumul, cei din Nalba stăteau toată ziua lipcă la primărie și tot tropăiau dintr-o odaie într-alta* (Istrati, p. 5).

În ceea ce privește etimologia lui *barosan*, acesta a fost considerat ca un derivat de la *baros* cu sufixul augmentativ *-an* (TDRG, DA, I. Iordan, BIFR, II, p. 284); dar, după cum a remarcat Al. Graur (BL, IV, p. 197), un asemenea derivat n-ar fi putut să însemne altceva decât „baros mare". Mergând pe urmele lui L. Șaineanu, care apropiase pe *barosan* de țig. *baró* „mare", Al. Graur a propus o altă explicație: cuvântul ar proveni din exclamația țigănească *baro san* „ești mare!", care

a fost înțeleasă ca fiind un singur cuvânt (*Mots tsig.*, p. 126) și, la fel ca în cazul multor altor împrumuturi din țigănește, nu tocmai cu valoarea ei proprie (BL, IV, p. 197); această explicație a fost acceptată de Juilland (p. 158).

După părerea noastră, adjectivul (și adverbul) *barosan* poate fi considerat un derivat cu suf. *-an*, dar, evident, nu de la *baros* „ciocan...", ci de la adjectivul *baros*, semnalat de Graur (*Mots. tsig.*, p. 125–126) cu sensurile „mare" și „greu" (< țig. *baró* „mare"). Cât despre substantivul *barosan*, acesta s-ar putea explica, la rigoare, prin substantivarea și derivarea cu sufixul augmentativ *-an* al adjectivului menționat, — dar se pare că el trebuie explicat mai degrabă dintr-un prototip țigănesc identic sau asemănător, atât ca formă cât și ca sens, având la bază tot adj. *baró*. De fapt, un țig. *barosáno* l-am găsit atestat în două surse: ALR II, vol. I, h. 85, pct. 769, înregistrează forma *barosánu* (s.m., cu *-u* < *-o* neaccentuat) „om tare, puternic", iar într-o legendă țigănească relatată într-o istorie a țiganilor (a cărei valoare științifică, din punct de vedere strict istoric, nu interesează discuția noastră), întâlnim următoarele: „Three days later, our «Barossan» announced to his people that his wife had given birth to a girl, and that her name was Gan" (Konrad Bercovici, *The Story of the Gypsies*, London, 1929, p. 38). Iar câteva pagini mai departe ni se spune: „The *barossan*, the chief, was the ruler, the law" (p. 52). Explicația, din punctul de vedere al formației și al semnificației originare, a cuvântului țigănesc rămâne să fie clarificată.

baróst s.n., v. *baros*.

baróș s.n., v. *baros*.

bașaidíe și ***bașaididíe*** s.f. „femeie imorală" (Ciaușanu, p. 6 și 13) au fost explicate, împreună cu sinonimele lor *bașardină, beșoandră, bașoldină* etc., din verbul *băși* (v. I. Iordan, BIFR, II, p. 274–275). Unii dintre acești termeni (printre care nu figurează aceia din titlul acestei note) fuseseră puși de Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 127) în legătură cu țig. *bašav-* „a cânta la un instrument muzical". Această explicație (care are în vedere o metaforă cu semnificație obscenă) pare a fi valabilă pentru *bașaidie:* țig. *bašavdí* (derivat de la *bašav-*) „vioară"

(v. Sergievskij–Barannikov, p. 13), *bašadí*, *bašadía* „instrument muzical", „vioară", „chitară", „acordeon" (v. Wolf, p. 53). Varianta *başaididie* a rezultat prin reduplicarea, nu tocmai clară, a silabei finale a temei.(Vezi şi mai jos, s.v. *başardínă*.)

başardínă (cu varianta *başordínă*) s.f. „femeie grasă" şi „femeie imorală" (DA) este considerat de obicei ca fiind unul dintre termenii unei serii bogate de cuvinte cu forme mai mult sau mai puţin asemănătoare (*başoldínă, başoaldă, beşoandră, beşondrínă* etc.). Încercările etimologice în legătură cu aceste cuvinte sunt numeroase: **başcadână*, cuvânt compus din *baş* şi *cadână*, de origine turcă (A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 80); it. *bastardina* (V. Bogrea, citat de Graur, *Mots tsig.*, p. 127); vb. *băşi* (TDRG, DA) etc.

Originea lor a fost căutată şi în limba ţigănească: Al. Graur (*loc. cit.*) le pune în legătură cu ţig. *bašav-* „a cânta la un instrument muzical", făcând trimitere la derivatul *bašimángero* „muzicant"; finala lor ar fi alterată prin analogie cu diferite sufixe româneşti (vezi şi mai sus s.v. *başaidie*). I. Iordan (BIFR, II, p. 274–275) nu acceptă această etimologie, ci este de aceeaşi părere cu TDRG şi DA, pe care Al. Graur o admisese, în parte, numai pentru forma *beşoandră*), aducând în sprijinul acesteia numeroase sinonime, româneşti şi străine, care provin din teme cu sensul generic „a puţi". Autorul recunoaşte însă că „mai greu este de stabilit modul de formare" a multora dintre aceşti termeni.

Etimologia propusă de Al. Graur întâmpină, într-adevăr, mari dificultăţi mai ales de ordin fonetic, nici unul dintre cuvintele româneşti în discuţie neputându-se explica în mod satisfăcător din ţig. *bašav-*, *bašimángero*. Originea ţigănească ar putea fi, totuşi, admisă în cazul lui *başardină*: ne gândim, anume, la ţig. *baštardí*, femininul lui *baštardó* „ticălos, nemernic" (v. Wolf, p. 53–54; Sergievskij–Barannikov, p. 13), care a putut ajunge la forma românească prin disimilarea totală a lui *-t-*, datorită lui *-d-* din silaba următoare, şi prin derivare cu sufixul *-ină*, care apare în multe cuvinte din aceeaşi familie (cf., însă, şi ţig. *baštardin* „Wortbrüchige" la Wolf, p. 54). O apropiere de aceste cuvinte în *-ină* se observă mai ales la varianta *başordină*, care are *-o-* în loc de *-a-* ca în *başoldină, beşondrină* etc.

bârș s.m. (argotic) „an de închisoare" (Vasiliu, p. 104): etimonul țigănesc al cuvântului este nu *barš*, cum dă Vasiliu (și, după el, Juilland, p. 158), care nu poate explica pe *-â-*, ci o variantă a acestuia, *bərš* „an" (v. Wolf, p. 55; Sergievskij – Barannikov, p. 19); cf. și *brš* (Uhlik, p. 47 s.v. *godina*).

Cuvântul țigănesc a intrat și în alte argouri: fr. *berge*, cat. *breca* (Miklosich, p. 24; Wagner, p. 40).

bénga s.m., art. „dracul": la numeroasele atestări date de Al. Graur (*Mots tsig*, p. 128–129, v. și DA) mai adăugăm următoarele: *Iar voi, amărâtelor, dacă suflați ceva, dă benga-n voi!* (Barbu, *Groapa*, p. 158); *Gura, că dă benga-n voi! rosti în cele din urmă* (id., *op. cit.*, p. 421); de asemenea, compusul *ucigă-l benga* (comuna Ștefănești, jud. Vâlcea: „Arhivele Olteniei", IX, p. 249), format după modelul și sub influența lui *ucigă-l crucea* și *ucigă-l toaca*, prin înlocuirea termenului subiect al acestor compuse.

Interesantă este varianta *zbenga* (de exemplu, *te ia zbenga de frig*, comuna Țepu-Tecuci, în „Cum vorbim", II, nr. 4, p. 44), cu *z-* protetic, probabil expresiv (ca și, de exemplu, în *zbanghiu* < țig. *bangó*). Cf. și *zbângă* „drac", înregistrat în Crișana (BL, IV, p. 134) și al cărui vocalism rămâne de explicat.

Derivate:

benghisul s.m. art. „dracul", pe care V. Bogrea (DR, IV, p. 876) l-a identificat cu *benga*, comparându-l, în ceea ce privește terminația, cu țig. *banges* „strâmb" (adv.), — este, după cum a arătat Al. Graur (*loc. cit.*), o formație obscură. Ne-am putea gândi, însă, foarte bine la un intermediar grecesc popular: în argoul grec există un μπέγκης „id." (Triandaphyllidis, p. 12).

bengós adj. „vesel, glumeț" (Niculescu-Varone, p. 54): *Puișoru mi-e bengos, / Cu toate că nu-i frumos* (id., *op. cit.*, p. 18); *Când sunt la horă-n gioc, / Mă strânge di mijloc / Un flăcău frumos / Șe* [= ce] *tare-i bengos* (id., *op. cit.*, p. 21). Cf. *drăcos, al dracului, dat dracului*.

benguláș s.m. „venetic" (Năsăud; Coman, p. 11).

Cuvântul românesc provine din țig. *benga*, vocativul lui *beng* „drac" (Graur, *Mots tsig.*, p. 129; față de această explicație, cea dată de Juilland, p. 158 – din forma țig. *beng* – reprezintă un regres).

Trebuie precizat că forma țigănească de vocativ a fost percepută de vorbitorul român ca o formă articulată și încadrată în categoria masculinelor articulate cu articolul hotărât *-a*.

Țig. *beng* a intrat și în alte limbi (mai ales în argouri): rus. *beng*, germ. *Bing, Bingo, Binko* (Miklosich, p. 8), gr. μπέγκ, μπέγκας, μπέγκης (Triandaphyllidis, p. 12); magh. *benga* (MEtSz, I, col. 357, care îl consideră ca fiind de origine necunoscută); sp. *dengue* (< *beng* + *diablo* sau *demonio*, Wagner, p. 13) etc.

benghísul s.m. art., v. *benga*.

bengós adj., v. *benga*.

bengulás s.m., v. *benga*.

beșăl (pl. *beșaie*) s.n. „odihnă, repaos" (Hunedoara; Pașca, p. 10). Din țig. *bešel*, forma de indicativ prezent pers. 3 sg. a verbului *beš-* „a sta; a ședea" (cf. *bešel telé* „șade jos", ALR II, vol. I, h. 72, pct. 769). Avem a face cu un caz interesant de substantivare a unei forme verbale (cf. termenii argotici gr. κουραβέλα „coitus", πρασαβέλα „minciună", τσορέλα „furt", care provin tot din forme de indicativ prezent pers. 3 sg. ale verbelor țigănești respective; Triandaphyllidis, p. 10, 14 și 17).

biștár s.n. (argotic și familiar) „ban, para, lețcaie", întrebuințat mai mult la forma de pl. *biștari* „bani" (v. Graur, *Mots tsig.*, p. 130 și Juilland, p. 159), se întâlnește și în operele unor scriitori de azi: *Mă pârăște careva că am bani. Jupânul mă caută și-mi găsește biștarii* (Stancu, p. 355);*Dacă scoatem un preț bun, avem biștari frumoși* (Barbu, *Groapa*, p. 78); *Iar la împărțeală, facem totul parte la parte! N-am să opresc un biștar mai mult* (id., *op. cit.*, p. 386); *Dar de unde-ai cărăbănit biștarii ăștia?* (id., *Unsprezece*, p. 162, cf.p. 271); *Eu cred că Filică i-a umflat biștarii — își dădu cu părerea Biță* (Iosefini – Pintilie, p. 115); *Când te taie ramazanu', faci și pe dracu-n patru, numai biștari să iasă* (Constantin, p. 120).

În afară de variantele *pișțari* și *ghișțari*, semnalate până acum (SDLR; Juilland, *loc. cit.*), mai este atestată și forma *chișțari*, cu palatalizarea lui *p-* (v. Coman, p. 19; cf. și *biștari*, p. 11, *pișțari*, p. 60).

Etimologia cuvântului a fost căutată, fără succes, în albaneză (A. Scriban, „Arhiva", XXX, p. 33 și SDLR) și în neogreacă (G. Pascu, „Revista critică", VIII, p. 184), precum și în limba țigănească (vezi toată discuția la Graur, *loc. cit.* și Juilland, *loc. cit.*). Originea țigănească a lui *bișter* este neîndoielnică, dar ea nu a fost bine precizată până acum: Al. Graur admite ca punct de plecare țig. *biš* „douăzeci" și, punând la îndoială formele *bišari* (pl. *bišarea*) și *bištari* (pl. *bištarea*) „bani" date de Popp Serboianu, propune diferite soluții pentru explicarea lui *-t-* din cuvântul românesc, pe când Al. Vasiliu (p. 104) admite fără rezerve forma țig. *bištari*, din care explică termenul românesc. Desigur, este greu de verificat astăzi existența celor două forme înregistrate de Popp Serboianu (forma *bišári* am mai întâlnit-o la Uhlik, p. 43 s.v. *dukat* și p. 190 s.v. *zlatnik*), dar cel puțin forma *bišari* este perfect explicabilă, fiind un derivat de la *biš* cu sufixul *-ári*, care la început a însemnat „monedă de 20 de lei, pol" (cf. Popp Serboianu, p. 304: „napoléon, pièce d'or de vingt francs"). În sprijinul acestei interpretări poate fi invocat un caz analog: *pangări* „piesă de 5 copeici" (Sergievskij–Barannikov, p. 88), care este un derivat cu același sufix de la numeralul *pang* „cinci". Forma *bištári* — din care credem că trebuie, totuși, explicat cuvântul românesc — rămâne să fie clarificată, căci este puțin probabil ca *-t-* să fi apărut în limba română (deocamdată putem sugera intervenția numeralului țig. *bišto* „al douăzecilea", v. Sergievskij–Barannikov, p. 16). Terminația cuvântului țigănesc a fost identificată de către vorbitorul român cu pluralul sufixului românesc *-ar*, din cuvinte ca *dinar, sutar*, etc. (v. I. Iordan, BIFR, II, p. 275); forma *bișter* este refăcută după pl. *bișteri*.

brădíe s.f. (Crișana) „măsură de capacitate, cam de 20 de litri, pentru cereale" este tratat de DA împreună cu *brădoaie* „vas (mic) de lemn" și *brădoaică* „putină mai mică" (Banat și Mehedinți). După dicționarul citat, „avem a face, pe cât se pare, cu forme contaminate din ung. *bödöny* «putină mică» (cf. *bădâi, budâi*) și din *brad* (materialul din care sunt făcute)".

Se pare, însă, că *brădie* poate fi raportat la țig. *bradí (~ bragí)* (răspândit la țiganii din Europa centrală și sud-estică) „(Wasser-) Kanne, (Wasser-)Eime, Zuber, Fass, jedes Holzgetäss" (Wolf, p. 64).

Formele *brădoaie* și *brădoaică* (cu aspect de augmentative) au putut rezulta prin substituire de terminații.

brădoáică s.f., v. *brădie*.

brădoáie s.f., v. *brădie*.

bulés s.n. (argotic), în expresia *a se alege bules (de ceva)* „a se alege praful (de ceva), a se prăpădi": *Banii mei, banii mei... S-a ales bules de ei* (Barbu, *Groapa*, p. 91, cf. și p. 279). Din această expresie s-a format, prin elipsă, o alta: *alés bulés* „s-a terminat! s-a sfârșit! gata!" (pe care am auzit-o folosită de o persoană din București și de alta din Pitești).

Are la bază același etimon țigănesc din care au fost explicate și formele *dabule, dabulichi, abule* etc. (v. Graur, *Mots tsig.*, p. 144–145, în special ceea ce se spune la p. 145 despre refrenul *d-aules Bules*).

cardí vb. tr. (argotic) este întrebuințat cu următoarele sensuri: 1. „a da", 2. „a lovi, a bate", 3. „a fura", 4. „a vorbi" și 5. (sub forma *cărdi*) „a se juca" (Graur, *Mots tsig.*, p. 133 și BL, IV, p. 198; Vasiliu, p. 104 și 108; cf. I. Iordan, BIFR, II, p. 205 și IV, p. 107, 133, 134; Juilland, p. 160). Mai adăugăm încă un sens: „a face, a practica", care este și accepția de bază a etimonului țigănesc: *Ți-am spus, șefule, nu moare măndel de foame, se pricepe, cardește șapte meserii* (Barbu, *Unsprezece*, p. 166).

Sensul „a vorbi", contestat cu rea-credință de Vasiliu (p. 108 și 310; vezi răspunsul lui Al. Graur, BL, V, p. 233 și „Viața românească", iulie 1937, p. 93 și 95–96), este folosit și în zilele noastre: în scrierile lui E. Barbu cuvântul apare cu sensurile „a vorbi" și, dezvoltate din acesta, „a spune, a zice" și „a povesti, a relata": *Nu pleacă, dă-i încolo, că le cardesc eu... Unde să plece?* (Barbu, *Unsprezece*, p. 87); *Când ți-oi cardi cum era s-o mierlesc la capul Horn, au să-ți cadă nădragii în vine!* (id., *op. cit.*, p. 317); *Cardește-mi, cardește-mi, Mitică, / Cardește-mi de nu mă uita* (id., *Groapa*, p. 317); se pare că avem a face aici cu o parodie sau o versiune mahalagească a următoarelor versuri dintr-un vechi cântec de dragoste: *Mai spune-mi, mai spune-mi o dată, / Mai spune-mi că nu m-ai uitat...*, ceea ce ar confirma sensul „a spune" pe care îl are aici verbul.

Derivatul *carditor*, atestat până acum numai cu sensul „complice" (v. Al. Graur, BL, IV, p. 198), apare, la același scriitor, cu sensul „hoț; pungaș": *Dacă omoară cineva într-o noapte pe toți carditorii, tu mori nevinovat, Floreo, m-auzi?...* (Barbu, *Groapa*, p. 198); *La plecare, Mână-mică l-a prăjit pe-un carditor care învârtea niște cărți* (id., *op. cit.*, p. 286).

Semnalăm, de asemenea, forma *cărdășeală* „bătaie": *I-am tras o cărdășeală să mă ție minte cât o fi* (Gorj; „Cum vorbim", II, nr. 4, p. 36), care se explică prin contaminarea lui *cardeală* „id." (Vasiliu, p. 108) cu un alt cuvânt având același înțeles (*bușeală, burdușeală, mătrășeală* sau altul asemănător).

Pentru cuvântul de care ne ocupăm s-au propus două etimologii diferite: Al. Graur îl explică din țig. *kardo*, participiul lui *kar-* „a pronunța etc.", admițând, pentru sensul „a lovi", posibilitatea unei contaminări cu *mardi (Mots tsig.*, p. 133) sau a întrebuințării „un peu à tort et à travers" a cuvântului țigănesc (BL., IV, p. 198). Al. Vasiliu (*loc. cit.*) respinge, din considerente de ordin semantic, această explicație și propune ca etimon țig. *ker-* (cu perf. *kərdem*, part. *kerdo*) „a face; a da; a crea, a produce". În răspunsul său, Al. Graur (BL, V, p. 233) neagă posibilitatea de a explica vocalismul lui *cardi* din termenul țigănesc la care îl raportează Vasiliu (cf. și Juilland, p. 160).

După părerea noastră, *cardi* reprezintă două cuvinte diferite, omonime: unul, având sensurile „a vorbi", „a spune", „a relata" provine din țig. *kar-* sau *khar-* (explicația dată de Graur); celălalt, având toate celelalte sensuri, provine din țig. *kər-* ~ *khər-* „a face", „a lucra" etc. (cf. explicația lui Vasiliu) sau (ceea ce înlătură obiecția adusă de Graur) dintr-o variantă cu *-a-* a aceluiași cuvânt țigănesc. O asemenea variantă este atestată în graiurile țigănești vorbite în România: *kardém* (alături de *kerdém*) „am făcut" (Potra, p. 175) și *kardẹás* (tipărit *cardeas*) „a lucrat" (Cibu, p. 23).

Varianta *scardi* (în expresia *a scardi liber* „a pune în libertate", I. Iordan, BIFR, II, p. 206), în care Al. Graur (BL, IV, p. 198) vede un *s-* protetic probabil expresiv, ar putea fi explicată și direct din țigănește (cf. *skhar-* „a chema, a invita", Sergievskij – Barannikov, p. 126).

carditór s.m., v. *cardi*.

cărdășéală s.f., v. *cardi*.

chilabáua (s.f. art.) denumește nu numai un dans țigănesc (Graur, *Mots tsig.*, p. 136), ci și unul românesc (v. DA), — probabil același dans, practicat de țigani și, după ei, de români. SDLR înregistrează pe *chilaba* (cu varianta moldovenească *ghilaba*) cu sensul „o melodie țigănească". (*Ghilaba* și varianta *ghilama* „mâncare delicioasă", date de SDLR împreună cu formele de mai sus, par a reprezenta un alt cuvânt.) *Chilabaua zuralie*, întâlnit la Bacalbașa (p. 81: *Apoi se strâmbă, se frământă, joacă chilabaua zuralie, ca la ușa cortului, și înveselește pe meseni...*), pare să fie o varietate a acestui dans, probabil (după cum indică determinantul) cu mișcări mai repezi sau de mai mare virtuozitate.

Varianta *chiulabaua*, semnalată de Al. Graur (BL., IV, p. 198), este atestată și de alte surse (Niculescu-Varone, p. 42 și Vulpescu, p. 110). Semnalăm aici încă o variantă: *chilibaua* (Potra, p. 175).

În ceea ce privește etimologia cuvântului, Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 136) propune țig. *gil'ab-* ~ *gilab-* „a cânta (la un instrument muzical)"; la puțin timp după aceea (BL., III, p. 186), autorul renunță la această explicație și propune o alta: țig. *kel-* „a dansa", socotind însă că „nu e exclus ca numele dansului să fie rezultatul unei încrucișări a celor două radicale [țigănești] indicate". (Cf. și Juilland p. 161, căruia i-a scăpat cea de-a doua explicație dată de Graur, și SDLR, care se menține la etimologia turcească pe care o presupusese DA.) Ultima explicație dată de Graur este infirmată, pe de o parte, atât de formele, cât și de sensurile cuvântului românesc (cf. *chilaba* și *ghilaba* „melodie..." din SDLR, față de celelalte atestări ale lui *chilabaua* „dans...", — ceea ce este foarte explicabil, ținând seama de faptul că de obicei numele de dansuri coincid cu numele melodiilor după care ele se execută), — iar pe de altă parte, de faptul că în chiar limba țigănească apare această încrucișare de radicale: în dicționarul lui Cibu se întâlnește, alături de forma *gilabal* „(el) cântă" (p. 8), și forma *kilabaụ* „(eu) cânt" (p. 25). Este de remarcat asemănarea surprinzătoare dintre această ultimă formă și *chilaba(ua)*; nu este exclus ca termenul românesc să se fi format chiar de la forma de indicativ prezent pers. 1 a verbului țigănesc, care a putut fi reținut din textul cântecului respectiv.

chilău s.n., definit de DA prin „ciocan ferecat, bătac [? — *n.n.*], buzdugan, ghioagă", a fost explicat de C. Lacea (*ibid.*) *din magh. külű (kölyű)* „instrument de pisat, piuă, pisălog", trimițându-se și la rom. *chilug* și *chilom* (cf. și SDLR). Dar formele maghiare citate nu pot explica, din punct de vedere fonetic, pe *chilău*, iar legătura acestuia cu *chilom* (a cărui etimologie n-a fost stabilită până acum) și cu *chilug* este, din același punct de vedere, improbabilă. Comparația cu scr. *ćula*, pe care o propune CADE, nu are nici un temei.

Explicația cea mai plauzibilă, cel puțin sub raport fonetic (dar și semantic), ne-o oferă țig. *kiló* „par; măciucă" (v. Popp Serboianu, p. 311; Sergievskij – Barannikov, p. 60; Wolf, p. 119).

chilibáua s.f., art. v. *chilabaua*.

chisíg s.n., v. *chisâg*.

chisâg s.n. (cu varianta *chisig*; DA transcrie, greșit, *chisag* în loc de *chisâg*) „pungă" și „curea lată, șerpar, chimir" (Transilvania): C. Lacea (DR, III, p. 742), după ce respinge etimologiile propuse de G. Weigand (magh. *tétség*) și de I. Popovici (magh. *készség*), afirmă că la baza cuvântului ar sta tc. *kese*, — deci *chisâg* ar fi o variantă a lui *chisea (chesea, chesă* etc.) „pungă țărănească pentru bani sau pentru tutun" (< tc.). DA respinge, la rândul lui, explicația lui Lacea și declară: „originea necunoscută (probabil țigănească)".

La originea țigănească a termenului putea să se gândească Lacea însuși, care relevase chiar la începutul articolului său (*loc. cit.*) că „țiganii zic *chisâh*". Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 137) propune ca etimon țig. *kisi* „pungă" (cu un *-g* postpus, neexplicat, v. *op. cit.*, p. 116), — dar o altă formă, mai apropiată de aceea a cuvântului românesc, trebuie avută în vedere: țig. *kisyk* „buzunar; pungă" (Sergievskij – Barannikov, p. 60); cf. (pentru varianta *chisig*) formele țig. *kisik, gisik* (Wolf, p. 121).

chișái s.n. „pământ nisipos" (să se adauge, la atestările din DA, și cea din „Arhivele Olteniei", XXI, p. 260), (mai rar) „lut, humă", „pământ bun de lucrat" și „mic șes mănos, așezat mai jos față de vecinătate" (cuvânt răspândit în Muntenia și Oltenia, v. DA).

La cele de mai sus trebuie adăugată varianta (hipercorectă) *pișai* cu sensul „nisip" (ALR I, h. 396, pct. 730).

V. Bogrea (DR, IV, p. 799) îl raportează la magh. *kősó* „sare gemă" și la ngr. κισσάρι(ον) λαφροπέτρα „piatră ponce", din care, însă, *chișai* nu se poate explica nici din punct de vedere fonetic, nici din punct de vedere semantic (caracteristica lor comună, porozitatea, pe care Bogrea o invocă în sprijinul explicației sale nu este suficientă pentru a face o apropiere între lucruri atât de diferite). Dificultăți de aceeași natură întâmpină și raportarea la germ. *Kies* „pietriș", pe care o încearcă CADE; SDLR apropie pe *chișai* de *chișav* „ploios" (< bulg. *kišav*), iar DA încearcă o explicație asemănătoare, dar mai completă: „Dacă înțelesul original e cel de «pământ care ține umezeală», ar putea fi un derivat, cu suf. *-ai*, din tulpina *kiš-* «umed», pe care o întâlnim în bulg. *kiša* «vreme umedă», *kišaš*, «umed, ploios», *kiškav*, «moale». Cf. *chișav, chișornită*".

În limba țigănească există un cuvânt identic ca formă și având aceleași sensuri ca și cuvântul românesc de care ne ocupăm, anume *kišaj* „lut, argilă" (Popp Serboianu, p. 231) și „nisip" (id., *op. cit.*, p. 312; Sergievskij–Barannikov, p. 60; Wolf, p. 121). Acesta, indiferent dacă are sau nu vreo legătură cu radicalul slav *kiš-* amintit mai sus, explică în mod satisfăcător cuvântul românesc în discuție.

chiștári s.m. pl., v. *biștar*.

chiulabáua s.f. art., v. *chilabaua*.

ciorciovél s.m. (glumeț) 1. „țigănuș" și 2. „pui de găină" (satul Bonț, comuna Fizeșul Gherlei, jud. Cluj; Pașca, p. 18). Ar putea proveni din sintagma țig. *čor čhavó* „hoț de băiat" (pentru elementele sintagmei, v. Sergievskij–Barannikov, p. 146), întrebuințată, probabil, și în țigănește, cu valoare afectivă (cf. rom. *hoț, hoțoman*); forma românească s-ar explica prin asimilarea lui *-a-* la *-o-* și prin derivare cu sufixul diminutival *-el*. Cf., mai jos, *ciorpandel*. (Explicația dată de St. Binder, *Kind, Knabe und Mädchen im Rumänischen*. I, Cluj, 1932, p. 32 — din *cioară* + sl. (?) *čavka* „ceucă" — nu poate fi acceptată.)

Ciormoi, numele unui personaj din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu, a fost explicat astfel de Sfârlea, *Numele*, p. 53: „Cf. țig. *cior* = hoț, tâlhar; sau țig. *cioro rom* = țigan sărac, mizerabil; om de nimic". (Cf. și Al. Graur, BL, II, p. 138 s.v. *cioară* și p. 172–173 s.v. *mo*.)

Provine, foarte probabil, din țig. *čor, mo(i)!* „măi hoțule!".

ciorpandél s.m. (glumeț) „țigănuș" (TDRG, DA). Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 138) se gândește, pentru explicarea lui, la țig. *čor pandilo* „hoț legat". Din punctul de vedere al formei, credem că mai bine se poate explica din sintagma țig. *čor phandó* „hoț spânzurat" (pentru participiul *phandó* al verbului *phand-* „a agăța, a spânzura", v. Popp Serboianu, p. 344), întrebuințată, probabil, și în țigănește cu valoare afectivă (de calificativ cu nuanță de imprecație glumeață). Sufixul diminutival *-el* a fost adăugat de vorbitorul român. Cf., mai sus, *ciorciovel*.

ciriclíi s.f. pl. „iele" a fost înregistrat în județul Gorj de Șt. Pașca (p. 19), apoi într-un glosar regional publicat în „Cum vorbim", II, 1950, nr. 4, p. 37, unde este dat în următorul context imprecativ: *lua-te-ar ciricliile de copil!*.

Din țig. *čiriklí*, femininul lui *čirikló* „pasăre", din care a fost explicat și *ciricliu*, poreclă dată țiganilor (Graur, *Mots. tsig.*, p. 139, cf. și I. Iordan, BIFR, II, p. 276). Nu știm dacă cuvântul țigănesc are și sensul „iele"; pentru explicarea acestuia merită să fie reținut, deocamdată, faptul că în mitologia populară românească ielele sunt imaginate ca niște zâne cu aripi, care umblă nevăzute prin văzduh (v. DA s.v., unde este citată o bibliografie bogată).

Țig. *čirikló* a intrat și în limba maghiară, unde *csiriglyó, csiriglyo* înseamnă, în vorbirea familiară, „pui de vrabie", „copil care trăncăne întruna" și „copil tuns chilug" (MEtSz, I, col. 1098).

[În „România liberă" din 21 aprilie 2001, p. 2, sub o fotografie cu două persoane (după aparențe țigani), una cu o găină în coș și cealaltă cu o găină în brațe, se găsește următorul text: *Să n-am parte de NATO dac-am ciordit ciricliul!* Aici avem sensul propriu al cuvântului: „pasăre" (< țig. *čiriklí* „id."; v. Gh. Sarău, *Mic dicționar rom-român*, București, 1992, p. 100). — (Notă adăugată în anul 2001.)]

ciriclíu s.m., v. *ciriclii*.

ciuríu s.n., v. *șuriu*.

Corcodél, numele unui personaj din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu: *Corcodel pe dânșii* [= pe lăieți] *avea poruncă / Să povățuiască în rânduială, / Corcodel care cu bobi aruncă / Și cu vrăjituri oameni înșală. / Oricine ce va fura el știe, / Spuindu-i dracu din răspântie* (p. 97); *Corcodel voivodul era la frunte, / Vrând a sa noduroasă măciucă / De corn cu sânge și el s-o crunte* (p. 411).

Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 142 s.v. *corco* și p. 148 s.v. *del*) a analizat bine acest nume ca fiind compus din țig. *korko* și *del* „Dumnezeu", dar credem că pentru primul element trebuie să avem în vedere nu sensul „singur, unic" (Graur dă lui *Corcodel* traducerea literală „Dieu unique"), ci pe acela de „însuși" (pentru care v. Sergievskij–Barannikov, p. 63).

O interpretare asemănătoare a dat și L. Sfârlea (*Numele*, p. 56 și *Observații*, p. 172): „*Corcodel* [...] poate fi un derivat din țig. *korko* 'însuși, singur' + *del* 'zeu' deoarece se simte «el însuși zeul lui» și înțelege să facă totul după bunul plac".

După cum rezultă însă din pasajele pe care le-am reprodus mai sus, Budai-Deleanu vrea să-și califice personajul, prin numele pe care i-l dă, nu atât drept o căpetenie samavolnică („el însuși zeul lui", adică „zeu sie însuși"), ci mai ales drept una atotștiutoare și atotputernică (deci un fel de „Dumnezeu însuși").

(În ceea ce privește numele românesc de persoană *Corcodel*, credem, spre deosebire de Al. Graur, că nu este același cu creația personală omonimă a lui Budai-Deleanu, ci provine foarte probabil din *corcodel*, numele a diferite specii de păsări migratoare, v. DA.)

corcoreá adj. f., fără circulație în limba vorbită, este atestat o singură dată, într-o poezie de Paraschivescu (p. 106), cu sensul „singură, singurică": *Spuie cărțile ce-or vrea, / Eu rămâi tot corcorea: / Geaba că e cartea bună, / El cu alta se adună.*

Din țig. *korkorí*, femininul lui *korkoró* „singur" (cf. și *khorkhorí* „orfană", Popp Serboianu, p. 313), prin înlocuirea desinenței *-í* cu sufixul diminutival fem. *-ea*. (Cf. Graur, *Mots tsig.*, p. 142, care

explică din țig. *korkoró* pe *corcoro*, întâlnit numai într-un context țigănesc și care, prin urmare, nu poate fi considerat cuvânt românesc.)

dádă s.m. „tată" l-am întâlnit într-o povestire despre țigani: *Copiii l-or văzut* [pe tatăl lor]... *și strâgau: Hai, dadă, măi tare!* (Hobicenii-Uricani; v. Densusianu, p. 220). Până acum s-a considerat că există numai forma articulată *dada* (v. Graur, *Mots tsig.*, p. 146; I. Iordan, BIFR, I, p. 137, n. 1; DA).

Menționăm că despre originea țigănească a cuvântului (despre care v. Graur, *loc. cit.*, pe care DA îl ignoră) a vorbit deja I. Budai-Deleanu: „Cuvântul *dada* este țigănesc și însemnează *tata*" (*Țiganiada*, p. 86, notă la versurile: *Auzit-am (și țân minte) odată / De la dada, Dumnezeu să-l ierte, / Că...)*.

déches interj. „ia uite!" l-am întâlnit în piesa *Baba Hârca* a lui Matei Millo: *Hârca: Vin'încoace la mama, titirezule, vin'! (Îngerul se ferește de dânsa) Deches, s-a fudulit gângania, a prins mămăliga la coajă*... (p. 402); *Hârca (împingând pe Chiosa): Pei, proclete, că te sugrum! — Chiosa (ferindu-se): Deches! da' ce te-a pălit, Hârco?* (p. 410).

Din țig. *dikhes*, prezentul indicativ pers. 2 sg. al verbului *dikh-* „a privi, a se uita" (care a intrat și în magh. [familiar] *dikhec, gyikhec, dikhic, dikhesz* „vezi!", „șterge-o!"; v. MEtSz, I, col. 1356 și „Magyar Nyelv", XXVI, p. 305–306). Primul *e* (în loc de *i*) se datorește fie unei asimilări, fie influenței interjecției *de (dec, deh)*. Cf. *dic* și *ditai*, reflexele formei de imperativ a aceluiași verb țigănesc (Graur, *Mots tsig.*, p. 150–151).

délii s.f. dat., v. *devlă*.

dévlă s.f. „moarte" (Gorj; Pașca, p. 25) este, evident, același cuvânt cu *devla* „Dumnezeu" (< țig. *devla*, vocativul lui *del ~ devel* „Dumnezeu"; v. Graur, *Mots tsig.*, p. 149). Acest sens, pe care etimonul țigănesc nu îl are, s-a născut, fără îndoială, dintr-o imprecație ca de exemplu *lua-te-ar devla!*, care a putut fi înțeleasă ca „lua-te-ar Dumnezeu!", dar și (sau: adică) „lua-te-ar moartea!".

Din același cuvânt țigănesc trebuie explicată, cu siguranță, forma de dativ *délii* (comuna Pârșcoveni, fostul raion Balș din Oltenia), folosită ca imprecație, despre care ni se spune (în „Cum vorbim", III, nr. 2, p. 24) că „îl înlocuiește pe (*du-te*) *naibii*". Aici avem a face cu sensul „dracului", născut, și acesta, tot din imprecații (cf. magh. *devla* „dracul", al cărui sens a fost explicat în același fel de MEtSz, I, col. 1341).

***dilí*[1]** vb. (argotic) 1. „a da", 2. „a lovi", 3. „a face", 4. „a fura" (< țig. *diló*, participiul lui *da-* „a da"; Graur, *Mots tsig.* p. 150): pentru sensul „a da", din care derivă toate celelalte (v. Al. Graur, *loc. cit.*, și BL, IV, p. 198, apoi I. Iordan, BIFR, IV, p. 171 și Juilland, p. 164) — și care a fost contestat pe nedrept de Al. Vasiliu, p. 113 și 310 (vezi răspunsul lui Al. Graur, în „Viața românească", iulie 1937, p. 96) — se poate da o nouă atestare: *m-a umflat sticletele, că nu i-am dilit mangâr* „m-a înhățat polițistul fiindcă nu i-am dat mită" (Dobrescu, p. 21).

Cu sensul său propriu, cuvântul țigănesc a intrat și în alte argouri (de ex., ngr. ντέλα „geben"; v. Triandaphyllidis, p. 13).

***dilí*[2]** vb. refl., v. *diliu*.

***dilíu* -íe** adj.: sub forma masculină este atestat cu sensul „nebun" (comunicat de P. Voivozeanu din Roșiorii de Vede), iar sub forma feminină, ca „nume de ocară dat femeilor vorbărețe" (satul Bonț, comuna Fizeșul Gherlei, jud. Cluj; Pașca, p. 25), sens dezvoltat din primul.

Derivat: *dilí* v. refl. „a înnebuni" (auzit în București).

Din țig. *diló, -í* „nebun", „prost", „naiv" (v. Popp Serboianu, p. 319; Potra, p. 171; Uhlik, p. 46 s.v. *glup* și p. 76 s.v. *lud*), mai degrabă (din cauza vocalismului) decât din tc. *deli* „nebun".

Cuvântul țigănesc (și varianta sa *dilinó*) a intrat și în alte argouri: magh. *dili, dilis, dilinós* etc. „nebun", „țicnit", „cherchelit" (MEtSz, I, col. 1358 și G. Bárczi, „Magyar Nyelv", XXVII, p. 289 și 292); ngr. ντιλινός „nebun", „smintit", „prost" (Triandaphyllidis, p. 13); bg. *diliništa* „copii" (< țig. *dilinó* + suf. *-ište*; Kostov, p. 416).

gagél s.m., v. *gagiu*.

gagíc s.m., v. *gagiu*.

gagícă s.f., v. *gagiu*.

gagicăréală s.f., v. *gagiu*.

gagioálă s.f., v. *gagiu*.

gagístru s.m., v. *gagiu*.

gagíu (s.m.) se întrebuințează, în vorbirea argotică și familiară, cu următoarele sensuri: „român" (I. Iordan, BIFR, II, p. 276; sens rar, dar cel mai apropiat de acela al etimonului țig. *gağó* „nețigan", la țiganii din România „român"), apoi „șef, stăpân", „negustor", „bărbat", „soț", „amant", „iubit" (Graur, *Mots tsig.*, p. 152–153; Vasiliu, p. 114; Juilland, p. 164–165). Toate aceste accepții, pe care țig. *gağó* nu le are, s-au dezvoltat pe teren românesc. Pentru sensurile „amant" și „iubit" mai putem cita câteva exemple: *Odată numit, avea să meargă la sigur, se vedea „barosan", „gagiu", cu cotoare* [= bani — *n.n.*], *palat de case în București...* (Caragiale, *Craii*, p. 110); *Șantezele... fugiră repede în grădină la gagii* (Barbu, *Groapa*, p. 351); *Trist e cânticul, uitat, / De jale și lăcrămat, / Ca un fante de gagiu, / Trist, și vechi de nu-l mai știu* (Paraschivescu, p. 37).

Derivate:

gagícă (derivat de la *gagiu* sau, mai puțin probabil, de la țig. *gağí*, femininul lui *gağó*, cu sufixul diminutival *-ică* este foarte răspândit și azi; iată câteva citate din literatură, mai întâi pentru sensurile „iubită" și „amantă", cele mai obișnuite: *Gagica mea are ochii ca cafeaua, / Când o văd mi se rupe șandramaua* (Barbu, *Unsprezece*, p. 109); *Îi trimisese înainte pe Mână-mică și pe Florea să târguiască stofe de rochii ibovnicei, c-așa avea obiceiul. Oacă gonea spre casa gagicii, să dea de veste că sosea stăpânul în petrecere* (id., *Groapa*, p. 92); *A plecat Paraschiv la târguit. Ce n-a cumpărat? Un curcan, sticle de vin, s-o încânte pe gagică* (id., *op. cit.*, p. 373, cf. și p. 147); *Hai du-ți gagica la film, — dă Chelie înapoi. Distreaz-o!* (Tănase, *Derbedeii*, p. 138); *Stăteai ca o lalea, / Ca o lacrimă și-o stea, / În geam la gagica mea* (Paraschivescu, p. 27, cf. și p. 49); *— N-am nevastă, răspunse el încruntat. — Ei, vreo gagică tot ai avut tu! insistă Frascatti* (Iosefini – Pintilie, p. 193). — Pentru sensurile „femeie" și

„fată": *Pe mine mă cheamă Ilie Chelie... Nu sunt gagici pe-aici? Pot să-mi scot cămașa?* (Tănase, *Derbedeii*, p. 127); *Ia uite ce burlane are gagica aia! — zice Vegetarianul uitându-se la Sanda care tocmai se aruncă în apă* (id., *op. cit.*, p. 162); *Îmi place să am mâini de gagică! obișnuia el să spună. Astea-s uneltele mele!* (Iosefini – Pintilie, p. 23, cf. și p. 33). Același sens îl are cuvântul și în expresiile argotice *o gagică lână-n lână* „o fată foarte frumoasă" (Dobrescu, p. 47) și *manșetă de gagică* „brățară" (Vasiliu, p. 118).

gagic „iubit", formă de masculin refăcută după *gagică* (Juilland, *loc. cit.*): *— Ce știi tu, Treanță? Ce-are a face mușteriii cu mine? eu sunt gagicu'ei de inimă, d-aia nu-mi dă* [bani], *că mă respectă!* (Barbu, *Groapa*, p. 233).

gagel „iubit", masculin refăcut după *gagică*, l-am înregistrat în cursul cercetărilor dialectale efectuate în localitățile din regiunea actualului lac de acumulare al hidrocentralei de la Bicaz.

gagioală „prietenă, gagică" este format de la *gagiu* (Juilland, *loc. cit.*) sau, mai degrabă, de la *gagică*, prin substituire de sufix (probabil printr-o apropiere glumeață de *nasoală*).

gagistru „amant": *Se mai lipea* [de femeie] *vreun gagistru de avea parale. Pleca cu el* (Barbu, *Groapa*, p. 232). Pentru terminația cuvântului, vezi explicația dată de I. Iordan (BIFR, IV, p. 160) formei fem. *gagistră*, singura semnalată până acum; această explicație ni se pare mai potrivită pentru forma *gagistru*, iar *gagistră* este forma normală de feminin a acestuia.

gagicăreală „alergare după femei, desfrâu": *— Unde scrie „a jefuit" și „șterpelit"? — Uite-aici. — Da' de gagicăreală nu scrie nimic? — Pleacă, bă, cu gagicăreala de aici!* (Tănase, *Derbedeii*, p. 125); *Jan șoferul l-a și luat în primire pe Ploieșteanu. — Umbli după gagicăreală... De ce nu ți-ai cusut salteaua?* (id., *op. cit.*, p. 127). Este un derivat de la vb. *(a se) gagicări* „a flirta" (acesta a fost semnalat, împreună cu derivatul *gagicăros*, de Juilland, p. 165).

Țig. *gağó* și *gağí* au intrat în numeroase argouri: ngr. γκατζή, γκατζάνα „femeie (măritată)" (Triandaphyllidis, p. 9), germ. *Gatsche, Gotsche* „țăran", *Gatscho* „om", *Gasche* „oameni" (Miklosich, p. 9), it. *gagio, gaggio* etc. „țăran", engl. *gadsi* „soție" etc., dan. *gajo* „om",

norv. *gasse, gatse, „om"*, ceh. *gačo,* (fem.) *gadža* „țăran(că)", sp. *gachó* „om" și *gachí* „femeie", port. *gajo, gaja, gajé* „id." (Tagliavini – Menarini, p. 31); bg. *gadže* „iubită", *gadža* „femeie", *gadžeta* „fetiță frumoasă" (Kostov, p. 414–415), magh. *gádzsó* „țăran" (B. Zolnai, „Magyar Nyelv", LXVII, p. 298); tc. *gaco* „amantă, metresă" (M.L. Wagner, BIFR, X, p. 30–31).

geabeá s.f., v. *gebea.*

geála s.f. invar. (argotic) „minge": *Dar știți ce-a zis: cine nu vine la ședințe și la antrenamente, nu mai pune laba pe geala...* (Barbu, *Unsprezece*, p. 100); *Ia hai la barosan* [= antrenor — *n.n.*] *să-l întrebăm dacă ne lasă și pe noi să mai dăm în geala...* (id., *op. cit.*, p. 110).

Din țig. *ğála*, indicativ prezent pers. 3 sg. al verbului *ğa-* „a merge; a se duce; a pleca", căruia i s-a atribuit valoarea de substantiv (pentru procedeu, cf. *beșăl* discutat mai înainte).

Forma țigănească citată a intrat și în argoul grecesc: τζάλα „gehen, weggehen" (Triandaphyllidis, p. 16).

geánă s.f., v. *gini.*

geaní vb., v. *gini.*

geása interj. (regional): Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 154 s.v. *gea*) reproduce, după un glosar al lui T. Pamfile, expresia (calambur?) *geasa la Blăneasa* „mergem la B.", fără să explice forma *geasa*. Pe aceasta o mai întâlnim în SDLR, unde este definită astfel: „interjecție prin care somezi pe cineva să iasă ori să plece, ca și *ieși!, pașol!, afară!*".

Provine, ca și *gea* „pleacă!", din țig. *ğa-* „a merge; a pleca" (v. Graur, *loc. cit.*), anume din forma de indicativ prezent pers.2 sg. *ğása.*

gebeá s.f. (regional) înseamnă 1. „mers, umblet; cutreierare" și 2. „mers încet și legănat al calului, numit și *mers armenesc*" (SDLR), „mers special al calului, lin, fără salturi" (DLRC, cf. și DLRM, care dau și o formă, suspectă, de pl. *gebele*). Cu primul sens este atestat la T. Pamfile, *Jocuri de copii din satul Țepu (jud. Tecuci)*. II, București,

1907, p. 145 (= 393); autorul îl explică prin „mers, hornăit [= cutreierare, rătăcire — *n.n.*]" și dă următorul exemplu: *după multă gebea, ajung acasă* (Graur, *Mots. tsig.*, p. 155, bazat pe aceeași atestare, traduce explicația lui Pamfile prin „allure, démarche"). Cu cel de-al doilea sens, cuvântul apare în opera *În Munții Neamțului* a lui Calistrat Hogaș: *Gebeaua e un fel de mers armenesc, adică împrăștiat și legănat:* [calul] *merge fără să salte; rar cai merg la gebea* (v. DLRC). Cu același sens, dar în forma *geabea*, mai apropiată de etimon, cuvântul se folosește și în Oltenia: *calul ăsta are o geabea* „merge nițeluș îmbuiestru; are mers lin, potolit" (G.F. Ciaușanu, G. Fira și C. M. Popescu, *Culegere de folclor din județul Vâlcea și împrejurimi*, București, 1928, p. 163).

Cuvântul este de origine țigănească (apropierea lui de *gevrea* „basma brodată de mătase" — de origine turcă —, pe care o încearcă SDLR, nu este serioasă); după Al Graur (*loc. cit.*), „poate din țig. *ğape* «plecare» (Serboianu)", dar această etimologie ni se pare sigură, cu precizarea că trebuie să plecăm de la o formă cu *-b-* (cf. *ğabén ~ ğabé* „Gehen, Gang(art), Marsch" și „Abreise, Aufbruch", Wolf, p. 77; pentru sufixul *-ben ~ -be*, care formează derivate deverbale, v. Sergievskij – Barannikov, p. 177). În ceea ce privește cel de-al doilea sens al termenului românesc, avem a face foarte probabil cu o detașare a cuvântului dintr-o sintagmă determinativă țigănească având același sens, dar pe care n-am putut-o identifica.

ghilabá s.f., v. *chilabaua*.

ghilamá s.f., v. *chilabaua*.

gimbí vb. refl., v. *gini*.

giní (cu variantele *geni, geani, jeni, jini, gimbi*) vb. „a vedea", „a observa, a zări", „a privi, a se uita", „a băga de seamă, a fi atent", „a supraveghea" (Graur, *Mots tsig.*, p. 155–156 și BL, IV, p. 198; Vasiliu, p. 115 și 130; Juilland, p. 165; cf. și BIFR, II, p. 207 și 212; IV, p. 135 și 144; VII–VIII, p. 276; Dobrescu, p. 22) este larg întrebuințat și azi în vorbirea argotică și familiară, mai ales sub forma *gini*, cu sensurile

„a vedea, a zări, a observa" (tranzitiv și intranzitiv) și „a privi, a se uita" (intranzitiv și reflexiv). Iată câteva exemple: — *Te-a ginit careva? — Nici dracu' nu era pe drum* (Barbu, *Groapa*, p. 76); *Codoșul a ginit unde ținea tașca și s-a luat după el* (id., *op. cit.*, p. 371); *Care, bă, huidumă! se înghesuia Mucală să privească. Ginește clasamentul și pe urmă să vorbim...* (id., *Unsprezece*, p. 238); — *Și cum faci rost de bani dacă-nveți sosirile trenurilor pe dinafară? — Ușor. „Ginește-te" colo. Galațiul vine la 23,50* (Tănase, p. 78). Ca reflexiv impersonal, atestat de V. Cota (*Argot-ul apașilor. Dicționarul limbii șmecherilor*, fără loc și dată, p. 11) cu sensul „a se vedea, a se observa, a se băga de seamă", apare și la E. Barbu (*Groapa*, p. 249): *Vă duceți la domnu' Goldenberg să vă împrumute niște țoale mai ca lumea, domni să-mi fiți, să nu se ginească!*.

Iată câteva atestări și pentru variantele *geani* (tranz.?) și *gimbi* (refl.) „a privi": primul a fost înregistrat în Oltenia (județul Gorj; „Cum vorbim", III, nr. 5, p. 25), iar cel de-al doilea se întâlnește la Paraschivescu (p. 52): *Eu credeam că-i doar a mea; / Dar, pitită sub perdea, / La toți fanții se gimbea...*

Derivate:

geană „atenție! ia seama! privește!" (cf. Juilland, *loc. cit.)* — derivat postverbal — pare a se întâlni și în expresia *a pune geana pe...* „a pune ochii pe..." (*De mult pusese el geana pe negustori. — Să-i scuturăm nițel...*; Barbu, *Groapa*, p. 279); aici este posibilă și o etimologie populară cu *geană* (la ochi).

ginitor a fost atestat până acum cu sensurile: 1. „care pricepe" (v. Cota, *loc. cit.*, cf. Al. Graur, BL, IV, p. 198), 2. „complicele care stă la pândă în timp ce altul face spargerea (Vasiliu, p. 113) și 3. „martor primejdios care ar putea să denunțe un delict" (Juilland, *loc. cit.*). Cu cel de-al doilea sens se pare că avem a face și în următorul citat: *Sandu știa șmecheria, o fumase și i-a ciupit banii ginitorului de două ori* (Barbu, *Groapa*, p. 286). În alte contexte întâlnim sensurile „priceput" (adj.) și (ironic) „deștept, înțelept" (s.m.), înrudite cu acela semnalat de V. Cota: *Totul pornește de la îndemânare, mă dăscălea Pelicanul. Un artist de circ trebuie să fie iute de mână și ginitor la toate, adică priceput* (Iosefini – Pintilie, p. 29); *Ia ascultă ce zice*

ginitorul ăsta! Da' ce crezi, neică, ce crezi că sunt vreun prost? (Barbu, *Unsprezece*, p. 361). În sfârșit, în următorul text *ginitor* înseamnă „bărbat care dă târcoale unei femei, care flirtează: *Da' muierea, a dracului. Mai dă și pe delături. Umblă Bozoncea orb după ginitori, să-i prindă și să-i scalde-n sânge, dar n-o prinde!* (Barbu, *Groapa*, p. 148).

În ceea ce privește etimologia lui *gini*, Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 156) propune „țig. *ğan-*, perf. *ğanyóm*, sau *ğin-*, perf. *ğinóm* 'a ști'", iar Al. Vasiliu (*loc. cit.*) și A. Juilland (*loc. cit.*) indică numai forma țig. *ğan-*. După părerea noastră, țig. *ğan-* explică formele românești *geani* și *geni, jeni*, iar țig. *ğin-*, forma *gini* (variantele *jini* și *gimbi* s-au dezvoltat pe teren românesc). Pentru dezvoltarea semantică, v. Juilland, *loc. cit.*

Țig. *ğan-* a intrat și în alte argouri: sp. *chanar* „a ști; a înțelege" și *chanelar* „a înțelege" (cu derivate; v. J. Corominas, *Diccionario critico etimológico de la lengua castellana*. II, Berna, [1954], p. 16), și ngr. σάν „a ști" (Triandaphyllidis, p. 15).

ginitór adj., s.m., v. *gini*.

giuglău s.m. „câine ciobănesc" și *juglău* „om morocănos" au fost explicate de V. Bogrea (DR, IV, p. 817–818) și de Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 156) din țig. *ğukló* „câine". Putem aminti și *žugló* (Wolf, p. 78), mai apropiată, ca formă, de cele două cuvinte românești.

grasneáua s.f. art., v. *grazd*.

grasnél s.m., v. *grazd*.

grasní s.f., v. *grazd*.

grasnó s.m., v. *grazd*.

grazd s.m. „armăsar", ***grasnét*** (?) și ***grasnó*** „cal", ***grasní*** și (articulat) ***grasneáua*** „iapă", termeni argotici (cu excepția lui *grasnó*, care apare într-un text de vasilcă), au fost explicați din țig. *grast* „cal", *grasní* „iapă" (Graur, *Mots tsig.*, p. 157; cf. și I. Iordan, BIFR, II, p. 276).

Unele observații pot fi făcute cu privire la formele *grasnet* și *grasnó*.

Prima formă (despre care Graur, *loc. cit.*, spune că derivă din țig. *grast*, dar că „formația este bizară", iar Juilland, p. 166, crede că

trebuie explicată mai degrabă din fem. țig. *grasní*) este, fără îndoială, o greșeală de tipar, în loc de *grasnel* (glosarul de termeni argotici din „Dimineața", 21.XI.1906, p. 4, din care Graur reproduce cuvântul, conține numeroase greșeli de tipar), iar acesta ar fi un masculin (hipocoristic) refăcut după femininul *grasnea(ua)*. În sprijinul acestei interpretări poate fi invocat următorul text țigano-românesc: *De kynd grašnel* [sic!] *Nu čordel. Nič moleti na pilel* „De când n-a (mai) furat (nici un) mânz, nici vin n-a (mai) băut" (J.A. Vaillant, *Les Romes*, Paris, 1857, p. 369).

Forma *grasno*, pentru care Graur trimite la adjectivul țig. *grastanó* „de cal, a(l) calului", reproduce întocmai termenul țigănesc *grasnó* „armăsar" (v. Wolf, p. 94), care a fost împrumutat și de argoul grec: γκραζνό „cal" (Triandaphyllidis, p. 9, care îl explică, greșit, din țig. *grasní*).

Țig. *grast* (cu variantele *gras, graț*) și *grasní* au intrat și în alte numeroase argouri: it. *grai* și *grasní*, germ. *Gray* și *Krey*, fr. *gré* și *griès*, sp. *gras*, engl. *gry*, sued. *grejj*, dan. *gra* și *grai*, ceh. *gráj* (Tagliavini – Menarini, p. 32–34); rus. *gras* și *grasni*, bg. *grasnie* și *grasnela* (Kostov, p. 415); ngr. γκράστ, γκραζνό (Triandaphyllidis, p. 9); magh. *grászt* (Herman Ottó, *A magyar pásztorok nyelvkincse*, Budapest, 1914, p. 310).

Guladel, numele țigănesc al lui Dumnezeu în *Țiganiada* lui Budai-Deleanu (p. 86 și 283), este un compus din țig. *guló* „dulce" și *del* „Dumnezeu" (Graur, *Mots tsig.*, p. 55), dar trebuie precizat că această compunere îi aparține lui Budai-Deleanu și că, după cum indică *-a-* din primul element, în loc de *-o-*, care ar fi trebuit să se mențină (ca și în *Corcodel* discutat mai sus), ea s-a făcut din formele de vocativ, în *-a*, ale celor doi termeni (forme care se întâlnesc, de exemplu, în următorul început de rugăciune: *Dade, gula dela, dikh amengi* „Tată, Dumnezeule dulce, uită-te la noi!"; v. Popp Serboianu, p. 296). Procedeul este explicabil când e vorba de un asemenea nume; înlocuirea vocativului prin forma de nominativ în cel de-al doilea element al compusului s-a făcut prin încadrarea acestuia în seria numeroaselor nume în *-el* din *Țiganiada* (despre care vezi Sfârlea, *Observații*, p. 172).

hacaná adv., v. *acaná*.

hacaná-beşleáula loc. adv., v. *acaná*.

haci (monosilabic) interj. „stai!" sau „taci!" (?; cf. *haş* „opreşte-te!" şi *aci* „taci!" la Graur, *Mots tsig.*, p. 120–121) apare o dată la Budai-Deleanu: *Tată! mie-mi pare / Că nu-s al tău, ci un fecior de crai, / Sau cât de puţin de vreun boieriu mare... / Haci more! — tatul zicea de-altă parte —, / Să fii destulat că lumea nu ştie / Cum că cârpitoriu fu de ciure sparte / Moşu-tău! Acum dar de nemeşie / Tu te ţine şi taci...* (I. Budai-Deleanu, *Trei viteji*, ed. J. Byck, [Bucureşti, 1956], p. 32; editorul transcrie *hacĭmore*).

Ţig. *ač* (imperativul lui *ač-* „a sta; a rămâne; a se opri"), care explică cuvântul românesc (v. Graur, *loc. cit.*), a intrat şi în alte argouri: magh. *ácsi* „stai!" (MEtSz, I, col. 13); germ. *atsch*, „stai! rămâi!" (Miklosich, p. 7); ngr. ἄτζ, ἀτσκουβά „still, hör'auf!" (Triandaphyllidis, p. 8).

haláp s.m., v. *hali*.

halaríp s.n., v. *halaripu*.

halarípu (s.n.) a fost semnalat, sub forma *halarip*, cu următoarele sensuri principale: 1. „joc ţigănesc la care jucătorii se izbesc de pământ şi scuipă în toate părţile" („Revista critică", IV, p. 144); 2. „se zice când cineva stă pe mânuri [= mâini — *n.n.*] şi cu picioarele în sus" (I. Bârlea, *Cântece poporone din Maramureş*. II, Bucureşti, 1924, p. 381); vezi şi V. Bogrea, DR, IV, p. 1041; Graur, *Mots tsig.*, p. 159, şi DA (unde se dau şi alte accepţii, mai rare).

Forma obişnuită a cuvântului este, însă — cel puţin în cea de-a doua accepţie (care este şi cea mai cunoscută) —, *halaripu* (deci articulat sau simţit astfel): — *Halaripu! Ciuş-mangea!!! / Striga finu cât pucea. / Rumanico! Loc! Fă loc! / Că acu-ţ ia caru foc!* (Victor Vlad Delamarina, *Poezii bănăţeneşti. Întocmiri*. Adunate de... Dr. Valeriu Braniştе, Lugoj, 1902, p. 36; glosat la p. 63: „*Halaripu*: vorbă ţigănească. Datul de-a roata peste cap"). În regiunea Crişana (de exemplu, în satele din fostul raion Aleşd din judeţul Bihor, de unde îl cunoaştem), *halaripu* este (aşa cum pare a rezulta şi din glosa pe care am reprodus-o mai sus) mai mult o acrobaţie decât un dans, constând din rostogolirea laterală, de obicei spre dreapta, a corpului, cu

mâinile și, succesiv, cu picioarele în sus, în aer: *a se da de-a halaripu* înseamnă a executa această acrobație, care în alte regiuni se numește *roata țigănească* sau *roata țiganului*. (Cf. Iosefini–Pintilie, p. 57: *Mi-am îndesat pe cap șapca în care aveam gologanii și am început să fac „roata țigănească", progresând astfel înspre ieșire, urmărit de chelnerul care vroia să mă prindă de mână dar nu putea, fiindcă trebuia să se ferească de picioarele mele ce se roteau în aer.*) Din aceeași regiune cunoaștem și expresia *a bate halaripu* „a umbla haimana, a hoinări".

În ceea ce privește etimologia cuvântului, Al. Graur a arătat (*loc. cit.*) că, întrucât nu i se cunoaște înțelesul, o etimologie nu este posibilă; totuși, el încearcă să identifice primul element al cuvântului cu imperativul verbului țig. *alav-* „a arde", iar pe cel de-al doilea, cu țig. *lipa* „tei". Termenul *halaripu* există, totuși, în limba țigănească: el este atestat ca nume de dans la țiganii din Țara Oltului (v. Chelcea, p. 114, nota 17), iar acest nume este cu siguranță de origine indiană. (Nu avem posibilitatea să dăm o explicație etimologică concretă, dar amintim că în programul unui spectacol de dansuri indiene prezentat la București am întâlnit numele dansului *Alarippu*, făcând parte din stilul Bharatanatyam; v. cronica despre acel spectacol publicat în ziarul „Scânteia", nr. 3698 din 12 septembrie 1956, p. 1, col. 3.)

hálă s.f., v. *hali*.

haleálă s.f., v. *hali*.

haleáță s.f., v. *hali*.

halí vb. tr. (familiar) „a mânca", „a înghiți, a tolera", „a lua, a fura" etc. (Graur, *Mots, tsig.*, p. 159–160; I. Iordan, BIFR, IV, p. 179; Vasiliu, p. 116; Juilland, p. 166); adăugăm la numeroasele atestări date până acum alte câteva, din scriitori contemporani, în care cuvântul este întrebuințat cu sensurile „a mânca" (și unele accepții figurate ale acestuia), „a bate, a învinge" și, în expresia *a o hali*, „a mânca bătaie" (derivat, deci, tot din sensul de bază): *Așa mămăligă nici la mă-ta n-ai halit. Să-ți bați copiii!* (Barbu, *Groapa*, p. 67); *Asta-i halește banii și zilele. Cârpă l-a făcut* (id., *op. cit.*, p. 147); *Ocna ne-a halit! zise*

codoșul (id., *op. cit.*, p. 434); *Ba mai au pretenție să și lucrăm, că zic ăia dup-acolo că le halim banii pă daiboj* (id., *Unsprezece*, p. 267); *Ți-e foame, mânzule? Hai să halim ceva* (Iosefini–Pintilie, p. 21); — *Cu cine zici că joacă* [echipa]*? — Cu Ghelaru, nene. Îi halim* (Tănase, *Derbedeii*, p. 177); *Ai dat în mine și n-ai halit-o... În viața mea n-am mâncat bătaie de la cineva* (id., *op. cit.*, p. 82).

Iată și câteva citate noi pentru derivatul *halealâ* „mâncare": *Bine mai era anul trecut pe vremea asta. Halealâ, halealâ...* (Barbu, *Unsprezece*, p. 142); *Mână-mică aducea sacul cu halealâ* (id., *Groapa*, p. 279); *Ia vezi, Ploieștene, fă rost de ceva halealâ* (Tănase, *Derbedeii*, p. 71)*; Hai să cumpărăm ceva de halealâ* (id., *op. cit.*, p. 108).

În continuare, dăm câteva atestări noi pentru derivatele *halap* și *halos* semnalate de Al. Graur, precum și alte câteva derivate de la *hali*:

halap (s.m.) „om lacom peste fire" (în fostul raion Târgu-Jiu și Baia de Aramă; „Cum vorbim", IV, nr. 1, p. 35); *hălap* (adj.) „lacom" (în județul Gorj; BIFR, VI, p. 224), „lacom, hrăpăreț" (Pașca, p. 32).

halâ „vită sau om mâncăcios și flămând" (comuna Crișcior, jud. Hunedoara; Pașca, p. 32); DA îl tratează s.v. *halâ*[2] 5°, dar în realitate este un derivat postverbal de la *hali*.

haleață „bucată de carne" (comuna Ștefănești–Vâlcea; „Arhivele Olteniei", XXI, p. 266).

halime „lăcomie în mâncări sau băuturi" (Banat; Hasdeu, *Etym.*, col. 679; DA îl consideră derivat de la *halâ*[2]).

halit (adj.) „mâncăcios" (răspuns din comuna Băiceni, jud. Iași, la Chestionarul lui B.P. Hasdeu, v. DA; cf. *nehalit* „flămând, hămesit, lacom" (mult mai frecvent decât *halit*).

hălos „lacom" (Costin, p. 115; Graur, *loc. cit.*, reproduce greșit *halos*); *hălos pe mâncare* „mâncăcios" (răspuns din comuna Bădeni, jud. Iași, v. DA ms.); *halos* (în opoziție cu *ligavos*, „(cal) care mănâncă orice fel de nutreț"; comuna Satchinez din Banat, DR, V, p. 192); *hăloasă* „(femeie) grasă" (Gorj; BIFR, VI, 224).

Țig. *χα-* „a mânca" și derivatele sale au intrat în numeroase argouri: rus. *xavat'* „a mânca", bg. *xabe, abe* și *abence* „pâine", *xaca* „a mânca" etc. (Kostov, p. 421); ngr. χάλα și χαλιόν „a mânca; mâncare" (Triandaphyllidis, p. 18); germ. *Chabbin* „mâncare";

dan. *gaben* „mâncare" (Miklosich, p. 9 și 21); sp. și cat. *jamar, jalar* „a mânca" (Wagner, p. 59 și 66–67); magh. *kajál* și *kalóz* „a mânca", *kaja* și *kajesz* „mâncare" („Maggyar Nyelv", XXVII, p. 231, 291 și 295; XXVIII, p. 92; XLIV, p. 86 și 91–92).

halimós s.n. (argotic) „mâncare" a fost apropiat de vb. *hali* (C. Armeanu, BIFR, V, p. 189), dar formația este neobișnuită: sufixul țig. *-(i)mós* formează derivate deverbale numai de la anumite radicale verbale, ca de exemplu *činimós* „tăiere" (< *čin-*), *mangimós* „cerere" (< *mang-*), *merimós* „moarte" (< *mer-*), *pimós* „băutură" (< *pi-*) (v. Popp Serboianu, p. 314, 334, 335, 346). De la *χα-* „a mânca", derivatul normal este *χamós* „mâncare" (v. *op. cit.*, p. 325: *hamós*; cf. *χamo* la Sergievskij–Barannikov, p. 142). Forma *halimos* derivă de la tema participiului, însă nu putem preciza dacă această derivare s-a petrecut în limba țigănească (o formă **χalimós* nu este atestată în dicționarele pe care le avem la dispoziție), ori — ceea ce nu este exclus — în cadrul argoului românesc, prin apropierea țig. *χamós* de verbul *hali* și derivatele lui.

halít adj., v. *hali*.

halós adj., v. *hali*.

harcaná adv., v. *acaná*.

hăláp adj., v. hali.

hălós, -oásă adj., v. *hali*.

hău s.n. „prăpastie; genune, abis" (și figurat, mai rar, „greutate; necaz"), folosit și în expresia *cât (e) hăul (și dudăul* sau *și pârâul)* „niciodată" și „cu nici un preț", este atestat începând din secolul al XIX-lea. Etimologia cuvântului a rămas până acum necunoscută: apropierea lui de magh. *hév* „arșiță" (TDRG), de alb. *haús* „prăpastie" (DA) și de magh. *hó* „zăpadă" (SDLR) sunt inacceptabile, mai ales din motive de ordin semantic.

Originea lui *hău* ar putea fi căutată, eventual, în limba țigănească, unde *χəυ ~ χyu̯ (~ χev ~ χew ~ χou ~ χuυ)* se întrebuințează cu sensurile „gaură", „groapă", „peșteră" etc. (v. Wolf, p. 133; cf. și Popp Serboianu, p. 326 și 327: *hâu, huu* „id."); Cibu, p. 14: *hâu* „groapă".

iagalău s.n. „pistol" (V. Scîntee, *Din viața de pușcărie. „Șmechereasca"*, în „Dimineața", 21 noiembrie 1906, p. 4) se explică din țig. *jagaló* „id." (v. Uhlik, p. 136, s.v. *revolver*; cf. și Cibu, p. 18: *iagalo*, glosat prin „pușcă [armă]").

Forma *iogolĭ* „pușcă" (*loc. cit.*) este, foarte probabil, o greșeală de tipar pentru *iagalí* (articolul citat al lui V. Scântee conține numeroase asemenea greșeli); în acest caz, ea ar reproduce forma țig. *jagalí* „pușcă" (v. Uhlik, p. 131, s.v. *puška*).

iagalí subst., v. *iagalău*.

Janalău, numele unui personaj din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu (p. 30 și urm.), s-ar putea explica din țig. *džangeló, džangaló* etc., „wach, munter" (Wolf, p. 81) sau, eventual, din țig. *džangló* „bekannt, offenbar, gelehrt" (Wolf, p. 77).

juglău s.m., v. *giuglău*.

Jundadel, numele unui personaj din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu (p. 71, 117, 121, 164), a fost explicat de Graur (*Mots tsig.*, p. 164) din țig. *ğuindo* „viu" + *del* „Dumnezeu", compusul însemnând deci „Dumnezeu cel viu"; forma *ğundó* (participiul lui *ğun-* „a cunoaște"), care ar explica mai bine primul element al numelui, este respinsă de Graur din motive de ordin semantic („*Dieu connu* ne voudrait rien dire") și pentru faptul că *ğundo* n-ar exista la țiganii din România.

Trebuie însă să avem în vedere că limba țigănească vorbită în România este foarte puțin studiată, astfel încât nu se poate nega categoric existența lui *ğundó* la țiganii din România, și încă chiar cu sensul „viu", așa cum pare a confirma atestarea lui la țiganii din Iugoslavia: *džundó* „lebend(ig)" (v. Wolf, p. 78).

În ceea ce privește forma lui *Jundadel* (cu *-a-* în loc de *-o-* și al doilea element al numelui), vezi cele spuse mai sus în legătură cu *Guladel*.

lovéle s.f. pl. (argotic) „bani" (cu variantele *lovei* și *lovincă*; v. Graur, *Mots tsig.*, p. 165; I. Iordan, BIFR, II, p. 208; Vasiliu, p. 118; Juilland, p. 166–167) apare des și în literatura mai nouă: — *S-a făcut, șefule! Și lovelele? — Păi ziceai că prin muncă voluntară...* (Barbu, *Unsprezece*, p. 87); *Cine știe când o să mai vedem lovele de la*

încuiatul ăla de Pantelimon... (id., *op. cit.*, p. 267; cf. și *Groapa*, p. 304); — *Ai „lovele"? Dacă n-ai, înveți sosirile* [trenurilor] *pe dinafară. Le-ai învățat, ai... — „Lovele"? — „Tolomac" mai ești! „lovele", „bișstari", bani* (Tănase, p. 77–78); *Aurel, băiatule, numai o dată lasă-mă să-mi fac și eu rost de lovele, pentru nuntă* (Iosefini – Pintilie, p. 307); *Câte lovele ți-a scuipat grăsunul de la circ?* (id., *op. cit.*, p. 364).

Cuvântul țig. *lové*, din care provine *lovele*, a intrat și în multe alte argouri: it. *lovi*, germ. *Lowi, Lowe, Loi* etc., engl. *lour*, magh. *lóvé*, ceh. *lóve, lováky* etc. (Tagliavini – Menarini, p. 34–35).

mândea pron. pers. (argotic) „eu, subsemnatul" (v. Graur, *Mots tsig.*, p. 166–167; I. Iordan, BIFR, II, p. 210 și 276–277; Vasiliu, p. 118; Juilland, p. 167) este frecvent și azi. Iată câteva exemple din opere literare moderne: *Cântă, că mandea-ți plătește, ce te uiți?* (Barbu, *Groapa*, p. 440, cf. și p. 78); *Ia ascultați, îngerașilor, la mandea!* (id., *Unsprezece*, p. 330, cf. și p. 84 și 104); *Ascultă, băiețaș! Mandea când spune un lucru, știe ce spune* (Constantin, p. 121, cf. și p. 120).

Cuvântul are și un derivat diminutival, *măndel*, pe care l-am întâlnit la E. Barbu: *„Bă, nenică, unde se poate ciuguli ceva p-acilea?" Se uită el la măndel, m-a văzut ce hram port (Unsprezece*, p. 84); *Mai furasem eu ceva meserie pe unde am fost; ți-am spus, șefule, nu moare măndel de foame (op. cit.*, p. 166, cf. și p. 105). La București am auzit și forma articulată *măndelu*.

Etimologia lui *mandea* este clară: țig. *mánde* „la mine", cazul locativ (și nu dativ, cum s-a afirmat până acum) al pronumelui personal *me* „eu", cu *-e* neaccentuat trecut la *-ea* (v. Graur, *loc. cit.*, și p. 119); trebuie doar precizat că această terminație este simțită ca articol hotărât (cuvântul are aspectul unui substantiv de declinarea a III-a, articulat, având aceeași valoare de pronume personal pers. 1 sg. ca și *subsemnatul* și cerând, în frază, totdeauna un predicat la pers. 3 sg.).

Forma *mandiru* „id." — despre care I. Iordan (BIFR, II, p. 210, cf. și *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 365) spune că „trebuie să fie un derivat de la *mandea* cu un sufix curios, necunoscut altfel", iar Juilland (p. 167) că „trebuie să fie explicat cu totul altfel" decât *mandea* (fără, însă, să arate cum anume) — credem că stă,

într-adevăr, în legătură cu *mandea*, fie că a rezultat din contaminarea acestuia cu un alt cuvânt (de exemplu, cu *comandiru*), fie că provine din forma de ablativ *mándyr (~ mándər ~mándar)* a aceluiași pronume țig. *me*. A doua ipoteză prezintă, însă, dificultăți din cauza deosebirii de accent (deplasarea acestuia putând fi, totuși, explicată) și din cauza vocalei diferite din ultima silabă.

Pronumele țigănesc și unele dintre formele sale cazuale (printre care și *mandea*) au intrat, cu același sens („eu") și în argourile spaniol (*man, manda, mangue, manguis, menga*) și portughez (*mangues*) (v. Wagner, p. 69).

mandíru pron. pers., v. *mandea*.

mángă s.f., v. *mangli*.

manglí vb. tr. (argotic) e cunoscut cu două sensuri: „a cerși" și „a fura" (Graur, *Mots tsig.*, p. 167 și BL, IV, p. 198–199; Vasiliu, p. 118; Juilland, p. 167). Pentru cel de-al doilea sens, care este mai răspândit, se poate da o atestare nouă: *Știi să manglești cai? Gloabe? aruncă Mână-mică* (Barbu, *Groapa*, p. 65).

Iată câteva atestări noi și pentru unele derivate (pentru acestea, v. Juilland, *loc. cit.*, unde se indică toate sursele):

mángă (cunoscut până acum numai cu sensul „furt", v. Juilland, *loc. cit.*) „mită": *Acolo mergeau fără frică de sergenți. Se uitau la ușă, erau sticleți d-ai lor, d-ei de luau mangă, închideau ochii* (Barbu, *Groapa*, p. 256).

manglitór „hoț": *Erau hoți și hoți. Mai bătrâni și mai tineri... manglitori de rând, care zăceau la zdup pentru vreo găină, și carditori de lux, de trăiau cu cucoane din lumea bună și furau prin saloane* (Barbu, *Groapa*, p. 303); *Se dusese vorba-n București că se ridicase un pungaș iuțel și tânăr peste toți manglitorii, de-l tăiase pe starostele cel bătrân și se căznea să strângă tagma hoților la un loc* (id., *op. cit.*, p. 430, cf. și p. 86, 149, 187, și *Unsprezece*, p. 101); *Voi nu sunteți decât niște cioflingari, niște manglitori, mama voastră de lepădături!* (Iosefini – Pintilie, p. 38).

mangóți „bani, parale" (forma de singular nu este atestată) nu a fost semnalat până acum: *Eu nu știu de ce mai încearcă domnul Pantelimon să-i ia mangoții* (Barbu, *Unsprezece*, p. 153); *De poimâine, adică după ce-om termina mangoții, intrăm în producție!* (id., *op. cit.*, p. 161). Formație neclară (probabil contaminare cu *zloți*).

Etimologia cuvântului a fost stabilită de Graur, *Mots tsig.*, p. 167 (care nu cunoștea decât sensul „a cerși"): țig. *mang-* (participiu *mangló*) „a cere, a cerși"; sensul „a fura" al lui *mangli* (și „hoț" al lui *manglitor*) s-au dezvoltat în argou, întrucât cerșetorii practicau adesea și hoția.

Cuvântul țigănesc a intrat și în alte argouri: sp. *mangar*, cat. *mangar* și *manguelar* „a cere" (Wagner, p. 69); germ. *mangen* „a cerși", *Manger* „cerșetor" și *Manga* „cerere, cerșire"; dan. *mangave* „a cerși" (Miklosich, p. 15 și 22); sued. *manga* „a lua bani cu împrumut" și *mangare* „cerșetor", bg. *mango* „țigan", *mangis* „ban", *mangizim* și *mangizja* „a fura" (Kostov, p. 417); tc. *mangiz* „bani" (M.L. Wagner, BIFR, X, p. 30).

manglitór s.m., v. *mangli*.

mangóți s.m. pl., v. *mangli*.

mardéală s.f., v. *mardi*.

mardeálă s.f., v. *mardi*.

mardéi s.m. pl. (cu sg., rar, *mardeu*) „bani" (Graur, *Mots tsig.*, p. 168 și BL, IV, p. 119; cf. Vasiliu, p. 118 și Juilland, p. 167) se întrebuințează și azi în vorbirea argotică: *Să vedem mardeii pe masă, că de vreo lună ne tot duci cu prețul!* (Barbu, *Unsprezece*, p. 267); *Gura! Să n-aud un cuvânt! Haide, scoate mardeii, fără gălăgie!* (id., *Groapa*, p. 344). Forma *mardo*, dată de Juilland (*loc. cit.*), este suspectă.

După cum a arătat Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 168), cuvântul provine din țig. *mardé*, pluralul lui *mardó* (participiul lui *mar-* „a bate, a lovi") „bani (mărunți)". Explicația dată de I. Iordan (BIFR, IV, p. 182 și *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 351, nota 11) și admisă de Juilland (*loc. cit.*) — anume că *mardei* s-a format, prin derivație sinonimică, din verbul *mardi* „a bate, a lovi", după *lovele*, care „a fost

simțit ca format de la *lovi*" — are o valabilitate subsidiară: cele două perechi de cuvinte (la care s-a putut adăuga, pentru determinarea genului termenului, și *lei*) au putut fi, într-adevăr, asociate în mintea vorbitorului român. Totuși, cuvântul românesc trebuie explicat direct din țigănește, cu atât mai mult cu cât *mardó* se întâlnește, cu același sens, și în alte dialecte țigănești decât cel vorbit în România (v. Wolf, p. 146: „Geld(stück)"; Sergievskij – Barannikov, p. 71: „rubl'" și derivatul diminutival *mardoró* „rublik").

mardeiáș s.m., v. *mardi*.

mardí vb. tr. (argotic și familiar) „a bate" (Graur, *Mots tsig.*, p. 168; cf. Juilland, p. 167–168) este folosit frecvent și azi; la atestările date până acum (v. și DLRC) se mai pot adăuga și următoarele din scrierile lui E. Barbu: *Dacă-i mardim, spuse, se face scandal (Unsprezece*, p. 274); în forma reflexiv-reciprocă („a se bate"): *A vrut Sandu să-l taie pe staroste, au stat supărați, s-au mardit, l-a băgat Bozoncea în spital pe păgubaș, ce te joci?* (id., *Groapa*, p. 148).

Derivate:

mardeală „bătaie (zdravănă)": *Noi suntem boieri, mă Floreo. Că mai iei câte-o mardeală și un an-doi de pușcărie, fleac!* (Barbu, *Groapa*, p. 201); *Lasă-mă, nene, cu protecția matale, că m-ai cocoșat o dată cu mardeala, zise el* (Iosefini – Pintilie, p. 18). Expresia *a umfla la mardeală* „a lua la bătaie" (Dobrescu, p. 55) este pleonastică, deoarece *a umfla* are sensul întregii expresii. — La G. Baronzi (p. 151) este dată forma *mărdeală*.

mardeiaș „bătăuș": *Cu amănunțita lui cunoaștere a lumii de mardeiași, de codoși și șmecheri... Pirgu ar fi ajuns să fie numărat printre scriitorii de frunte ai neamului...* (Caragiale, *Craii*, p. 73); *Lăutarii începuseră un danț săltăreț și mardeiașii învârtiră nevestele meșterilor* (Barbu, *Groapa*, p. 258, cf. și pl. 224); *Și zi așa, șefule! Te tocmiși mardeiaș cu simbrie!* (Iosefini – Pintilie, p. 364, cf. și p. 354). Forma derivatului, mai ales prezența lui *-e-*, rămâne să fie explicată (probabil că s-a pornit de la — sau și de la — *mardeală*).

mardoi „bătăuș, mardeiaș", nesemnalat până acum, l-am auzit în București (cartierul Obor).

Mardi provine din țig. *mardó*, participiul lui *mar-* „a bate, a lovi" (Graur, *loc. cit.*); față de această explicație, aceea din DLRM (dintr-un țig. *mardi!*) reprezintă un mare pas înapoi.

Țig. *mar-* a intrat și în alte argouri: rus. *marat'* „a omorî", bg. *mariz, maris* „bătaie", cu derivatele *marizim, marizja* „a bate, a lovi" etc. (Kostov, p. 481); magh. *máráz, márol, márál* „a bate" (G. Bárczi, „Magyar Nyelv", XXVII, p. 289 și 295); tc. *mariz* „bătaie" (J. Redhouse, *New Turkish-English Dictionary*[2], [Istanbul], 1974, p. 733).

mardói s.m., v. *mardi*.

mașcár s.n. „modul de acompaniament *mi bemol* la cobză" (Alexandru, p. 114, nr. 1) provine din țig. *maškár* 1. (prep.) „între, la mijlocul" și 2. (s.m.) „mijloc, centru" (v. Wolf, p. 148). Pentru dezvoltarea semantică, cf. *mijloc* „coarda *la* la vioară" (Alexandru, p. 127).

Formele *mașcari, mașcarende* și *mașcarendo* „modul de acompaniament *la* la cobză" (Alexandru, p. 114, nr. 1) rămân să fie explicate, tot din limba țigănească (ultimele două par a avea terminații adjectivale).

mașcarénde subst., v. *mașcar*.

mașcaréndo subst., v. *mașcar*.

mașcári subst., v. *mașcar*.

matól adj. (argotic și familiar) „beat" și derivatul său *(a se) matoli* (cu varianta *matosi*) „a se îmbăta" (Graur, *Mots tsig.*, p. 169; BL. IV, p. 199, și VII, p. 190; cf. Vasiliu, p. 119 și Juilland, p. 169, care dă, pentru *matol*, și sensul „prostănac, neîndemânatic", care se pare că nu mai este cunoscut astăzi), se folosesc și în prezent: *Noaptea, când venea matol, / Zicea din gură domol...* (Paraschivescu, p. 73); *Guristul se matolise și avea chef de ciripit* (Barbu, *Groapa*, p. 89); *Îmi spunea, când a venit, că s-a matosit aseară cu un cumnat* (id., *op. cit.*, p. 248, cf. și p. 74 și 439); — *Ce-i cu puștiul, s-a cam matolit, ai? — Matolit pe dracu! rosti supărat gardianul. Cred că a degerat* (Iosefini–Pintilie, p. 10).

Ţig. *mató*, care stă la baza lui *matol*, a intrat, cu acelaşi sens, şi în alte argouri: germ. *matt* „beat", *Matto* „om beat", *Mattich* „beţie" (Miklosich, p. 15); ngr. ματό (Triandaphyllidis, p. 11); bg. *matis* (cu derivate; Kostov, p. 418); tc. *matiz* (M.L. Wagner, BIFR, X, p. 12 şi 31); magh. *mátos* (G. Bárczi, „Magyar Nyelv", XXVIII, p. 91; cf. şi *smatesz* „bacşiş", rezultat printr-o contaminare, *loc. cit.*, XXVII, p. 292).

matolí vb. refl., v. *matol*.

matosí vb. refl., v *matol*.

măndél s.m., v. *mandea*.

măndélu s.m. art., v. *mandea*.

mécla interj. „taci!"; la atestările date de Graur (*Mots tsig.*, p. 169 s.v. *meclez*; cf. şi Juilland, p. 168) se mai pot adăuga cele din „Cum vorbim", I, nr. 9, p. 33 („tăceţi, să nu mai aud vorbă!"; Gorj) şi din LR, XI, nr. 3, p. 262 („taci! ţine-ţi gura! linişte!"; comuna Câmpofeni, fostul raion Târgu-Jiu).

Ţig. *mek* „lasă!" (subînţeles: gura) se regăseşte şi în ngr. (argotic) μέκο „taci! linişte!" (Triandaphyllidis, p. 11–12), iar *mek les*, în bg. (argotic) *mekles* „lasă-l!" (Kostov, p. 418).

mişto (argotic şi familiar) este întrebuinţat frecvent şi azi (mult mai des decât *şucar*, care, în deceniul al patrulea, tindea să-l înlocuiască, v. Graur, *Mots tsig.*, p. 171–172), atât ca adjectiv invariabil, cât şi ca adverb, cu sensurile: 1. „bun", 2. „bine" (nesemnalat până acum!), 3. „frumos" şi 4. „elegant; luxos" (Al. Graur, *loc. cit.*, şi BL, IV, p. 199 şi VIII, p. 218–219; I. Iordan, BIFR, II, p. 277 şi IV, p. 155; Vasiliu, p. 131; Juilland, p. 168). Dăm câteva atestări noi pentru fiecare dintre accepţiile cuvântului:

1. „bun": *Mişto cosor, să n-am spor! De unde l-ai pescuit?* (Barbu, *Groapa*, p. 65); *Ştiu eu nişte lapte „mişto" la un birt. Lapte „mişto" înseamnă lapte bun. Bem lapte mişto, după care ne întoarcem la gară* (Tănase, p. 80);

2. „bine": *Altfel e mișto, mai vezi și tu lumea* (Barbu, *Groapa*, p. 302); — *Fraier ești! Ce lovele ai? — Optzeci și doi de lei. — Mișto!* (Tănase, p. 83);

3. „frumos, (familiar, despre o femeie) bine": — *Vai de mine ce muiere mișto are popa! face Răduș fără să se întoarcă* (Tănase, *Derbedeii*, p. 12); — *Da' pe fata lu' Angelescu o știi?... — Mișto gagică!* (id., *op. cit.*, p. 71). Cu valoare adverbială: — *Și tanti aia era tânără? Ai putea să-mi spui cum arăta? — Mișto!* (Constantin, p. 444);

4. „elegant" (adverbial): *Am avut ambiție să-mi cumpăr haine boierești. Să mă duc la țiganca mea înțolit mișto, cu cravată, să nu mă mai cunoască țiganii* (Constantin, p. 83); *Mișto, bă! zău îți stă mișto* [hainele] (id., *op. cit.*, p. 161).

Iată și câteva atestări noi pentru expresia *a lua* (pe cineva) *la mișto* „a-și bate joc (de cineva), a-l lua peste picior" (pentru expresiile formate cu *mișto*, vezi locurile citate mai sus): *Cică ne-ai luat la mișto și el nu-nghite* (Barbu, *Unsprezece*, p. 90); — *Să trăiești, jupâne! — Noroc! Iar ați găsit ceva? — Nu ne lua la mișto, știi bine că nu-i sezon* (id., *Groapa*, p. 250).

Semnalăm, de asemenea, următoarele două expresii, nerelevate până acum: *a face mișto de* (cineva), sinonimă cu *a lua la mișto*: *Zice: „Te văd băiat deștept". Am crezut că face mișto de mine* (Tănase, *Derbedeii*, p. 96); — *Ești șmecher, ai, faci mișto de nea-stelieni!* (id., *op. cit.*, p. 120). (Cf., la Graur, *Mots tsig.*, p. 172: *„a face mișto* «faire bon», c'est-a-dire «reparer», ou bien «raser, faire la barbe» etc.");

la mișto „bine, cum se cade, după toate regulile": *Din „prăvălie" mai făceau parte paharul de ebonită și perechea de zaruri făcute „la mișto", cum zicea Chelie"* (Tănase, *op. cit.*, p. 14).

La București am auzit și următoarele forme, neînregistrate până acum:

mișto(a)că, adjectiv feminin (evident, derivat) al lui *mișto*, cu sensurile: „(despre o femeie) frumoasă, bine" (de ex. *o tipă mișto(a)că*) și „(despre un obiect sau o acțiune) bună, importantă, valoroasă" (de ex. *blană mișto(a)că*);

mișto(a)car 1. s.m. „individ care își bate joc sau ia peste picior (pe cineva sau ceva), care acționează sau vorbește șmecherește: șmecher, golan"; 2. adj. (despre limbaj) „argotic, șmecheresc" (de ex.: *cuvinte mișto(a)care*). — Derivate: *mișto(a)căresc, -ească* „argotic, șmecheresc,

golănesc" (de ex.: *vorbire miștocărească*); *miștocăreală* „faptul de a lua (pe cineva) peste picior, bășcălie";

miștogi vb. tr. „a-și bate joc, a lua peste picior (pe cineva)", care pare a fi rezultat prin contaminarea lui *mișto* cu un verb pe care nu putem să-l identificăm acum (o derivare directă de la *mișto* pare mai puțin probabilă), cu derivatul *miștogeală* „bătaie de joc, luare peste picior, bășcălie".

În ceea ce privește țig. *mištó*, din care se explică cuvântul românesc, acesta nu înseamnă numai „bun" (L. Șăineanu și, după el, Graur, *Mots tsig.*, p. 162 și Juilland, p. 168), ci și „bine" (vezi — ca să nu citām decât surse privitoare la țigăneasca vorbită în România — Popp Serboianu, p. 336; Potra, p. 178; ALR II, vol. 1, p. 132, MN 3873, pct. 769), și chiar „frumos" (v. Sergievskij – Barannikov, p. 73). Evident, sensurile secundare ale lui *mișto* s-au putut dezvolta și pe teren românesc.

miștoácă adj. f., v. *mișto*.

miștocár s.m., v. *mișto*.

miștocăreálă s.f., v. *mișto*.

miștocărésc, -eáscă adj., v. *mișto*.

miștogéală s.f., v. *mișto*.

miștogí vb. tr., v. *mișto*.

mo interj. „măi"! este întrebuințat, în literatura cultă și în cea populară, exclusiv de personaje țigani (Graur, *Mots tsig.*, p. 172–173). Iată câteva atestări noi: *Gavrilă: Ei, mo, tată socrule, mi-ați luat pe Anghelina... cu ce rămân amu? — Tufoi: Cu Ardela, mo!* (Asachi, p. 321–322); *Să te văd, mo! am îmbătrânit eu ca să te văd, mo. Am îmbătrânit eu cu boierii, ei mi-o mâncat tinerețea, mo!* (Millo, p. 384, cf. și p. 399); *Habo, mo, paiațule, mo!* (Vulpescu, p. 71, cf. și p. 66). Vezi și Densusianu, p. 325.

Când este interpelat un grup de persoane, în opera citată a lui M. Millo apare, alături de *mo*, și forma *moi: Să nu lăsați pe Hârca,*

mo! (p. 396); *Să trăiască Hârca vrăjitoarea! (Către lăieți:) Strigați, moi!* (p. 395).

Pentru valoarea de interjecție imperativă a țig. *mo* „măi!" să se adauge la sursele citate de Al. Graur (care explică această interjecție din pronumele posesiv țig. *mo* „meu"), și Popp Serboianu, p. 220.

móclis interj., v. *mucles*.

moi interj., v. *mo*.

molán s.n. (argotic) „vin" derivat de la *mol* (< țig. *mol* „vin", v. Graur, *Mots tsig.*, p. 173, și BL, IV, p. 199; cf. Vasiliu, p. 120, și Juilland, p. 169), este azi mai răspândit decât termenul primitiv: *Eu aș bea un molan și n-am un creițar!* (Barbu, *Unsprezece*, p. 101); *Aici eu comand! Vrei molan, vrei crăpelniță? Cere! De plătit, eu plătesc!* (id., *Groapa*, p. 275); *Nu ne era nouă bine la căldurică, cu molanul pe masă?* (id., *op. cit.*, p. 421, cf. și p. 89); *Dă-ne ceva potol* [= mâncare — *n.n.*], *Niță, orice ai... și nu uita, o stacană dă molan* (Iosefini – Pintilie, p. 21).

múclă s.f., v. *mucli*.

mucleálă s.f., v. *mucli*.

múcles interj. (argotic și familiar) „taci! tăcere!": la atestările date până acum (Graur, *Mots tsig.*, p. 174 și BL, III, p. 186; Juilland, p. 169) mai pot fi adăugate următoarele: *Gherghina Profirel (nemaiputându-se stăpâni): Îîî, Hagiule, fie, că hursuz mai ești! — Matache Profirel (cam supărat): Mata, mucles, maică...* (Delavrancea, *Hagi Tudose*. Comedie în IV acte, București, 1913, p. 208); *Nicu-Piele a dat să zică ceva, dar Mână-mică o dată s-a-ncruntat: — Mucles!* (Barbu, *Groapa*, p. 251, cf. și p. 78); *Șopti ușor: — Mucles, că ne-aude antrenorul* (id., *Unsprezece*, p. 238); *Nu ți-am spus? O toană a șefului. Dar acum, mucles! O aud urcând scările* (Constantin, p. 137).

Ultimul citat (poate și penultimul) este interesant deoarece ne arată că *mucles* poate fi folosit nu numai pentru pers. 2 sg., ci și pentru pers. 1. pl. Și mai interesant este exemplul următor, în care *mucles* este folosit pentru pers. 1 sg., însemnând „(uite, te asigur că) tac": — *S-a*

făcut! însă, gura, nu știe nici mutu, nici pământul. — Mucles, dacă-ți zic! Pe cuvântul meu de om... (Barbu, *Unsprezece*, p. 159).

Mucles provine din țig. *muk les* „las-o!" (pronumele *les* înlocuiește pe *o muȷ* „gura", v. Graur, *Mots tsig.*, p. 174; cf. *lasă gura!*); varianta *moclis* (v. *loc. cit.*) se explică din varianta *mok* a aceluiași cuvânt țigănesc (v. Wolf, p. 156).

În afară de corespondentele din argoul catalan, pe care le citează I. Iordan (BIFR, II, p. 277), vezi și germ. *muckle* „liber!" (Miklosich, p. 16) și bg. *mukles* „tăcere! liniște!" și „prost, naiv" (Kostov, p. 418, cf. și p. 419).

muclí vb. tr. (argotic), în expresia *a o mucli* „a tăcea, a-și ține gura; a se da bătut", a fost explicat din țig. *mukló*, participiul verbului *muk-* „a lăsa, a părăsi, a renunța" (subînțelegându-se *o muȷ* „gura", cf. *mucles*) (Graur, *Mots tsig.*, p. 174; cf. Vasiliu, p. 120 și Juilland, p. 169).

Derivat regresiv: *muclă* „gură", auzit la București în contextul următor: *Când ți-oi da una peste muclă!...*

Din același cuvânt țigănesc trebuie explicat *mucli* „a lovi peste cap, peste față", cu derivatul *mucleală* „bătaie cu pumnii" (Gorj; „Cum vorbim", III, nr. 5, p. 25). Cu sensul „a bate" am întâlnit cuvântul și în următoarele versuri: *Rică s-a-ndoit nițel, / Da' l-a muclit pe mișel / De-a sunat și baba-n el* (Paraschivescu, p. 74). El s-a născut, probabil, dintr-o expresie țigănească (pe care n-o putem identifica acum) având sensul „a lăsa (pe cineva) bătut, cotonogit, mort (de bătaie)".

múie s.f. (cu diferite variante; argotic și familiar) „gură" (și în expresia *a duce* (pe cineva) *cu muia* „a duce cu vorba; a induce în eroare, a înșela)" provine din țig. *muȷ* „gură" (Graur, *Mots tsig.*, p. 174; cf. Vasiliu, p. 120 și Juilland, p. 169). Cuvântul se întrebuințează și azi; iată câteva atestări din literatura mai nouă, la personaje care vorbesc în argou: *Mi-a dilit unul o labă peste muie, de nu mai vedeam bine* (Barbu, *Groapa*, p. 76); *Lovitura care i-o dădusem în muie îi paradise nasul* (Iosefini – Pintilie, p. 326); *Și ei de n-o să-i dau vreo douăzeci de pumni peste muie, de n-o bat în gură ca pe o coasă, să nu mai îmi zici mie Răduș* (Tănase, *Derbedeii*, p. 27).

În primele două dintre exemplele citate, *muie* pare să însemne mai degrabă „față", (vulgar) „mutră". Apropierea formală dintre acesta din urmă (prin prima lui silabă) și *muie* a putut chiar să determine apariția noului sens al termenului în discuție, dar nu e nevoie de această presupunere, căci sensul „față" îl are și țig. *muị* (v. Wolf, p. 155 și Sergievskij – Barannikov, p. 73).

Cuvântul țigănesc a intrat și în alte argouri: sp. *mui* „gură", cat. *mui* „gură" și „limbă" (Wagner, p. 72, cf. și p. 102); engl. *mooe* „gură" (Milkosich, p. 30).

nasfarlíu adj., v. *nasol*.

nasól, -oálă adj. (adesea substantivat; argotic și familiar) „urât", „caraghios", „rău", „răutăcios", „prost, stupid" etc. Iată câteva atestări mai noi: *Mai repede, nasoilor, abia vă mișcați, că acum pun mâna pe făcăleț!* (Barbu, *Unsprezece*, p. 98); *Auzi, Sandule, mă vezi tu pe mine făcând pe hamalul pentru nasolul ăsta?* (id., *op. cit.*, p.100); — *Nici eu nu cred că sunt atât de răi cum o arată... — Vrajă nasoală...*, *scăpă o vorbă și Nicu Vânzare-bună, tare ursuz în ziua aceea* (id., *op. cit.*, p. 118); *E de-al meu, mă nasolilor!, izbucnește vesel Bozolan* (Tănase, *Derbedeii*, p. 70); *Fata aleargă de-a binelea. — Ești urâtă, fă nasoalo! strigă Chelie și încetinește pasul* (id., *op. cit.*, p. 176); *Mă, nasoii ăia nespălați m-au ajutat când m-am aflat la mare ananghie* (Constantin, p. 270).

Etimologia cuvântului a dat loc la discuții: Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 176) îl explică din țig. *nasvaló* „bolnav", dar recunoaște că „schimbarea vocalică nu este ușor de explicat". Al Vasiliu (p. 120–121) se declară împotriva acestei explicații: după părerea sa, în argou se face distincție între *nasol* „urât" și *nasul* „rău; răutăcios" și, prin urmare, celelalte sensuri atribuite de Graur lui *nasol* nu s-ar confirma. În ceea ce privește etimologia lui *nasol*, Vasiliu respinge explicație dată de Graur și susține că termenul s-a format prin contaminarea lui *nasul* (< țig. *nasúl* „rău, răutăcios", v. Graur, *Mots tsig.*, p. 176) cu *năsos*, care a influențat atât forma, cât și sensul lui *nasul*, fiind posibil ca acesta din urmă să fi reintrat în argou cu sensul originar, „după ce *nasol* își fixase astfel aspectul fonetic și înțelesul".

În răspunsul pe care îl dă lui Vasiliu, Al. Graur (BL, V, p. 244) neagă, din considerente de ordin fonetic, posibilitatea contaminării lui *nasul* cu *năsos* și își menține explicația din țig. *nasvaló*, aducându-i unele completări: forma *nasol* a fost refăcută după fem. *nasoală*, iar acesta reproduce cuvântul țigănesc citat, „cu trecerea normală a grupului *-va-* la *-oa-*".

Câteva elemente noi aduce în această discuție I. Iordan (BIFR, IV, p. 184–185, cf. și BIFR, II, p. 277): împotriva părerii lui Vasiliu că *nasol* și *nasul* nu s-ar confunda niciodată în ceea ce privește sensul, autorul citează culegerea de termeni argotici a lui V. Cota, unde pentru ambii termeni se dă sensul „urât". I. Iordan pare a accepta etimologia propusă de Graur; în orice caz, din faptul că forma *nasol* este mai răspândită decât forma *nasul*, el trage concluzia că ea a fost integrată în categoria numeroaselor cuvinte terminate în *-ol, -oală*.

În sfârșit, A. Juilland (p. 169–170), după ce face o amplă prezentare a discuțiilor, aderă fără nici o rezervă (și fără să aducă nici un argument nou) la explicația dată de Al. Graur.

După părerea noastră, explicația cea mai plauzibilă este următoarea:

Mai întâi, în ceea ce privește forma cuvântului, *nasol* nu se poate explica în nici un caz din țig. *nasvaló*: în ciuda argumentelor aduse de Al. Graur, trebuie să se țină seamă, pe de o parte, de faptul că termenul țigănesc este oxiton (iar *-o* accentuat este redat, în împrumuturile românești din limba țigănească, de obicei prin *-ău, -oi* sau *-os*, v. Graur, *Mots tsig.*, p. 116 și 118) și, pe de altă parte, că în limba țigănească vorbită în România acest cuvânt este atestat numai sub forma *nasfaló* (fem. *-i*), cu afonizarea normală a lui *v* precedat de *s* (v. Popp Serboianu, p. 338; Potra p. 179; ALR II, vol. 1, h. 105, pct. 769). Această formă explică foarte bine cuvântul argotic românesc *nasfarliu* „urât" (Juilland, p. 169, care traduce greșit etimonul țigănesc prin „laid", în loc de „malade"). Forma *nasol* trebuie considerată, fără îndoială, o variantă a lui *nasul*; schimbarea terminației se explică în sensul celor spuse de I. Iordan.

Raportarea la țig. *nasvaló* „bolnav" prezintă dificultăți și din punct de vedere semantic, pe când țig. *nasúl*, care înseamnă nu numai „rău, răutăcios", cum s-a spus până acum, ci și „urât" (v. Cibu, p. 22; cf. și derivatul *nasulipé* „urâciune, sluțenie", menționat de Graur,

Mots tsig., p. 176), explică bine toate sensurile lui *nasol*. De altfel fluctuația între sensurile „rău" și „urât" (și cele derivate din acestea) a putut avea loc și pe teren românesc: un caz asemănător îl constituie antonimele lui *nasol*, anume *șucar* (< țig. *šukar* „frumos") și *mișto* (< țig. *mištó* „bun" și „frumos"), care se folosesc atât cu sensul „frumos", cât și cu acela de „bun" (v. Graur, *Mots tsig.*, p. 188 și Vasiliu, p. 126).

nenái (argotic și familiar) „nu este"; la atestările citate de Graur (*Mots tsig.*, p. 176–177) mai pot fi adăugate următoarele: *Povestea țiganului... De roșu, roșu! de acru, acru! de Ploiești, Ploiești! Chef nenai* (Pann, p. 98). Citatul din Heliade Rădulescu, reprodus de Al. Graur (*loc. cit.*), apare și la A. Pann: *Daca nenai puterință, la ce chichirezi gâlceavă?* (p. 110; cf. și varianta *Dacă n-ai putere, nu întărâta gâlceavă*, p. 182, care dovedește că, în cazul dat, *nenai* este întrebuințat cu valoare personală, însemnând „nu ai").

Țig. *nenaj* a intrat și în alte argouri: ngr. ἀνανάι „nu are; nu este; fără", cu derivatul ἀνανάτσιος „sărac" (Triandaphyllidis, p. 7); bg. *nanaj* „nimic; nu" (Kostov, p. 419); cat. *nenai* „nu" (Wagner, p. 74) etc.

oprál subst. „modul de acompaniament *re* la cobză" (Alexandru, p. 114, nr. 1) provine din țig. *opral* „sus, deasupra" (v. Popp Serboianu, p. 340; cf. și Uhlik, p. 58 s.v. *iznad*, p. 99 s.v. *odozgo* și p. 122 s.v. *povrh*). Pentru dezvoltarea semantică, cf. *subțire* [= notă acută, de sus] „coarda *mi* la vioară" (Alexandru, p. 127).

pandadó subst. „modul de acompaniament *do* la cobză" (Alexandru, p. 114, nr. 1) trebuie explicat din țig. *phandadó*, participiul verbelor *phand-* „a lega", „a atârna, a suspenda" și *phandav-* „a închide" (v. Popp Serboianu, p. 343–344), fără să putem preciza pe care dintre aceste sensuri îl are (mai probabil sensul „închis").

panghí vb. tr. (argotic) „a fura" a fost bine explicat de Al. Graur (*Mots tsig.*, p. 166–167) din țig. *phandó*, participiul verbului *phand-* „a agăța, a atârna". Față de această explicație, aceea dată de Juilland (p. 170–171) — din țig. *pangi* [sic! — *n.n.*] = *pangˇ* ~ *pancˇ* „cinci" — reprezintă un regres atât din motive de ordin semantic, cât și, mai ales, din cauza dificultăților de ordin fonetic mult mai mari decât acelea pe

care le prezintă etimonul propus de Graur (care pot fi înlăturate: cf. forma de perfect *phandi̯óm* înregistrată de Sergievskij – Barannikov, p. 111).

paradeálă s.f., v. *paradi*.

paradí vb. tr. și refl. (argotic și familiar) este cunoscut cu următoarele sensuri: „a strica" (cel mai răspândit azi, în vorbirea familiară), „a sparge, a zdrobi", „a rupe", „a comite o efracție" și „a fura" (v. Graur, *Mots tsig.*, p. 178; I. Iordan, BIFR, IV, p. 185–186; Vasiliu, p. 122; Dobrescu, p. 50; Juilland, p. 171). Iată câteva atestări noi:

1. „a zdrobi": — *Cum e, Treanță? îl întreabă Paraschiv.* — *Rău, vai de oasele noastre, ni le paradesc ăștia!* (Barbu, *Groapa*, p. 289); *Măi, Rapanda — tună el —, mai adu o sticlă plină, dacă nu vrei să-ți paradesc vasilca* [= capul — *n.n.*] *cu asta goală!* (Iosefini – Pintilie, p. 37); *Lovitura pe care i-o dădusem în muie îi paradise nasul* (id., *op. cit.*, p. 326);

2. (refl.) „a se prăpădi": *Parcă fără mine și fără amărâtu' ăla de Nicu gata, se paradește lumea!* (Barbu, *Unsprezece*, p. 112);

3. „a comite o efracție" (atestat în forma de reflexiv-pasiv): *Ia vezi* [în ziar], *s-a mai paradit vreo bancă, s-a mai mierlit vreo gagică?* (Iosefini – Pintilie, p. 33).

Derivate:

paradeală, cunoscut până acum numai cu sensul „spargere, efracție" (v. *loc. cit.* mai sus și Al. Graur, BL, IV, p. 199), este folosit de E. Barbu (*Groapa*, p. 417) cu sensul figurat „risipă mare, prăpăd": *Ăl tânăr mai risipise, că-i plăceau țigăncile... dar n-ar fi făcut paradeală-n câștig!;*

părădău 1. „ruinare, prăpăd": *S-a ales ca praful și părădăul de ei* (C. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, București, 1910, p. 56); 2. „loc sau teren ruinat cu totul" (DA);

paradichi (în expresia *paradichiu s-alege dă tine* „praful s-alege de tine, te vei prăpădi sau vei rămâne sărac din cauza faptei pe care vrei s-o faci", în „Arhivele Olteniei", XXII, p. 280) și *poradici* (în expresia *s-a ales poradici* „s-a distrus, s-a ales praful", Gorj; „Cum vorbim" II, nr. 4, p. 37) par a deriva tot de la *paradi*, dar nu putem explica forma lor.

Paradi derivă, așa cum a arătat Graur (*loc. cit.*), din țig. *paradó*, participiul verbului *parav-* „a strica". Pentru sensul „rău îmbrăcat, zdrențăros" al adjectivului participial *paradit* (Graur, *loc. cit.*; C. Armeanu, BIFR, IV, p. 136; Juilland, *loc. cit.*) — pe care I. Iordan (*loc. cit.*) îl compară cu *rupt* „om cu haine rupte" —, cf. țig. *pharadó* „zdrențăros" (Uhlik, p. 99 s.v. *odrpanac* și p. 107 s.v. *otrcan*).

paradíchi s.n., v. *paradi*.

paradít adj., v. *paradi*.

părădău s.n., v. *paradi*.

pilí vb. (tr.) „a bea", (mai ales) „a consuma băuturi alcoolice" și (refl.) „a se îmbăta" (cu numeroase derivate; v. Graur, *Mots tsig.*, p. 180–181 și BL, VII, p. 123; I. Iordan, BIFR, II p. 278; Vasiliu, p. 122; Juilland, p. 171) este foarte întrebuințat și azi în vorbirea familiară, mai ales în accepția „a se îmbăta". Iată și două citate din literatură, pentru sensul „a bea (băuturi alcoolice)", dintre care primul are verbul la diateza pasivă, iar cel de-al doilea, la forma intranzitivă: *Toate au înțepenit; / Și rachiul din clondire, / Ca să nu fie pilit, / S-a vărsat într-o tingire* (Paraschivescu, p. 124); *Și s-au apucat, mânca-v-aș ochii, să pilească! Și parcă erau mai mulți și înșirau sticlele lângă zid* (Barbu, *Groapa*, p. 205).

Țig. *pi-* „a bea" (cu participiul *piló, pil'ó*, fem. *pilí*), care stă la baza verbului românesc, a intrat în numeroase argouri: ngr. πιέλω „a bea", it. *piola* „cârciumă" (cu derivate), fr. *pier* „a bea", *pie* „vin", *pion* „beat" și *piole* „tavernă"; sp. *piar, pillar* „a bea" (cu derivate); cat. *pillar* „a bea" (Tagliavini – Menarini, p. 38–40; Wagner, p. 84 și 88); magh. *piál* „a bea" (cu derivatul regresiv *pia* „băutură") și *kiloz* „a bea vin" (G. Bárczi, „Magyar Nyelv", XXVIII, p. 92); bg. *pijs* „băutură" și *piis* „vin" (cu derivate și compuse, v. Kostov, p. 416, 419 și 420); tc. *piyiz* „rachiu" (M.L. Wagner, BIFR, X, p. 13 și 31).

pirándă (cu varianta *chirandă*) s.f. „țigancă; soție de țigan" (Graur, *Mots tsig.*, p. 181–182 și BL, VII, p. 190; cf. DA s.v. *chiranda* și Juilland, p. 171–172); la atestările de până acum se mai pot adăuga

următoarele: *Ce se gândi țiganul atunci? „Să mă duc la popa, să roage pe Dumnezeu ca să mai dea zile bietei pirande..." — „Părinte, piranda mea e grav bolnavă..."* (Șezătoarea", XX, p. 75); *Treci, vântule, fără teamă, / Că nu te mai bagă-n seamă / Nici o pirandă-mpudrată / Cu buzele de mușcată!* (Paraschivescu, p. 71).

Diminutivul atestat sub forma de plural *pirandele* „fete de țigan" (forma de singular *pirandică*, dată de TDRG, este contestată de Graur, *loc. cit.*, deși ea este posibilă — alături de o formă *pirandea* —, în orice caz normală) are și un corespondent masculin: *pirandeu* „copil de țigan" (Popp Serboianu, p. 232), a cărui terminație este refăcută după forma de feminin.

pirandeá s.f., v. *pirandă*.

pirandéu s.m., v. *pirandă*.

pirandícă s.f., v. *pirandă*.

pișái s.n., v. *chișai*.

pișót s.n. „foale (la fierărie)" (comunicat din comuna Podul Iloaiei, jud. Iași).

Din țig. *pišóto* (Sergievskij – Barannikov, p. 93), *pičót ~ pičóto* (Wolf, p. 179) „id.".

poradíci s.n., v. *paradi*.

puríu, -ie adj., s.m. (argotic): cu sensurile „bătrân" și „tată" (și *purie* „mamă") a fost înregistrat și explicat de Graur (*Mots tsig.*, p. 183, și BL, IV, p. 199; cf. și Vasiliu, p. 124 și Juilland, p. 172) din țig. *puró, -í* (sau — adăugăm noi — *phuró, -í*, forma curentă a cuvântului) „bătrân, -ă". Această explicație necesită o completare: sensurile „tată" și „mamă" ale cuvântului, neatestate în dicționarele de care dispunem, par a se fi dezvoltat în cadrul argoului românesc (cf. *bătrânul* „tata", *bătrâna* „mama", *bătrânii* „părinții"), deși existența lor în limba țigănească (în vorbirea familiară) nu este exclusă.

Dar *puriu* apare, în scrierile lui E. Barbu, și cu alte sensuri, nesemnalate până acum: *Aici am fost eu cu Tata Moșu, ehe, ce mai om... De la el am învățat multe. Eram ca tine, puriu, nu știam. Omul bătrân îți*

trebuie (*Groapa*, p. 306); *Ușor de zis când duceai la subțioară numai un arcuș colo și o știucă de vioară, dar ia să-l fi văzut pe puriul de Neacșu cărând... „blestemul", cum îi zicea Dumitru instrumentului* [= țambalului] (*op. cit.*, p. 416); *Lasă-l, „Inimoară", că-i puriu, nu vezi că l-au speriat ăia de la aviație... (Unsprezece*, p. 317). După cum rezultă din contextele citate, *puriu* are, în cel dintâi, sensul de „prost, naiv", iar în celelalte (mai ales în ultimul), acela de „prostănac, țicnit", dezvoltate din sensul originar al cuvântului, printr-un stadiu intermediar ca „senil", „decrepit" etc.

Cu sensul său propriu, cuvântul țigănesc a intrat și în alte argouri: bg. *puro* „moșneag" și *purija* „babă" (Kostov, p. 420), cat. *puro* „bătrân" și *purona* „bătrână" (Wagner, p. 89).

rom, -ă subst. și adj. „țigan" nu este deloc un „cuvânt savant întrebuințat ironic în argou" (Juilland, p. 172), ci o denumire condescendentă, devenită apoi oficială, a acestei minorități etnice (să se vadă și ceea ce spusese Graur, *Mots tsig.*, p. 184). Mai demult a existat o *Uniune generală a romilor din România*, înființată în 1934, care avea și un organ de presă intitulat „Glasul romilor". Această denumire se întâlnește uneori și în literatura mai nouă: *Cei șase romi din colectiv, cu copiii lor, înjghebaseră o bandă* [= un taraf]... *de lăutari care cântau înfocat*. („Viața românească", 1952, nr. 2, p. 130); *Păi unde era petrecerea de la* Gib, *la* Bragadiru, *când se dădea* Balul Romilor, *de nu mai aveai loc de țigani, care mai de care mai luxos, numa-n fracuri și gulere tari*? (Barbu, *Groapa*, p. 253).

Pentru toponimele românești care au la bază pe *rom* (ca *Roma, Romana, Romiul, Romești* etc.), v. Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești din Republica Populară Română*, [București], 1952, p. 248–249.

Țig. *rom* apare ca etnonim, foarte rar, și în alte limbi, probabil fără să aibă sau să fi avut o circulație prea mare (de exemplu, în titlurile unor lucrări: *Les Romes. Histoire vraie des vrais Bohémiens* de J.A. Vaillant, Paris, 1857; *I Romi: L'ultima parola sugli Zingari* de G.S. Uifalussi Caccini, Foligno–Campi, 1911; *Die Romi. Zur Volkswendung der Zigeuner des Rumäniens* de J.E. Gyurgyevich, Sibiu, 1934). Alteori se întâlnește în diverse argouri, de exemplu: ngr. ρόμης „fierar", cu derivatul ρόμικα „argoul fierarilor" (Triandaphyllidis, p. 15).

Pentru întrebuințarea, foarte rară, a lui *rom* ca adjectiv putem da următoarea atestare: *Ține apoi în limba romă o cuvântare în care arată pentru ce sunt adunați la acest congres romii* („Glasul romilor", I, 1934, nr. 1, p. 2).

Interesantă este varianta *romn*; ea apare la Baronzi (p. 189: *Limba romnilor, după cum arată pe larg d. Vaillant...*; cf. și p. 106 etc.), probabil fără să fi fost vreodată folosită și de altcineva. Ea pare a fi formată de la forma de feminin țig. *romní* „țigancă". Pentru pseudovariante ca *român (vechi), rumân, râm* etc., v. Graur, *op. cit.*, p. 185, și I. Iordan, *loc. cit.*

[În ultimii ani a fost impus, ca denumire oficială a acestei etnii (caz probabil unic în Europa), termenul *rrom, -ă*, substantiv și adjectiv (scris în mod abuziv așa, contrar normelor ortografice oficiale ale limbii române, dar conform ortografiei oficiale a limbii țigănești, v. Gh. Sarău, *Mic dicționar rom-român*, București, 1992, p. 101), folosit în presă (uneori în același text) și sub forma *rom, -ă* (v. Gh. Sarău, *op. cit.*, titlu și p. 150) și alături de denumirile tradiționale *țigan, -ancă* și *țigănesc, -ească*. Corectă este, însă, sintagma *limba romaní* „limba vorbită de romi" (v. Gh. Sarău, *op. cit.*, p. 150), limbă predată la Universitatea din București.] (Notă adăugată în anul 2001 — V.D.)

Derivate:

romana, numele unui dans popular (Baronzi, p. 92) este fie un derivat pe teren românesc (printr-un procedeu insuficient de clar), fie o adaptare (la fel de puțin clară) a țig. *romano, -i* „țigănesc, -ească" (având accentul pe silaba finală, care în mod normal trebuia să se păstreze). Cf. și toponimul *Romana* citat mai sus;

romaní adj. f., v. mai sus;

Romica, numele unui personaj din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu (p. 117): *Vaileo, că vi s-au răpit Romica / Lui Goleman, Romica frumoasă!* Derivat de la *rom* (cf. Sfârlea, *Numele*, p. 56: de la țig. *romni* „țigancă") cu suf. *-ică* (articulat *-ica*), putând fi tradus, deci, prin „țigăncușa". Trebuie precizat că numele *Romica* purtat de românce este corespondentul feminin al numelui masculin *Romică* (diminutiv al lui *Romeo*);

romiță „fată de țigan": *Când vreun neam de boier sau negustor găseau câte-o romiță prea frumoasă, se făceau legături* („Glasul romilor", VII, nr. 1, aprilie 1941, p. 3); *romițele* [din Făgăraș] *sunt fete tinere, țigănci în perspectivă de a se mărita. Ele singure au un port specific; numai ele au haine de „romițe"*... (Chelcea, p. 167).

româna s.f. art., v. *rom*.

romaní adj. f., v. *rom*.

Romíca n. pr., v. *rom*.

romíță s.f., v. *rom*.

romn s.m., v. *rom*.

romneásca și ***romnía*** (s.f. art.) sunt numele a două dansuri populare: primul este numele unei hore țigănești (comuna Otopeni, lângă București), iar cel de-al doilea, al unui dans popular românesc (comuna Bragadiru, lângă București); v. Niculescu-Varone, *Dicționarul*, p. 128. *Romnia* se numește și melodia după care se execută dansul cu același nume: *Romnia din Comarnic* (disc. Electrecord, nr. 2834).

Din țig. *romní* „femeie (țigancă); soție" (v. Wolf, p. 198; Sergievskij–Barannikov, p. 120). *Romnia* este forma românească articulată a cuvântului țigănesc, iar *romneasca*, un derivat adjectival substantivat al aceluiași cuvânt. Cf. *jocul nevestei, nevesteasca* etc.

rrom, -ă subst. și adj., v. *rom*.

scardí vb. tr., v. *cardi*.

soi s.n., v. *soili*.

soileálă s.f., v. *soili*.

soilí vb. intr. (argotic) „a dormi" (Graur, *Mots tsig.*, p. 187; Vasiliu, p. 125; Juilland, p. 174) se întâlnește destul de des și în scrieri literare recente: *Da' de soilit unde soilim și noi?* (Barbu, *Groapa*, p. 74); *— Bă, eu unde soilesc? — Dacă nu vrei să dormi cu mine, uite patul ăla e liber până mâine dimineață* (Tănase, *Derbedeii*, p. 129); *La dracu, nici în cotețu ăsta nu poți să soilești în liniște* (Iosefini – Pintilie, p. 9).

Expresia *a o soili* se folosește cu același sens: *Se opri lângă patul în care dormea Gorila. — Bine o mai soilește!* (Constantin, p. 143); *Ei, și acum, băiete, s-o soilim!* (id., *op. cit.*, p. 217).

Derivate:

soilealã „somn" (v. locurile citate mai sus) apare, în forma articulată, și cu valoare de imperativ, însemnând „culcarea!": *Acum, fraților, soileala! comandă Gorila* (Constantin, p. 128).

soi „somn" (înregistrat de Juilland, *loc. cit.*) pare a avea, în citatul care urmează, nuanța de sens „odihnă; trândăveală": *Bine mai era anul trecut pe vremea asta. Haleală, haleală, soi, soi... nu ca acum, că mâncăm din pagubă...* (Barbu, *Unsprezece*, p. 142).

Soili pare a proveni din țig. *sovel*, prezentul indicativ pers. 3 sg. al verbului *sov-* „a dormi" (pentru alte explicații, v. Graur, *loc. cit.*); cf. și țig. *sowelo* (cu diverse variante) „somnoros" (Wolf, p. 208).

Verbul țigănesc a intrat și în alte argouri: bg. *sovis* „somn" (Kostov, p. 420); magh. *szovel* „a dormi" (G. Bárczi, „Magyar Nyelv", XLIV, p. 86 și 92); ceh. *sova, sovka* „soție" etc. (Fr. Oberpfalcer, „Sbornik filologickí", X, p. 192); probabil și cat. (v. Wagner, pp. 96–97).

șoșói s.m. „iepure" (cu numeroase atestări în care cuvântul are o nuanță ironică, la Graur, *Mots tsig.*, p. 188, unde se mai poate adăuga Bacalbașa, p. 123) și, figurat, „copil mic (de țâță)" (I. Iordan, BIFR, II, p. 278, care admite, pentru acest sens, și posibilitatea unei creații onomatopeice). Cu sensul „pui de iepure" este semnalat de Costin, p. 195 și (din comuna Ștefănești, jud. Vâlcea) în „Arhivele Olteniei", XXI, p. 276.

Numele personajului *Șoșoi* din *Țiganiada* (p. 408) a putut fi creat din numele comun de către Budai-Deleanu (v. Sfârlea, *Numele*, p. 54, și *Observații*, p. 171), dar tot atât de bine se poate să fi fost luat de scriitor din antroponimia țigănească, unde acest nume este atestat documentar încă din secolul al XVI-lea (v. Potra, p. 136).

Din țig. *šošoi* „iepure" (Graur, *loc. cit.*, cf. și Juilland, p. 174), care a intrat, cu sensul propriu, și în argoul grec: σουσόης (Triandaphyllidis, p. 16).

Șoșói n.pr., v. *șoșoi*.

șucár, -ă adj. (argotic) „frumos" (< ţig. *šukar* „id."; v. Graur, *Mots tsig.*, p. 188–189, cf. și BL, IV, p. 199 și V, p. 225; I. Iordan, BIFR, IV, p. 196–198; Vasiliu, p. 96 și 126–127; Juilland, p. 174–176) apare și în literatură: *Când te mai văd, cucoană, că tare mai ești șucară...* (Barbu, *Groapa*, p. 259); *—Nea Lică, făcui eu cu subînțeles, nu cumva îți place văduvioara? — Ba îmi place, mă, fire-ar să fie, că e șucară* (Iosefini – Pintilie, p. 30, cf. și p. 45); *O să zic pe drum de seară, / Pe o strună de vioară, / O istorie șucară, / Că-i cu boală rea, amară* (Paraschivescu, p. 37).

Cuvântul ţigănesc a intrat și în argoul maghiar: *sukar* „frumos" (G. Bárczi, „Magyar Nyelv", XXVII, p. 289).

șuríu s.n. (cu varianta *ciuriu*; argotic) „cuţit" (< ţig. *čurí* ~ *šurí* „id."; Graur, *Mots tsig.*, p. 189; cf. Vasiliu, p. 110; Juilland, p. 176–177) se întâlnește des la E. Barbu: *Starostele scosese șuriul său cu prăsele de sidef și scobea gardul iute-iute (Groapa*, p. 86); *Paraschiv s-a dat doi pași înapoi, a apucat lama șuriului și-a așteptat (op. cit.*, p. 380, cf. și p. 64, 249 etc.).

Ţig. *čurí* ~ *šurí* a intrat, cu același sens, și în alte multe argouri: ngr. τσουρί, bg. *čuruk* (și „sabie"), ceh. *čurek* și *čuro*, it. *ciurin, cerino* etc., sp. *churi* și *chuli*, cat. *xuri*, fr. *chourin* și *surin* (cu derivate), germ. *Tschuri, Schuri, Schurig, Schurich* etc., engl. *chury*, ol. *schoerie*, dan. *tjuri*, sued. *tjuring* (Tagliavini – Menarini, p. 22 și 24–25; Wagner, p. 106, „Vox Romanica", I, p. 281 și BIFR, XI, p. 160–161; Kostov, p. 422).

tananáua s.f. art. „joc în Moldova" și ***tananíca*** „joc în jud. Baia" (Niculescu-Varone, *Dicționarul*, p. 148) sunt de proveniență ţigănească: *tananá* este înregistrat ca nume de dans ţigănesc (și al melodiei după care acesta se execută) și descris, sumar, în diverse studii asupra ţiganilor: M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains*, Berlin, 1837, p. 21; J.A. Vaillant, *Les Romes. Histoire vraie des vrais Bohémiens*, Paris, 1867, p. 369–372; Konrad Bercovici, *The Story of the Gypsies*, London, 1929, p. 91;

Potra, p. 35; Chelcea, p. 114, nota 17; cf. și Niculescu-Varone, *loc. cit.*). Forma *tananica* este, evident, un diminutiv al lui *tananaua*.

Numele dansului țigănesc pare a proveni din textul cântecului care însoțește dansul (cf. versurile *Tanana, aftanana, / Dabulichi țustmanda!*, citate în *Corul lăieșilor* din *Baba Hârca* de Matei Millo, p. 394), iar cuvântul *tanana* dintr-un asemenea text ar putea fi raportat la *than* (pl. *thaná*) „loc" (probabil într-o construcție negativă), cf. *koté thaná na slịa* „acolo n-a fost loc", Sergievskij – Barannikov, p. 135) sau, mai puțin probabil, la omonimul acestuia, *than* „materija" (*ibid.*), „Tuch, Gewebe, Laken" (Wolf, p. 222).

tovél s.n. „topor mic, toporaș" (Rădulescu-Codin, p. 74) provine din țig. *tovél (~ tovér ~ towér* etc.) „topor" (v. Wolf, p. 227 și Sergievskij – Barannikov, p. 133), cu modificarea sensului datorită terminației, care a fost identificată de vorbitorul român cu sufixul diminutival *-el*.

zbénga s.m. art., v. *benga*.

zbângă s.f., v. *benga*.

zorailía s.f. art., v. *zuraliu*.

zoralía s.f. art., v. *zuraliu*.

zoreásca s.f. art., v. *zuraliu*.

zurailíu adj., v. *zuraliu*.

zuralíu, -íe adj. este tratat de Graur (*Mots tsig.*, p. 195) împreună cu *zurliu*, ambii termeni fiind definiți prin „exagerat, excesiv" și „nebun" și explicați din țig. *zuraló ~ zoraló* (fem. *zuralí ~ zoralí*) „tare", „viguros", „violent" etc. Ulterior (BL, IV, p. 200), autorul compară pe *zurliu* cu ngr. ζουρλός „nebun", care explică, într-adevăr, satisfăcător această formă românească; de aceeași părere este și Juilland (p. 156), deși aceasta (cu varianta *zorliu*) poate proveni și din tc. *zorlu* (dialectal *zorlı*, cum dă Șaineanu, II/1, p. 391.

Forma *zuraliu* provine, indiscutabil, din țigănește. La atestările date de Graur (*loc. cit.*) mai adăugăm comunicarea făcută Institutului de Lingvistică din București de către P. Voivozeanu din Roșiorii de Vede (*zuraliu* „zăpăcit, sărit de la locul lui"), și mai ales următoarele două, unde forma fem. *zuralie* determină nume de dansuri: *Apoi se strâmbă, se frământă, joacă chilabaua zuralie, ca la ușa cortului, și înveselește pe meseni...* (Bacalbașa, p. 81); *L-am văzut, dulce păstoraș al Carpaților, cu cavalul în brâu, învârtind o bătută zuralie cu teosoafa Papura Jilava* (Caragiale, *Craii*, p. 71). Aceste citate sunt importante deoarece dovedesc că numele de dans *zoralia* (cu varianta *zuralia*) a rezultat din astfel de sintagme determinative.

Iată și câteva atestări noi pentru acest nume de dans: Baronzi, p. 92; Niculescu–Varone, *Dicționarul*, p. 157; Lungianu, p. 283. Niculescu–Varone înregistrează (*loc. cit.*) și variantele *zurailia* și *zoreasca* (ultima — rezultată prin substituire de sufix), iar la Rădulescu-Codin (p. 81) întâlnim forma *zorailia*.

Abrevieri bibliografice

Alexandru = Tiberiu Alexandru, *Instrumentele muzicale ale poporului român*, București, 1956.

Asachi = G. Asachi, *Țiganii*, în *Scrieri alese* (ed. N. A. Ursu), vol. II, Biblioteca pentru toți, [București, 1957], p. 293–322.

Bacalbașa = A. Bacalbașa, *Schițe și articole*, Biblioteca pentru toți, [București, 1953].

Barbu, *Groapa* = Eugen Barbu, *Groapa*. Roman, [București, 1957].

Barbu, *Unsprezece* = Eugen Barbu, *Unsprezece*, [București, 1956].

Baronzi = G. Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Brăila, 1872.

Budai-Deleanu = I. Budai-Deleanu, *Țiganiada* (ed. J. Byck), [București, 1957].

Caragiale, *Craii* = Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, [București, 1957].

Chelcea = Ion Chelcea, *Țiganii din România*, București, 1944.

Ciaușanu = G.F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, București, 1931.
Cibu = Ioan Cibu, *Dicționar româno-țigan*, Sebeș-Alba, 1932.
Coman = Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939.
Constantin = Theodor Constantin, *Fiul lui Monte-Cristo*, [București, 1958].
Costin = Lucian Costin, *Graiul bănățean*, Timișoara, 1926.
Densusianu = O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
Dobrescu = Al. V. Dobrescu, *Argotul. Argotul pungașilor. Argotul sportivilor. Argotul modern*, București, 1938.
Graur, *Mots tsig.* = A. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, în BL, II, 1934, p. 108–200.
Hasdeu, *Etym.* = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*. I–III, București, 1886–1893.
Iosefini – Pintilie = A. Iosefini și P. Pintilie, *Paiațe și oameni*, [București, 1958].
Istrati = I. Istrati, *Grâu înfrățit*, [București, 1950].
Juilland = Alphonse Juilland, *Le vocabulaire argotique roumain d'origine tsigane*, în „Cahiers Sextil Pușcariu", I, 1952, p. 151–181.
Kostov = Kiril Kostov, *Ciganski dumi u bălgarskite tajni govori*, în „Izvestija na Instituta za bălgarski ezik", IV, 1956, p. 411–425.
Lungianu = Mihail Lungianu, *În sărbători*. Ed. II, București, [1943].
MEtSz = Gombocz Zoltán és Melich János, *Magyar etymologiai szótár*, Budapest, vol. I: 1914–1940, vol. II: 1934.
Miklosich = Franz Miklosich, *Beiträge zur Kenntnis der Zigeunermundarten*. III. *Zigeunerische Elemente in den Gaunersprachen Europas*, Wien, 1876. (Extras din *Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften*, Philos.-hist. Klasse, Bd. LXXXIII, p. 535–562.)
Millo = Matei Millo, *Baba Hârca* (Operetă — vrăjitorie în două acte și trei tablouri), în *Primii noștri dramaturgi* (ed. Al. Niculescu), [București, 1956], p. 371–416.

Niculescu-Varone, *Dicționarul* = G.T. Niculescu-Varone, *Dicționarul jocurilor românești*, București, 1931.
Niculescu-Varone, *Folclor* = G.T. Niculescu-Varone, *Folclor român coregrafic*, București, 1932.
Pann = Anton Pann, *Povestea vorbii* (ed. I. Fischer), [București, 1958].
Paraschivescu = Miron Radu Paraschivescu, *Cântice țigănești*, [București], 1957.
Pașca = Ștefan Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1927.
Popp Serboianu = C.J. Popp Serboianu, *Les Tsiganes. Histoire. Ethnographie. Linguistique. Grammaire. Dictionnaire,* Paris, 1930.
Potra = George Potra, *Contribuții la istoricul țiganilor din România*, București, 1939.
Rădulescu-Codin = C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel,* Câmpulung, [1901].
SDLR = August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.
Sergievskij – Barannikov = M.V. Sergievskij, A.P. Barannikov, *Cygansko- russkij slovar'*, Moskva, 1938.
Sfârlea, *Numele* = Lidia Șerdeanu [= Lidia Sfârlea], *Numele de persoane în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu*, în LR, V, 1956, nr. 1, p. 52–58.
Sfârlea, Observații = Lidia Sfârlea, *Observații asupra limbii și stilului lui Budai Deleanu*, în volumul colectiv *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, [București, 1958], p. 139–142.
Stancu = Zaharia Stancu, *Desculț*[4], [București, 1952].
Șaineanu = Lazăr Șaineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. I–II/1 și 2, București, 1900.
Tagliavini – Menarini = C. Tagliavini, A. Menarini, *Voci zingare nel gergo bolognese*, Firenze, 1938.
Tănase = Nicuță Tănase, *M-am făcut băiat mare,* [București], 1956.
Tănase, *Derbedeii* = Nicuță Tănase, *Derbedeii,* [București], 1957.
Triandaphyllidis = Manolis A. Triandaphyllidis, *Eine zigeunerisch-griechische Geheimsprache,* în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen", LII, 1924, p. 1–42.

Uhlik = Rade Uhlik, *Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik. Romengo alavari*, Sarajevo, 1917.
Vaillant = J.A. Vaillant, *Grammaire, dialogues et vocabulaire de la langue rommane des sigans...* I–II, Paris, 1861 și 1868.
Vulpescu = Mihai Vulpescu, *Irozii–Păpușile. Teatrul țărănesc al Vicleimului, Scaloianul și Paparudele*, București, 1941.
Wagner = Max L Wagner, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais*, Barcelona, 1924.
Wolf = Siegmund A. Wolf, *Grosses Wörterbuch der Zigeunersprache (romani tšiw). Wortschaltz deutscher und anderer europäischen Zigeunerdialekte*, Mannheim, [1960]; ediția a II-a: Hamburg, [1987].

(Publicat în „Studii și cercetări lingvistice", XLIII, 1992, nr. 2, p. 173–190 și nr. 3, p. 253–278.)

Addenda

Într-un interesant și valoros dicționar de termeni argotici publicat în urmă cu câțiva ani de Traian Tandin sub titlul *Limbajul infractorilor* (București, 1993) sunt înregistrați numeroși termeni de origine țigănească. În cele ce urmează încercăm să stabilim etimologiile unora dintre ei[1], cu următoarele precizări: completăm materialele date de T. Tandin cu indicarea accentului și a categoriei gramaticale a cuvintelor discutate; înregistrăm și sensuri, variante și chiar atestări noi ale unor termeni prezentați deja în studiul nostru anterior dedicat împrumuturilor lexicale românești din limba țigănească (vezi mai sus), pentru a marca persistența acestora în argoul românesc actual; în sfârșit, ne permitem să înlocuim, pentru simplificare, unele litere din

[1] Bibliografie utilizată:

Cibu = Gheorghe Sarău, Corneliu Colceriu, *Dicționar român-rrom (căldărăresc) și Dicționar rrom (căldărăresc)-român realizate pe baza materialului lingvistic excerptat din micul „Dicționar româno-țigan" (32 p.), publicat de Ioan Cibu în anul 1932 la Sebeș-Alba*, București, [1998].

alfabetul oficial al limbii romaní folosit de Gh. Sarău și care este adeseori derutant pentru cititorul obișnuit[2].

Iată materialul:

amándea interj. „fuga! zbugheşte-o!" (p. 11). — Din *aw mánde* „vino la mine!" (v. Sarău, p. 95 s.v. *aváw* și p. 130 s.v. *me*[2]).

arășél interj. (? cu indicația „țig.") „ajunge, taci!" (p. 12). — Cf. *aresáw* „a ajunge" (Sarău, p. 94); *-ș-* în loc de *-s-* rămâne de explicat; pentru forma diminutivală a interjecției, cf. *cărel* (v. p. 190, nota 10).

báftă s.f. „noroc" (p. 14). — Din *baxt* 1. „noroc", 2. „fericire" (Sarău, p. 96; cf. Wolf, p. 49: „Glück"). — Derivat: *băftós,-oásă* adj. „norocos" (p. 15). Vezi și mai sus, p. 193–194.

baló (pl. *balé*, cu indicația „țig.") „porc" (p. 14). — Din *baló* „id." (Cibu, p. 95; Sarău, p. 96; Wolf, p. 49).

baraulă, -e s.f. (accent nesigur) „țigan" (p. 15). — Cf. *baláuros* „balaur" (Sarău, p. 96), prin metateză și cu sens figurat-peiorativ.

baríu, -íe adj. „mare" (p. 15). – Din *baró, -í* „id." (Cibu, p. 96; Sarău, p. 96; Plopșor, p. 72).

Plopșor = Dr. C.Ș. Nicolăescu-Plopșor, *Paramìsă haj gilă rromané. — Poveşti şi cântece rrome*. Ediție îngrijită. Notă asupra ediției. Vocabular (rrom-român și român-rrom) realizate de prof. Gheorghe Sarău cu studenții Adina Potochin și Edy Săvescu, București, [1997].

Sarău = Gheorghe Sarău, *Mic dicționar rom-român*, București, 1992.

Wolf = Siegmund A. Wolf, *Grosses Wörterbuch der Zigeunersprache (romani tšiw). Wortschatz deutscher und anderer europäischen Zigeunerdialekte*. Zweite Auflage, Hamburg, [1987].

[2] Aceste litere (date de noi între ghilimele) sunt înlocuite (conform valorii lor indicate de Gh. Sarău în *Mic dicționar rom-român*, p. 13–24) prin următoarele: „ă" = *ea ~ ia*; „ë" = *ă;* „ě" = *ie;* „ĭ" = *ii*; „ŏ" = *io* „ŭ" = *iu*; „ć" = *č*; „ćh" = *čh* (= *č* aspirat); „ç" = *ts*; „j" = *j*, „ś" = *š*; „ź" = *ž*, „q" = *k* sau *g* (după poziția literei în cuvânt, v. Sarău, *op. cit.*, p. 21–23) „8" = *d* (după *n*) și *t* (după *s*); ultimele două semne nealfabetice de la p. 19: *dz*, respectiv *ğ*. În plus, înlocuim accentul grav folosit de Sarău (p. 11) în împrumuturi din diverse limbi prin accentul ascuțit, întrucât diferența dinte folosirea celor două accente este nerelevantă.

barșói adj. „mare“ (p. 15). — Probabil contaminare între *bariu* sau țig. *baró* (v. mai sus) și (familiar, argotic) *balșoi* (< rus. *bol'šoj*).

băftós, -oásă adj., v. ***baftă***.

bénga subst. art. (cu indicația „țig.“) 1. „drac“; 2. „boală grea, incurabilă“; 3. „rău, nenorocire“ (p. 16). — Din *beng* „diavol, drac“ (Sarău, p. 97; Cibu, p. 96), *beng* ~ *benga* (Wolf, p. 55). Sensurile 2 și 3 s-au dezvoltat pe teren românesc (probabil prin detașare din sintagme determinative). Vezi și mai sus, p. 200–201.

bichín vb. imper. (cu indicația „țig.“) „recunoaște fapta (faptele)!“ (p. 16) — Din *bikín*, imperativul lui *bikin-* „verkaufen“ (Wolf, p. 58; cf. Sarău, p. 97 s.v. *bikináw* „a vinde“).

bișțári s.m. pl. „bani“ (p. 17). — Din *bišári* „sumă de bani totalizând 20 de lei, pol“ (Sarău, p. 97), probabil contaminat cu *bištó* „al douăzecilea“ (ibid.). Vezi și mai sus, p. 201–202.

buchéle s.f.pl. (cu indicația „țig.“) „obiecte“ (p. 19). — Din *bukĵí*, (pl.) *-ęá* „lucru; lucrare“ (Sarău, p. 98) + desinența de plural rom. *-le*.

bul s.n. „arest, pușcărie, închisoare“ (p. 19). — Cf. *bul* 1. „(anat.) șezut, dos“; 2. „anus“; 3. „partea de jos a unui obiect, bază, fund“ (Sarău, p. 98), căruia i s-a atribuit sensul (figurat) pe care îl are termenul argotic românesc.

***bulách*e** s.m. „homosexual“ (p. 19). — din *bul* 1. „(anat.) șezut, dos“; 2. „anus“ (Sarău, p. 92), derivat cu sufixul *-ache*.

bulangíu s.m. 1. „homosexual“; 2. „om cu două fețe, în care nu poți avea încredere; neserios“; 3. „norocos“ (p. 19). — Derivat de la *bul* 1. „(anat.) șezut, dos“; 2. „anus“ (Sarău, p. 98). cu suf. *-angiu*. Sensurile 2 și 3 s-au dezvoltat pe teren românesc.

bulés (cu indicația „țig.“), în expr. *s-a ales bules* (sau *hales-bules*) „s-a ales praful [de ceva — *n.n.*] (p. 19). Vezi mai sus, p. 203.

canci adv. (cu indicația „țig.“) „absolut deloc, nimic“ (p.21). — Din *khanč* „nimic“ (Cibu, p. 109; Sarău, p. 123).

caralíu s.m. „polițist" (p. 22). — Probabil din *karaló* „dornig, stachlig" [= „spinos, țepos, ghimpos"] (Wolf, p. 114), substantivat și figurat.

cardeálă s.f., v. ***cardí.***

cardí vb. tr. 1. „a fura"; 2. „a lovi, a bate" (p. 22). — Din *kardó, -í*, participiul lui *kar-* „schiessen" sau al lui *kar-* „rücken, fortrücken" (Wolf, p. 113, 114). Sensul de bază al lui *cardi* va fi fost „a lovi, a bate". — Derivate: *cardeálă* s.f. 1. „hoție"; 2. „bătaie" (p. 22); *cardít, -ă* adj. 1. „hoț. 2. „furat"; 3. „lovit, bătut" (*ibid.*); *carditór, -óare* s.m. și f. „hoț" [„hoață" — *n.n.*]; 2. „bătăuș [-ă]" (ibid.). Vezi și mai sus, p. 203–204.

cardít, -ă adj., v. ***cardi.***

carditór, -oáre s.m. și f., v. ***cardí.***

caréte s.m. „șeful unei bande de hoți" (p. 22). — Probabil derivat cu suf. *-ete* de la *kar* „penis" (Sarău, p. 117), cu sens figurat (oarecum admirativ în mentalitatea infractorilor argotizanți).

caríciu pron. neg. (? , cu aspect de subst. articulat) „absolut deloc, nimic" (p. 23). — Probabil derivat cu suf. *-ici* de la *kar* „penis" (Sarău, p. 117), cu sens ironic-depreciativ (de exemplu, în construcții cu vb. *a avea*).

chaină (pl. *-e*, cu indicația „țig."; accent nesigur) „găină" (p. 24). — Din *khaịní* (Cibu, p. 109; cf. *khaní* Sarău, p. 123 și *kachni, kaxni*, Wolf, p. 110).

cham s.n. (cu indicația „țig.") „aur" (p. 24). — Sens metaforic din *kham* „soare" (Cibu, p. 109; Sarău, p. 123).

chinéz vb. (? cu indicația „țig."), în expr. *chinez gras?* „cumperi dinari?" (p. 25). — Din *kinés* (= *kin-* „kaufen", Wolf, p. 119 și Sarău, p. 119 s.v. *kináw* „a cumpăra" + desinența *-és* a persoanei a 2-a sg. a indicativului prezent, pentru care v. Sarău, p. 63). Traducerea dată de Tandin este nesigură (*gras*, variantă a lui *grast*, înseamnă numai „cal", v. Sarău, p. 110).

Cea de-a doua expresie dată de Tandin (*ibid.*) este obscură: „(despre hoți) *a luat 5 chinezi*" = „a fost condamnat la 5 ani închisoare"; aici *chinezi* ori este un cuvânt diferit, ori (eventual) o formă substantivată a lui *chinez*, cu sensul figurat de „cumpărături" pentru „ani de închisoare".

chirivó (scris greșit *chiri-vo* și cu indicația „țig.") s.m. 1. „naș"; 2. „găzduitor" (p. 25). — Din *kirevó* „Pate, Gevatter" [= „naș"] (Wolf, p. 120).

cioárdă s.f. (cu indicația „țig."), dat ca variantă a lui *cioranda* (v. mai jos) din expr. *cioranda (cioardă) buzunare* „furt din buzunare" (p. 26). — Derivat regresiv din *ciordi* „a fura"; expresia corectă ar fi fost *cioardă din buzunare*.

cior s.m. „hoț" (p. 26). — Din *čor* „hoț; pungaș" (Sarău, p. 100), „hoț; bandit, tâlhar, pungaș" (Cibu, p. 99). Vezi și mai jos, s.v. *déles*.

cioránda subst. (? cu indicația „țig."), în expr. *cioranda buzunare* „furt din buzunare" (p. 26). — Formație interesantă, din *čor* (imperativul lui *čoráw* „a fura", v. Sarău, p. 100–101) + prep. *-andá* „din" (v. Sarău, p. 93).

ciordeálă s.f., v. ***ciordi.***

ciordí vb. tr. „a fura, a șterpeli" (p. 26). — Din *čordó, -í*, participiul lui *čor-* „a fura" (v. Sarău, p. 100 s.v. *čoráw*, perf. *me čordém*, și p. 101 s.v. *čordó, -í* adj. „furat"). — Derivate: *ciordeálă*, s.f. „furt" (p. 26); *ciordít, -ă* adj. „furat, șterpelit" (*ibid.*).

ciordít, -ă adj., v. ***ciordí.***

ciorimós s.n. (cu indicația „țig.") „furt" (p. 26). — Din *čorimós* (< *čor-* „a fura" + suf. abstract *-imós* (pentru care v. Sarău, p. 26).

ciurí s.n. „cuțit" (p. 27). — Din *churí* „id." (Cibu, p. 102; Sarău, p. 102; Plopșor, p. 74). Vezi mai sus, p. 244, s.v. *șuriu*

coárdă s.f. 1. „prostituată"; 2. „persoană cu două fețe; josnic" (p. 29). — Derivat regresiv de la vb. *cordi* (neînregistrat, dar existent) „a avea relații sexuale (cu cineva)" (< participiul în *-dó* al verbului țig.

kur- ~ kor ~ kōr-, care are, printre alte sensuri, și pe acela de „futuere"; v. Wolf, p. 128).

columpírea subst. pl. (accent nesigur, cu indicația „țig.") „ducați" (*sic*; p. 30). — Din pl. lui *kolompíri* „Kartoffel" [= „cartof"] și „Knödel, Kloss" [= „găluște"] (Wolf, p. 123), căruia i s-a atribuit un sens figurat.

cordáci „amant" (p. 31). — Derivat de la *cordi* (pentru a cărui etimologie v. mai sus, s.v. *coardă*) cu suf. *-aci*.

cordelíe s.f. „prostituată" (p. 31). — Derivat de la *cordi* (pentru a cărui etimologie v. mai sus, s.v. *coardă*) sau de la un derivat **cordeală* de la acesta; oricum, este o formație stranie.

cordí vb. tr., v. *cóardă*.

déles vb. tr. (cu indicația „țig.") „dă-i! lovește-l!"; expr. *deles cior* „dă-l hoț!"; *deles iag* „împușcă-l!" (p. 34). — Din *de les* (de: imperativul lui *de-*„geben; schlagen, hauen" [„a da; a lovi"] (Wolf, p. 70); cf. Sarău, p. 103 s.v. *daw* „a da"; *les*, pronume personal masculin pers. 3 sg. „pe el, îl", v. Sarău, p. 47). Pentru *cior*, v. mai sus, iar pentru *iag* v. Sarău, p. 114: *jág* „foc"; v. Cibu, p. 1100: *de les jag* „dă-i foc!"; în contextul expresiei date de Tandin, *jag* are sensul de „foc de pușcă (sau de revolver)".

dilí vb. tr. „a lovi foarte tare" (p. 35). — Din *diló, -í*, participiul lui *di(y)-*, var. a lui *de-* „schlagen, hauen" [= „a lovi"] (Wolf, p. 70). Pentru fonetism, v. *dipé ~ dibé* „Schlag" (*ibid.*). Vezi și mai sus, p. 211.

dilimáche s.m., v. ***dilíu***.

dilíu s.m. (autorul trimite la *dilimache*, deci ca sinonim al acestuia) „nebun, alienat, dement" (p.35). — Din *diló,-í* adj. „nebun" (Sarău, p. 104; Cibu, p. 101). — Derivat: *dilimáche* (formație obscură). Vezi și mai sus, p. 211.

fóro s.n. (cu indicația „țig.") „oraș" (p. 40). — Din *fóro* (*~ fóros*) 1. „oraș"; 2. „târg" (Sarău, p. 107; Cibu, p. 101).

gagioálă s.f. „gagică" (p.42). — Variantă a lui *gagică*, cu schimbarea terminației. Vezi mai sus, p. 213.

gagístru ,-ă s.m. și f. „persoană cu situație materială foarte bună; om cu bani, bogat" (p. 42). — Din *gagíu*, cu adăugarea (pentru amplificarea sensului) a terminației din cuvinte ca *ministru*. Vezi mai sus, p. 213.

garău interj. (?, cu indicația „țig.") „ascunde!" (p. 42). — Din *garáw*, imperativul lui *garav-* „a ascunde" (v. Sarău, p. 107 și Cibu, p. 103 s.v. *garaváw*).

geână s.f., v. ***giní.***

gineálă s.f., v. ***giní.***

giní vb. intr., tr. și refl. „a observa, a privi (atent), a urmări cu privirea" (p. 44). — Din *ğan-* „a ști; a cunoaște; a putea" (Sarău, p. 170–171 s.v. *ğanáw*; cf. Wolf, p. 77 s.v. *džan-* și forma *džinav*). — Derivate: *gineálă* s.f. „faptul de a gini" (*ibid.*); *ginitór, -oáre* s.m. și f. „cel care se uită, privește" (*ibid.*); *geană* s.f., în expr. *a pune geana pe ceva* „a observa, a pune un pont" (p. 43) și *geană de mahăr* „ai ochi buni, de hoț mare" (p. 6–7). Vezi și mai sus, p. 215–216.

ginitór, -oáre s.m. și f., v. ***giní.***

grast s.m. (cu indicația „țig.") „cal" (p. 44). — Din *grast* „id." (Sarău, p. 110; Cibu, p. 104; Plopșor, p. 76). Vezi și mai sus, p. 217 s.v. *grazd.*

haleálă s.f., v. ***halí.***

halés-bulés expr. „s-a ales praful, nu a mai rămas nimic" (p. 47). Vezi mai sus s.v. *bules* și p. 203.

halí vb. tr. 1. „a mânca lacom (și repede)"; 2. „a înghiți"; 3. în expr. *a fi halit* „a cădea în capcană, a fi prins, a fi arestat, a fi închis" (p. 47). — Din *xaló*, participiul lui *xa-* „a mânca" (v. Sarău, p. 112 și Wolf, p. 130). Sensurile 2 și 3 s-au dezvoltat pe teren românesc. — Derivat: *haleálă* s.f. „mâncare" (p. 47). Vezi și mai sus, p. 220–221.

harcumár s.m. (cu indicația „țig.") „polițist (subofițer)" (p. 48). — Din *xarxumári ~ xarkomári* „Gendarm" (Wolf, p. 131).

hândeálă s.f. (cu indicația „țig.") „pușcărie" (p. 48). — Din *xindji* „closet" (Sarău, p. 112) + suf. *-ealã*, cu sens figurat-depreciativ (datorat, probabil, existenței în trecut a tinetelor în închisori), sau din *chind(w)álo* „Abort, Abtritt" (Wolf, p. 133), cu aceeași schimbare semantică.

hohaiseálă s.f. (cu indicația „țig.") „sistem de înșelăciune care prelucrează [= falsifică — *n.n.*] aur sau alte metale prețioase" (p. 48). — Derivat cu suf. *-ealã* dintr-o formă **chocha(w)is-*; cf. *xox-* „lügen, leugnen, (be)schwindeln, betrügen", *xoxajvav* „sich irren, sich täuschen", *hohaipé ~ xoxajipé* „Lüge, Betrug, Gaukelei" (Wolf, p. 134); *xoxaváw* „a minți", *xoxavdó, -í* 1. „înșelat"; 2. „mințit", *xoxavipé(n)* „minciună" (Sarău, p. 112).

hușcheálă s.f., v. ***ușcheálă***.

iag s.n., vezi mai sus s.v. ***déles***.

loé subst., v. ***lovéle***.

lóvă s.f., v. ***lovéle***.

loveá s.f., v. ***lovéle***.

lovéle s.f. pl. „bani" (p. 59). — Pluralul formei *loveá* (< *lové*, pl. lui *lovó* „ban", v. Sarău, p. 127; Cibu, p. 112; Plopșor, p. 79). — Variante: *loé* (cu indicația „țig.") „bani" (p. 59), *loveá* „ban(i)" (atestat în „România liberă" din 6 oct. 2001, p. 2, col. 4. (Notă din anul 2001 — *n.n.*) — Din *lové* (v. mai sus); cf. și *lowé ~ loué* „Geld" (Wolf, p. 142). — Derivat regresiv: *lóvă* „ban" (p. 59). Vezi și mai sus, p. 223–224.

máche subst., v. ***machí***.

machí vb. refl. „a se îmbăta, a se turmenta" (p. 61). — Probabil derivat de la adj. *makjó, -í* (var. a lui *mató,-í*) „beat"; cf. *makjiváw (~ matjiváw)* „a se îmbăta" (Sarău, p. 128). — Derivate: *machít, -ă* adj. „beat, afumat" (p. 61); *máche* subst. (obscur) „beat" (*ibid.*).

machít, -ă adj., v. ***machí.***

mángă s.f. (notat greșit *manga*) „mită". — Probabil din *mangli* (pentru care v. mai jos); cf. și Wolf, p. 145: *manga*. Vezi și mai sus, p. 225.

mangleálă s.f., v. ***manglí.***

manglí vb. tr. „a fura" (p. 62). — Din *mangló,-í*, participiul lui *mang-* 1. „a cere"; 2. „a cerși" (Sarău, p. 128 s.v. *mangáw*; cf. și Wolf, p. 145). — Derivate: *mangleálă* s.f. „furt, hoție" (p. 62); *manglitór, -oáre* s.m. și f. „hoț, hoață". Sensul verbului românesc și al derivatelor sale s-a dezvoltat din cel de „a cerși", știind că unii cerșetori, sau indivizi deghizați în cerșetori, comit uneori furturi. Vezi și mai sus, p. 225.

manglitór, -oáre s.m. și f., v. ***manglí.***

mardeálă s.f., v. ***mardí.***

mardéi s.m. pl. „bani" (p. 62). — Din *mardé*, pl. lui *mardó* s.n. „Geld(stück)" (Wolf, p. 146); cf. și Sarău, p. 129: *mardó,-é* „(argotic, despre monede de metal) bătut". Vezi și mai sus, p. 226–227.

mardeiáș s.m., v. ***mardí.***

mardí vb. tr. „a bate, a lovi" (p. 62). — Din *mardó,-í*, participiul lui *mar-* „schlagen, dreschen" [= „a bate, a zdrobi în bătaie"] (Wolf, p. 146; v. și Sarău, p. 128 s.v. *maráw* „a bate"). — Derivate: *mardeálă* s.f. „bătaie zdravănă" (p. 62); *mardeiáș* s.m. „bătăuș" (*ibid.*); *mardít,-ă* adj. „lovit, bătut zdravăn" (ibid.); *mardói* s.m. „mardeiaș" (*ibid.*). Vezi și mai sus, p. 227–228.

mardít, -ă adj., v. ***mardí.***

mardói s.m., v. ***mardí.***

matoleálă s.f., v. ***matolí.***

matolí vb. refl. „a se îmbăta" (p. 63). — Derivat de la *matol (< mató*, contaminat probabil cu *nasol*) „beat". — Derivate: *matoleálă* s.f. „beție" și *matolít,-ă* adj. „beat, afumat" (*ibid.*) Vezi mai sus, p. 228–229, s.v. *matol*.

matolít,-ă adj., v. ***matolí.***

matoseálă s.f., v. ***matosí.***

matosí vb. refl., tradus prin „a se matoli", deci variantă a acestuia (p. 63). — Derivat de la *mató* „beat" cu suf. *-osi*. — Derivate: *matoseálă* s.f. „matoleală" și *matosít,-ă* adj. „matolit" (*ibid.*). Vezi și mai sus, p. 228.

matosít,-ă adj., v. ***matosí.***

mierlí vb. 1. intr. „a muri"; 2. tr. „a omorî, a ucide" (p. 64; autorul înregistrează cele două sensuri în ordine inversă); 3. în expr. *a mierli o femeie* „a avea cu ea raport sexual" (*ibid.*). — Dintr-o formă **merló* (< *muló*, participiul lui *mer-* „a muri" [v. Sarău, p. 130], cu care pare a se fi contaminat). Sensul „a ucide" s-a dezvoltat prin extensiune (corespondentul lui real este țig. *mudar-*, cu participiul *mudardó*, v. Cibu, p. 85). În expresia citată, verbul pare a fi o contaminare cu *mârli*. — Derivat: *mierlít, -ă* adj. 1. „mort"; 2. „omorât, ucis" (p. 64); v. observația făcută mai sus.

mierlít,-ă adj., v. ***mierlí.***

mișto adv. (pe alocuri cu indicația „țig.") „bine; frumos"; expr. *a face mișto de cineva* 1. „a fi bine ceea ce a spus"; 2. „a lua peste picior, a-și bate joc de cineva"; *a nu mai face mișto* „a nu mai spune nimic, a nu mai recunoaște"; *la mișto* „la șmecherie" (p. 65). — Din *mištó* „bine" (Sarău, p. 131; Cibu, p. 114; Plopșor, p. 80: „bine; bun" (cf. Wolf, p. 152: „gut, brauchbar, geeinigt, nützlich"). Vezi și mai sus, p. 229–230.

múcles interj. „tăcere!" (p. 66). — Din *mukh* (imperativul lui *mukh-* „a lăsa" (v. Sarău, p. 130 s.v. *mukháw* și Cibu, p. 115 s.v. *mukhel*) și *les* (acuz. pronumelui personal masculin la pers. 3 sg.),

înlocuindu-l pe *o muị* „gura", — deci „lasă gura!". Vezi și mai sus, p. 232–233.

mudarimós s.n. (cu indicația „țig.") „crimă" (p. 66). — Din *mudarimós*, nume abstract derivat de la *mudar-* „ermorden, erschlagen, töten, auslöschen" (Wolf, p. 155; cf. *mundaráw* „a ucide, a omorî", Sarău, p. 132) cu sufixul *-imós* (pentru care v. Sarău, p. 26).

muiálă s.f., în expr. *cântare la muială* „nici unul nu scoate o vorbă" (p. 6 și 7). — Derivat de la *muie* „gură" (vezi mai sus, p. 233) cu suf. *-eală*.

muialíu s.m. (cu indicația „țig.") „reclamant" (p.66). — Din *mujaló* 1. „primar"; 2. „avocat" (Plopșor, p. 80), *mujálo* (cu accent probabil greșit) „avocat" (Sarău, p. 132); se pare că traducerea dată de Tandin este eronată printr-o inversare a sensurilor.

muián,-e s.n. 1. „figură, față"; 2. „gură" (p. 66). — Derivat de la *muj*. 1. „gură"; 2. „față" (Plopșor, p. 80 și Wolf, p. 155) cu suf. *-an*. Vezi mai sus, p. 234 s.v. *muie*.

nasól adj. „urât; rău" (p. 67). — Din *nasul* „rău; urât" (Cibu, p. 115), „rău" (Sarău, p. 134 și Plopșor, p. 81); cf. și Wolf, p. 160. Vezi și mai sus, p. 234–236.

nasulíe s.f. „ceva rău" (p. 67). — Derivat de la *nasul* „rău" (< țig.) cu suf. *-ie*. Vezi mai sus și p. 234–235 s.v. *nasol*.

naș interj. (tipărit greșit *nas*; cu indicația „țig.") „fugi!" (p. 67). — Din *naš*, imperativul lui *naš-* „a fugi" (v. Sarău, p. 134. s.v. *našaw*).

nexám adv. „nu" (p.6), „nu, nimic" (p. 67). — Probabil din *ne-* („element de compunere care indică o negație și care servește la formarea unor substantive, adjective și adverbe", Sarău, p. 134) și *san* „ești" sau *sam* „suntem" (v. Sarău, p. 153 s.v. *sem*).

paradí vb. tr. și refl. 1. „a bate rău pe cineva, a zdrobi"; 2. „a se strica" (p. 71). — Din *pharadó*, participiul lui *pharaváw* 1. „a sparge"; 2. „a crăpa, a despica" sau / și al lui *phariváw* 1. „a (se) sparge";

2. „a (se) crăpa" (Sarău, p. 145). — Derivate: *paradíre* s.f. 1. „acțiunea, urmarea de a paradi"; 2. „beție zdravănă" (p. 72); *paradít, -ă* adj., glosat greșit prin „faptul de a paradi" (*ibid.*), în loc de „stricat", „zdrobit". Vezi și mai sus, p. 237–238.

paradíre s.f., v. ***paradí.***

paradít, -ă adj., v. ***paradí.***

phiraimós s.n. (scris greșit *phira imos*; cu indicația „țig.") „spargere" (p. 74). — Din *phira(v)imós*, derivat de la o eventuală variantă a lui *pherav-* „a dărâma" (v. Sarău, p. 146 s.v. *pheraváw*) cu suf. abstract *-imós*.

purisán (subst.) este tratat în mod defectuos, cu pl. (fem.) *purisane* și cu trimiterea la *purisancă*, — acesta fiind, la rândul lui, înregistrat cu traducerea „femeie între două vârste (peste 25 de ani)" (p. 79). Forma din titlu poate fi interpretată fie ca o greșeală în loc de *purisană* (după cum sugerează formele de plural și traducerea care îi sunt date), fie ca o formă corectă (dar cu pluralul greșit în loc de *purisani*), — în acest caz cuvântul însemnând „bărbat între două vârste...". — Probabil din *phuró, -í* „bătrân, -ă" (Sarău, p. 147) + *san* „(tu) ești" (v. Sarău, p. 153 s.v. *sem*). Vezi și mai sus, p. 239–240 s.v. *puriu*.

purisáncă s.f., v. ***purisán.***

puríu, -íe adj. „mic" (p. 79). — Din *phuró, -í* (adj.) „bătrân, -ă" (s.m.), „moș" (Cibu, p. 122; cf. Sarău, p. 147), cu o schimbare semantică de natură afectivă (probabil și fiindcă unii bătrâni scad din înălțime). Vezi și mai sus, p. 239–240.

rodimós s.n. (cu indicația „țig.") „percheziție" (p. 81). — Din *rodimós*, nume abstract derivat de la *rod-* „a căuta" (Sarău, p. 150 s.v. *rodáw*), „suchen, untersuchen, visitieren, spähen, erfragen" (Wolf, p. 197) cu sufixul *-imós* (v. Sarău, p. 26).

sumnocái s.n. (notat greșit *sumiocai*, cu indicația „țig.") „aur" (p. 87). — Din *sumnakáį* sau *somnakáį* (Sarău, p. 155) „*id.*" (Cibu, p. 125 și Wolf, p. 207).

șingalíu s.m. (cu indicația „țig.") „polițist" (p. 88). — Din *șingaló* 1. „polițist"; 2. „jandarm" (Sarău, p. 158; Cibu, p. 126; Wolf, p. 214: „Gendarm").

șinimós s.n. (cu indicația „țig.") „tâlhărie cu lovituri de cuțit" (p. 88). — Din *čhinimós* „tăiere" (Sarău, p. 102).

șucár, -ă adj. „șic, dichisit, gingaș, mișto" (p. 89). — Din *šukár* 1. „frumos"; 2. „bun" (Sarău, p. 158; cf. Cibu, p. 127 și Wolf, p. 218). Vezi și mai sus, p. 244.

șúcăr s.n. „ceartă, scandal, bătaie" (p. 89). — Derivat regresiv din vb. *șucări* (< *șucar*, v. mai sus).

șucărít, -ă adj. „supărat" (p. 89). — Din participiul verbului *șucări* (< *șucar*, v. mai sus).

șut s.m., v. ***șutí.***

șuteálă s.f., v. ***șutí.***

șutí vb. tr. „a fura" (p. 89 s.v. *șutealã*). — Din *čhutó, -í*, participiul lui *čhu-* 1. tr. și refl. „a (se) pune"; 2. tr. „a băga" (v. Sarău, p. 101 s.v. *cháw*, unde sunt citate și formele de imper. *čhu* și de perf. *čhutém*); sensul cuvântului românesc s-a dezvoltat, foarte probabil, dintr-o expresie țigănească cu același sens sau cu unul apropiat, care rămâne să fie identificată. — Derivate: *șuteálă* s.f. „acțiunea de a șuti"; *șutít, -ă* adj. „furat"; *șutitór, -oáre* s.m. și f. „hoț [, hoață]", și în expr. *șutitor tehnic* „delapidator"; (prin derivație regresivă) *șut* s.m. „hoț" (*ibid.*).

șutít, -ă adj., v. ***șutí.***

șutitór, -oáre s.m. și f., v. ***șutí.***

șuț s.m. „cuțitaș" (p. 89) și (sens neînregistrat de Tandin) „hoț de buzunare". — Refăcut din *șuți*, pluralul lui *șut* (v. mai sus).

ușcheálă s.f. „acțiunea de a fugi" (p. 97). — Derivat de la *ușchi* „a fugi" cu suf. *-eálă*. — Variantă (cu valoare interjectivă) *hușcheálă* „fugi ! șterge-o! ascunde-te!" (p. 49).

uşchí vb. intr. „a fugi, a o șterge, a pleca“ (p. 97); expr. *uşchi legătură* ? „fără cravată?“ (p. 6). — Din *uşt-* „a se ridica (de pe un loc)“, imper. *uşti* (Sarău, p. 195, s.v. *uśtăw*; cf. Wolf, p. 247). — Derivat: *uşchít, -ă* adj. 1. „plecat, fugit“; 2. (fig.) slab, astenic“ (*ibid.*).

uşchít,-ă adj., v. ***uşchí.***

vast s.n. „palmă, dosul palmei“ (cu indicația „țig.“, p. 100). — Din *vast* „mână“ (Sarău, p. 166).

Cartea lui Traian Tandin conține și alte multe argotisme de origine țigănească (unele dintre ele sunt semnalate chiar de către autor prin indicația „țig.“ sau care dau impresia că sunt de această origine) ale căror etimologii nu am reușit să le identificăm; ele (ca și cele date de noi) ar putea fi cercetate de Gheorghe Sarău, cunoscutul specialist în limba romaní.

(Supliment redactat în anul 2000.)

ASUPRA UNOR TERMENI DIN ARGOUL TURCESC

Cel mai complet studiu pe care îl cunoaștem asupra argoului turcesc este acela al lui Max L. Wagner, intitulat *Der türkische Argot* și publicat în „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide», X, 1913, p. 1–33. Bazându-se pe un material foarte bogat[1], autorul a căutat, după cum mărturisește el însuși, „den Stoff semantisch zu deuten und in eine gewisse begriffliche Ordnung zu bringen" (p. 4). Interpretările sale semantice și numeroasele explicații etimologice pe care le propune sunt de mare importanță pentru studiul vocabularului limbii turce.

După cum era de așteptat, o serie de termeni argotici au rămas fără explicație sau sunt explicați nesatisfăcător. În cele ce urmează ne propunem să completăm sau să rectificăm cele spuse de marele savant despre unii dintre acești termeni.

alat „membrum virile" (propriu „Werkzeug" (p. 14): alături de engl. *tool* și fr. argotic *outil,* dați de M.L. Wagner, se poate cita o serie de termeni din limba română, ca *sculă* (cf. *și scula omului,* ALR II Supl., harta 10, pct. 310), *unealtă (ibid.*, pct. 130), *instrument* (DA) — termenul *unealtă* fiind întrebuințat și pentru „pudendum feminae"

---

[1] Autorul își extrage materialul din următoarele lucrări: Luigi Bonelli, *Lessico turco-italiano,* Roma, 1939; M. Mikhaïlov, *Matériaux sur l'argot et les locutions turcs-ottomans populaires*, Leipzig, 1930; Franz Steinherr, *Zur Stambuler Volks- und Gaunersprache,* în „Islamica", V, 1931, p. 178–197, și mai ales Ferit Develü, *Türk argosu (Tarihçe ve küçük sözlük)*, Ankara, 1941.

(ALR II, Supl., harta 12, pct. 812 și 872 —, în sfârșit, termenul regional *sărsam (ibid.*, harta 10, pct. 235, cf. și pct. 53).

anafor „gratis" este explicat de M.L. Wagner din ngr. ἀναφορά „Beziehung", „wohl da man durch gute Beziehungen kostenlos leben kann" (p. 24). Credem însă că sensul acesta s-a dezvoltat cu totul altfel, și anume că avem a face cu o metaforă derivată de la celălalt sens, de bază, al cuvântului: „tournant d'eau, tourbillon" (A.C. Barbier de Meynard, *Dictionnaire turc-français*. I, Paris, 1883, p. 121), „contre-courant" (Sermed Muhtar Alus, *Türkçe-Fransızca Yeni Lûgat*, ed. II, Ankara, [1935], p. 22). Iar etimonul lui *anafor* nu este, desigur, ngr. ἀναφορά, care are o formă și mai ales un sens atât de diferit, ci ngr ἀναφόρι „contre-courant" (v. Angelos Vlahos, Λεξικὸν ἑλληνο-γαλλικόν, Atena, [1909], p. 69; Bedros Kerestedjian, *Quelques matériaux pour un Dictionnaire étymologique de la langue turque*, Londra, 1912, p. 19, se gândește la o formă ἀναφόρι — variantă populară a lui ἀναφορά). În sfârșit, alături de derivatul argotic *anafor-lamak* „stehlen", citat de M.L. Wagner (p. 8), se poate semnala aici și *anaforcu* „persoană care trăiește pe spinarea altuia, parazit" (= „lice, koeto preživjava na čuždi grăb, parazit", v. *Tursko-bălgarski rečnik*, săstavili Nikola Vančev, Gălăb Gălăbov, Genčo Klasov, Trajko Popov i Vasil Šanov, Sofia, 1952, p. 19).

anzarot „Schnaps" (p. 12) ar putea fi pus în legătură cu arm. *andzanot* „necunoscut", deci o denumire glumeață: „băutură necunoscută".

babuk „passiver Päderast", cuvânt declarat de M.L. Wagner „unklarer Herkunft" (p. 17), pare a fi împrumutat din arm. *babuk* „cerșetor" (sens comunicat de H.Dj. Siruni): sensul primit de termenul argotic turcesc se explică ușor, ținând seama de faptul că viciul pe care îl desemnează e practicat adesea în mediul cerșetorilor sau cu persoane care provin din acest mediu.

bıldırcin (tipărit greșit *bıldırcen*) „Strassenmädchen" (propriu „Wachtel"): la paralelele din alte limbi citate de M.L. Wagner (p. 17) se poate adăuga marele număr de termeni românești înregistrați de

G. Istrate, BIFR, XI–XII, p. 480 și urm. (*bibilică, bufniță, găinușă, puică, pupăză* ș.a.).

carmak „Schnaps" este identificat cu adjectivul armenesc *čermak* „weiss" (p. 31, cf. și p. 12), și în sprijinul acestei explicații se citează câteva paralele din diverse argouri, unde rachiul este numit „băutură albă". Precizăm că și în limba armeană rachiul e numit, familiar, *ğermak čur* (propriu „apă albă") și chiar, simplu, *ğermak* (comunicat de H.Dj. Siruni), astfel încât și sensul cuvântului turcesc a putut fi împrumutat direct din armeană.

çarık „Brieftasche" (propriu „Sandale") (p. 18); cf. rom. argotic *tuflă* „portofel" și „portmoneu" (Iorgu Iordan, BIFR, IV, p. 200–201), „geantă" (*ibid.*, p. 129; cf. și Șt. Pașca, DR, VII, p. 167), cuvânt care, regional, înseamnă „pantof" (< rus. *tufel'*, pl. *tufli* „idem").

çözülmek „fliehen, ausreissen" (propriu „sich lösen, schmelzen") (p. 7 și 22): sensul metaforic este atestat mai de mult (v. Barbier de Meynard, *op. cit.*, I, p. 609: „filer, s'évader") și se întâlnește și în alte argouri, de exemplu: rom. *a se topi* (Al. Vasiliu, GS, VII, p. 128; Iorgu Iordan, BIFR, IV, p. 199 și *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 352 și nota 9) și fr. *fondre*.

dalavera „membrum virile": după părerea lui M.L. Wagner, acest sens s-ar fi dezvoltat din acela de „Betrug, Gaunerei" (p. 14 și nota 1). În sprijinul acestei ipoteze s-ar putea cita termenul *marifet*, întrebuințat în argoul turcesc în aceeași accepție și al cărui sens de bază este destul de apropiat, anume „Kunststück" (*ibid.*). Totuși, credem că trebuie să pornim de la celălalt sens al cuvântului turcesc, „afacere", după cum o dovedesc, pe de o parte, sinonimul *maslahat* (*ibid.*; cf. rom. *afacere* și *chestie*, apoi *treabă*, acesta din urmă în ALR II Supl., harta 10, punctele 2 și 219), iar pe de altă parte, interesantul corespondent argotic românesc *daravelă* (DA s.v. II 4° și ALR II Supl., harta 10, pct. 791), care este o variantă a lui *daraveră* — cuvânt al cărui sens de bază este tot „afacere, treabă".

değirmen „Taschen- oder Wanduhr" (propriu „Mühle") (p. 18) prezintă un interesant paralelism cu termenul argotic românesc *moară* „ceas" (*moară roșie* „ceas de aur", *moară albă* „ceas de argint"; v. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București, [1943], p. 495, cf. Id., în BIFR, IV, p. 182–183).

düşmek „plötzlich auftauchen, irgendwo rechtzeitig eintreffen" (propriu „fallen") (p. 22); același sens (atestat în limba turcă mai de mult, v. Barbier de Meynard, *op. cit.*, I, p. 761) l-au dezvoltat și verbele românești *a cădea* (v. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I, s.v. 7°) și *a pica (ibid.*, III, s.v. 5°), precum și fr. *tomber*, în expresiile familiare *vous tombez bien!* „da kommen Sie gut an!" și *tomber juste* „zur rechten Zeit kommen" (Hans Sachs – Césaire Willatte, *Dictionnaire encyclopédique français-allemand et allemand-français*, Berlin, 1905, s.v.

eftamintokofti, katakofti și ***kofti*** „Lüge" ngr. κόφτω (variantă dialectală a lui κόπτω „couper; tailler, trancher; rompre, casser", dar care „im vulgären Griechisch wie das deutsche «aufschneiden» gebraucht wird", p. 10) îl explică în mod satisfăcător numai pe ultimul dintre cei trei termeni. Trebuie doar precizat că împrumutul s-a făcut de la forma κόφτει, pers. 3 sg. a indicativului prezent. Ceilalți doi termeni derivă din compuse ale aceluiași verb: *katakofti* din κατακόφτει, pers. 3 sg. a verbului κατακόφτω (cf. κατακόπτω „mettre en pièces; morceler; déchiqueter; dépecer; taillader", v. Antoine Th. Héptèss, *Dictionnaire grec-français*. II, Atena, 1910, p. 93); iar *eftamintokofti* pare a reproduce o expresie grecească, în care recunoaștem forma dialectală έφτά (pentru έπτά „șapte") sau cuvântul έβδομῆντα „șaptezeci" și același verb, dar pe care n-o putem identifica cu precizie. (Dacă pornim de la aceasta din urmă, ar putea fi vorba de „reproducerea" unei expresii ca aceasta: έβδομῆντα [ψεύματα] κόφτει „taie (sau: debitează) șaptezeci [de minciuni]"; pentru expresia κόπτω ψεύματα „débiter des mensonges", v. A. Th. Hépitès, *op. cit.*, II, p. 257).

fos „falsch. schlecht" este explicat de M.L. Wagner din fr. *faux* (p. 29). Dacă din punct de vedere semantic explicația aceasta este întru totul satisfăcătoare, forma cuvântului turcesc ne conduce mai degrabă

la forma de feminin, *fausse*, a cuvântului francez. Acest lucru s-ar putea explica destul de ușor: din cauza lipsei categoriei genului gramatical în limba turcă, aceasta a împrumutat adesea din alte limbi adjective în forma care era auzită mai des. Un exemplu asemănător cu cel de mai sus se găsește chiar în materialul discutat de M.L. Wagner în studiul său: termenul argotic turcesc *misi* „einhalb" este explicat bine (p. 24) din ngr. μισή, femininul lui μισός. Cu toate acestea, credem că nu e necesar să apelăm la limba franceză pentru a explica termenul în discuție, deoarece limba turcă cunoștea deja cuvântul *fos*, cu două sensuri destul de diferite: „gol, găunos; putred" (= „prazen, kuch; gnil", *Tursko-bălgarski rečnik*, Sofia, 1952, p. 173), de unde s-a putut ajunge ușor la „fals, rău", — și „enfoncé, déprimé" (Barbier de Meynard, *op. cit.*, II, p. 433), sens care îl explică destul de bine pe acela al derivatului argotic *foslamak* „sich schämen, sich scheuen, sich gedemütigt fühlen", citat de M. L. Wagner, p. 29.

inek „eine leicht zugängliche Frau" (propriu „Kuh"): la corespondentele din alte limbi pe care le citează M.L. Wagner (p. 17), se poate adăuga și termenul argotic românesc *vacă (cu lapte)* (G. Istrate, BIFR, XI–XII, p. 496).

kafes „Gefängnis" (propriu „Käfig", p. 7): același sens îl au termenii argotici rom. *colivie* (C. Armeanu, BIFR, V, p. 188; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1940, p. 351), fr. *cage* (Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. I, Casablanca – Paris, 1953, p. 599) și it. *gabbia* (C. Ferrari et J. Cáccia, *Grand dictionnaire italien-français*, Paris, 1921, p. 417).

kırmak „fliehen" (propriu „brechen, abbrechen") (p. 22): cf. expresiile românești, folosite în vorbirea curentă, *a o rupe* la (sau *de*) *fugă* și, mai rar, *a o rupe la goană* (sau *la sănătoasa)* „a o lua la fugă" (*Dicționarul limbii române literare contemporane*, IV, s.v. 6°), dar mai ales fr. (în argoul militarilor) *romper* „rompre les rangs, s'en aller, faire demi-tour; être libre de s'en aller" (Henri Bauche, *Le langage populaire*, Paris, 1928, p. 247) și (familiar) *rompez!* „weggetreten!, treten Sie ab!" (F. Sachs – C. Willatte, *op. cit.*, s.v.).

kodes „Gefängnis": M.L. Wagner pune la îndoială, pe bună dreptate, legătura pe care o face Develü între acest cuvânt și ngr. κόττα „găină" (p. 5) și declară că termenul îi este neclar (p.7). Sensul de „închisoare" s-a dezvoltat din acela de „poulailler", pe care îl atestă Bedros Kerestedjian, *op. cit.*, p. 271. Pentru paralelism, cf. rom. *coteț* „închisoare" (DA, s.v. 1°), apoi tc. *kafes* citat mai sus. În ceea ce privește originea lui *kodes*, este vorba, foarte probabil, de un împrumut din ngr. κοττέτσι „poulailler" (v. Antoine Th. Hépitès, *op. cit.*, II, p. 270).

mandepsi „List, Betrug, Schwindel" (întrebuințat și în locuțiunile *mandepsi bastırmak* „anschwindeln", *mandepsi yapmak*. „Schwindel machen", *mandepsiye bastırmak* „ingannare") este explicat de M.L. Wagner din ngr. ἐμάντευσα, aoristul verbului μαντεύω „erraten", „also für «etwas was man sich ausgedacht hat, um einen anderen hereinzulegen»" (p. 25). Forma cuvântului turcesc nu poate fi însă explicată din ἐμάντευσα, ci din forma de perfect activ μαντεύσει (sau μαντέψει, cu trecerea -υσ- > -ψ-, obișnuită în unele dialecte grecești), care formează mai multe timpuri compuse ale conjugării active.

mangız „Geld", după părerea lui M.L. Wagner „vermutlich zigeunerisch ist" (p. 9), și anume „kann zur Wurzel *mang-* «betteln»... gehören" (p. 30). Originea termenului nu trebuie însă căutată în țigănește; avem a face, fără îndoială, cu o deformare (care rămâne de explicat) a cuvântului, vechi în limba turcă, *mangır* „petite monnaie qui valait autrefois un quart d'aspre (*akçe*)" și care „s'emploie aussi dans le peuple comme synonyme d'argent, de monnaie". (Barbier de Meynard, *op. cit.*, II, p. 722; cf. și S. Muhtar Alus, *op. cit.*, p. 532). Turc. *mangır* a fost împrumutat de numeroase limbi, inclusiv de limba română (vezi Lazăr Șaineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. II, București, 1900, p. 246). Situația din limba turcă, anume reluarea de către argou a unui termen ieșit din uzul curent, prezintă un interesant paralelism în limba română: cuvântul *mangâr* (transcris de Șaineanu *mangăr*), întrebuințat (în forma de plural) cu sensul de „bani" încă în secolul al XVII-lea (v. I.A. Candrea–Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, p. 743), este azi un termen argotic (v. C. Armeanu, BIFR, IV, p. 135; Al. V. Dobrescu, *Argotul*,

București, 1938, p. 21 și, în forma *manghiri*, Iorgu Iordan, BIFR, II, p. 208 și *Stilistica limbii române*, p. 351).

matrakuka „membrum virile" (p. 14) este identic, din punct de vedere formal, cu rom. *matracucă*; sensul cuvântului românesc este însă cu totul diferit: „femeie ridicolă" (August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939, p. 781), „femeie cu un fizic neplăcut sau cu purtări imorale" (*Dicționarul limbii române literare contemporane*, III, p. 29). Originea cuvântului românesc a fost stabilită de V. Bogrea, DR, I, p. 263: este gr. Μαντρακοῦκα, femininul corespunzător lui Μαντρακοῦκος „căpetenia καλλικάντζαροι-lor" (καλλικάντζαρος înseamnă „loup-garou" și, figurat, „croque-mitaine", v. A. Th. Hépitès, *op. cit.*, III, p. 37); după cum se știe, în românește femeia urâtă (și rea) este numită adesea cu termeni care desemnează „croque-mitaine": *ciumă, mama-pădurii, momâie, sperietoare* ș.a. Cuvântul turcesc în discuție are, desigur, aceeași origine dar, spre deosebire de cel românesc, desemnează nu o persoană, ci un lucru ridicol (sau considerat astfel). Apropierea de *matrak* „Stock zum Fechten, Fechtdegen", pe care o presupune M.L. Wagner, este foarte posibilă.

nalları atmak „sterben" (propriu „die Hufeisen hinwerfen") (p. 10) s-a zis mai întâi despre animale, după cum precizează dicționarele lui L. Bonelli și R. Youssouf, citate de M. L. Wagner, precum și acela mai recent al lui S. Muhtar *Alus (op. cit.*, p. 665: *nalları dikmek* „mourir [en parlant d'un animal]"). Dar expresia s-a întrebuințat cu referire la om cu mult înainte de data la care o înregistrează Develü: o găsim atestată la Barbier de Meynard, *op. cit.*, II, p. 823: „crever (terme injurieux)". Vechimea mai mare a acestei accepții o dovedesc, indirect, și corespondentele ei din alte limbi balcanice, calchiate, fără îndoială, după locuțiunea turcească: rom. *a-și lepăda (sau a-i pica) potcoavele* „a muri" (I.A. Candrea–Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, București, 1932, p. 984), *a-și lăsa potcoavele* „idem" (Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 326) și bg. *chvărlil petalata* „a murit" (= „umrjal", v. Najden Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik*. Čast četvărta. II, Plovdiv, 1901, p. 26 s.v. *petalo), naviril podkovi* „id." (*ibid.*, p. 87 s.v. *podkova*).

obalı „Zigeuner", derivat de la turc. *oba* „tenda tartara, famiglia nomade" (p. 31), amintește de rom. (popular) *corturar (cortar, cortaș)* și *șătrar* „țigan nomad" (ALRM II, vol. I, harta 339), derivate de la *cort* și, respectiv, de la sinonimul său *șatră*.

parça „eine elegante, schöne, anziehende Frau" (propriu „ein Stück") (p. 20): cf. și rom. *bucată și bucățică*, pe care le explică Iorgu Iordan în BIFR, IV, p. 162–163 și în *Stilistica limbii române*, p. 357.

sağmak „jemandem seine Habe oder sein Geld entreissen" (propriu „melken") (p. 8): cf. rom. *a mulge* „a exploata, a jefui, a despuia" (*Dicționarul limbii române literare contemporane*, III, p. 140) și fr. *traire qqun* „lui tirer de l'argent" (Hatzfeld – Darmesteter, *Dictionnaire général de la langue française*, ed. 6, vol. II, s.v.).

savak „dumm": M.L. Wagner respinge (p. 32) etimologia propusă de Kerestedjian și admisă de Develü, anume jap. *tawake*, fără să propună o alta. De fapt aceasta nu e singura etimologie presupusă de B. Kerestedjian: el se gândește (*op. cit.*, p. 221) și la ngr. σάβος „sot, idiot", deși chiar de la început arată că „par sa forme, le mot *savaq* se réclame du verbe *savmaq* „écarter, congédier; chasser, repousser; cesser, finir". Într-adevăr, *savak* este un derivat de la *savmak* cu sufixul adjectival *-ak* (asupra căruia vezi J. Deny, *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*, Paris, 1920, p. 558). Și sensul lui *savak* s-a dezvoltat din acelea ale lui *savmak*, fapt confirmat de cuvântul *savuruk* „étourdi, écervelé", derivat de la verbul *savurmak* „vanner, disperser" (citat de Kerestedjian), care face parte din aceeași familie cu *savmak*.

tasma „steifer Kragen" (propriu „Hundehalsband") (p. 20); cf. rom. argotic *zgardă* „guler" (I.A. Candrea–Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, p. 1145) și, întrucâtva asemănător, *streang* (*ibid.*, p. 1260).

tırıl „ohne Geld, habelos, arm": M.L. Wagner respinge, pe drept cuvânt, explicația din engl. *thrall* „Sklave", reprodusă de Develü după Kerestedjian, fără să propună o altă etimologie (p. 33). Cuvântul are fără îndoială origine onomatopeică: onomatopeea *tırıl* (v. J. Deny, *Grammaire de la langue turque*, p. 542) a primit valoare de adjectiv, mai

întâi cu sensul „qui rend un bruit de vide" (Diran Kélékian, *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1911, p. 805) sau „qui rend un bruit faible" (Ali Nazima, *Dictionnaire ottoman-français*, Constantinople, 1910, p. 544), de la care s-au dezvoltat sensurile „faible", „nu" (sau „vestito leggermente, spiantato", Luigi Bonelli, *Lessico turco-italiano*, citat de M.L. Wagner) și „dépourvu d'esprit ou de biens" (Diran Kélékian, *loc. cit.*). O evoluție asemănătoare prezintă onomatopeea *tiril (-tiril)*, care „imite le tremblement causé par le froid ou par la peur" (S. Muhtar Alus, *op. cit.*, p. 955) și care, ca adjectiv, a primit sensul „dénué d'argent; sans moyens pécuniaires" (Diran Kélékian, *op. cit.*, p. 420).

tufalamak „stehlen" (p. 8) derivă, foarte probabil, de la ngr. τοῦφα „evaporare a unui lichid care fierbe" (= „τὸ ἄχνισμα βράζοντος ὑγροῦ", v. A.Th. Hépitès, *op. cit.*, III, p. 437). Să se compare cu rom. (familiar) *a se evapora* și fr. *s'évaporer* „a dispărea, a se face nevăzut", dar mai ales cu fr. argotic *évaporer* „tromper et cacher à ses camarades une partie du vol qui vient d'être commis" (Lazare Sainéan, *L'argot ancien*, Paris, 1907, p. 126).

zom „betrunken" este pus de M.L. Wagner în legătură cu ngr. γιομάτος, formă vulgară pentru γεμάτος „voll" (p. 12). Această apropiere este, cel puțin din punct de vedere fonetic, imposibilă. Ne gândim la posibilitatea unui împrumut din arm. *dzom*. „post negru"; dezvoltarea sensului cuvântului turcesc nu este prea clară: am avea a face sau cu o comparație a omului beat cu cineva care, în urma unui post negru, este slăbit, amețit de foame, sau cu o metaforă glumeață care s-ar putea exprima aproximativ prin „cineva care a băut întruna, neglijând cu totul mâncarea (deci oarecum ținând post negru în privința mâncării)".

zula etmek „stehlen" este raportat de M.L. Wagner „vielleicht zu griech. ζουλάω, ζουλῶ 'pressen, drücken'" (p. 8). Dacă sensul locuțiunii s-ar putea explica din acela al cuvântului grecesc, dezvoltarea formei *zula* nu apare clar. Locuțiunea *zula etmek* prezintă o asemănare frapantă, din toate punctele de vedere, cu locuțiunea argotică românească *a face zulă*, sinonimă cu verbul, argotic și el, *a zuli* „a fura"

(v. Iorgu Iordan, BIFR, IV, p. 204 și *Stilistica limbii române*, p. 351). Se pare că locuțiunea românească a fost împrumutată din turcește; în cazul acesta, verbul *zuli* ar fi un derivat de la *zulă*.

(Publicat în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958, p. 265–270.)

NOTE ETIMOLOGICE

academic

Ca substantiv, cu sensul „membru al unei academii, academician", cuvântul este înregistrat numai de SDLR, fără nici o indicație cu privire la frecvența lui. Îl găsim la A. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*. III, București, 1887, p. 622: *Mi-am îndeplinit [...] datoriile mele către țară, și ca academic român, și ca divulgator al cunoștințelor de arheologie românească*. Este împrumutat din it. *accademico* sau, eventual, din rus, *akademik*, fiind azi ieșit din uz. [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 26.]

adăurat

Este înregistrat în BL, V, p. 144 din valea Almăjului (Banat) cu sensul de „nou"; ca exemplu se citează expresia *tat-adăurat* „tată vitreg" (cuvântul e explicat prin fr. *beau-père*). Este un derivat de la locuțiunea *a doua oară* sau, mai degrabă, de la varianta ei *adăoară* (atestată în graiul românilor din Serbia, vezi V. Bogrea, DR, IV, p. 786, nota 1). La început se va fi spus *tată de-a doua oară* (sau *de-adăoară*), adică „tată de-al doilea", de unde s-a ajuns apoi, prin analogie antonimică cu *tată adevărat*, la forma *tată adăurat*. [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 26.]

anafornița

Cuvântul este înregistrat în DA cu două sensuri foarte diferite: „vas (de metal sau de lemn) în care se păstrează anafura" și (considerat ca

fiind dezvoltat prin analogie din acesta) „vâltoare". Explicația etimologică, dată pentru ambele accepții, și anume *anaforă* (variantă a lui *anafură*) + sufixul instrumental *-niță*, este valabilă doar pentru primul sens; cel de-al doilea constituie un cuvânt cu totul deosebit, rezultat al unei contaminări între *anafor* „id." (< ngr. ἀναφόρι, cf. SDLR) și *viforniță* „vijelie", „viscol". [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 26–27.]

angâș

B.P. Hasdeu (*Etymologicum Magnum Romaniae*, I, col. 1196) înregistrează (iar DA reproduce după acesta) cuvântul *angâș*, cu varianta *angâșlă* și cu următoarele definiții, foarte asemănătoare între ele, date de informatorii respectivi: „Carâmbii de la loitrele carului, în care se vâră spetezele, se numesc *angâșuri*" (comuna Aliman din jud. Constanța); „La un car țărănesc loitrele cele lungi cu țepuși pentru snopi se cheamă *angâșlă*" (comuna Somova, jud. Tulcea). L. Șaineanu (*Influența orientală...*, I, p. 395) explică forma *angâș* din tc. *angıç* „car mare pentru transportul paielor" (de fapt, car amenajat pentru transportul paielor, snopilor, fânului, prin înlocuirea loitrelor cu o corlată. Poate că termenul românesc înseamnă de fapt chiar „corlată", pentru descrierea căreia vezi DA s.v. 12°). Dar *-ș* din cuvântul românesc ne trimite la un alt etimon, anume la forma tătărească aŋγïš (corespunzătoare cuvântului turcesc indicat de Șaineanu), în care *-ș* s-a dezvoltat normal din *-č* (fenomen general în graiurile tătărești din Dobrogea, dar inexistent în cele turcești decât în unele cazuri, rare, de disimilare, când *č* este urmat de anumite consoane).

Varianta *angâșlă* rămâne de explicat (silaba finală ar putea să reprezinte postpoziția sociativ-instrumentală *-la*, și în acest caz am avea a face cu un împrumut din tc. *angıçla* „cu carul", pe care vorbitorul român l-a interpretat ca fiind un cuvânt simplu, nesufixat. [LR, XII, 1963, nr. 1, p. 46.]

aolicăi

Verb reflexiv însemnând „a se văieta, a se boci": *Aoleo! Păi să fi văzut atunci cum să zvârcolea și să aolicăia dracul, ca-n ghearele morții* („Șezătoarea", XIII, 1913, p. 163–164). Dicționarele nu-l

înregistrează, dar dau alte două forme, foarte asemănătoare: *olecăi* și *olicăi*, cu același sens și cu o răspândire destul de mare; pentru explicarea lor, TDRG trimite la bg. *olelikam* și la scr. *lelekati*, iar SDLR completează: „din *oleo*, ca și sârb. *lelekati* din *lele* «aoleu» și bulg. *olelikam* din *olelé*". Cele trei forme sunt, evident, variante ale aceluiași cuvânt: *aolicăi* este un derivat de la interjecția *aolică*, paralel cu *a se aoli*, explicat bine de dicționare din interjecția *aoleo*; iar *olicăi* și *olecăi* au rezultat din *aolicăi* prin contragerea grupului vocalic inițial (asemănătoare cu cea pe care o prezintă *aoleo*, variantă a lui *oleo*). [LR, 1959, nr. 1, p. 27.]

baldisi și *băldăit*

Verbul *baldisi* „a-i veni rău (din cauza oboselii, a căldurii, a foamei), a leșina" este explicat de SDLR — singurul dicționar care îl înregistrează (de adăugat atestarea din „Cum vorbim", 1949, nr. 8, p. 32) — din „tc. *bayilmak*, cu terminația din ngr. *bailizo*, aor. *ebailiza*". În realitate, etimonul lui *baldisi* este aoristul formei ngr. μπαϊλδίζω (vezi, de exemplu, Hépitès, II, p. 626), cu -δί- din tema trecutului determinat turcesc (*-d°-*), care a fost împrumutat și de celelalte limbi balcanice: alb. *bajaldis* (G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891, p. 24), bg. *baildisvam* și scr. *bajaldisati* (Miklosich, *Die türk. Elem.*, I, p. 8).

Cât despre forma *băldăit* „leșinat" (care presupune un infinitiv **băldăi*), dată de SDLR, aceasta este o variantă a lui *baldisit*, cu schimbarea sufixului. [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 21.]

baș-boier

Cuvântul, însemnând „boier mare, boier de rangul întâi", e considerat în general (începând cu L. Șaineanu, *Influența orientală...*, II/1, p. 39) ca fiind un compus pe teren românesc cu pseudoprefixul *baș-* (prin analogie cu termeni ca *baș-caimacam, baș-ceauș* etc., primite direct din turcește) și, deci, e inclus în categoria compuselor care au ca al doilea element un termen românesc, ca *baș-bătăuș, baș-calic, baș-marghiol* etc. (vezi DA). În cazul de care ne ocupăm, compunerea s-a putut face chiar în limba turcă: într-un firman din 21–30 noiembrie 1770 întâlnim forma *baș-boyar* (v. H.Dj. Siruni, *Acte turcești*

privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești, București, 1942, p. 23 și planșa nr. 7). Este probabil ca rom. *baș-boier* să fie doar o adaptare a cuvântului turcesc, prin „românizarea" lui *boyar*. [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 27–28.]

bărăgan și *Bărăgan*

Cuvântul *bărăgan* este un fel de termen entopic însemnând „șes întins, prezentând caractere de stepă" (DEX, cu etimologie necunoscută). Singurul dicționar care îl mai înregistrează este SDLR, care îl definește prin „câmp imens, ca Ialomița"; autorul încearcă să-i stabilească etimologia: „poate din *baragă* «țara lupilor»", — *baragă* (cu varianta *barangă*) fiind comparat cu magh. *barang* „nomad; haimana" —, încercare evident inacceptabilă.

TDRG înregistrează nu apelativul în discuție, ci numele zonei estice a Câmpiei Române: *Bărăgan* (cu varianta *Baragan*) și sintagma *Câmpul* (pentru *Câmpia — n.n.*) *Bărăganului*, cu definiția: „câmpie mare, aridă, în județul Ialomița, situată între râul Ialomița și Dunăre; servește [...] aproape exclusiv ca pășune", și tot cu etimologie necunoscută.

Apelativul *bărăgan* provine, fără nici o îndoială, din toponimul omofon, rămânând ca a c e s t u i a să i se stabilească etimologia.

Într-un mare număr de limbi turcice se folosește, cu sensul de „vânt foarte puternic, vijelie; furtună", termenul *boran* (în azeră, caracalpacă, caraimă, cumăcă, găgăuză, nogaică, uigură), cu varianta *buran* (în bașchiră și tătara de pe Volga), iar în turcă, sub ambele forme, *boran* și *buran*[1]. Toate acestea sunt forme contrase — trecând prin forme intermediare ca **borān ~ *burān* (cf. tc. modern *borağan ~ burağan*, pronunțate *borān, burān*, apoi turcmen *bōrān*, chirghiz *borōn*) — din **borayan ~ *burayan:* cf. ceagatai *burayan*, turcmen *bōrayan* (v. E.N. Šipova, *loc. cit.*), tc. *borağan ~ burağan* (v. Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*, toate edițiile), pronunțat în vechea-osmanlie *borayan ~ burayan*.

Rom. *Bărăgan* provine, după toate probabilitățile, dintr-un cuman **borayan* „vijelie; furtună" — formă care poate fi reconstruită cu

---

[1] Vezi E.N. Šipova, *Slovar' tjurkizmov v russkom jazyke,* Alma-Ata, 1976, p. 95.

îndreptățire pe baza numeroaselor forme turcice pe care le-am citat mai sus —, însă nu direct din termenul cuman citat, ci dintr-o sintagmă determinativă ca **boraγan tüzlügi* „câmpie bântuită de vijelii, de furtuni" (literal: „câmpia vijeliilor"; să ne amintim de vijeliile descrise de Panait Istrati în *Ciulinii Bărăganului* și de scenele respective prezentate în filmul realizat după această carte), prin condensare lexico-semantică, adică prin detașarea și reținerea determinantului **boraγan* și eliminarea determinatului **tüzlügi* (forma posesivă pers. 3 a lui **tüzlük* „câmpie", termen atestat, în diverse variante, în multe limbi turcice vechi și moderne, cf. tc. *düzlük*)[2].

Menționăm, pe de o parte, că de la numele câmpiei Bărăganului și-au primit denumirea *Bărăganu* câte o localitate din județele Ialomița, Constanța și Brăila și, pe de altă parte, că în sudul țării se întâlnesc și alte toponime de origine (probabil) cumană, dintre care cel puțin două sunt sigure: *Teleorman* (cu varianta veche *Teliorman* < cum. *teli orman* „pădure deasă, codru", literal: „pădure nebună"; cf. *Deliorman* din nord-estul Bulgariei < tc. *deli orman* „id.") și *Caracal* (< cum. *qara qala* „cetate neagră"; cf. antonimul său *Akkerman*, numele turcesc — din care și rusesc — al orașului *Cetatea Albă* din Basarabia, compus din *ak* „alb" și *kerman* „cetate" și după care a fost calchiat numele localității basarabene). [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 129–130.]

beci

Sensul de bază al lui *beci* este „încăpere boltită (la o casă) sub nivelul pământului; subsol boltit, pivniță" (DA), „încăpere subterană (construită în subsolul unei clădiri), unde se păstrează alimente, lemne de foc etc.; pivniță, celar" (DLRM).

Unele dicționare înregistrează cuvântul fără să-i dea etimologia (Breban) sau declarându-i etimologia necunoscută (TDRG, DEX), însă majoritatea cercetătorilor care s-au ocupat de originea lui îl consideră ca fiind un împrumut din limba cumană, fără să-i indice etimonul[3] sau dându-i o etimologie concretă, însă greșită, bazată pe o sursă de

---

[2] Pentru acest procedeu, foarte productiv, vezi articolul nostru *Cuvinte românești detașate din sintagme determinative turcești*, reprodus în acest volum, p. 113–122.

[3] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 437.

informație eronată. Primul dintre aceștia este L. Șaineanu, care scrie următoarele: „*beci*, în sens de suterană și pivniță boltită, se află în cumană (*beči el* 'urbs munita') și în geagatai (*bičin* 'citadelă'); vorba lipsește în alte dialecte turcești, dar pare a fi supraviețuit în numele turcesc al orașului Viena, *Beč*, care trecu la sârbi, români și unguri (*Bécs*) și al cărui sens primitiv va fi fost dar suterană" (v. ȘIO, I, p. XVI).

În *Codex Cumanicus* este înregistrat (în f. 82^{r} 1, coloana a II-a) cuvântul cuman *bečel*, glosat prin germ. (mittelhochdeutsch) *hvffe halcz*, termeni pe care K. Grønbech îi interpretează ca *bečel* „hüftenlahm"[4] (adică „deșelat, spetit"). În ediția *Codex*-ului publicată de Géza Kuun[5], cei doi termeni au fost citiți greșit: *beči el* „huffe hauz" (*op. cit.*, p. 229) și interpretați la fel de greșit: „Fortasse *beči el*, cf. čag. *bičin* 'citadelle; porte' apud P[avet] de C[ourteille]" (*ibid.*, nota 16); „*Beči el* 'urbs munita', 'castellum'; cf. nomina hung[arical *Bécs* et *Pécs*" (*op. cit.*, p. 300); cf. și observația contradictorie a autorului (*op. cit.*, p. 358–359): „*Huffe hauz*, cf. germ. med[ii] aevi *huffehalz: hüftenlahm*, respond[ens] tamen glossa cum[anica] oppidum significare videtur. Ceterum cum. *beči el* et cum pers. *pêčam* 'contortus' comparari potest". Acestea sunt sursele de informație care au stat la baza explicației etimologice date lui *beci* de către Șaineanu.

Explicația dată de G. Kuun a fost însușită de O. Densusianu[6], iar cea formulată de Șaineanu a fost preluată, cu o anumită rezervă, de Dicționarul Academiei Române[7], — însă etimologia propusă de Kuun și adoptată de Șaineanu a fost deformată în cercetările ulterioare:

---

[4] K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen, 1942, p. 55.

[5] *Codex Cumanicus bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum*. Primum ex integro edidit... Comes Géza Kuun, Budapestini, 1880.

[6] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier, Paris, 1901, p. 382: „Tel est [de origine incontestabil cumană — *n.n.*] en premier lieu *beci*, employé en dr. avec le sens de 'cave'. Le turc ne connaît pas un substantif semblable (...). Mais le *Codex Cumanicus* nous donne *beči el*, glosé par l'all. *huffe hauz* et que G. Kuun traduit par *urbs munita*; c'est évidemment le même mot".

[7] „Cuvânt de origine cumană (cf. *beči el* 'urbs munita'; în turcește se găsește numai în numele propriu *Beci* = Viena, cuvânt trecut și la cronicari și, prin mijlocire ungurească, și la românii din Ardeal» (DA s.v.).

„cuman *beč el* 'urbs munita'; lipsește la turci" (S. Pușcariu, *Limba română*. I, București, 1940, p. 315); — „cuman *beči*, de unde și numele ung. *Bécs*, Transilv. *Beci* al orașului Viena" (CADE); — „cum. *beč* «loc întărit», turc. *Beč*, ung. *Bécs*, rom. *Beci* 'Viena'; comp[ară] cu *peșteră*" (SDLR); — „probabilmente cum. *beč*; fortificado' (...), palabra oriental que tambien se ha conservado en el nombre antiguo de la ciudad de Viena, tc. *Beç* > rum. *Beci* (...)" (Ciorănescu, p. 75); — „cuman *beč*" (fără indicarea sensului; DLRM, DEX).

Și noi suntem de părere că *beci* este un cuvânt de origine cumană, însă etimonul pe care îl propunem este altul decât cel la care se gândise Kuun și care a fost însușit,într-un fel sau altul, de către predecesorii noștri, — și anume cum. **beč*, variantă a lui *peč*, atestat în *Codex Cumanicus* (f. 44^{v} 19) în grafia „peç" și glosat prin lat. *furnus* („cuptor"); cuvântul este de origine rusă[8], anume *peč′*, care în vechea-rusă (și chiar în vechea-slavă) avea, pe lângă sensul „cuptor (în care se coace pâinea)", și pe acela de „peșteră"[9].

Înainte de a preciza etimologia lui *beci*, trebuie spus că existența în limba cumană a lui *peč* < rus. *peč′* nu trebuie să surprindă: în *Codex Cumanicus* sunt atestate și alte împrumuturi din limba rusă, anume: *alabota* „Gänsefuss" (f. 57^{r} 23) < rus *lobodá* ~ *alábota*, *izba* „Kammer" (f. 50^{v} 23) < rus. *izba, samala* „Pech" (f. 42^{r} 15) < rus. *smolá*[10] și altele.

În ceea ce privește fonetismul lui **beč* (< *peč*), precizăm că în limba cumană (la fel ca și în multe alte limbi turcice, mai ales vechi) consoana *p* la inițiala cuvântului nu există decât în împrumuturi din alte limbi (persană, greacă, rusă etc.)[11]; în sprijinul reconstrucției formei **beč (< peč)* putem invoca atestarea în *Codex Cumanicus* a termenului

---

[8] Vezi K. Grønbech, *op. cit.*, p. 187 (cu traducerea: „Backofen").

[9] Vezi I.I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka*. II, Sankt-Petersburg, 1902, col. 929–930: *peč′ ~ pešt′* „cuptor" și „peșteră"; cf. și *peštera* ~ (col. 927) *pečera* „peșteră" și „cuptor"; cf. și *Lexicon linguae paleoslovenicae* [Redactor principal: Josef Kurz], III, fasc. 25, Praga, 1973, p. 31–32 s.v. печь.

[10] Cf.K. Grønbech, *op. cit.*, s.v.

[11] Vezi *op. cit.*, p. 186–188.

papas ~ *papaz* „preot" (f. 62^{v} 1–2 și 71^{v} 2) < gr. παπάς, alături de varianta adaptată *bapas* (glosată prin lat. *presbiter*, f. 35^{v} 12)[12].

Din punct de vedere semantic, trebuie să admitem că termenul cum. *peč* ~ **beč* a avut, pe lângă sensul „cuptor", și pe acela de „peșteră", la fel ca și v. rus. *peč'*, care stă la baza termenului cuman. Forma de spațiu închis, boltit și cu deschidere spre exterior pe care o are cuptorul (v. DA) și mai ales o peșteră a putut da naștere sensului de bază, „pivniță", pe care îl are rom. *beci*. (Nu este cu totul exclus ca **beč* să fi avut, la cumanii de pe teritoriul României, și sensul mai târziu pe care îl are azi rom. *beci*.)

Adăugăm aici analogia cu cele spuse mai sus pe care o prezintă etimologia toponimului *Bécs*, numele maghiar al Vienei: el a fost explicat din v. magh. **bécs* „cuptor" și „vărărie" (o vărărie părăsită putând fi folosită ca pivniță), cuvânt provenind dintr-un vechi-turcic **beč* „id." (< v. rus. *peč'*), existent într-o limbă turcică în care *p-* era necunoscut[13], limbă care (adăugăm noi) nu putea fi decât cumana, care a fost vorbită pe teritoriul Ungariei până târziu de tot, resturi corupte ale ei fiind consemnate chiar în secolul al XVIII-lea[14]. [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 130–132.]

bește

Atestat din județul Alba cu sensul „stricat, destrăbălat" („Cum vorbim", II, nr. 4, p. 32), provine din mag. *beste* sau *bestya*, care, pe lângă sensul propriu de „animal", are și sensul figurat „prostituată" (v. Gombocz Z.–Melich J., *Magyar etymológiai szótár*, Budapest, 1914, col. 380). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 28.]

bidi

Bidi (vb. intr.) „a trăi cu chiu cu vai, în obidă", atestat din Maramureș, e considerat de DA ca fiind derivat de la *bidă* „nevoie, necaz, pacoste, calamitate" (< ucr. *byda* „id."). Verbul a fost, mai

---

[12] *Op. cit.*, p. 187.

[13] Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980, p. 96–97; cf. și p. 505: etimologia toponimului *Pécs*.

[14] V. ediția lui G. Kuun, p. XLIV–LII.

probabil, împrumutat direct din ucr. *byditi*, care are același sens (v. E. Onatskyj, *Vocabulario ucraino-italiano*, Roma, 1941, p. 65). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 28.]

bluzar

Bluzar „muncitor", întrebuințat de Odobescu, derivă nu de la *bluză* (cu sufixul *-ar*), cum propune DA, ci din fr. *blousard* sau *blousier* „id."; cuvântul francez a fost asimilat în categoria termenilor românești derivați cu sufixul de „nomen agentis" *-ar*, care a înlocuit sufixul fr. *-ier* sau pe *-ard* (acesta din urmă păstrându-se în românește în forma *-ard*; de ex. *cumulard, patriotard* etc.). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 28.]

bogagie

Bogágie „bagaj", atestat în *Lexiconul Budan* și la Șincai, e explicat de DA din germ *Bagage* (< fr. *bagage*); în realitate, cuvântul a fost împrumutat din magh. *bagázsia* „id.". [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 28.]

buduroi

Buduroi este un cuvânt răspândit aproape în toată țara, având (în Banat și Hațeg) variantele *buduroń* și *buduroańe* și foarte multe sensuri, dintre care cele mai importante sunt următoarele: „putină mare, budâi, făcut dintr-un trunchi scobit sau scorburos, în care se păstrează diferite produse (făină, mălai etc.)"; „stup făcut dintr-un butuc scobit sau scorburos, știubei"; „jgheab de fântână pentru adăpat vitele, format dintr-un trunchi de copac scorburos"; „ghizd de fântână, făcut dintr-un trunchi scorburos, din scânduri sau din gard de nuiele"; „coș, horn la unele case țărănești" (vezi dicționarele, în special DA, CADE și SDLR).

Singura etimologie propusă până acum pentru *buduroi* (în afară de simpla trimitere la *budăi, budâi* din DLRM) este aceea, foarte artificială, din DA (adoptată, cu unele simplificări, de SDLR): „Născut prin disimilarea lui *n – n > r – n* din **budunońu* (cf. *puroi* < **punońu*, *mușiroi* < **mușinońu* etc.), care e un augmentativ în *-oi* dintr-un prototip **budon*, corespunzând ung. *bodon* „putină»". Iar mai departe, pentru sensurile „ghizd", „jgheab la moară" și „coș, horn", se face

trimitere la magh. *bödön* „ghizd" și *bödő* „scoc; țeavă" — „amândouă înrudite de aproape cu *bodon*".

Mult mai probabilă ni se pare o altă explicație: avem a face, anume, cu un derivat augmentativ de la *budur*, atestat cu sensurile „trunchi de copac scorburos", „jgheab de fântână, pentru adăpat vitele, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos" și „găleată de puț (făcută dintr-un trunchi scobit" (v. ȘDU și CADE; existența acestui cuvânt este contestată de DA, dar el este atestat și de alte surse: revista „Ion Creangă", VI, p. 153 și *Lexiconul tehnic român* s.v.), tot așa cum *budureț* (Transilvania) „coș, horn la cuptoarele țărănești" (ȘDU și CADE) și *buduruș* (Covurlui) „ciubăr" (SDLR) sunt derivate diminutivale de la același cuvânt.

Etimologia lui *budur* nu se cunoaște încă (cuvântul s-ar putea să fie de origine autohtonă); ceea ce se poate afirma cu destulă siguranță este că el e înrudit cu un mare număr de cuvinte, ca *budacă, butură* ~ *butoară, buturugă, butuc* și altele. [LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 77–78.]

bulibașă

Cuvântul este definit astfel: „conducător al unei cete de țigani" (DEX; cf. ȘIO II/1, p. 62–63 și DA: „vătaful unei șetre de țigani", TDRG: „Anführer einer Zigeunerhorde; Zigeunerhauptmann"), având (după DA) și variantele *bulubașă* și *bulebașă* și fiind considerat ca variantă a lui (și derivat semantic din) *buluchașă* „căpitanul unui regiment de arnăuți sau de seimeni" (ȘIO) < tc. *bölük başı* „comandantul unei companii sau al unui escadron".

Când ne-am ocupat de influența limbii țigănești asupra limbii române[15], nu ne-am gândit să fi întrebat pe orice țigan ce denumire dă comunitatea respectivă căpeteniei ei: am fi aflat că aceasta se numește *bulibàšа*[16], pe care S. Wolf (*bulibasha* „Zigeunerhauptmann") îl explică din rom. *bulubașă*[17], care este o variantă a lui *buluchașă*

---

[15] Vladimir Drimba, *Împrumuturi românești din limba țigănească*, în SCL, XLIII, nr. 2, p. 173–190 și nr. 3, p. 253–278.

[16] Gheorghe Sarău, *Mic dicționar rom–român*, București, 1992, p. 98.

[17] Siegmund Wolf, *Grosses Wörterbuch der Zigeunersprache (romani tšiw)*, Hamburg, 1960, p. 66.

despre care am vorbit ceva mai sus. [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 132.]

cais-pastramă

Cais-pastramă „mușchi de vacă uscat, pastramă de cea mai bună calitate" este reprodus de DA din *Vocabularul român-francez* al lui I. Costinescu (București, 1870) — singura sursă care atestă cuvântul —, fiind considerat un compus al lui *cais* și tratat în același articol. Dar între pomul numit *cais* și *cais-pastramă* nu există, evident, nici o legătură; acesta din urmă este o reproducere deformată a sintagmei tc. *Kayseri pastırması*, având același sens (*Kayseri* este numele unui oraș din Anatolia). Primul element al compusului românesc pare a fi o prescurtare a lui *Kayseri*, intrată în vorbire după o formă scrisă astfel (de exemplu, într-o listă de mărfuri), iar cel de-al doilea element este adaptarea românească a formei turcești corespunzătoare. [LR, XII, 1963, nr. 1, p. 46–47.]

căpcân

Căpcân (var. *căpcăun, cătcăun*), având ca sens de bază pe acela de „ființă fabuloasă antropofagă din mitologia românească, imaginată ca având trup de om și cap de câine" (DEX), este, după părerea unor specialiști, de origine avară: la sugestia lui Hasdeu, L. Șaineanu[18] explică forma *căpcân* (celelalte fiind analogice, cf. *bărzăun, căscăun, gărgăun* etc. din m.lat. *capcanus* (< avar *qapqan*) „căpetenie a hunilor și a avarilor"[19], sens de la care s-a ajuns la acela al cuvântului românesc prin sensurile intermediare „monstru, barbar (cu specială referire la tătari)" și apoi „monstru antropofag". Aceeași explicație dă

---

[18] Lazăr Șaineanu, *O pagină de istorie medievală. Excursiune istorico-lingvistică*, în „Convorbiri literare", XXI, 1887, p. 413–420 (în special p. 415).

[19] Pentru *qapqan* (și variantele sale *qavqan, qavχan, qapaγan*), vezi Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*. II. *Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*. Zweite... Auflage, Berlin, 1958, p. 156–157; la bogata bibliografie dată aici trebuie adăugate următoarele două articole: Gerard Clauson, *A Note on Qapqan*, în „Journal of the Royal Asiatic Society", 1956, nr. 1–2, p. 73–77; Veselin Beševliev, Καμπαγάνος = *qap(a)γan*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", XXIX, 1975, fasc. 1, p. 93–97.

și C.C. Diculescu[20] formei *căpcân*, pe când varianta *cătcăun* s-ar datora contaminării lui *căpcân* cu *tăun*, iar forma *căpcăun* s-ar explica din *cătcăun*, prin etimologie populară.

Proveniența lui *căpcăun* direct din av. *qapqan* este considerată de C.C. Giurescu[21] ca fiind posibilă, însă Dan Slușanschi[22] explică din cuvântul avar menționat numai forma *căpcân*, care a fost împrumutat cel mai târziu în secolul al VII-lea (după cum indică evoluția fonetică *-an* < *-ân*), formele *căpcăun* și *cătcăun* fiind împrumuturi mai târzii, din limba cumană.

Căpcân nu poate fi însă explicat direct din av. *qapqan*, ci — așa cum au arătat Hasdeu, Șaineanu și Diculescu — din reflexul său lat. *capcanus* (prima atestare a acestuia este din anul 805)[23], cuvânt care va fi fost folosit și în latina dunăreană; variantele *căpcăun* și *cătcăun* rămân să fie explicate[24]. Admițând posibilitatea ca forma *căpcân* să

---

[20] Constantin C. Diculescu, *Die Gepiden*. I, Leipzig, 1922 (1923), p. 227–228.

[21] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*. I, București, 1935, p. 208; vezi și Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*. I, București, 1974, p. 177.

[22] Dan Slușanschi, *Avatarurile unei etimologii:* ***căpcân–căpcăun–cătcăun***, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 149–154 (cu o discuție critică completă asupra explicațiilor anterioare).

[23] Vezi Dan Slușanschi, *op. cit.*, p. 152.

[24] Explicarea din cumană a formelor *căpcăun* și *cătcăun* este exclusă, argumentele de ordin fonetic invocate de D. Slușanschi în sprijinul acestei explicații neavând o bază reală. În cazul lui *căpcăun*, care ar proveni dintr-o formă cumană **qapqaγan* cu „o schimbare fonetică de tipul *-aγán* > *aβán* > *aùn*" (p. 153), trebuie spus că o asemenea schimbare fonetică nu este atestată în nici o limbă turcică. Pe de o parte, ceea ce D. Slușanschi consideră un *β* și „vocalizarea lui *-β-*" sunt în realitate bilabiala *w* și transformarea, în limbile câpceace, a lui *γ* în *w* (uneori cu vocalizarea de diverse tipuri a acestuia din urmă), care are loc numai în anumite condiții, nu însă și în grupul *-aγa-* (în ce privește existența în *Codex Cumanicus* a „unei faze *-au-*" pomenite de D. Slușanschi la p. 153, nota 42, aceasta reprezintă de fapt evoluția grupurilor *-aγu-* și *aγï-* la *-awu-*); formele citate în aceeași notă 42 după *Oxford English Dictionary* par a fi grafii aproximative pentru *χan* mai degrabă decât pentru *χaγan*. Pe de altă parte, cazul citat de D. Slușanschi la p. 153, nota 40 (chirg. *qaup* „prinzând, apucând" <*qawïp* < *qabïp* < *qap-* „a prinde, a apuca", transcris și tradus greșit de autor: *kaún* < *kawýn* < *kabýn* „apucător", v. *Issledovanija po sravnitel'noj grammatike tjurkskix jazykov*. I, Moskva, 1955, p. 277) prezintă o situație diferită de aceea a lui *γ* > *w*, având însă

provină din lat. *capcanus* (<av. *qapqan*), ni se pare, în același timp, foarte probabil că mai târziu *căpcân* a fost apropiat, prin etimologie populară („cap de câine"), de reflexele slave (slavon *pĭsoglavŭ*, bg. *pesoglavci* etc.) și gr. κυλοκέφαλος „cap de câine", puse în circulație de cartea populară *Alexandria*[25]. [SCL, XXXI, nr. 1, p. 74–75.]

cărăbăni

Ca verb tranzitiv, *cărăbăni* înseamnă „a căra" și, ca sensuri derivate din acesta, în expresia *a cărăbăni cuiva (la) palme* (sau *pumni, ciomege* etc.), „a da cuiva lovituri multe și dese cu pumnul, cu palma etc., a snopi în bătăi" și „a ucide"; iar ca verb reflexiv, *a se cărăbăni* înseamnă „a pleca repede (și pe furiș) de undeva, a o șterge, a se căra" (vezi dicționarele) și „a se așeza jos, a se întinde, a se trânti" (*m-am cărăbănit pă iarbă*, v. „Cum vorbim", III, nr. 11, p. 36). CADE mai înregistrează, din Oltenia, și sensul „a se umfla de prea multă mâncare sau de boală (vorbind mai ales despre vite)", care, dacă există într-adevăr (nici un dicționar nu îl înregistrează), nu se leagă de celelalte, ci formează un alt cuvânt, sinonim cu termenul *cărăbi* și având aceeași

---

în comun cu aceasta din urmă faptul că nu apare niciodată în grupul *-aba-*, ci numai în grupurile *-abu-* și *-abï-* (ceea ce de asemenea se opune etimologiei cumane propuse de D. Slușanschi). În ceea ce privește explicația dată de autor (p. 153–154) formei *cătcăun* dintr-o formă anterioară **căptcăun*, reconstruită pe baza unei variante m. lat. *captcanus* a lui *capcanus*, această variantă este fără îndoială un simplu fapt de grafie (probabil, greșeală de copist), în nici un caz nu poate reflecta epenteza unui *t* în forma turcică corespunzătoare *qapqan*, un grup consonantic *ptq* nefiind tolerat de structura fonetică a cuvintelor din fondul turcic. Foarte probabil că *-tc-* pentru *-pc-* în varianta *cătcăun* este un accident fonetic pe terenul limbii române.

[25] Cuvântul românesc este considerat un compus din *cap* + *câine*, prin calchiere după modelele sud-est europene citate, de numeroși specialiști: Lazăr Șaineanu, *Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturei populare*, București, 1896, p. 175–190 (cap. *Căpcâni – căpcăuni – cătcăuni*, în special p. 186–190, unde autorul retractează explicația etimologică pe care o dăduse în 1887); N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 96–96; DA s.v.; V. Bogrea, DR, I, p. 455; Fulvia Ciobanu, în *Formarea cuvintelor în limba română. I. Compunerea*, București, 1970, p. 60; DEX. Cf. D. Slușanschi, *op. cit.*, p. 150 și urm.

origine (< *cărabă* ~ *carabă* „țeavă cu găuri a cimpoiului" și, figurat, „om sau animal umflat de mâncare etc." < scr. *karabe* „un fel de fluier ciobănesc", v. DA).

Etimologia lui *cărăbăni* este, după TDRG, necunoscută, iar „asemănarea primelor [lui] silabe cu *a căra* este, probabil, întâmplătoare"; CADE și DLRM, de asemenea, nu propun nici o etimologie. L. Șaineanu (în ȘDU) derivă cuvântul de la *carabană* „crac, gambă", de origine necunoscută (care însă pare mai degrabă a fi un derivat postverbal). DA își însușește explicația dată de G. Pascu, pe care o rezumă astfel: „Pare a fi derivat de la *caravană* 'car mare de transport' (cf. *chervan* și rut. *karavan* 'car mortuar'), cu o dezvoltare semantică influențată de *căra*". În sfârșit, SDLR, înregistrând și variantele bucovinene *cărăvădi* și *cărăvodí* „a căra", trimite (conducându-se după Pascu și DA) la *caravană* și la *chervan*, dar și la v.sl. *voditi* „a conduce" (acesta din urmă poate fi luat în considerare, evident, numai pentru explicarea formelor bucovinene și, ceea ce de asemenea trebuie precizat, și-a exercitat influența prin filieră rusească sau ucraineană).

După părerea noastră, o explicație mai satisfăcătoare, atât din punct de vedere semantic, cât și din acela al formei, poate fi căutată în limba turcă: expresia argotică și familiară turcească *çek arabanı* (literal: „trage-ți căruța!") înseamnă „pleacă! șterge-o! cară-te!", vezi TS s.v. *çekmek* (cf. și expresia argotică românească *fă-te căruță!* și, prin elipsă, *căruță!*, cu același sens, în GS, VII, p. 107 și BIFR, IV, p. 163). Din tc. *çek arabanı* a putut rezulta, prin deglutinarea lui *če-* (identificat cu pronumele relativ-interogativ *ce*) și prin contaminare cu vb. *căra*, verbul românesc *cărăbăni*, la început cu sensul reflexiv „a se căra" pe care îl are expresia turcească, apoi și cu celelalte sensuri aie lui *căra*. [LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 78.]

ceamur

Cuvântul (s.n. sg.) este definit prin „tencuială de humă" (ȘIO II/1, p. 122), „pământ muiat cu apă și amestecat cu paie, pentru tencuit" și „lut frământat bine pentru făcutul caselor" (DA), „lut frământat bine cu paie pentru tencuitul pereților" (CADE), „lut amestecat cu paie ș.a. din care se fac pereții caselor țărănești; cf.*chirpici, vălătuc*" (SDLR).

Etimologia lui a fost dată de ȘIO și preluată de la acesta de DA (tc. *čamur* „argile, limon"), precum și de SDLR (tc. *čamur* „noroi").

O explicație diferită dă cuvântului H.F. Wendt (p. 75): traducându-l prin „lut amestecat cu paie, folosit la lipitul caselor", bazându-se pe afirmația lui Șaineanu că termenul ar circula numai în Moldova, constatând că și în ucraineană există un *čamur*, cu același sens, și că tc. *çamur* (din care explicase Șaineanu cuvântul românesc) nu are alt sens decât acela de „noroi, nămol", — autorul consideră cuvântul românesc (și pe cel ucrainean) ca fiind de origine „tătară câpceacă", reconstituindu-i etimonul **čamur*. Or, *ceamur* (cu variantele *cemur* și *cimur*, v. DA) a fost înregistrat nu numai în Moldova, ci și în Dobrogea (v. SDLR), Muntenia și Oltenia (v. DA), iar tc. *çamur* este atestat și cu sensul „any moist mixture of earth or clay etc., used as mortar or plaster, or by potters etc." (Redhouse 1921, p. 710). Originea turcă a lui *ceamur* este, prin urmare, incontestabilă. [Variantă revizuită (în 1999) a notei publicate în SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 519.]

chiclaz

Chiclaz înseamnă „sulfat de fier, vitriol verde, calaican" (DA; SDLR îl definește, greșit, „sulfat de cupru") și este corespondentul moldovenesc și bucovinean (întâlnit în scrierile lui Creangă, Sadoveanu, S.Fl. Marian) al lui *calaican*. Etimologia cuvântului a fost mult discutată, dar nici una dintre soluțiile propuse nu este satisfăcătoare, nici din punct de vedere fonetic și nici din punct de vedere semantic. Astfel, CADE îl pune în legătură cu magh. *kékle*, care înseamnă „piatră vânătă". Explicația dată de SDLR (< germ. *Giftglas* „sticlă otrăvită", adică „mineral cu aspect de otravă") este fantezistă; nici magh. *cikláz* „numele unei buruieni (*Cnicus benedictus*)", la care trimite în subsidiar SDLR, nu poate explica în nici un fel forma și sensul lui *chiclaz*. C. Lacea, în DR, IV, p. 1557, propune magh. *kékgalicz* (sic! = *kékgálic*, cf. și DA), care înseamnă tot „calaican", dar prezintă mari dificultăți de ordin fonetic. În sfârșit, DA (și, după el, DLRM) se mulțumește să trimită, pentru prima parte a cuvântului, la magh. *kék* „vânăt"; iar în ceea ce privește varianta bucovineană *chiclazăr* (pe care SDLR o explică din germ. *Giftgläser*, pl. lui *Giftglas*), DA presupune că ar fi „o inversiune a ung. *lazúrkék* „azuriu»" — inversiune

imposibil de imaginat, mai ales la un adjectiv pe care vorbitorul român nu putea să îl analizeze.

Totuși, cele două cuvinte maghiare (*kék* și *lazúrkék*) aduse în discuție de DA ne indică drumul pe care trebuie să îl urmăm pentru a găsi etimologia justă a cuvântului românesc: în limba maghiară, *lazúr* (și *lazúrkő*) înseamnă „lapislazuli, lazulit"; datorită culorii mineralului pe care îl denumește, *lazúr* poate fi determinat în mod absolut normal de adj. *kék* „albastru; vânăt". Din *kék* (dialectal *kík*) *lazúr* s-a putut ajunge, pe de o parte, la *chiclazăr* (prin substituirea terminațiilor, explicabilă într-o regiune ca Bucovina, unde, datorită influenței germane, se folosesc numeroase nume terminate în *-ăr;* vezi articolul lui Gh. Iftinchi publicat în nr. 3 al revistei LR, VI, p. 71), — iar pe de altă parte la forma de pl. *chiclazuri* (la început, probabil, cu valoare de „plurale tantum", cum pare a indica citatul din Creangă reprodus în DA și în DLRC), din care s-a refăcut forma de singular *chiclaz*. Confuzia semantică („calaican" în loc de „lapislazuli") este explicabilă la un cuvânt ca acesta și a putut fi făcută atât de vorbitorii români, cât și de cei maghiari de la care a fost împrumutat cuvântul. [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 21–22.]

chinzai

Chinzai „chin, tortură" este dat de DA printre derivatele lui *chinzui* „a chinui" (< magh. *kínozni*); explicația aceasta ridică însă dificultăți atât din punct de vedere fonetic, cât și din acela al derivației. În realitate este vorba de un împrumut din magh. *kínzás* „id." (iar acesta derivă din *kínoz*), cu terminația schimbată, probabil, sub influența interjecției *vai*! (sau *ai!*). În sprijinul acestei explicații se poate invoca următorul citat din literatura populară, pe care îl găsim în dicționarul amintit: *Alta nu mai auzeam, / Fără numai ai! și vai!/ De amar și de chinzai*. [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 29.]

cihotcă

Cihotcă „tuberculoză pulmonară" (ALRM I, vol. I, harta 167, în localități din Basarabia) provine din rus. *čachotka* „id." (pronunțat

aproximativ *čehotka*, de unde s-a ajuns ușor la forma românească cu *ci-*). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 29.]

ciumerlechín

Cuvântul, însemnând „indigestie", nu se găsește în dicționare și n-a fost înregistrat nici în cursul anchetei pentru *Atlasul lingvistic român* (cf. ALR II, p. 40, chest. 2217 „ciumurluială"). Se întâlnește într-un descântec cules în împrejurimile orașului Vașcău din jud. Bihor (deci în apropiere de pct. 80 din ALR I): *Ciumerlechinul secăcios, ciumerlechin prin beutură, ciumerlechin prin mâncare, ciumerlechin prin restăneală, ciumurlechin prin potcă, ciumerlechin de 99 de feluri, te opresc cu puterea lui Dumnezeu și cu cuvântul meu* (Vasile Sala, *Descântec de mărit*, București, Biblioteca Vașcăului, nr. 45, f.a., p. 15). Cuvântul provine din magh. (dialectal) *csömörlékeny*, care circulă în graiul maghiar din regiunea Crișurilor; varianta *ciumurlechin* a rezultat prin apropiere de verbul, din aceeași familie, *a se ciumurlui* „a căpăta o indigestie" (< magh. *csömörlik* „id.", v. DA). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 29.]

cladovcă

Cladovcă „cămară de alimente" (ALRM II, vol. I, harta 292, pct. 463, în Basarabia): din rus. *kladovka* „id." [LR, VIII, 1959, nr. 1, p 29.]

cneaghină

Cneaghină „soție sau fiică de boier (în Moldova)": *roabele prielnice băteau în pumni la chiliile lor și pândeau pe cneaghină cum întinde brațele printre curpeni de rouruscă* (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, [București, 1952], p. 172; sensul este explicat în glosarul de la sfârșitul volumului, p. 408). Cuvântul provine din rus. *knjaginja* „prințesă". [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 29.]

colbac

Cuvântul *colbac*, dat de DLRC ca variantă a lui *calpac* (de origine turcă, desigur la sensul „căciulă ostășească, cilindrică, de stofă, împodobită cu blană"), trebuia tratat separat, deoarece are altă origine,

anume germ. *Kolback*, după cum arată atât forma lui, cât și contextul în care apare și pe care îl reproducem aici în întregime: *Unul din cele mai frumoase regimente din țară, care defilase de multe ori pe Podul Mogoșoaiei prin fața regelui, aidoma vreunui regiment de ulani din Brandenburg, pe care-l admirase suveranul în tinerețe la el acasă, în aceeași ordine perfectă ca și acum. Între gulerele roșii și colbacul de blană cu ciucure roșu și aurării, fețele ostașilor erau, ca și la paradă, pământii, fețe de țărani tineri* (P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, București, 1949, p. 127). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 29–30.]

comur

Adjectivul *comur -ă*, înregistrat în două localități din împrejurimile orașului Constanța cu sensul „(bou sau vacă) de culoare neagră cu vânăt" (DA), a fost explicat de N. Drăganu (în DR, IX, p. 208) din magh. *komor* „întunecat, închis; posomorât, posac", care, în urma contaminării cu adjectivul românesc *mur* [= *murg — n.n.*] „negru", a suferit deplasarea accentului pe silaba finală. După părerea lui Drăganu, cuvântul „a putut fi dus în Dobrogea de oierii ardeleni transhumanți".

Acestei explicații, destul de artificiale (de altfel cuvântul în discuție n-a fost înregistrat, cum ar fi fost de așteptat, în Transilvania), îi preferăm o alta, mai plauzibilă: tc. *kömür*, care înseamnă „cărbune", poate fi întrebuințat atât ca termen de comparație (cu postpoziția *gibi* „ca (și)"), cât și ca determinant (epitet) al unui substantiv sau al unui adjectiv, căpătând sensul de „negru ca și cărbunele, negru de tot, negru ca smoala" (de exemplu *kömür gibi kapkara* „negru de tot, ca și cărbunele", *kömür gözlü* „cu ochi negri ca și cărbunele"). Cuvântul românesc a putut fi împrumutat, în mod normal, cu valoare de adjectiv, din astfel de construcții; deoarece, însă, *k'* se păstrează de obicei în împrumuturile românești din limba turcă (de exemplu *chior* < *kör, chioșc* < *köşk* etc.), etimonul lui *comur* este, mai degrabă decât tc. *kömür*, forma corespunzătoare tătărească *kömür* (~ *kömĭr*), cu *k-* depalatalizat din cauza lui *ö* (= *ö* puternic depalatalizat), care poate avea același rol de epitet ca și cuvântul turcesc amintit. [LR, XII, 1963, nr. 1, p. 47. [O altă etimologie, mai plauzibilă, este dată în acest volum, la p. 61–62 — Notă adăugată în anul 2000.]

comuz

Cuvânt regional (din Bucovina sau nordul Moldovei, comunicat de S.Fl. Marian pentru DA), *comuz* este definit în acest dicționar prin „zer puțin acru în care se află și bulgărași de urdă și care e plăcut la gust", fără să i se dea etimologia. Pentru găsirea acesteia, ne-am gândit numaidecât la cuvântul, cu sens apropiat, *cumâs* (cu varianta *cumis*) „băutură preparată din lapte de iapă fermentat, foarte răspândit în unele regiuni din Asia Centrală" (DEX), cuvânt împrumutat din rus. *kumys* „id." (*ibid.*).

Comuz nu poate fi explicat, bineînțeles, din cuvântul rusesc citat; acesta este împrumutat dintr-o veche limbă turcică de nord-vest (sau câpceacă), din care termenul respectiv s-a transmis, sub forma originară *qïmïz*, în numeroase limbi câpceace moderne (cazahă, chirghiză, tătară, nogaică, bașchiră). În vechea-rusă cuvântul e atestat, sub formele *kumyzŭ* — din care s-a dezvoltat forma rusă actuală — și *kumuzŭ*, din anul 1185; rus. *kumys* (~ *kumyz*) este rezultatul unei „alterări" (E.N. Šipova, *Slovarʹ tjurkizmov v russkom jazyke*, Alma-Ata, 1976, p. 207–208) — de fapt a unei disimilări regresive *ï – ï > u – ï*.

Dintre cele două forme vechi-ruse ne reține atenția *komuzŭ*, identică cu rom. *comuz*: avem a face aici, după toate probabilitățile, cu două reflexe ale unui termen cuman **qomuz* (mai degrabă decât cu un împrumut românesc din vechea-rusă), cu o evoluție fonetică explicabilă: în limba cumană este obișnuită apariția în silaba finală a cuvântului a unei vocale labiale în locul unei velare, iar asimilarea vocalică regresivă (cu *ï > u > o* sub influența uvularei *q*) de asemenea nu pune probleme. Sub aspect semantic, sensul cuvântului cuman a fost adaptat, în reflexul său rom. *comuz*, realității românești specifice. [Nota inedită — 1999.]

cotarlă

Vezi mai jos s.v. *șarlă*.

cram

Cram „recepție, primire sărbătorească, oficială", cu un citat din E. Kogălniceanu (DA), nu are nimic comun cu *hram,* la care face trimitere acel dicționar, ci este, evident, o variantă a lui *icram* „cinstite, primire bună", explicat bine de același dicționar din tc. *ikram* „id.". În ceea ce privește afereza lui *i-*, cf. *șlic* față de *işlic* etc. [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 30.]

cruce

Expresia *a da cu crucea peste cineva* „a întâlni pe cineva din întâmplare, pe neașteptate", folosită de Creangă, este dată în DA s.v. III, 1° (și, după el, de DLRC) la sensul „răscruce, răspântie", deși se vede numaidecât că nu are nici o legătură cu acesta. Este vorba, fără îndoială, de o creație metaforică al cărui punct de plecare îl constituie obiceiul de *a umbla* (în ajunul Bobotezei) *cu crucea* (sau *cu iordanul, cu botezul* etc., cf. ALR II, vol. II, harta 199): în această împrejurare, omul nu prevede momentul când sosește preotul în casa lui sau se poate întâlni cu el, pe neașteptate, pe drum. [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 30.]

daiac

Daiac „unul din stâlpii pe care se reazemă, către apă, schela pescărească", pentru care DA trimite la bg. *dalian* și scr. *daljan* „instrument de prins pești", este în realitate de origine turcă: *dayak* „reazem, rezemătoare; proptea". [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 22.]

dovleac

Este numele a două plante din familia cucurbitaceelor (*Cucurbita pepo* și *Cucurbita melopepo*) și a fructelor lor; cunoaște (pe lângă forma *dovleac* din Muntenia) variantele *duvleac* și (în Oltenia) *dovlete*, și este sinonim cu *bostan* (Moldova) și *curcubetă, curcubătă, cucurbătă* (Transilvania și Banat); v. dicționarele.

ȘIO II/1, p. 161 propune ca etimologie a cuvântului termenul tc. *devlek* „espèce de melon verdâtre", etimologie preluată de SDLR („un fel de pepene verzui").

Totuși, *dovleac* nu poate fi explicat direct din tc. *devlek*, dar nu din motivele pe care le invocă H.F. Wendt (p. 80): cuvântul românesc nu este chiar „tieflautend" [= cu vocalism posterior — *n.n.*] de vreme ce conține diftongul *ea*, deci nu poate fi opus, din acest punct de vedere, lui *devlek*; alunecarea semantică (*devlek* „kleine grünliche Melone", cf. ȘIO) nu reprezintă un fenomen neobișnuit, iar faptul că termenul nu a fost împrumutat și de limbile balcanice nu este singular și decisiv. Pentru explicarea cuvântului românesc și a variantelor acestuia *duvleac* și *dovlete*, Wendt reconstituie formele cumane, cu totul neverosimile, **dovlaq*, **duvlaq* și **dovlat*, care ar fi avut, se subînțelege, același sens ca și al cuvântului românesc. Cel puțin ultima dintre aceste forme (reconstituită pentru a explica varianta oltenească *dovlete*!) este extrem de arbitrară: «legea fonetică» nr. 37 (vezi p. 43), la care autorul apelează pentru această reconstituire, se bazează pe două exemple accidentale (și nici măcar de aceeași natură) întâlnite în tătara vorbită în Tataristan și pe o grafie confuză din *Codex Cumanicus* (care, de altfel, a fost emendată în *duvlat* „Heil" de K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen, 1942, p. 83).

De fapt, forma *dovleac* se explică fără nici o dificultate din varianta turcă dialectală *dövlek* „pepene" (DS, I, p. 470) a lui *devlek* (< tc. literar *divlek* „sorte de melon très estimé", Kocabay). Varianta *duvleac*, cu *u* > *o* neaccentuat, se poate explica foarte bine pe teren românesc, iar *dovlete*, prin schimb de terminații, fenomen frecvent în limba română. [Variantă revizuită (în 1999) a notei publicate în SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 519.]

exivă

Termen argotic, neînregistrat în dicționare, e atestat în mai multe variante formale și cu numeroase sensuri: 1. „act de legitimație" (Al. Vasiliu, GS, VII, p. 113) și (sub forma *ixive*) „acte, hârtii fără valoare" (V. Cota, *Argot-ul apașilor*, f.l. și f.a., p. 12); 2. „scrisoare" și (sub forma *chisivă*) „petiție" (Al. Vasiliu, *loc. cit.*); 3. „ziar": *Ia citește, mă, mânzule, cu glas tare, ce mai scrie la exivă, la hârtie!* (A. Iosefini–P. Pintilie, *Paiațe și oameni*, [București, 1958], p. 33); 4. „știre, veste,

comunicare": *Codoșul s-a însuflețit: — Bine, am să dau ecsivă la caramangii că n-ai murit și că-i chemi la prăduială...* (E. Barbu, *Groapa*, [București, 1957], p. 386). Toate sensurile enumerate s-au dezvoltat unul din altul. Pentru explicarea termenului ne gândim la *eschivă* (de origine franceză), care în limbajul boxerilor înseamnă „mișcare a capului sau a corpului, pentru a înlătura lovitura" (Al. Dobrescu, *Argotul*, București, 1938, p. 24), din care ar fi putut rezulta, de exemplu, sensul „act de legitimație" și, printr-o metateză a grupului de consoane, forma *exivă* (scris uneori *ecsivă*, de exemplu la E. Barbu).

Forme asemănătoare cu termenul românesc găsim în argoul maghiar: *kszive* „portofel", *ksziverl* și *kszi* „scrisoare", care au fost explicate din idiș (Bárczi Géza, „Magyar Nyelv", XXVII, 1931, p. 292). [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 22–23.]

flis

Vezi mai jos s.v. *flisv*.

flisv

Pe *flisv*, folosit în secolul trecut, îl întâlnim în scrierile lui I. Heliade Rădulescu, de exemplu în următoarele versuri: *Ca unde-ntărâtate când stă în vijelie... / Așa munții de flacări, dup'astă grozăvie, / În flisv plesnesc, se nalță, iar cad și iar plesnesc (Opere*, I, ediția D. Popovici, București, 1939, p. 198), sau în următoarele: *Fântâne, sorginți vergini, uniți susurul vostru.. / Cu gravul flisv al mării ș-al valurilor muget (op. cit.*, p. 359). Originea cuvântului trebuie căutată în limba greacă modernă, anume în *φλοῖσβος* „murmur (al apei care curge, al valurilor)" și „vuiet" (Hépitès, III, p. 631), iar sensul lui *flisv* este, cel puțin în aceste citate, „vuiet".

Din cuvântul românesc pare a se fi dezvoltat onomatopeea *flis*, întâlnită tot la Heliade: *Alți munți va nălța, unda volborând —/ Blan, bluc colcăind, / flis, vluc, lung plesnind... (op. cit.*, p. 601). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 30.]

gălăgie

Gălăgie „zgomot mare produs de oameni care strigă, cântă, se ceartă, se bat etc." (DA) este atestat și în varianta regională (prin Moldova) *hălăgie (ibid.)*. Unele dicționare (CADE, DEX, Breban) îl înregistrează fără să-i indice etimologia sau declarând că aceasta este necunoscută; spre deosebire de acestea, TDRG îl compară cu ucr. *galáj „Schreier", galajkati* „lärmen" și *gálas* „Geschrei, Lärm", în timp ce Cihac și DA îl consideră un derivat de la verbul (rar) *gălăgi ~ hălăgi* „a face gălăgie", — acest verb fiind comparat cu rus. *galašit'* și pol. *gałaszyć* (Cihac, II, p. 113, urmat de Ciorănescu, nr. 3568) —, sau explicat din rus. *galaćit' ~ galašit'* „a certa (pe cineva) strigând tare" și comparat cu ucr. *galajkati* „a cânta și a striga lărmuind" (DA).

Toate aceste încercări ni se par inacceptabile din punct de vedere fonetic, dar nu numai: mai degrabă verbul *gălăgi* derivă de la *gălăgie* decât invers. Totuși, nu putem nici noi să propunem o explicație convingătoare sau cel puțin plauzibilă, ci doar să sugerăm o eventuală cale de urmat pentru găsirea unei asemenea explicații. Anume, în armeno-câpceacă (o variantă a limbii vechi-câpceace, la fel ca și cumana, care a fost vorbită în secolele al XVI-lea–al XVII-lea și care, spre deosebire de cumană, conține un mare număr de împrumuturi din limbile armeană, ucraineană și poloneză) este bogat atestat cuvântul *galadži*, folosit și în compusul *soz galadži* (cei doi termeni sunt sinonimi), având sensul „cuvânt"[26], precum și (numai în compusul *soz galadži*) sensul de „ceartă, gâlceavă; neînțelegere"[27].

Rămâne ca cercetări ulterioare să clarifice eventualul raport care ar exista între cuvântul românesc și cel armeno-câpceac (sau etimonul — pe care nu îl cunoaștem — al acestuia). [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 133.] — Altă explicație la Nestorescu, p. 52–53. [Notă — 2000.]

---

[26] Edward Tryjarski, *Dictionnaire arméno–kiptchak d'après trois manuscrits des collections* viennoises. Tome I, fascicule 1: *A–H*, Warszawa, 1968, p. 257.

[27] *Dokumenty na poloveckom jazyke XVI v. (Sudebnye akty kamenec-podol'skoj armjanskoj obščiny)*. Transkripcija, perevod, predoslovie, vvedenie, grammatičeskij kommentarij i glossary T.I. Grunina. Pod redakciej È.V. Sevortjana. Stat'ja Ja. R. Daškeviča, Moskva, 1967, p. 390.

gârliță

DA dă cuvântului *gârliță* următoarele trei sensuri: 1. „lanț de fier cu care se leagă [= erau legați — *n.n.*] de gât condamnații" (cu un citat din D. Cantemir); 2. „boală de porci, manifestându-se prin umflarea gâtului" (comuna Rudina, jud. Mehedinți) și 3. „două specii de gâște sălbatice: *Anser albifrons* și *Anser minutus*" (fără localizare). Pentru etimologie, DA trimite (după TDRG, care înregistrase numai sensul întâlnit la D. Cantemir), la scr. *ògrlica* și bg. *ogărlica* „podoabă la gât; guler"; CADE și SDLR (care cunosc numai sensurile 1 și 3) propun ca etimon, primul, v.sl. *grŭlo* „gâtlej", iar cel de-al doilea, „diminutiv din *gârlă*, adică «gât, guler»" [*sic! — n.n.*].

Dacă explicația dată de Tiktin ar putea fi valabilă pentru primul dintre cele trei sensuri ale cuvântului (de fapt avem a face cu trei cuvinte diferite), originea celorlalte două trebuie căutată în limbile slave din sudul Dunării: pentru „boală de porci", vezi scr. *grlica* „difterie" și bg. *gărlica* „boală de gât la unele animale, mai ales la porci", iar pentru numele celor două specii de gâște sălbatice, scr. *grlica* „pasăre de munte asemănătoare cu porumbelul (*Streptopelia turtur*)" (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* de sub redacția lui P. Budmani, III, Zagreb, 1887, p. 444, unde se dau și corespondentele din celelalte limbi slave; *Rečnik na săvremenija bălgarski knižoven ezik* al Academiei Bulgare de Științe, I, Sofia, 1955, s.v.).

(Amintim, cu titlu de simplă informație, și explicația dată numelui păsării de către Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, București, [1961], p. 95–96: deoarece *gârlița* „face *gârlár-lár*, numele ei stă în legătură și cu glasul, dar și cu cercul alb de la baza ciocului".) [LR, XII, 1963, nr. 1, p. 47–48.] — Vezi acum Nestorescu, p. 54. [Notă – 2000.]

gezvă

Gezvă „ibric pentru cafea" a fost înregistrat în comuna Oltina din jud. Constanța (P. Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939, p. 35). Provine din tc. *cezve* „id." (oxiton sau, dialectal, paroxiton); cf. și bg. *džezvé* și scr. *džèzva*, de aceeași proveniență, care însă nu intră în discuție ca eventuale forme intermediare — primul, din cauza deosebirii

de accent, iar cel de-al doilea, care se apropie foarte mult de forma cuvântului românesc, din motive de ordin geografic. [LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 79.]

ghioșcar

Variantă (înregistrată la Tecuci) a lui *ghiocear* „vizitiu" (iar acesta derivat de la *ghioci*, cuvânt de origine turcă însemnând un fel de căruță care poate fi lungită, vezi dicționarele) a fost explicat de Iorgu Iordan (BIFR, VII–VIII, p. 280) în felul următor: „Trebuie să admitem [...] o contaminație între *ghiocar* [o altă variantă a cuvântului — *n.n.*] și *ghiocear* sau, eventual, influența unui cuvânt înrudit din punct de vedere semantic și având o finală mai mult sau mai puțin asemănătoare". Această a doua ipoteză ni se pare mai probabilă: este vorba, anume, de intervenția lui *droșcar* (derivat de la *droșcă*), cuvânt cu un sens foarte apropiat și având circulație în Moldova.

Cât despre *ghioșcărie* „ocupația ghioșcarilor" (citat de Iorgu Iordan, *loc. cit.*, nota 2), acesta este un derivat normal de la *ghioșcar*, pentru care nu mai e nevoie să presupunem influența lui *droșcărie*. [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 23–24.]

ghisluc

Ghisluc este înregistrat de DA din Dobrogea, după răspunsurile la Chestionarul lui Hasdeu, împreună cu variantele *ghiusluc* și *ghiuzluc*, având sensul „grâu de toamnă". Toate aceste forme reproduc adjectivul tc. *güzlük* „de toamnă" (derivat de la *güz* „toamnă"), care a fost detașat dintr-o sintagmă ca *güzlük buğday* sau *güzlük kızılca* „grâu de toamnă" (pe aceasta din urmă am notat-o în comuna Tuzla din jud. Constanța, în cursul unei anchete dialectale; cf. și *güzlük ekim* „semănătură de toamnă" (TS). [LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 79.]

gorgan

Cuvântul este definit în DEX prin „movilă înălțată deasupra unui mormânt străvechi"; acest sens fusese înregistrat și în DA, unde găsim unele elemente complementare importante: „«tumulus» (numele marilor movile ce se găsesc presărate peste toată țara și în toată

Peninsula Balcanică, în care se crede că se află morminte străvechi)", cu atestări datând încă din secolul al XVI-lea și, în prezent, semnalate în diverse zone ale țării. Adăugăm că termenul stă la baza unor toponime ca, de exemplu, a numelor comunelor *Gorgan* din jud. Alba și *Gorganu* din jud. Argeș.

În ceea ce privește etimologia lui *gorgan*, acesta a fost comparat cu rus. *kurgan* (DEX, Breban etc.; forma *korgan* dată în DA e suspectă). Într-adevăr, rus. *kurgan* cunoaște, pe lângă sensurile „fortăreață" și „movilă, colină mică", și pe acela de „movilă sepulcrală" (cu prima atestare din anul 1548), cuvântul cu acest sens provenind „probabil din v.- turc *qurγan* «fortăreață»", fiind citate și alte limbi turcice[28]. Totuși, rom. *gorgan* nu se poate explica din termenul rusesc citat nici din punct de vedere fonetic, nici — mai ales — din acela al întinsei lui răspândiri în zone unde o veche influență a limbii ruse nu s-a manifestat.

Rom. *gorgan* provine, fără îndoială, din cum. *qurγan*, atestat în *Codex Cumanicus* (f. 80^{v} 22, coloana a II-a), unde este glosat prin germ. (med.) *en gihvt grap* (= germ. modern *ein gehäuft* [= *gehäuftes — n.n.*] *Grab*, v. ediția lui G. Kuun, p. 357), glosă pe care Grønbech o traduce prin „Grabhügel"[29] (= „tumulus"). Evoluția fonetică *qurγan* > *gorgan* nu prezintă dificultăți: uvulara *q* a fost percepută (ca și în alte cazuri, v. mai jos *hălăciugă*) ca *g*, antrenând totodată deschiderea lui *u* (> *o*) și fiind influențată de acțiunea asimilatoare a lui *g* din silaba următoare.

Sensul „movilă, gâlmă, dâlmă", pe care DA îl dă ca sens de bază al lui *gorgan*, s-a dezvoltat, prin generalizare, din acela de „movilă sepulcrală". [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 133–134.]

grangur

Etimologia acestui nume de pasăre a fost stabilită de CDDE, p. 116: lat. *galgŭlus*, din care a rezultat mai întâi forma *gálgur* (păstrată numai în aromână, ca adjectiv, cu sensul de „verzui"), iar din

---

[28] E.N. Šipova, *Slovar´ tjurkizmov v russkom jazyke*, Alma-Ata, 1976, p. 211.
[29] K. Grønbech, *op. cit.*, p. 203.

aceasta, prin disimilare, forma *gangur*; în sfârșit, aceasta din urmă a devenit — sub influența lui *graur – grangur*.

Semnalăm aici o variantă nouă: *glágor*, înregistrată în regiunea Crișana (anume în împrejurimile orașului Vașcău din jud. Bihor), pe care am întâlnit-o în următoarele versuri: *La toți le-a cântat cucu, / Numai mie glagoru, / Să mă duc, să las satul, / Și mândruța la altul* (Vasile Sala, *De ale poporului*, București, 1939, p. 29, care glosează greșit, prin confuzie, „graur"). Această variantă ne dă posibilitatea să stabilim o altă evoluție fonetică a cuvântului: lat. *galgŭlus* > (arom.) *gálgur* > (prin metateză) *glagor* > (prin «despicarea» lui *g* în *ng*, v. S. Pușcariu, DR, X/2, p. 395) *glangur* (v. DA) > (prin asimilarea lui *l* la *r*) *grangur* ~ *grangor* (și, mai departe, prin disimilarea totală a primului *r*) > *gangur* ~ *gangor*; pentru formele cu *-o-*, care se apropie în această privință de *glagor*, vezi DA). [LR, XII, 1963, nr. 1, p. 48.]

gropiște

Gropiște „cimitir" e ilustrat în DLRC cu un citat din Macedonski; DLRM îl explică din *groapă* + *-iște*. Mai degrabă ar trebui să ne gândim la o modificare a lui *grobiște* (înregistrat în Dolj și explicat bine de SDLR din bg. *grobište* „id."), sub influența lui *groapă*. [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 24.]

ha

Ha, interjecție cu valoare adverbială, este atestat în exemple ca: *îl certă bine, ha!* (B. Delavrancea, ap. DA); *l-am bătut bine-ha* (T. Pamfile, *ibid.*); *am mâncat bine-ha* (id., *ibid.*); *l-am văzut bine-ha* și *îl prinsese bine-ha* (G.F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, București, 1931). În legătură cu această valoare a lui *ha*, în DA se spun următoarele: „Din cazuri ca cel din exemplul ultim [este vorba de un citat din Alecsandri: *Ian spuneți, ce-ați mai cerut? Fote și inele? Sau numai drăgostele, ha? Și drăgostele numai cu cei tineri, ha?* [deci unde *ha* are valoare interogativă — *n.n.*] se naște întrebuințarea de a adăuga pe *ha* la adverbul exprimat la sfârșitul propoziției spre a-i da un înțeles mai intensiv, așa că *ha* = «foarte, de tot, cum se cade»". Dacă această accepție a lui *ha* este bine definită, în schimb

originea ei este explicată nesatisfăcător: pe de o parte e greu de explicat trecerea de la valoarea de particulă interogativă la aceea de particulă intensivă, iar pe de altă parte rămâne nelămurită poziția enclitică a lui *ha* ca particulă intensivă. Această valoare s-a dezvoltat mai degrabă din aceea de interjecție care exprimă o surpriză. Dar poziția enclitică în frază a lui *ha* ne face să credem că avem a face cu o influență turcă: în limba turcă *ha*, adesea în construcție cu adverbul *amma* „dar, însă", servește de asemenea ca particulă coroborativă, fiind întrebuințată de obicei ca particulă enclitică: *amma obur imişsin ha!* „mais comme tu es gourmand!", *amma yaptın ha!* „tu en fais de belles!" (v. J. Deny, *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*, Paris, §§ 1920, 982 și 1024, de unde am luat cele două exemple). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 30–31;]

hălăciugă

Cuvânt regional (din Muntenia) însemnând „tufiș, desiș; amestecătură încurcată de ramuri, uscături" (DA), „tufiș, desiș de mărăcini, lăstari etc." (DEX; cf. și TDRG, CADE, DLRM), este atestat și în varianta *hălăgiucă* „adunătură de mărăcini și de pomișori, într-un loc formând ascunzătoare" (DA). Dicționarele nu-i dau etimologia sau îl dau cu mențiunea „etimologie necunoscută", — excepție făcând DA, care îl apropie de *hăciugă* (Transilvania) „fag tăiat...", care „pare a fi derivat din *hâci*", acesta fiind dat ca variantă a lui *huci* (Moldova) „pădurice odrăslită din rădăcinile rămase în pământ pe urma unei păduri tăiate".

În cele ce urmează încercăm să dăm acestui cuvânt o etimologie mai fermă, gândindu-ne, anume, la termenul cuman *alačuq*, atestat în *Codex Cumanicus* (f. 40^{r} 14), unde este glosat prin lat. (ligur) medieval *cabana* (= it. *capanna*) „colibă"[30]. Cuvântul cuman are corespondente fonetice și semantice într-un număr însemnat de limbi turcice: ceag. *alačuq* și caraim (crimeean) *alačïq* ~ (dial. Halič) *alacïχ* „bordei; colibă", tăt. (din Tataristan și din Crimeea) și chirg. *alačïq* „colibă făcută din crengi" și altele[31]. Vezi și tc. *alaçuk* „hutte de feutre et de

[30] Vezi K. Grønbech, *op. cit.*, p. 34 (unde este tradus prin „Hütte").
[31] Vezi E.N. Šipova, *op. cit.*, p. 222.

baguettes flexibles"[32] ~ *alacık* „colibă făcută din mărăcini și crengi uscate"[33]. Din una dintre aceste limbi turcice a fost împrumutat rus. *lačuga* „locuință sărăcăcioasă, bordei, colibă" și rus. dialectal *alačuga* „construcție în mijlocul curții, la ciuvași și tătari, unde se gătește mâncarea în cazan"[34].

Este de remarcat coincidența destul de mare a sensului lui *alačïq* din tătară și chirghiză cu sensul de bază al cuvântului rom. *colibă*: „adăpost pentru oameni (rar pentru animale) făcut din bârne, crengi de brad sau din nuiele etc., acoperit cu paie, scânduri sau cu șindrilă" (DA), „adăpost provizoriu pentru oameni și, uneori, pentru animale, făcut din bârne, din crengi etc. și acoperit cu paie, ramuri etc." (DEX). De asemenea, este probabil ca și termenul cuman (și cel ceagatai) să fi desemnat același tip de colibă (din crengi etc.). De aceea suntem înclinați să credem că rom. *hălăciugă* a avut inițial (la fel ca și termenul cuman) sensul „colibă" (cf. sensul „ascunzătoare" al variantei *hălăgiucă*), — sens care în decursul timpului s-a degradat, din el rămânând ceea ce înseamnă cuvântul în zilele noastre.

În ceea ce privește evoluția fonetică a cum. *alačuq* la rom. *hălăciugă*, ea nu prezintă dificultăți: inițiala cuvântului românesc conține un *h-* anorganic, neetimologic, destul de răspândit atât în limba română (cf. *araba ~ haraba, arap ~ harap, arac ~ harac* etc.), cât și în unele dialecte turcice (de exemplu în turca dialectală *haraba* față de forma literară *araba* „căruță"), fiind atestat și în *Codex Cumanicus* (*haqïl* alături de *aqïl* „Verstand, Weisheit", *haziz* alături de *aziz* „heilig")[35]; *-q* uvular a putut fi perceput ușor ca *-g* (cf. *tumurug* < tc. *tomruk*, pronunțat în v. osm. *tomruq*); forma feminină a cuvântului românesc (în limbile turcice nu există categoria genului gramatical) s-a putut obține sub influența unor cuvinte feminine cum sunt *colibă, cocioabă*; în fine, varianta *hălăgiucă* provine din forma *hălăciugă* printr-o simplă metateză.

---

[32] Yalçın Kocabay, *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, Ankara, 1962, s.v.

[33] Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük* (toate edițiile), s.v.

[34] E.N. Šipova, *loc. cit.*

[35] K. Grønbech, *op. cit.*, p. 101 și 102.

Mai adăugăm că în cazul în discuție este exclus un împrumut din rus. *lačuga,* din motive de ordin fonetic și datorită atestării lui *hălăciugă* ~ *hălăgiucă* în Muntenia, și nici chiar din rus. *alačuga*, din aceleași motive și, în plus, din cauza diferenței de ordin semantic dintre cei doi termeni. [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 134–135.]

hoinar, -ă

Adjectiv (DLRM) și substantiv m. și f. (DA, DEX) sau numai m. (CADE, Breban), cuvântul este definit în general ca „(persoană) care umblă mereu și fără țintă, fără rost; (om) fără căpătâi, vagabond, haimana" și este considerat ca derivat (probabil, TDRG) cu suf. *-ar* de la *hoină*, variantă a lui *oină* (DA, SDLR, DLRM, DEX, Breban, cf. și CADE). După DA, *hoinar* a însemnat „la origine despre copii: care nu stau acasă, ci joacă hoina", sens din care s-a dezvoltat, prin extensiune, acela de „vagabond, fără căpătâi"; este evident că și celelalte dicționare au avut în vedere aceeași evoluție semantică.

Hoinar cunoaște și varianta *oinar*, înregistrată în TDRG, DA, CADE și DLR; această variantă ni se pare a fi cea originară, făcându-ne să ne gândim la posibilitatea de a propune o altă explicație, și anume din limba cumană: în *Codex Cumanicus* (f. 16^{v} 15–17) apare verbul *oyna-*, glosat prin lat. *ludere* (v. K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch*, Kopenhagen, 1942, p. 174: „spielen"), care înseamnă, la fel ca și tc. *oynamak*, atât „a juca (un joc, un sport)" — vezi mai jos s.v. *oină* —, cât și „a se juca, a se distra". Forma de aorist (sau prezent-viitor) pers. 3 sg. a acestui verb este *oynar* „(el, ea) se joacă (în mod obișnuit, mereu)", care are și valoare de participiu aorist, însemnând „care se joacă (în mod obișnuit, mereu)"; de ex. *oynar oγlan* „copil care se joacă mereu (= căruia îi place să se joace mereu)" (pentru *oγlan* „Kind und junger Mensch (beider Geschlechter)", v. K. Grønbech, *op. cit.*, p. 173).

Evoluția semantică de la cum. *oynar* la rom. *oinar* ~ *hoinar* este asemănătoare cu cea propusă în DA; pentru *h-* (neetimologic), v. mai sus s.v. *hălăciugă*. [Notă inedită – 1999.]

holercă

Holercă este folosit, cu numeroase variante formale (v. DA), în Moldova, Bucovina și nordul Transilvaniei, iar sub forma *holercă* și în limba literară, cu sensurile „rachiu" și (prin extensiune, depreciativ) „poșircă". Originea lui a fost căutată în limbile slave de est și de nord: rus. *gorelka*, ucr. *gorilka* (DA, CADE, SDLR), pol. *horyłka*, ceh. *hořelka* (TDRG).

Formele slave (dintre care cea ucraineană — pronunțată aproximativ *chorâlca* — trebuie reținută în primul rând) pot explica în mod satisfăcător numai variantele *holercă, horilcă* și *hurelcă*; alte variante au fost explicate prin contaminare: *horincă* < *horelcă* (cu schimbarea terminației, probabil sub influența lui *hori* „a cânta (la un chef)" sau *horilcă* + *palincă* (DA, CADE, SDLR; altă explicație dă Al. Graur, *Etimologii românești*, [București], 1963, p. 36: din *horelcă*, prin înlocuirea terminației cu sufixul *-incă*); *bolearcă, bolercă* și *bulearcă* < *holercă* + *boală* (DA și S. Pușcariu, DR, VII, p. 101). Forma *holercă* a fost apropiată de SDLR de *balercă*, dar această apropiere nu este deloc clară și în nici un caz nu poate fi reținută. O explicație foarte plauzibilă, deși nu tocmai completă, a dat I. Coteanu: „*holercă* în loc de *horilcă* 'rachiu prost' trebuie pus în legătură cu *holeră*" (*Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 51). Într-adevăr, formele *holercă, hulercă, holircă* și *hulircă* au rezultat prin metateză (aproape toate au corespondente nemetatezate), datorită contaminării cu *holeră*, fie prin asocierea depreciativă sau glumeață a numelui rachiului cu numele bolii (cf. *bolercă, bolearcă* și *bulearcă* citate mai sus), fie sub influența practicii medicale populare. Pentru prima ipoteză, citățm următorul pasaj dintr-o legendă populară: *Unii* [draci]... *zicea ca s-o numească țuică, iar alții, cei ce purta boalele pintre oameni, mai cu samă holera, stăruiau ca s-o numească holercă* (I.G. Sbiera, *Povești poporale românești*, Cernăuți, 1886, p. 306). Iar pentru cea de-a doua ipoteză (de altfel pasajul reprodus mai sus poate fi invocat și în acest caz), pot fi reținute următoarele fapte din domeniul medicinii populare: *holeră* se mai numește și o buruiană spinoasă (*Xanthium spinosum*) (după Al. Graur, *op. cit.*, p. 101–102, numele acestei plante este, spre deosebire de numele bolii, de origine rusă sau ucraineană),

care, în unele regiuni, se fierbe în apă sau se macerează în rachiu, iar lichidul obținut astfel se dă de băut bolnavilor de holeră (vezi I.A. Candrea, *Folclorul medical român comparat*, București, 1944, p. 317); pe de altă parte, se știe că, în tratamentul empiric al holerei, la țară s-au folosit fricțiile cu rachiu. [LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 79–80.]

ialău

Este o variantă a lui *ilău* (Moldova), *ileu* (Transilvania) „nicovală" (< magh.), necunoscută dicționarelor noastre, care se întâlnește la G. Asachi: *pune ferul înfocat pe ialău (Scrieri literare*, ed. N.A. Ursu, [București], Biblioteca pentru toți, [1957], p. 295); *bietul țigan e ciocan și ialău* (id., *ibid.*, p. 300). Această formă se explică din pl. *ilaie* (pronunțat *ĭilaie*), prin asimilarea *i–a* > *a–a*. [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 24.]

ivalist

Ivalist „invalid" (înregistrat în comuna Reviga din jud. Ialomița de Al. Graur, în BIFR, V, p. 167) este atestat și cu sensul „ciung" (ALRM II, vol. I, harta 127, pct. 872), rezultat din primul printr-o restricție semantică. Din punct de vedere fonetic, cuvântul este o variantă a lui *invalid*, rezultată prin denazalizarea vocalei inițiale (considerând că la început cuvântul se va fi pronunțat *ĩvalid*, de unde *ivalid*, această formă fiind atestată de Al. Graur, *ibid.*) și prin înlocuirea terminației cu sufixul *-ist*. Termenul fiind introdus din vorbirea militarilor (mai bine zis, de către persoane care și-au făcut stagiul militar), sufixul *-ist* a putut fi împrumutat din termeni ca *infanterist, artilerist, rezervist* etc., adică din cuvinte folosite în același mediu. [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 31.]

jarlă

Vezi mai jos s.v. *șarlă*.

jelepar

Jelepar, neînregistrat în dicționare, l-am întâlnit într-una din scrierile lui I. Slavici (*Povești*, București, 1908, p. 178): *Pe când oamenii din satul lui Păcală umblau să caute fundul Dunării cu prăjina cea lungă, iată că vine un jelepar de vite, care ducea o cireadă de o mie*

de boi la târg; și cum mergea jeleparul de-a lungul malului, dă de sacul cu Păcală. După cum rezultă din context, cuvântul înseamnă „negustor de vite", fiind, deci, sinonim cu *gelep* (de origine turcă). El nu derivă, totuși, de la acesta, ci de la o formă dialectală (cu *j-* sau, ținând seama de originea lui Slavici, cu *ẑ-* sau cu *ź-*) a omonimului lui, pe care DA (*gelep*[2]) îl definește prin „cireadă, ciurdă, gulă" (de fapt „cireadă de vaci sau de boi destinată vânzării") și îl explică din scr. *gèlep* (scris greșit *gelep*), care are același etimon turcesc.

Atragem aici atenția asupra faptului că *jilip* 3° „ciurdă. ciopor" (= cireadă — *n.n.*) înregistrat de DA după *Lexiconul Budan* nu are nici o legătură cu celelalte sensuri ale lui *jilip* (< magh. *zsilip* „stăvilar; ecluză"), ci este o variantă a lui *gelep*[2] și trebuia, prin urmare, să fie tratată împreună cu acesta. [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 24.]

jupân

Cuvântul *jupân* (cu variantele vechi *giupân* și *giupâr*) a fost considerat de P. Skok[36] și S. Pușcariu[37] ca fiind, după toate probabilitățile, de origine avară, la fel ca și slavonul жоупанъ și *župan* din limbile slave de sud (din care a fost împrumutat dubletul v.-rom. *jupan*). Mai recent, G. Mihăilă[38] aduce din nou în discuție problema originii lui *jupân*: întrucât etimologia cuvântului slavon жоупанъ (care a fost pus la baza cuvântului românesc de mulți specialiști) nu este sigură pe teren slav, el presupune că termenul slav provine din avară sau dintr-o altă limbă turcică veche; aceeași explicație ar fi valabilă și pentru cuvântul românesc (care, din motive de ordin fonetic, nu se poate explica din slavă)[39]. G. Mihăilă citează în sprijinul ipotezei sale presupusul cuvânt avar ζοαπάν, atestat într-o inscripție de pe un vas de aur din

---

[36] P. Skok, *Južni sloveni i turski narodi,* în „Jugoslovenski istoriski časopis", II, 1936, p. 15 (citat de S. Pușcariu, vezi nota următoare).

[37] Sextil Pușcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*, București, 1910, p. 257–258, 285, 286 și 311. Vezi și DA s.v. *jupân*.

[38] G. Mihăilă, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești,* București, 1973, p. 18 (cu o bogată bibliografie a problemei în nota 3).

[39] Autorul afirmă (*loc. cit.*, nota 3) că Vl. Drimba (în *Istoria limbii române*. II. București, 1969, p. 371) a admis ca probabilă originea avară a cuvântului românesc, ceea ce nu este exact.

tezaurul descoperit la Sânnicolaul Mare din Banat (trebuie precizat că în inscripția respectivă cuvântul apare de două ori, cu grafii diferite: ζοαπαν și ζωαπαν)[40].

Or, limba acestei inscripții nu este avara; ea a fost considerată de J. Németh ca fiind pecenega, savantul maghiar interpretând grafiile ζοαπαν și ζωαπαν mai întâi ca *Čoban* (nume de persoană)[41], apoi ca *Čaban*[42] și, în sfârșit, ca *Čåban*[43]. Spre deosebire de Németh, L. Ligeti interpretează cele două grafii ca *čopan* sau *čupan*, denumire a unei demnități (la Maḥmūd al-Kāšγarī: „ajutor al conducătorului unui sat")[44]; este evident că nici una dintre interpretările menționate nu poate explica nici unul din fonetismele cuvântului românesc și al celui slav.

Cei mai mulți specialiști consideră că limba inscripției menționate este protobulgara; dacă unii savanți, ca V. Thomsen[45] și St. Mladenov[46], n-au putut decât să translitereze grafiile ζοαπαν și ζωαπαν, în schimb alții, ca O. Pritsak[47] și Gy. Moravesik[48], interpretează cele două grafii (ca și altele, care apar în diverse surse bizantine: ζουπὰν, ζουπάνος etc., ca *župan* — element slav în protobulgară. Cuvântul slav însuși este considerat de către mulți slaviști ca fiind un derivat de la *župa*

---

[40] Ideea originii avare a lui *jupân* (și a corespondentelor lui slave) își are originea în dicționarul etimologic al limbii polone al lui A. Brückner (*Słownik etymologiczny języka polskiego*. II, Kraków, 1927, p. 668), care, referindu-se și la tezaurul de la Sânnicolaul Mare, explică pol. *żupan* din avară sau protobulgară.

[41] Németh Gyula, în „Magyar Nyelv", XVIII, 1922, p.7.

[42] J. Németh, *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós*, Budapest–Leipzig, 1932, p. 9 și urm.

[43] J. Németh, *The Runiform Inscriptions from. Nagy-Szent-Miklós and the Runiform Scripts of Eastern Europe*, în „Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", XXI, 1975, p. 11–15.

[44] Ligeti Lajos, *Régi török eredetű neveink*, în „Magyar Nyelv", LXXV, 1979, nr. 1, p. 10.

[45] V. Thomsen, *Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós (Hongrie)*, Kopenhagen, 1917.

[46] St. Mladenov, *Părvobălgarsko, a ne pečenežko e t.n. Atilovo zlatno säkrovište ot Nagy-Szent-Miklós*, în *Annuaire de l'Université de Sofia, Faculté historico-philologique*, Sofia, 1935, p. 87.

[47] Omeljan Pritsak, *Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren*, Wiesbaden, 1955, p. 90.

[48] Gyula Moravesik, *Byzantinoturcica. II. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*[2], Berlin, 1958, p. 18 și p. 131–132 (cu bogată bibliografie).

„teritoriu stăpânit de un župan", iar *župa* este un cuvânt de origine indo-europeană[49].

Singura explicație posibilă a rom.*jupân* (și a variantelort sale) ni se pare a fi cea dată de E. Petrovici[50]: cuvânt moștenit din forma latină dunăreană târzie **ǧupanu* < v.sl. *županŭ*, printr-o formă intermediară **ǧupanu*[51]. [SCL, XXXI, nr. 1, p. 76–77.]

lesne

Cele mai multe dicționare înregistrează acest cuvânt numai (sau în primul rând) ca adverb, cu sensul „ușor (de realizat), fără greutate, cu ușurință; *p. ext.* comod" (v. DA și DEX), iar DA, și ca adjectiv (folosit în Transilvania în această formă și în varianta *lesnă*), cu sensul de „ieftin".

Cuvântul este de origine slavă, dându-i-se următoarele explicații: din „v. sl. *lĭstĭnŭ* 'facilis', bg. *lesen*, [...] (Cihac, II, p. 170); din „bg. *lesno* (v. sl. *lĭstĭnŭ*)" (DA); din bg. *lesen, lesno* (CADE); din „v. sl. *lĭsno*, bg. *lesen*, fem. *lesna*, cu adv. *lesno*" (SDLR); „bg. *lesen, lesno, lesnin*, scr. *lasno*, din sl. *lĭstĭnŭ*" (Ciorănescu, p. 475); din bg. *lesno* (DLRM, DEX, Breban). TDRG nu-i dă nici o etimologie.

Date fiind vechimea lui (fiind atestat în texte din secolul al XVI-lea), răspândirea lui pe întreg teritoriul României și forma cuvântului (cu terminația *-e*), *lesne* nu poate fi explicat nici din bg. *lesno* (din care

---

[49] Vezi St. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, [1941], p. 168; Václav Machek, *Etymologický slovnik jazyka českého a slovenského,* Praga, 1957, p. 598; Petar Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. III, Zagreb, 1973, p. 687–688 s.v. *župa*.

[50] Emil Petrovici, *Le latin oriental possédail-il des éléments slaves?,* în RRL, XI, 1966, nr. 1, p. 316–317.

[51] Cf. și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ed. V. Vol. III, București, 1961, p. 96; G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București,1960, p. 132–133. După părerea lui G. Giuglea (DR, III, p. 606–610), acceptată de S. Pușcariu (DR, III, p. 378–379 și 386), *jupân* ar fi un element autohton. Alți cercetători îl consideră de origine obscură: S. Pușcariu, DR, IV/2 p. 1378–1379; A. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*. Fasc. 3, [Tenerife–Madrid], 1960, p. 457–458; *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 191, 207, 371, 371; DEX.

ar putea proveni varianta regională *lesnă*), nici din v. sl. *lĭstĭnŭ*, ci din forma adverbială a acestuia, *lĭstĭnĭ*[52]. [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 135–136.] — Altă explicație la Nestorescu, p. 168. [Notă – 2000.]

leșina

Sensurile de bază ale verbului *leșina* sunt, după DA: 1. „a cădea în nesimțire, a-și pierde cunoștința" și 2. „a slăbi peste măsură, a-și pierde vigoarea, puterile, a se simți cuprins de sfârșeală (din cauza foamei, oboselii, setei, durerii etc.)". Aceleași sensuri le au și formele derivate de la acest verb; de exemplu, participiul-adjectiv *leșinat* este definit, în același dicționar, prin „căzut în nesimțire (de spaimă, de durere etc.); slăbit peste măsură, lihnit (de foame), stors de puteri extenuat", la care se adaugă și alte sensuri secundare.

Verbul se regăsește și în aromână, cu aceleași sensuri: *lișín și lișinédzŭ* 1. „a fi cuprins de slăbiciune, a-și pierde cunoștința" și 2. „a-i veni rău, a muri (de foame); a se prăpădi (de râs)" (T. Papahagi, DDA, p. 633; ed. II, p. 743).

Numeroasele încercări de a stabili etimologia verbului pot fi grupate după cum urmează:

I. *Leșina* a fost considerat un derivat de la *leș* „cadavru, hoit, stârv" de către Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumänischen*, p. 10 (după care substantivul ar fi un element autohton), apoi de către Philippide, *Princ.*, p. 148 (< *leș* < lat. *lixium* „cadavru") și — împreună cu forma *leșui* — de către ȘIO II/1, p. 238 (< *leș* < tc. *leș* „hoit"), care observă totuși că „sufixul din *leșina* prezintă oarecare dificultate din lipsă de exemple analoge". (Ulterior, autorul, în ȘDU, renunță la această explicație, declarând „origine necunoscută" atât pentru *leșina*, cât și pentru *leșui*.).

II. O încercare izolată este aceea a lui Cihac, II, p. 669, care explică verbul românesc și corespondentul său aromânesc din ngr. λιγώνομαι (pentru ὀλιγώνομαι) „a cădea în nesimțire", apropiindu-l pe *leșina* de

---

[52] Pentru formarea adverbelor în *-ĭ* și *-ĕ* de la adjective în *-ŭ*, v. A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, Paris, 1948, p. 203–204.

ligni (= lihni) („aceste două cuvinte sunt identice", pe acesta din urmă explicându-l, totuși, din ngr. λιγναίνω „a slăbi").

III. Explicația lui *leșina* din latină a fost dată mai întâi de I.-A. Candrea (în CDDE, p.983): **laesionare* „a răni, a vătăma" (< *laesionem)* > **leșĭuna*, cu trecerea lui *-șĭu-* la *-și-* în „formele în care *-șĭu-* se afla în poziție atonă (cf. *tușina)*"; în ceea ce privește evoluția semantică, din sensul verbului latin (mai ales din cel reflexiv de „a se răni, a se vătăma") s-a dezvoltat sensul „a-i veni rău, a fi cuprins de slăbiciune", iar din acesta, sensul „a-și pierde cunoștința". Etimologia propusă de Candrea a fost acceptată de numeroși specialiști: O. Densusianu, GS, II, p. 19; Pascu, DEMR, p. 108; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I, București, 1938, p. 168 (și în edițiile următoare); SDLR; A. Lombard, BL, XIV, p. 48 și 55; v. V. Buescu, „Revista Portuguesa de Filologia", III, p. 356; DLRM; Papahagi, DDA, p. 633 și ed. II, 1974, p. 743; *Istoria limbii române*. II, București 1969, p. 117 și 131.

O altă explicație din latină propune G. Giuglea, DR, II, p. 829: **lixīnare* < **līxina* „*mâncare searbădă, slabă, leșinată" < *līxa*, tradus de Giuglea prin „apă chioară" (= „fiertură slabă, neconsistentă, care te lasă flămând, te *leșină*"). Această etimologie a fost respinsă de Densusianu, *loc. cit.*, nota 2; Al. Rosetti, *loc. cit.* și A. Lombard, BL, XIV, p. 48, nota 3.

IV. Câțiva cercetători consideră verbul *leșina* ca fiind de origine slavă: TDRG credea că verbul derivă de la substantivul *leșin*, pe care îl apropie de *lehamite* (la fel ca și verbul *leșui)* și îl compară cu scr. *lješevati* „a cădea în nesimțire". Gr. Crețu (citat de DA) îl apropia pe *leșina* de v.sl. *lišiti* „a lipsi pe cineva de ceva", *lišiti sę* „a fi lipsit de ceva, a pierde", *lišenije* „lipsă". În sfârșit, Ciorănescu, p. 475–476 — evident, sub influența lui Cihac, II, p. 168 s.v. *lehăesc* și a lui Crețu, pe acesta din urmă omițând să-l menționeze —, citează verbul *leșina* (pe care îl compară cu scr. *lješevati*) și substantivul *leșin* (care, după părerea sa, se folosește sub această formă în loc de **leșin(i)e*, comparându-l cu bg., rus. *lišenie* „pierdere, lipsă") printre derivatele verbului *leșui* „a simți o slăbiciune, a-și pierde puterile", pe care îl explică din sl. *lišiti* „a lipsi, a priva", comparându-l cu *lehăi*. După cum se poate

lesne observa, Ciorănescu stabilește cu destulă nesiguranță și lipsă de claritate raportul dintre cei trei termeni discutați.

V. O altă încercare, izolată, este aceea a lui I.I. Russu (*Limba traco-dacilor*. Ediția a II-a, București, 1967, p. 216 și *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, 1970, p. 16, 17 și 101), care crede probabilă originea autohtonă a lui *leșina*, fără să propună vreun etimon concret.

VI. S. Pușcariu (în DA) respinge explicația dată de Șaineanu (< *leș*) și de TDRG (apropierea de *lehamite*), din considerente privind răspândirea geografică limitată a acestor presupuse etimoane (cf. și S. Pușcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 318); etimonul **laesionare* propus de Candrea „ar fi dat [...] probabil, în românește, **ieșuna*", iar „asemănarea formală cu slavul *lišiti* [...] pare a fi întâmplătoare"; în sfârșit, Pușcariu face observațiile următoare: „Legătura lui *leșina* cu *leș* «greutate la inimă», *leșie* [«sfârșeală de la inimă, slăbiciune»], *leșui* «a slăbi» — toate cu o extensiune geografică redusă — e evidentă, fără ca să putem recunoaște însă raportul morfologic dintre ele. Nu știm nici dacă *leșina* e derivat de la *leșin* sau *leșin* un postverbal de la *leșina*"[53]. În concluzie, autorul declară că *leșina* are etimologie necunoscută, dar că „face impresia unui cuvânt de origine latină".

REW nu înregistrează forma **laesionare*, ceea ce înseamnă că nu acceptă etimologia propusă de Candrea; iar cel mai recent dicționar al limbii române, DEX, dă verbul *leșina* cu etimologie necunoscută.

Din prezentarea destul de detaliată pe care am făcut-o etimologiilor date până acum lui *leșina* se poate vedea, fără a mai fi nevoie de argumente speciale, că singura etimologie care ar putea fi reținută este aceea a lui Candrea. Totuși, un alt etimon latin ni se pare mai probabil

---

[53] Majoritatea lucrărilor lexicografice consideră, pe drept cuvânt, pe *leșin* ca derivat postverbal (regresiv) de la *leșina*. După Iordan, BIFR, IX, p. 153, și *leș* (cu sensul citat mai sus) este un derivat postverbal de la același verb, iar *leșui* (și varianta sa *leșia*) derivă de la acest *leș*.

decât **laesionare*, nu fiindcă acesta ar ridica dificultățile de ordin fonetic invocate de Pușcariu (explicația destul de satisfăcătoare, sub acest raport, dată de Candrea a fost completată și precizată de A. Lombard, BL, XIV, p. 55), ci datorită unor dificultăți de ordin semantic (evocate și de Giuglea și Ciorănescu).

După părerea noastră, este mai convenabilă raportarea lui *leșina* la lat. *lassus* „obosit, istovit, extenuat" și *lassāre* (tranzitiv și intranzitiv) „a obosi, a (se) istovi, a (se) extenua", precum și la reflexele romanice ale acestora: fr. *las* și *lasser*, it. *lasso* și *lassare*, sp. *laso* și *lasarse* etc. (cf. REW). Verbul românesc presupune o formă lat. **lassīnāre*, derivată cu sufixul frecventativ-intensiv *-īnāre* (variantă a lui *-ĭnāre*)[54], de la *lassāre*, care a putut să însemne, în construcții reflexive, „a obosi peste măsură, a se istovi, a se extenua". De la **lassīnāre* (ind. prez 1. **lassīno*) s-a putut ajunge la *leșina* (ind. prez. 1 *leșín*) printr-o formă intermediară **lășina* (ind.prez. 1 **lășín*), cu *ă* > *e* sub influența silabei următoare *-și-*. Această asimilare trebuie să fi avut loc foarte de timpuriu, căci altfel nu s-ar putea explica formele aromânești *leșín* și *lișinédzŭ*. În ceea ce privește vocala din silaba a doua a lui *leșina*, etimonul propus de noi nu necesită — spre deosebire de **laesionare* — nici o explicație specială; iar deplasarea accentului în formele regionale ale indicativului prezent singular (*léșin* etc.) a fost explicată în mod convingător de A. Lombard, BL, XIV, p. 55.

Sensul primar al verbului românesc a fost, fără îndoială, acela de „a obosi peste măsură, a se extenua"; cf. primele exemple — din *Biblia* de la 1688 — citate în DA s.v. 2°: *Au leșinat norodul pre cale* (autorul articolului *leșina* glosează verbul din acest citat prin „s-a obosit din cale afară") și *Leșină întru osteneală Israil*. Din acest sens s-au putut dezvolta ușor atât acela de „a-și pierde cunoștința", cât și sensurile secundare date în DA s.v. 2°. [SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 385–387.]

---

[54] Pentru alte verbe românești care provin din derivate cu același sufix, vezi N. Drăganu, *Verbele derivate cu sufixul* ***-ĭnare (-înare, -anare)*** *și postverbalele lor*, în DR, III, p. 512–514.

macalâc

Acest termen argotic, însemnând „gălăgie, larmă, tărăboi", a fost explicat din tc. *makale* (BIFR, IV, p. 110), explicație care nu poate fi acceptată din motive atât de ordin semantic (*makale* înseamnă numai „articol [de ziar, de revistă]"), cât și de ordin fonetic. Cuvântul pare a avea la bază un derivat de sufixul *-lık* al tc. *makal* „cuvânt; vorbire"; în dicționarele turcești pe care le-am avut la dispoziție un asemenea derivat nu apare, dar el este întru totul posibil (mai ales ca termen argotic), putând avea sensul de „vorbărie". [LR, XII, 1963, nr. 1, p. 48–49.]

mageara

Este atestat în jud. Ialomița cu sensul „boală veche care apare mereu" („Cum vorbim", 1950, nr. 1, p. 32). Cuvântul este de origine turcă: *macera* înseamnă „întâmplare neplăcută" (și, sens dezvoltat din acesta, „aventură"); asimilarea lui *e* (deschis) la cei doi *a* este explicabilă, iar dezvoltarea sensului pe care îl are cuvântul românesc nu prezintă dificultăți. Este, însă, mai probabil ca rom. *mageara* să reproducă o formă turcă dialectală identică, având sens identic sau foarte apropiat; într-adevăr, într-o carte plină de cuvinte și forme turcești dialectale din secolul trecut (Pitarul Ianache Pashal, *Dialog în trei limbi*. Partea I, București, 1849, p. 20) întâlnim forma *mağara*, explicată prin rom. *cangrenă* și rus. *Antonov ogoń*. [LR, XII, 1963, nr. 1 p. 49.]

mamaie

Unele dicționare înregistrează cuvântul cu două sensuri: 1. „mamă" și 2. „bunică"; primul sens e localizat de DLR în Moldova, iar cel de-al doilea în Muntenia și Oltenia, pe când DEX și Breban consideră ambele sensuri ca fiind populare și familiare. Alte dicționare îi cunosc numai sensul „mamă" (DLRM și — sub forma (suspectă) *mămaie* — TDRG și, cu mențiunea „termen de dezmierdare", CADE). În fine, SDLR nu înregistrează cuvântul. De la *mamaie* s-a format, prin haplologie, forma *maie* (DLR), precum și diminutivele *mămăică* și *mămăiță*.

În ceea ce privește originea cuvântului, DLR, DEX și Breban declară: „de la (*sau* din) *mamă*"; TDRG îl inserează printre diminutivele lui *mamă* (alături de *mămică, mămiță* etc.); după DLRM: „Din *mamă* + suf. *-aie*"; CADE nu propune nici o etimologie.

Din cele prezentate de TDRG, CADE și DLRM ar rezulta că terminația lui *mamaie* ar reprezenta un sufix diminutival-dezmierdător *-aie*, însă un astfel de sufix nu am putut identifica. Terminația *-aie* reprezintă, după câte am putut constata, următoarele:

1. reflexul românesc al terminațiilor unor cuvinte străine împrumutate de limba română: *cucuvaie* (< ngr. κουκ(κ)ουβάγια), *țigaie* (< scr. *tiganja*) ș.a.;

2. un cuvânt ca *dăndănaie* „tărăboi" și „poznă" pare a fi rezultat prin schimbarea terminației lui *dandana* „id." (< tc.), pentru a intensifica sensul acestuia;

3. ca sufix propriu-zis, *-aie* exprimă rezultatul acțiunii unui verb: *trăncănaie* „trăncăneală" (< *trăncăni), trăsnaie* (< *trăsni*) ș.a.

După părerea noastră, sensul primar al lui *mamaie* este cel de „bunică", iar cuvântul este nu un derivat cu vreun sufix, ci o formație rezultată dintr-un defect de vorbire care se constată de obicei la copiii mici când învață să vorbească: după cum se știe, aceștia nu pot pronunța consoana *r* urmată de *e* și *i*, în locul ei pronunțând *į* (de ex., *taįe* în loc de *tare, aįipă* în loc de *aripă*), — astfel că *mamă-mare*, sinonim popular al lui *bunică*, este pronunțat de copiii mici *mama-maįe*, din care a rezultat, prin contragere, *mam'maie*, iar din acesta, forma *mamaie*. Transferul semantic de la „bunică" la „mamă" s-a făcut, pentru *mamaie*, ulterior, printr-un fel de extensiune de natură afectivă, probabil tot în vorbirea copiilor mici.

Paralel cu *mamaie* se folosește cuvântul *tataie*, pe care DLR îl califică drept termen familiar (celelalte dicționare — drept termen regional), definindu-l astfel: 1. „termen folosit de cineva pentru a vorbi cu tatăl (sau despre tată)" (cu subsensul „socru") și 2. „termen folosit de cineva pentru a vorbi cu bunicul (sau despre bunic)". O definiție asemănătoare dau DLRM și DEX („apelativ familiar cu care copiii numesc pe tatăl lor; tată", cu subsensul „bunic"), Breban înregistrând

numai accepția „apelativ cu care copiii se adresează tatălui lor"; TDRG, SDLR și CADE nu cunosc cuvântul.

Ca și în cazul lui *mamaie*, credem că sensul primar al lui *tataie* a fost „bunic", termenul fiind o formație analogică „de la *tată*, după *mamaie*" (DLR) — având, probabil, aceeași răspândire geografică precum a acestuia —, și nu un derivat de la *tată* cu suf. *-aie* (DEX; cf. DLRM și Breban: „din *tată*").

Adăugăm aici o accepție neînregistrată în dicționare a celor două cuvinte, dar care este curentă în București (poate că și în alte zone ale țării, în afară de Transilvania), anume de termen popular de adresare politicoasă-familiară către o persoană străină în vârstă, — în această accepție (dezvoltată din aceea de „bunic", „bunică") cele două cuvinte fiind folosite de persoane cu un grad scăzut de cultură. O dovadă în sprijinul acestei explicații poate fi faptul că, în unele situații, în loc de forma articulată a cuvântului se poate folosi forma articulată a lui: *Ce mai face mamaie?, vino la mamaie*. [Notă inedită – 1999.]

mandravelă

Mandravelă este atestat ca termen argotic, cu sensul „minciună, intrigă", numai în BIFR, V, p. 190, unde se spune că „face impresia unui cuvânt țigănesc, a cărui finală a putut fi influențată de *daravelă*, care are un sens întrucâtva apropiat". Cuvântul se folosește, sub forma *Mandravela*, și ca nume al unui cartier din București, pe care Al. Graur (BL, II, p. 152) îl pune în legătură, în ceea ce privește terminația, cu termenii de origine țigănească *dangavela* și *Drandavela*.

În limba țigănească n-am găsit o formă asemănătoare. Cuvântul românesc se explică, de fapt, din ngr. *μαντραβέλας* „prost, idiot, imbecil" (v. dicționarul lui Hépitès); numele cartierului *Mandravela* provine de la un nume de persoană sau de la o poreclă, iar termenul *mandravelă* și sensul lui trebuie explicate din același cuvânt grecesc, care, primind în românește formă feminină, a fost interpretat ca substantiv, având inițial, probabil, sensul „prostie, imbecilitate", din care s-a putut dezvolta acela de „minciună, intrigă". [LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 80.]

mandulă

Cuvântul este înregistrat de CADE (accentuat *mándulă*, în loc de *mandúlă*) cu sensul „migdală", indicându-se originea lui maghiară. El este folosit, în Transilvania și Banat, la plural, și cu sensul de „amigdale" (v. ALRM II, vol. I, harta 88). DA atestă și el forma *mandúlă* (s.v. *amigdală*) cu același sens și cu explicația: „după germ. *Mandel*". Avem însă a face și în acest caz cu un împrumut direct din maghiară, unde *mandula* are ambele sensuri. [LR, VIII,1959, nr. 1, p. 80.]

maza

Mazá este înregistrat în DA ms. cu sensul „colibă de stuf în care se sărează și se păstrează peștele" și cu două atestări din jud. Teleorman. Provine, foarte probabil, din tc. *mağaza* (pronunțat *māza*) „magazie, depozit". [LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 80.]

măreleț

Cuvântul, neînregistrat în dicționare, apare la S.Fl. Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilór*, București, 1903, p. 49: *Povestea bătrânească spune, măreleț, că în vremea veche lumea era mai bună și pământul mai curat*. Este un derivat diminutival cu valoare puternic afectivă de la *mare* (elementul derivativ este obscur). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 31.][55]

merdenea

Este înregistrat în DLR și DEX cu sensul de „produs de patiserie preparat din foi de plăcintă umplute cu brânză sau cu carne", la care DLR adaugă, ca prim sens, pe acela de „vergea pentru întins foile de plăcintă", atestat prin județul Teleorman. Ambele dicționare îl explică din tc. *merdane*, fără indicarea sensului acestuia, care este exclusiv acela pe care DLR îl dă ca prim sens al cuvântului românesc. Or, sensul curent al lui *merdenea* nu poate fi explicat direct din cuvântul

---

[55] DLR, VI, fasc. 3 (1966) înregistrează, ca variantă a lui *mãre*, forma *mãrele*: de la aceasta derivă *măreleț*, cu partea finală a sufixului din derivate diminutivale ca *drăguleț, doruleț, fiuleț* ș.a. [Notă — 1999.]

turcesc citat, ci din sintagma determinativă turcă *merdane böreği* (în traducere liberă: „pateu preparat cu ajutorul *merdane*-lei"), prin detașarea și reținerea determinantului *merdane* „vergea..." și eliminarea determinatului *böreği* (forma posesivă pers. 3 a lui *börek* „pateu; plăcintă". (Pentru acest procedeu, vezi cele spuse mai sus în legătură cu *Bărăgan*.) Fonetismul rom. *merdenea* se explică printr-o simplă asimilare vocalică progresivă. [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 136.]

oină

Oină este numele unui „joc sportiv între două echipe, cu o minge mică..." (vezi descrierea lui amănunțită în DLR; cf. și DEX și Breban); cuvântul este accentuat în mod obișnuit *óină*, dar și (pe o arie destul de întinsă) *oínă* (v. DLR, cf. DA și SDLR) și cunoaște variantele (în Moldova) *hóină* (TDRG, apoi DA și SDLR care tratează cuvântul sub această formă, considerată principală) și (rar) *húină* (DA și SDLR, cf. DLR).

În ceea ce privește etimologia cuvântului, s-au încercat următoarele explicații: „Falls *hoină* die ältere Form [ist], wäre aus russ. *vojná*, pol. *wojna* «Krieg» zu denken" (TDRG); „Din turc. *ojun* [corect *oyun* — *n.n.*] «joc», *ojnamak* (cu prez. *oinar*) [corect *oynamak* (cu aor.) *oynar*) — *n.n.*] «a se juca»" (DA); „turc *oĭun, oĭnama* [corect *oyun, oynama* — *n.n.*] «joc», *oĭnamak* [corect *oynamak* — *n.n.*] «a juca». Cp. [= compară] și rus. *vojná* «război»" (SDLR); „poate din rus. *vojná* «luptă», de nu va fi cumva tc. *ojun* [corect *oyun* — *n.n.*]" (CADE); „tc. *oyun*" (fără traducere, DLRM); „Etimologie necunoscută. Cf. tc. *oyun*" (DLR); DEX declară „et[imologie] nec[unoscută]", iar Breban nu face nici o precizare cu privire la aceasta.

Referirea la tc. *oyun* „joc" pe care o fac unele dicționare (cea la rus. *vojna* este exclusă) ne sugerează să ne gândim la apropierea cuvântului românesc de corespondentul cuman al termenului turcesc, anume *oyïn* (pronunțat *oi̯ân*), atestat în *Codex Cumanicus* (f. 16^{v} 8), fiind glosat prin lat. *lusus* (v. K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch*, Kopenhagen, 1942, p. 175: „Spiel"), mai precis la detașarea acestuia, prin condensare lexico-semantică, din sintagma determinativă **top oy(ï)nï* (pronunțat *top oi̯ânî*) „joc cu mingea" (*top* este atestat în *Codex*

Cumanicus, f. 80^{v}35, coloana din stânga, unde este glosat prin germ. med. *eyn kuwle*, pe care Grønbech (*op. cit.*, p. 249), îl traduce prin „Kugel", adică „bilă; sferă, glob", deci foarte probabil și „minge (mică)" (vezi definiția lui *oină* dată în DLR). Cf.tc. *top oyunu* „jeu de balle" (Yalçın Kocabay, *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, Ankara, 1968, s.v. *oyun* și *top*).

Date fiind marea răspândire geografică (deci și marea vechime) a lui *oină* (și, implicit, a jocului sportiv pe care îl desemnează și care a devenit sport popular), precum și apropierea lui fonetică de cum. *oy(i)nï*, mult mai mare decât de tc. *oyunu*, considerăm foarte plauzibilă originea cumană a cuvântului românesc pe care îl discutăm aici.

Mai trebuie adăugat că varianta *hoină* prezintă un *h-* anorganic, neetimologic (pentru care vezi mai sus s.v. *hălăciugă*). [Notă inedită — 1999.]

ortoman, -ă

Adjectivul (de obicei masculin și uneori substantivat) *ortoman* (cu variantele *iortoman* și, rar, *roitoman*) este un cuvânt probabil foarte vechi, fiind întrebuințat mai ales în poezia populară cu sensul principal „(despre ciobani) bogat (în turme)" și cu sensurile secundare „(despre haiduci) chipeș, mândru, viteaz" și „(despre cai) care aleargă bine; sprinten, focos". De la el (și anume de la sensurile privitoare la haiduci ale acestuia) derivă *ortomănesc* (cu varianta *iortomănesc*) „de haiduc, haiducesc", *ortomănește* (cu varianta *iortomănește*) „cu curaj, voinicește" și *ortomănos* „chipeș, viteaz, mândru", toate fiind și ele întrebuințate în poezia populară. Vezi DLR și DEX^{2}, care declară cuvântul ca fiind de origine necunoscută.

Ciorănescu (sub nr. 5936) îl declară și el ca fiind de origine necunoscută, presupunând totuși că ar putea fi o creație expresivă (ca și *gogoman, hoțoman* etc.) sau că ar putea să fie o simplă variantă a lui *lotroman* (< *lotru*) „hoț". Autorul citează și numeroasele explicații etimologice care s-au dat cuvântului: origine dacică (Hasdeu), derivat de la *ort* „a patra parte dintr-un leu vechi" (Cihac), cuman *yurt* „cort" (Șaineanu, Loewe), tc. *yortmak* „a merge alene" (Tiktin, Densusianu), din *otoman* contaminat cu *ort* (Philippide), din **iertoman* (< lat. *libertus*) (Giuglea).

După părerea noastră, *ortoman* (cu sensul său de bază) ar putea fi explicat în mod satisfăcător dintr-un termen cuman **ortaman*, derivat de la *orta* „mijloc" și „de mijloc, mijlociu" (v. K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen, 1942, p. 178) cu sufixul augmentativ-intensiv *-man*; el ar putea însemna, într-o sintagmă ca **ortaman čoban* „cioban mai înstărit decât mijlocaș" (deci mai puțin decât *bay* „bogat"; v. Grønbech, *op. cit.*, p. 48), dar totuși bogat. Sensul cuvântului românesc s-a dezvoltat din acela al termenului cuman, prin extensiune, pe teren românesc.

Din punct de vedere semantic, o analogie poate prezenta tc. *kocaman* „foarte mare, enorm", derivat cu același sufix de la *koca* „mare" și *karaman* „personne très brune, de couleur noirâtre" (Kocabay, p. 401) < *kara* „negru (de orice nuanță)".

Din punct de vedere fonetic, *ortoman* s-a dezvoltat din **ortaman* printr-o simplă asimilare vocalică progresivă, iar varianta *iortoman* — prin fonetică sintactică, din sintagme ca *mai ortoman, că-i ortoman* etc. (cf. *Mioriția: ... Că-i mai ortoman / Și-are oi mai multe, / Mândre și cornute*); în varianta *roitoman* avem a face cu o metateză din *iortoman*.

Cât despre cele două sensuri secundare ale cuvântului, ele s-au dezvoltat mai târziu, prin extensiune, pe teren românesc. [Notă inedită — 2000.]

picior de porc

Picior de porc înseamnă, în argoul pușcăriașilor, „pistol", iar *picior de porc mare* „pușcă" (Al. Vasiliu, GS, VII, p. 122); expresia se găsește, cu același sens, și în argoul francez: *pied de cochon (ibid.)*. Cele două expresii sunt totuși, foarte probabil, creații metaforice independente.

În limba română metafora este relativ veche: o întâlnim în *Cronograful* lui Dionisie Ecleziarhul, în următorul pasaj, din care rezultă că ea are la bază o comparație: *A doua zi dimineață, văzând turcii că sânt turci mulți, iar muscalii sânt [...] cu arme chiloame, lănci, giumege* [= ciomege] *și cu câte o pușcă ruginită, și la altul fără oțele, la altul câte un pistol ca un picior de porc la brâu, s-au gătit să între în oraș*

(v. A. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*. II, București, 1863, p. 164).

În ceea ce privește vechimea celor două expresii argotice românești, ele au fost semnalate încă în 1861 de N. T. Orășanu (citat de I. Verbină, în DR, XI, p. 144), după care le-a reprodus G. Baronzi (*Limba română și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, p. 149), iar după acesta din urmă, însuși Al. Vasiliu.

Merită să fie amintite aici diferitele metafore identice (sau formate cu alte nume de animale) care denumesc, în unele argouri străine, diferite feluri de pârghii sau unelte asemănătoare: it. *piede di porco*, cat. *peu de porc*., sp. *pié de cabra*, fr. *pied-de-biche* (v. M.L. Wagner, *Notes sur l'argot barcelonais*, Barcelona, 1924, p. 84). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 32.]

răbda

Etimologia verbului *răbda* i-a preocupat pe mulți specialiști, explicațiile propuse fiind numeroase și controversate: v.sl. *raditi, ražditi* (Cihac II); lat. **re-obdurāre* (Cihac I, Koerting, Weigand — respins de O. Densusianu și alții); lat. vulg. **rĭgdare* (E. Herzog — respins de G. Giuglea, Al. Graur și Al. Rosetti); lat. *rĕgĕre* (G. Giuglea); lat. **rabĭdare*, apoi **rubidāre* (S. Pușcariu); lat. *rĕpĕdāre* (A. Scriban). Toate acestea sunt menționate (firește, cu datele bibliografice respective) în *Diccionario etimológico rumano* al lui A. Ciorănescu (nr. 7000), acesta adăugându-le propria sa explicație (foarte artificială): lat. **re-e(n)mendáre* „a ameliora, a corecta" > **remda* > **rămbda* > *răbda*.

Adăugăm la cele de mai sus încercările mai recente ale lui I.I. Russu[56] de a-l considera pe *răbda* ca fiind de origine autohtonă (provenind dintr-un cuvânt derivat din i.-e. **orbho-*, **robh-* sau „din italicul (înrudit sub raport i.-e) *orbus*", — precum și faptul că cele mai multe dicționare (TRDG, DA, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache* al lui S. Pușcariu, CADE, DLRM, DEX, Breban) înregistrează cuvântul fără vreo etimologie.

---

[56] I.I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, 1970, p. 96 și 97.

Etimologia cea mai plauzibilă a lui *răbda* ni se pare a fi cea dată de E. Herzog în DR, I, p. 222–224: lat. vulg. **rĭgdare* < *rĭgĭdare* (atestat ca „hapax legomenon" într-una din Epistolele lui Seneca), cu *gd* > *bd* corespunzând lui *ct* > *pt* (de exemplu *piept* < lat. *pectus*), — autorul precizând că „*răbda* ar fi singura pildă pentru aceasta". Explicația dată de Herzog evoluției fonetice și celei semantice a lui *răbda* < lat. vulg. **rĭgdare* (< *rĭgĭdare* < *rigidus*), inclusiv analogia cu *îndura* (< lat. *indurare* < *durus*), ni se pare convingătoare. Un punct vulnerabil, totuși, al acestei explicații și pe care l-au invocat unii dintre criticii ei îl prezintă faptul că *răbda* „ar fi singura pildă" pentru evoluția *gd* > *bd*. Într-adevăr, în limba română mai există, după câte știm, un singur cuvânt care conține grupul *gd*, însă netransformat în *bd*, anume neologismul *smaragd*, împrumutat din lat. *smaragdus* (dar concurat de mai frecventul *smarald*, împrumutat din it. *smeraldo*); în schimb, fenomenul fonetic în discuție îl atestăm — în sprijinul explicației date de Herzog — prin următoarele nume existente în jud. Bihor: antroponimele *Mábda* (< *Magda*)[57] și *Bóbdan* (< *Bogdan*), pe care l-am întâlnit în două sate din valea Crișului Negru (unde a fost înregistrat și numele *Mabda*), precum și toponimul *T'ileábd*, formă dialectală a numelui localității *Tileagd* (< magh. *Telegd*) situate în apropierea orașului Oradea, — formă folosită de locuitorii satelor dintr-o întinsă zonă situată între orașele Oradea și Aleșd (inclusiv în comuna mea natală Lugașul de Jos și în satele din jurul acesteia). [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 136–137.]

rugire și *ruget*

Ambele cuvinte înseamnă „răget, răcnet, urlet": *Flăcările* [iadului] *sporesc... rugiri, hohotiri, șuierări, din când în când țipete* (Al. Macedonski, *Opere*, ed. T. Vianu, vol. II, București, 1939, p. 277); *Cât pe ce să zguduie masa și pe toți cei dimprejur cu rugetul de leu al râsului său* (C. Hogaș, *Cuconul Ioniță Hristanti*, București, 1938, p. 93). Primul este un infinitiv lung, iar al doilea, un derivat postverbal cu sufixul neaccentuat *-et*. Verbul *a rugi* este atestat în secolul al XVII-lea,

---

[57] Înregistrat de D. Șandru în ancheta sa dialectală efectuată în comuna Budureasa din jud. Bihor (*Floarea Mabda*); v. BL, IV, 1936, p. 124.

la Dosoftei, cu sensul „a răcni (vorbind despre lei)" și explicat din lat. *rugire* (cf. TDRG și celelalte dicționare). Totuși, întrucât acest verb n-a mai fost semnalat din secolul al XVII-lea încoace în limbă (mai ales în vorbirea populară), este greu de crezut că cele două derivate care apar la Macedonski și la Hogaș pot să fie raportate la verbul folosit de Dosoftei (cum face SDLR pentru *ruget*). Mai probabile ni se par alte două explicații: sau printr-un împrumut din fr. *rugir* (> *rugi*, de la care s-a făcut apoi derivarea), sau prin contaminarealui *mugi* cu *rage* (în cazul lui *ruget*, a lui *muget* cu *răget*). [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 24–25.]

scutec

Scutec (cu varianta *scutic*) „bucată de pânză, de flanelă, de pichet etc., de obicei dreptunghiulară, cu care se înfașă sugarii" (DEX, cf. DLR) este apropiat în cele mai multe lucrări lexicografice (CADE, DLR, DLRM, DEX, Breban) de bg. *skuták*, citat fără indicarea sensului acestuia (excepție făcând CADE: „șorț"). În alte dicționare, cuvântul este explicat din v. sl. *skutŭ* (Cihac, II, p. 335: „v.sl. *skutŭ* 'extrema vestis, fimbria, amictus', bg. *skut, skutnik* 'économe', pol. *skutek* 'effet', [...]"; TDRG: „wahrscheinlich zu ksl. *skutŭ* 'Schoss (eines Kleines'"; SDLR: „pol. *skutek* «efect», ceh *skutek* «acțiune», din v. sl. *skutŭ* «învelitoare, pulpană, canaf»").

Este evident că nici unul dintre termenii slavi citați mai sus nu poate explica nici sensul, nici chiar forma cuvântului românesc. De aceea Ciorănescu (p. 742–743) propune o altă etimologie: lat. **scuticum* „fâșie de piele" sau „piele", pus în legătură (fără să ni se spună pe ce bază) cu lat. *scutica* „bici din piele" (mai exact „bici făcut din fâșii de piele" — *n.n.*), — cu trecerea de la sensul „piele" la cel de „țesătură" (invocându-se analogia cu sensurile lui *scoarță*).

După opinia noastră, etimonul probabil al lui *scutec* este un omonim al lui **scuticum* propus de Ciorănescu, și anume **scuticum*, un derivat cu sufixul diminutival *-icum* (cf. *cântec* < lat. *canticum* < *cantus*) — sinonim cu *scutulum* „scut mic" — de la *scutum*, armă defensivă descrisă de G. Guțu (*Dicționar latin-român*, București, 1983, p. 1101) astfel: „scut (mare, dreptunghiular sau oval, din scânduri acoperite cu piele, cu margine metalică)", cuvântul având și sensul figurat

de „apărare". Forma (de obicei dreptunghiulară) și funcția (de apărare, de protejare) ale scutecului ne îndreptățesc apropierea de (și explicarea din) forma și funcția lat. **scuticum* pe care le prezintă rom. *scutec*. [SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–3, p. 137–138.

sudui și *sudalmă*

Verbul *a sudui* „a înjura" și (învechit și regional) „a certa, a mustra, a dojeni"(DEX) este explicat de toate dicționarele din magh. *szid(ni)* „a mustra, a ocărî". Cel de-al doilea sens al cuvântului românesc îl are și varianta *sâdui*, variantă neînregistrată de dicționare, dar care se întâlnește în două pasaje din *Cazania I* a lui Coresi (f. 11^{v} 21): *Avăm (și) aceasta de la Hristos, cum nici noi (să) rușinăm, nece să sâduim* [tipărit: **съ съдѣимь** — *n.n.*] *pre ceia (ca)rei greșesc în pizma noastră, ce mai vârtos blânzi să fim către ei* (v. Coresi, *Tâlcul evangheliilor și Molitevnic rumânesc*. Ediție critică de Vladimir Drimba, București, 1998, p. 40; fragmentele cuprinse între paranteze sunt reconstituiri ale unor lipsuri datorate deteriorării hârtiei); al doilea pasaj: *Acmu încă sânt vrăjmași dereptății popii și călugării fățarnici: ei sâduiesc* [tipărit: **съдѣєскь** – *n.n.*] *și hulesc pre învățătura noastră* (v. *op. cit.*, p. 77). La acestea adăugăm și următorul pasaj, în care forma *sâduit* alternează cu cea actuală (mai frecventă în contextul respectiv): *Cela ce va mustra pre neștine, iară cel sâduit* [tipărit *săduit* — *n.n.*] *va priimi sudalma și va zice: „Eu am vrut de m-au suduit", atunce cela ce au suduit nu se va pedepsi* (v. S.G. Longinescu, *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu...*, București, 1912, p. 226, paragraful 26).

Forma *sâdui*, prezentând velarizarea lui *i* din etimon sub influența siflantei precedente, este importantă întrucât — ca urmare a acestui fenomen fonetic — asimilarea lui *â* (din *sâdui*) la *u* (din *sudui*) sub influența lui *u* din sufixul verbului este mai ușor de explicat decât asimilarea lui *i* din magh. *szid* la vocalismul sufixului verbal.

Alături de cele două variante ale verbului românesc este atestată și o a treia, cu *i* etimologic conservat, precum și un derivat de la aceasta, — toate ieșite de mult din uz: *sidui* (DLR), *siduiesc* (scris *siduiesk*) și *siduitor*, la Anonymus Caransebesiensis (v. „Tinerimea română", serie nouă, vol. I, 1898, p. 368).

Din aceeași familie cu verbul în discuție face parte substantivul *sudalmă* „înjurătură", pe care toate dicționarele îl explică din magh. *szidalom* („ocară, invectivă", de unde s-a ajuns, prin extensiune, la sensul termenului românesc). Cuvântul cunoaște și o variantă veche, mai apropiată de fonetismul etimonului maghiar: *sidalmă*, pentru care DLR dă o singură atestare (din Anonymus Caransebesiensis, la care e scris *sidalmĕ*, v. „Tinerimea română", *loc. cit.*); la aceasta putem adăuga încă una, întâlnită într-o copie bihoreană din secolul al XVII-lea a *Molitvenicului* lui Coresi (f. 231^{v} 17): *în toată neîngăduitura mea în cuvinte-mi, în gânduri-mi, în vădzute-mi,* [...] *în sidalme-mi, în clevete-mi, în blăstămu-mi, în mânie-mi [...] lasu-mă vinovatu dumnedzăiiei tale* (*ed. cit.*, p. 188).

Trebuie precizat că forma *sudalmă* s-a dezvoltat din *sidalmă*, în mod cert (după DEX: probabil) sub influența lui *sudui*, și că forma *sidalmă* (și, implicit, varianta actuală a acestuia) nu poate fi explicată direct din magh. *szidalom*, ci din forma de acuzativ *szidalmat* (eventual și din cea de plural *szidalmak*) a acestuia. [Variantă revizuită (în 1999) a notei publicate în LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 80–81.]

șarlă

Șarlă „câine mic, slab, prăpădit; javră, potaie" a căpătat în dicționarele noastre explicații nesatisfăcătoare în ceea ce privește etimologia lui. Unele propun, cu certitudine (DLRM) sau cu rezervă (TDRG, CADE), numele fr. *Charles*. Șaineanu (ȘDU) a dat câteva elemente mai importante: „de la *Charles* sau *Șarlă*, nume ce se dă adesea câinilor". Pronunțarea *Șarlă* pentru *Charles* este, într-adevăr, atestată: *Ei, dacă vroiești numaidecât, monsiu Șarlă... Aține-te că sar* (V. Alecsandri, *Teatru*, București, 1875, p. 172); ea trebuie reținută în explicarea formei cuvântului *șarlă*, după cum trebuie reținută și informația că numele *Charles* se dă adesea câinilor (procedeu obișnuit, cf. *Cezar, Nero, Hector* etc.).

O contribuție importantă pentru explicarea originii cuvântului în discuție a adus un specialist în alt domeniu decât lexicologia, care susține că *șarlă* trebuie pus în legătură cu numele rasei de câini *King Charles*, formată din ogari de lux foarte prețuiți în secolul al XVI-lea

în Franța, după cum *javră* reflectă numele *Javarra* al unei rase de câini fără păr, care fac impresia că sunt râioși (R.I. Călinescu, *Din însemnările unui naturalist: **Șarlă, javră, potaie***, în „Arhivele Olteniei", III, p. 348–349). Trebuie făcută precizarea că numele, englezesc la origine, *King Charles*, a fost împrumutat, pentru a ajunge la apelativul *șarlă*, cu pronunțarea franceză: după cum o dovedește următorul anunț dintr-un ziar din secolul trecut: *S-a pierdut o cățelușă de rasa engleză „King Șarl" având coada scurtă, părul negru și numele Mizilica...* („Proprietarul român", II, 1862, nr. 6, p. 24, col. 4).

Recapitulând cele spuse până acum, explicația etimologică a lui *șarlă* este următoarea: din numele rasei de câini *King Charles* a fost reținut al doilea element, care a fost redat în românește cu pronunțarea franceză (*Șarl, Șarlă*); acest nume a fost dat mai întâi câinilor de lux din rasa respectivă, apoi, deoarece câinii de lux au putut fi (și sunt, adeseori, și astăzi) priviți cu dispreț, din cauza conformației și a altor caracteristici ale corpului lor, *Charles (Șarl, Șarlă)* a ajuns, sub forma *șarlă*, un apelativ pentru câinii mici, slabi, prăpădiți.

Pentru a încheia discuția, amintim că SDLR consideră că *șarlă* este o variantă a lui *cotarlă*, iar acesta s-ar explica din magh. *kutya* „câine" + suf. *-arlă*. Este însă evident pentru oricine că deosebirea formală atât de mare între cele două cuvinte ne împiedică să le considerăm pe acestea ca simple variante ale aceluiași cuvânt; se știe, de asemenea, că limba română nu cunoaște un sufix *-arlă*. În realitate, *cotarlă* este rezultatul unei contaminări a lui *șarlă* cu *cotei* (pentru etimologia căruia vezi DA), așa cum *jarlă* (citat de SDLR din jud. Ialomița) a rezultat prin contaminarea lui *șarlă* cu *javră*. [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 25–26.]

tataie

Vezi mai sus s.v. *mamaie*.

trăi

Sensul de bază al verbului *a trăi* este „a fi viu, a fi în viață; a exista, a viețui" (DLR, DEX^2, Ciorănescu, nr. 8861), din care s-au dezvoltat numeroase alte sensuri: „a-și duce, a-și petrece viața", „a dura, a se menține, a dăinui", „a conviețui" și altele (v. *loc. cit.*).

Etimologia unanim susținută a verbului este v.sl. *trajati* (fără traducere în DLR, CADE, DEX, dar „a dura" în dicționarul lui Ciorănescu, care adaugă, spre comparație, scr., sloven *trajati* „durar" și bg. *traja* „vivir", cu mențiunea: „El bg. parece reproducir la evolución semántica del rumano)".

Explicații complete cu privire la etimologia cuvântului găsim în cartea lui Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, 1960, p. 250: v.sl. *trajati* „a dura", din care bg. *traja* „a rămâne; a aștepta; a suporta; a dura; a exista; a trăi"; scr. *trajati* „a dura; a rămâne; a locui"; sloven *trajati* „a dura", — de unde se poate deduce că și Gh. Mihăilă consideră că sensul de bază al lui *trăi* este, ca și cel al presupusului etimon v.sl., „a dura".

Ciorănescu mai adaugă (*loc. cit.*) următoarea observație: „La der[ivación] del lat. *trahĕre* „a trage", cf. it. *tirar avanti* [= «a rezista» — *n.n.*] (Rohlfs, *Differenzierung*, 62) no parece probable". Or, dimpotrivă, credem că *această* explicație, corectată, trebuie luată în considerare. Din păcate, nu cunoaștem studiul citat al lui Rohlfs, însă având în vedere fonetismul cuvântului (din v.sl. *trajati* ar fi rezultat, probabil, mai degrabă o formă **trăia*), dar mai ales faptul că *a trăi* este unul dintre cele mai importante cuvinte ale limbii române, cu o polisemie extrem de bogată și dezvoltând un mare număr de expresii și derivate (v. în special DLR), care nu se întâlnesc în nici un verb românesc de origine slavă, verbul trebuie considerat ca fiind moștenit din latină. Ne gândim, anume, la o formă **trahīre (< trahĕre)*, cu schimbarea conjugării — ca, de exemplu, în *conquirĕre* > **conquerīre* > rom. *cuceri* (cf. fr. *conquérir*), *rapĕre* > **rapīre* > rom. *răpi* (cf. it. *rapire*, fr. *ravir*), *sorbĕre* > **sorbīre* > rom. *sorbi*) (cf. it. *sorbire*) —, „ detașată din sintagma **trahīre vitam* „a-și duce viața" (cf. *trahĕre vitam luxu* „a-și trece viața în petreceri" și *trahĕre vitam in tenebris* „a-și duce viața în întuneric"; vezi G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983, p. 1273); cf și *a-și trage viața* „a-și duce viața cu greu)". [Notă inedită — 2000.]

vopsea

Vopsea (cu varianta *văpsea*) are, pe lângă sensul obișnuit „materie colorantă", și pe acela, învechit, de „culoare; nuanță" (DLRC și DLRM). Singurul citat, din C. Negruzzi, cu care este ilustrat acest sens în DLRC (s.v. 2°) se potrivește pentru subsensul „nuanță" (= varietate a unei culori): *Ochii lui aveau o ușure văpsea de alb-albastru*. Pentru „culoare" putem da un citat tot din C. Negruzzi: *Ceaiul [...] luă* [= primi] o *vopsea purpurie amestecându-se cu rumul (Scrieri*. I, București, 1872, p. 74). În aceeași epocă se folosea cuvântul și în accepția figurată „fel de a descrie sau de a prezenta ceva sau pe cineva", pe care o are și *culoare: Ba chiar ființe nevinovate, / Care de dânsul nici nu gândesc, / Cu văpseli negre și-ntunecate / Încondeiate să pomenesc* (Gr. Alexandrescu, *Opere*, ed. I. Fischer, [București], 1957, p. 365). În toate cazurile amintite avem a face cu calcuri după fr. *cou-leur*, care înseamnă atât „culoare" (propriu și figurat), cât și „vopsea" (sens pe care îl păstrează, în unele situații, și rom. *culoare*, v. DA s.v. 2° și DLRC s.v. 3°). [LR, IX, 1960, nr. 5, p. 26.]

vulpean

Vulpean „viclean", neînregistrat în dicționare, se întâlnește în *Mihaida* a lui I. Heliade Rădulescu: *E rea acea vulpeană, ascunsă despoție/ Ce-n planuri șovăite, c-o mână lungă, lungă / Sub mască de credință confrate se preface / Și-ți sapă din temeie strămbunul edifițiu...* („Curier de ambe sexe", V. ed. a II-a, 1862, p. 81). Este, evident, un derivat de la *vulpe*, care are și sensul figurat de „om șiret", — dar folosirea sufixului *-ean* cu valoare adjectivală, pentru indicarea calității atribuite cuiva, este destul de neobișnuită: el a fost împrumutat, desigur, de la sinonimul *viclean* al cuvântului (în prima redactare Heliade folosise forma *hicleană* în loc de *vulpeană*; vezi *Opere*, vol.I, ediția D. Popovici, București, 1939, p. 227). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 32.]

vulpenie

Vulpenie „șiretenie, viclenie" este înregistrat de TDRG (cu un citat din Gr. M. Jipescu), de CADE (cu un citat din Ispirescu) și de DLRC (cu același citat din Ispirescu). Toate aceste dicționare îl dau ca fiind

accentuat *vulpénie*; pornind de la această accentuare, CADE îl consideră ca fiind un derivat de la *vulpe*, cu suf. *-enie* împrumutat de la cuvântul *șiretenie*. Explicația aceasta pare inatacabilă, însă modul de accentuare a cuvântului nu reiese din pasajele reproduse în dicționarele citate și nu poate fi controlat astăzi, deoarece cuvântul nu se mai folosește. De aceea se poate pune întrebarea dacă accentuarea reală nu era cumva *vulpeníe*. Și, într-adevăr, această ipoteză este confirmată de următorul pasaj în versuri din opera lui I. Heliade Rădulescu, unde pl. *viclenii* rimează cu *vii* : *S-au dus zilele voastre, zile de asuprire, / De dol* [= fraudă — *n.n.*], *de nedreptate, de crime, vulpenii, / De ură, de discordii, de sângiuri, de murire, / Căci va domni viața și morții vor fi vii (Curs întreg de poezie generală*. I, București, 1868, p. 233). Așadar, ne găsim în prezența unui derivat abstract de la *vulpean* (despre care vezi mai sus), la crearea căruia este posibil să fi intervenit influența cuvântului *viclenie*. În sfârșit, merită să fie relevat aici interesantul paralelism pe care îl prezintă cuvântul fr. *renardise*, cu același sens (derivat de la *renard* „vulpe"). [LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 32.]

INDICE DE CUVINTE ROMÂNEȘTI, AROMÂNE ȘI MEGLENOROMÂNE

ROMÂNEȘTI (dacoromâne)

A

abuli 191–192
academic 273
acana 192
acanaua 192
acic 121
adăurat 273
afacere 265
afif 108
afuzali 31–32
agustos 32–35
alău 192
ales-bules 203
amandea 250
anaforniță 273–274
angara 33
angarea 33
angâș 274

angâșlă 274
antibarorea 194
antibaroresc, -ească 194
aolicăi 274–275
Aordel 192–193
arășel 250
arcaci 34–35
asman 108
au 193
avă 35
averi 22

B

baargic 35–36
babut 36
bacalâm 36
bacriu 193
baftan 194
baftos 194
baftă 193–194, 250
baicuș 36–37
baiguș 36–37
baingic 36
bairam 114–115
balaban 37
balbaș 37
baldisi 275
baló 250
bangău 194
baraulă 250
barău 196
bariu, -e 250
Baroreu 194–195

baros 195–196
barosan, -ă 196–198
barost 196
baroș 196
barșoi 251
bastara 38
bașaididie 199
bașaidie 198–199
bașardină 199
baș-boier 275–276
bașoldină 199
bașordină 199
batal 115
băftos, -oasă 194, 250
băldăit 275
bărăgan 276–277
Bărăgan 276–277
bârș 200
bechet 38
beci 277–280
bel 38
belezâc 38
belezic 38–39
benga 200–201, 251
benghisul 200
bengos 200
bengulaș 200
berbelâc 115
beșăl 201
beșondrină 199
bește 280
biaz 115
bichin 251
bidi 280

birlic 108
biștar 201–202, 251
bluzar 271
Bobul 190
boccea 39–40
bogagie 281
bogcea 40
bohcea 40
bohgea 40
boiandrâc 40
boiandroc 40
boiandruc 40–41
boiandrug 40
bolboros 190
bongoase 130
bostan 115–116
bostană 115–116
boșcea 40
botcea 40
bracaci 41
brăcace 41
brăcaci 41
brăcăcel 41
brăcăcică 41
brăcăcie 41
brădie 202
brădoaică 203
brădoaie 203
bucată 270
bucățică 270
buccea 40
buchele 251
buduroi 281–282
bugeac 41–42

buhur 42
buiandrug 40
bul 251
bulache 251
bulangiu 251
bulebașă 282
bules 203, 251
bulibașă 282–283
bulubașă 282
buluc 43
burlan 43–44

C

caban 44
caci 44
cacom 116
caia 116
cais-pastramă 283
cale 109
cana-giugiuc 108
canale 108–109
canci 251
caplagea 44–45
caraghios 45
caraianac 45–46
caraianâc 45
carainic 46
caraliu 252
cardeală 204, 252
cardi 203–204
cardit, -ă 252
carditor, -oare 204, 252
cerete 252

cariciu 203
caro 191
carsac 46
catâr 116
*cazamâc 48
*cazamlâc 48
*cazăl-pelit 48
cădea 266
căpcăun 283–284
căpcân 283–285
căpcea 46–47
cărăbăni 285–286
cărăvădi 286
cărăvodi 276
cărdășeală 204
cărdi 203
căsăgiu 55
cătcăun 284, 285
câlangâci 47
câna-giugiuc 108
cânâgic 109
cârlaci 47
*câzam 48
câzamlâc 47–48
câzâlcea 48
câzâlgea 48
câzâl-pelit 48–49
ceacal 49
ceacâr, -ă 49–50
ceac-pac 50–51
ceaim 52
ceam 51–52
ceameniu, -ie 52
ceampara 76

ceamur 286–287
cean 52
ceantă 76
ceat-pat 50–51
ceaum 52
cecmea 52
cemeni 52
ceplegea 45
cetac 60
chainã 252
chan 252
checea 54
chel 52
chelargi-başa 52–53
chelcea 53
chenar 53
chepcea[1] 53
chepcea[2] 53–54
chepcel 54
cherhana 117
chermea 54–55
cher.sin 109
chesăgiu 55
cheschin 55–56
chesmea-caldarâm 56
chestie 265
cheşchin 55
chiclaz 287–288
chiclazăr 287–288
chilaba 205
chilabaua 205
chilău 206
chilibaua 205

chindelic 56–57
chinez 252–253
chinzai 288
chior 109–110
chipcel 54
chipcelar 54
chirandă 238
chirivó 253
chisagiu 55
chisăgiu 55
chisâg 206
chisig 206
chisivă 293
chișai 206–207
chiștari 201
chituc 57
chiulabaua 205
chiundelâc 56–57
chiurc 57
chiurci 57
chiurec 57–58
cichel 58
cihotcă 288–289
cimur 287
a cinceasprezece 19
cioardă 253
cior 253
cioranda 253
ciorciovel 207
ciordeală 253
ciordi 253
ciordisi 190
ciordit, -ă 253
ciorimos 253

ciorlan 58
Ciormoi 208
ciorpandel 208
ciovrântie 58
cira 58–59
ciriclii 208
ciricliu 208
citac 60
ciucman 59
ciuien 59
ciuin 59
ciumerlechin 289
ciumurlechin 289
ciuri 253
ciuriu 244
ciutac 60, 75
civit 117
cladovcă 289
cneaghină 289
coardă 253–254
coinac 60–61
coinghios 61
colbac 289–290
colivie 267
columpirea 254
combara 62
comur, -ă 61–62, 290
comuz 291
Corcodel 188, 209
corcorea 209–210
cordaci 254
cordelie 254
cordi 253–254
cortar 270

cortaș 270
corturar 270
cotarlă 324
coteț 268
cram 292
cruce 292
cumbara 62
cușac 62–63
cușaclâc 63

D

dadă 210
daiac 292
dalac 117
daravelă 265
dăndănaie 313
dârmâc 63
dârmoc 63
deches 210
def 63
dehai 65
deirmea 65, 67
deles 254
delibaș, -ă 64
delibășeală 64
delibăși 64
delii 211
delmea 64
demerlie 110
derec 65
dereg 65
dermea 65, 67
dermie 65, 67

devlă 210–211
Devlet 117
dică 191
digrimea 65, 67
diha 64–65
díhai 64–65
dili[1] 211, 254
dili[2] 211
dilibaș 64
dilimache 254
diliu, -ie 211, 254
dimerlie 110
dimirlie 110
dip 65
direc 65
direg 65
dirmea 65–67
doldora 67–68
doldura 67–68
doldură 67
dordora 67
a douasprezece 18
dovleac 292–293
dovlete 293
dulap 68–69
durmea 65–67
duvleac 293

E

e 27
efta 69–70
em 86
emeclâc 70

emiclâc 70
emiclic 70
èp-éc 70–71
epiec 71
este 27–28
exivă 293–294

F

fâșâc 71
fâșic 71
fesfesea 71
fișic 71–72
flis 294
flisv 294
foro 254

G

gagel 213
gagic 213
gagică 212–213
gacicăreală 213
gagioală 215, 254
gagistru 213, 255
gagiu 212–214
galaon 73
galeongiu 74
galion 72–74
galiongiu 74
galon 74
garău 254
găgăuț, -ă 74–76

găgăuță 74–76
găgăuz, -ă 75
gălăci 295
gălăgie 295
gălăongeasca 72, 74
gârliță 296
geabea 215
geala 214
geam 51
geambara 76
geampara 76
geană 216, 255
geani 215
geantă 76–77
geasa 214
gebea 214–215
geni 215
gezvă 296–297
gheal 77
ghelai 77
ghelberea[1] 78
ghelberea[2] 78
gheren 78
ghermea 78
ghilaba 205
ghilama 205
ghindelic 56
ghiobec 78–79
ghiom 82
ghiordea 80
ghiordeică 80
ghiordeie 80
ghiordel 79
ghiordie 79–80

ghiorghie 80
ghiosluc 83
ghioșcar 297
ghioșcărie 297
ghiotura 80–81
ghiozbaiagilâc 81
ghirghiș 81
ghisluc 117, 297
ghiștari 201
ghiubec 78–79
ghiul 81–82
ghium 82
ghiundelic 56
ghiunea 82
ghiunie 82–83
ghiurluc 83
ghiusluc 83, 297
ghiusturea 83
ghiuzluc 297
ghiveci 117
ghizluc 83–84
gimbi 215
gineală 215
gini 215–217, 255
ginitor, -oare 216, 255
giuglău 217
giupân 305–307
giupâr 305–307
glagor 299
gogea 84
gorgan 297–298
grangur 298–299
grasneaua 217
grasnel 218

*grasnet 218
grasni 217
grasno 218
grast 255
grazd 189, 217–218
grimea 65, 67
gropiște 299
gul 82
Guladel 218
gumbara 62
gurut 84–85

H

ha 299–300
hacana 192
hacana-beșleaula 192
haci 219
hacormă 189
halap 221
halarip 219–220
halaripu 219–220
hală 221
halealâ 221, 255
haleață 221
halep 85
hales-bules 255
hali 220–222, 255
halime 221
halimos 222
halit 221
halos 221
halvet 85
hangara 33

hangărea 33
harcana 192
harcumar 255
has 85–86
hasman 108
hazman 109
hălap 221
hălăciugă 300–302
hălăgie 295
hălăgiucă 300, 302
hălos, -oasă 221
hău 222
hândeală 256
hârca 117
hem 86–87
hijret 87
hijret-tarihi 87
hișic 71
hohaiseală 256
hoinar, -ă 302
hoină 317
holercă 303–304
holircă 303
hormus 118
huină 316
hulercă 303
hulircă 303
hurmuz 118
hușcheală 261

I

i- 27
-i 27

iadeș 118
iag 254
iagalău 223
iagali 223
ialău 304
iarma 87–88
iastă 27
iaste 27
iesm 88
iezm 88
ififliu 108
imiclic 70
instrument 263
iortoman 317, 318
iortomănesc 317
iortomănește 317
iurgan 88
iuschiudar 88
ivalist 304
ixive 293

Î

îi 27
îs 27

J

Janalău 223
jarlă 324
jelepar 304–305
jeni 215
jilip 305

jini 215
juglău 217
julani 189
Jundadel 223
jupân 305–307

L

laban 37
lahur 118
lamba 118
lesnă 307–308
lesne 307–308
leșina 308–311
leșui 308–310
loé 256
lovă 256
lovea 256
lovei 223
lovele 223–224, 256
lovincă 223

M

macalâc 312
mache 256
machi 256
machit -ă 256
mageara 312
magmuză 118–119
mahut 88–89
maie 312
mamaie 312–314

mandea 224–225
mandiru 224
Mandravela 314
mandravelă 314
mandulă 315
mangal 119
mangă 225, 257
mangâr 268
manghiri 269
manglealâ 257
mangli 225, 257
manglitor 225, 257
mangoți 226
mardeală 227, 257
mardei 226–227, 257
mardeiaș 227, 257
mardeu 226
mardi 227–228, 257
mardit, -ă 257
mardo 226
mardoi 227, 257
martac 89
mașcar 228
mașcarende 228
mașcarendo 228
mașcari 228
matbah 119
matol 228–229
matoleală 258
matoli 228, 258
matolit, -ă 258
matoseală 258
matosi 258
matosit, -ă 258

matpah 119
matracucă 209
maza 315
mămăică 312
mămăiță 312
mămular 89–90
mămulărie 90
măndel 224
măndelu 224
mărdeală 227
măreleț 315
mărtac 89
mârtac 89
mecla 229
mehenchi 90–91
mehenghi, -e 90–91
mehterhanea 91
memhur 91
merdenea 315
mezat 91–92
midaia 188
mierli 258
mierlit, -ă 258
mișto 229–231, 258
mișloacă 230
mișlocar 230
mișlocăreală 231
mișlocăresc, -ească 230–231
mișlogeală 231
mișlogi 231
mo 231–232
moară 266
moclis 233

moi 231, 232
molan 232
mubaia 119
muclă 233
mucleală 233
mucles 232–233, 258–259
mucli 233
mudarimos 259
muială 259
muialiu 259
muian 259
muie 233–234
mulge 270
mumbaia 119
mutfac 119

N

nageac 92
nahlap 141
naimea 119
namea 119
nasfarliu 235
nasol, -oală 234–236, 259
nasulie 259
naș 259
nătăfleață 74, 76
nehalit 221
nenai 236
neva 92
nexam 259
a nouasprezece 20

O

oinar 302
oină 316–317
ojă 111
olecăi 275
olicăi 275
opral 236
a optasprezece 20
ormus 118
ortoman 317–318
ortomănesc 317
ortomănește 317
ortomănos 317
oști 144–145

P

pacea 92–93
pandado 236
panghi 236–237
panzehru 119–120
paradă 189
paradeală 237
paradi 237–239, 259–260
paradichi 237
paradire 260
paradit, -ă 238, 260
parcea 93
a patrasprezece 18
părădău 237
perdea 120
peșchin 94
phiraimos 260

pica 266
picior de porc 318–319
pili 238
pinir 94
pirandă 238–239
pirandea 238–239
pirandeu 238–239
pirandică 239
pișai 207
pișot 239
piștari 201
poradici 237
potcoavele 269
purie 239
purisan 260
purisancă 260
puriu, -ie 239–240, 260
pușlama 94–95

R

ramazan 95
rast 95–96
răbda 319–320
răfănea 96
refenea 96
riza-pazar 97
rodimos 260
roitoman 317, 318
rom, -ă 240–242
romana 241
romaní 241
Romica 241
romiță 242

romn 241
romneasca 242
romnia 242
rrom, -ă 241
ruget 320–321
rugire 320–321
rup 97, 189
rupe 267

S

-s 29
saba 99
saca 120
sacât 111
saia[1] 97–98
saia[2] 98
saié 97
samur 120
sandâc 98–99
sangeac 120–121
sangeag 120
sarailie 99
saralie 99
sarhat 100
săia 97
sănduc 98
sărhat 100
sărsam 264
sâdui 322
sânduc 98
sânt 29
scardi 204
sculă 263

scutec 321–322
scutic 321
seba 99–100
selem 100
senduc 98
seralie 99
serhat 100
sidalmă 323
sidui 322
siduitor 322
sirean 100
siren 100
sirin 100
soi 243
soileală 243
soili 242–243
sudalmă 323
sudui 322–323
sumnacai 260
sumnocai 260
sunduc 98
sunt 29
surec 121

Ș

șai 111–112
șaiu 111–112
a șapteasprezece 19
al șapteleasprezece 19
șarlă 323–324
a șaseasprezece 19
șătrar 270
al șepteleasprezece 20

șingaliu 261
șinimos 261
șoșoi 243
Șoșoi 243
șucar, -ă 244, 260
șucăr 261
șucărit, -ă 261
șuriu 244
șut 261
șuteală 261
șuti 261
șutit, -ă 261
șutitor, -oare 261
șuț 261

T

taban[1] 100–101
taban[2] 101
tabană 101
tact 121
taft 121
taftalâc 101
taftaluc 101–102
taftalug 102
taht 121
tahtalâc 101
tananaua 244–245
tananica 244–245
tanea 102
tarabolus 102
tarabulos 102
tarabulus 102
tarabuluz 102

tataie 313–314
tălpiz 103
tel 102–103
telpiz, -ă 103–104
telpizlic 103
teltea 104
teltie 104
teșcherea 121
tiban 101
ticnea 104
tilie 104
tocat 121
topi 265
topotan 112
toptan 104–105
tovel 245
trăi 324–325
treabă 265
a treiasprezece 18
tuflă 265
tumburug 105
tumurluc 105–107
tumurlug 105
tumurug 105–106
tuslama 107
tuzlama 107

U

ugeret 107
ugerit 107
ulama 107
unealtă 263
urmuz 118

ustuacic 121–122
uşcheală 261
uşchi 262
uşchit, -ă 262

V

vacă (cu lapte) 267
vare 21
vast 262
văpsea 326
vechil 122
vinci 191
vopsea 326
vulpean 326
vulpenie 326–327

Z

zampara 76
zbângă 200
zbenga 200
zgardă 270
zorailia 246
zoralia 246
zoreasca 246
zulă 271–272
zuli 272
zurailia 246
zuralia 246
zuraliu 245–246

AROMÂNE

A

abdál 123–124
aír olsun 136
alavár 125
apostoláñĭ 24, 25
arâlík'e 126–127
arhiereáñĭ 26
áşcolsun 127

B

babaĝeán 127
babandán 128

C

café-parasí 128–129
cap-di-câneáñĭ 26
căliúz 129–130
cănără' 130
căpák'ă 131
căpák'e 131–132
căpák'i 131
cărnără'u 130
cîlîγúz 129
cîpák'i 131

D

Dadalár 23
dubaraĝíu 133

dubăráje 133
dubărălăk'e 133

E

endéc 133–134

F

fălăcă'(u) 134
fitfáe 134–135

G

ĝuĝáńĭ 24, 25
gurăbíe 135–136

H

haírula 136
haímané 136
has, -ă 137

I

javáș 138
juδeeáńĭ 24

K

kiréčă 140

M

mi̯ule̯azimáńĭ 24

N

navráp 140
năvráp 140–141
nizamáńĭ 24

O

ortoδocsáńĭ 24

P

păș̆ălár 141
péi̯e 142

R

ridifáńi 24

S

satrazamáńĭ 24
serafimáńĭ 24
sulfát 143

V

(ved) hăíre (*hăíri*) 124–125
Vrétańĭ 24

Z

zarzavuleáñĭ 26
zărafáñĭ 24
zugrafáñĭ 24
zulumĝí 145
zulumk′ár 145

MEGLENOROMÂNE

A

aivănát 125–126
áșconsum 127

B

bir-carár 128

C

căpác 130
cătmăĝáică 132
ĉifĉíiă 132
ciirlọc 133

D

diréc 133

F

fikír 134

G

g̨iuĉbel̨éá 135
g̨iuĝbil̨éá 135

I

imír 137
itím 138
i̯ónĝă 138–139
i̯ónjă 138
i̯ui̯ń 139–140
i̯uń 139–140

N

navráp 140
năvráp 140–141

P

paș̨alarésc 141–142
paș̨alaríi̯ă 141
páu̯ă 142
păș̨ălărés 141
políz 142
pulíz 142

S

smăĝái̯că 142–143
smăĝal′că 142

Ș

șaș 143
șăngíi̯ă 144

T

tam 144
tamám 144

U

u̯oștĭ 144–145

V

ved aír (i) 124–125

Z

zulumĝi 145
zulumk′ár 145

CUPRINS

Cuvânt înainte 7
Abrevieri 9
Originea unor elemente ale morfologiei limbii române 17
Împrumuturi românești din limba turcă 31
Cuvinte românești detașate din sintagme determinative turcești 113
Împrumuturi turcești în dialectele românești sud-dunărene ... 123
Influențe lexicale românești în unele dialecte maghiare din România 149
Împrumuturi românești din limba țigănească 187
Asupra unor termeni din argoul turcesc 263
Note etimologice 273
Indice de cuvinte românești, aromâne și meglenoromâne 329

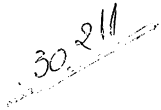

UNIVERS ENCICLOPEDIC GRAIRI

Piaţa Presei Libere nr. 1, CP 33-2, Bucureşti, România
Tel. / Fax: 224.32.86; 222.53.52; 222.54.20
email: univenc@fx.ro

VOR APĂREA

M. Eliade – Noaptea de Sânziene	149.000 lei
M. Eliade – Mituri, vise şi mistere	69.000 lei
Larousse – Dicţionar de filosofie	99.000 lei
Larousse – Dicţionar de psihanaliză	99.000 lei
Larousse – Dicţionar de psihologie	99.000 lei
A. Adler – Sensul vieţii	69.000 lei
R. Mucchielli – Faţa omului şi caracterul	89.000 lei
René Descartes – Tratat despre sentimente	49.900 lei
E. Minkowski – Schizofrenia	75.000 lei
MDA (Micul Dicţionar Academic) vol. I (A–C)	265.000 lei
Enciclopedia limbii române	249.000 lei

TITLURI DISPONIBILE

OPERE FUNDAMENTALE

G. Bacovia – Opere complete	349.000 lei
I.L. Caragiale – Opere complete vol. III	399.000 lei
I. Slavici – Opere complete vol. I–II	649.000 lei
L.Rebreanu – Opere complete vol. I–III	990.000 lei
M. Caragiale – Opere complete	349.000 lei
O. Goga – Opere complete vol. I	399.000 lei
Tudor Arghezi – Opere complete vol. I–II	420.000 lei
Ion Barbu – Opere complete vol. I–II	425.000 lei
I.L. Caragiale – Opere complete vol. I–II	625.000 lei

DICŢIONARE

M. Eliade – Istoria credinţelor şi ideilor religioase	290.000 lei
Larousse – Dicţionar de medicină	239.000 lei

Oxford – Dicţionar de politică	139.000 lei
Dicţionar german–român/român–german	140.000 lei
Dicţionar englez–român/român–englez	140.000 lei
L. Seche, M. Seche – Dicţionar de sinonime	249.000 lei
H. Pieron – Vocabularul psihologiei	159.000 lei
Monica Şildan– Dificultăţi ale lexicului limbii franceze – Dicţionar	29.000 lei
Larousse – Dicţionar de civilizaţie romană	39.900 lei
Larousse – Dicţionar de biologie	59.000 lei
Larousse – Dicţionar de psihiatrie	140.000 lei
F. Diaconu, M. Diaconu – Dicţionar de termeni filosofici ai lui Lucian Blaga	55.000 lei

FILOSOFIE

Pseudo-Aristotel – Liber de causis	49.000 lei
Aristotel – Politica	139.000 lei
Aristotel – Metafizica	136.500 lei
Gilbert Durand – Structurile antropologice ale imaginarului	79.000 lei
Jacqueline Russ – Istoria filosofiei vol. III	44.900 lei
René Descartes – Principiile filosofiei	75.000 lei
Hegel – Fenomenologia spiritului	75.000 lei
Aristotel, Alexandru din Afrodisia, Plotin, Themistius, Averroes, Albert cel Mare, Sf. Toma din Aquino, Singer din Brabant – Despre unitatea intelectului	74.900 lei
Aristotel – Organon vol. II	43.000 lei

RELIGIE, MITOLOGIE, ŞTIINŢE OCULTE

Rudolf Steiner – Entităţile spirituale	59.000 lei

PSIHOLOGIE

G. Ionescu – Psihiatrie clinică – codificată şi standardizată	60.000 lei
L. Corbet – Funcţia religioasă a psihicului	79.000 lei

LITERATURĂ

Bogdan Popescu – Vremelnicie pierdută	43.000 lei

ISTORIE

I. Bulei, R. Dinu – 35 Anni di relazioni Italo-Romene (documenti diplomatici italiani). 1879–1914	72.000 lei

DIVERSE

Marius Sala – Limbile Europei	71.500 lei
Mihaela Constantinescu – Post/post-modernismul	43.000 lei
E. Vrabie – Etimologii românești și străine	45.000 lei
L. Dascălu-Jinga – Melodia vorbirii în limba română	45.000 lei
M. Anghelescu – Heliade. O biografie	50.000 lei
M. Mitu – Studii de etimologie româno-slavă	45.000 lei
I. Gheție, Al. Mareș – De când se scrie românește?	45.000 lei
Andrei Avram – Noi contribuții etimologice	45.000 lei
D. Loșonți – Soluții și sugestii etimologice	45.000 lei
Ioan Opriș – Cercuri culturale disidente	85.000 lei
Andrei Avram – Probleme de etimologie	47.500 lei
Vasile Frățilă – Etimologii. Istoria unor cuvinte	45.000 lei
Zamfira Mihail – Etimologia în perspectivă etnolingvistică	37.500 lei
Eugen Simion – Fragmente critice III	25.000 lei
Eugen Simion – Fragmente critice IV	30.000 lei
Eugen Simion – Ficțiunea jurnalului intim vol. I–III	190.000 lei
Tudor Arghezi – Eminescu	24.900 lei
Anton Golopenția – Statistică și demografie geopolitică vol. II	120.000 lei
Leonard Gavriliu – Cerebrologie și filosofie	49.000 lei
Marius Sala – Du latin au Roumain	50.000 lei
George Virgil Stoenescu – În crângul Alexandra	85.000 lei
Domnița Tomescu – Numele de persoană la români	45.000 lei

CĂRŢI PENTRU COPII

SILUETE (17 X 24 cm, 8 pag., color 100%)

Prinţul fermecat	19.900 lei
Sindbad Marinarul	19.900 lei
Ali Baba şi cei patruzeci de hoţi	19.900 lei
Fluierul fermecat	19.900 lei
Jack şi vrejul de fasole	19.900 lei
Alice în Ţara Minunilor	19.900 lei
Croitoraşul cel viteaz	19.900 lei
Piele-de-măgar	19.900 lei
Cei trei purceluşi	19.900 lei
Scufiţa Roşie	19.900 lei
Hansel şi Gretel	19.900 lei
Prichindel	19.900 lei
Bucle Aurii	19.900 lei
Cenuşăreasa	19.900 lei
Pinocchio	19.900 lei
Motanul încălţat	19.900 lei

Comandând prin poştă o carte apărută la una din editurile
IRI sau UNIVERS ENCICLOPEDIC
obţineţi o reducere de:

15%

Pentru comenzi cu o valoare mai mare de 1.000.000 lei obţineţi
o reducere de:

20%

Costul expedierii prin poştă e suportat de editură.

Adresa: CP 33-2, Bucureşti, România
Tel.: (401) 224 32 86, 222 54 20, 222 53 52; Fax: 224 32 86